

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Number: 5 / Autumn 2018

Editors

Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

Subeditors

Dr. Merve Güven

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

Lect. Çağatay Karadeniz

Lect. Samet Cantürk

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X



Academic Social Studies



Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SI2 (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** başta olmak üzere bazı veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors. <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SI2 (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** are scanned by index and some database.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
30 / 09 / 2018

Number:5 - Autumn 2018

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*



Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Editors

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Adress: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES

Number: 5 - Autumn 2018

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Number: 5- Autumn 2018

ACADEMIC SOCIAL STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mehmet Ak
Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Merve Güven
Öğr. Gör. Osman Albayrak
Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
Öğr. Gör. Çağatay Karadeniz
Öğr. Gör. Samet Cantürk

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdullah Şengül	Turkish Language and Literature	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Abdullatif Tüzer	Philisophy	Muş Alparslan University
Dr. Ahmet Şahin	Educational Sciences	A. A. Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Radio Television-Cinema	Marmara University
Dr. Ali Temizel	Persian Language and Literature	Selçuk University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır	English Language and Literature	Yüzüncü Yıl University
Dr. Ebru Onurlubaş	Marketing	Trakya University
Dr. Emine Eratay	Special Education	A. İzzet Baysal University
Dr. Faruk Kaya	Geography	A. İbrahim Çeçen University
Dr. Fatma Koç	Fashion Design	Gazi University
Dr. Hayrettin Gümüşdağ	Physical Education and Sports	Bozok University
Dr. Hilal Şahin	Indology	Giresun University
Dr. İlknur Meşe	Sociology	Giresun University
Dr. İzzet Yücetoker	Fine Arts Education	Giresun University
Dr. Mehmet Ali Geniş	International Trade	Giresun University
Dr. Mehmet Çeribaş	Contemporary Turkish Dialects	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Murat Yıldız	Social Work	Cumhuriyet University
Dr. Musa Özata	Healthcare Management	Ahi Evran University
Dr. Mustafa Aça	Turkish Folk Science	K. Teknik University
Dr. Mustafa Oral	History	Giresun University
Dr. Orhan Küçük	Management	Kastamonu University
Dr. Rasim Bayraktar	Sociology of Religion	Giresun University
Dr. Şafak Ünüvar	Tourism	Selçuk University
Dr. Sare Şengül	Math Education	Marmara University
Dr. Sibel Sönmez	Pre-School Education	Ege university
Dr. Soyalp Tamçelik	International Relations	Gazi University
Dr. Şuayip Özdemir	Theology	Amasya University
Dr. Tarana Khalilova	Language and Literature	Azerbaycan Devlet İktisat U.
Dr. Tolga Özşen	Japanase Language and Literature	Ç. Onsekiz Mart University
Dr. Yusuf Şahin	Linguistics	Giresun University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ali Çelik	Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Dr. Ayşe Özcan	Giresun University
Dr. Beşir Mustafayev	Siirt University
Dr. Funda Toprak	Ankara Yıldırım Beyazıt University
Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa	Bakü Devlet University / Azerbaijan
Dr. Leyla Karahan	Gazi University
Dr. Mirjana Teodiseviç	Belgrad University / Serbia

Dr. Mustafa Altun	Sakarya University
Dr. Mustafa Taşlıyan	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Dr. Peter Golden	Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Dr. Tofiq Abdülhasanlı	Azərbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Dr. Yavuz Kartallıoğlu	Gazi University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Salim Küçük	Ordu University
Dr. Ramazan Gök	Akdeniz University
Dr. Ahmet Şahin	Alanya Alaaddin Keykubat University
Dr. Burak Telli	Adıyaman University
Dr. Serkan Güzel	Pamukkale University
Dr. Fuat Uçar	Giresun University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Dr. Burak Telli	Adıyaman University
-----------------	---------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Rahman Güdük	Bar Association of Giresun-Registry Number: 609
------------------	---

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya	Dicle University
Öğr. Gör. Hakkı Şimşek	Adıyaman University
Öğr. Gör. Hikmet Can Canıklıoğlu	Giresun University
Öğrt. Hazal Kangalıl Kara	Özel Ordu Doğa Koleji

Redaktörler / Redactors

Öğr. Gör. Osman Albayrak	Giresun University
Arş. Gör. Ozan Gökdemir	Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan	Giresun University
Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
Öğr. Kader Çavdar	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Dr. Samet Azap	Ardahan University / Astana Gumuliev University
----------------	---

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
-------------------------	--------------------

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this Issue

- Prof. Dr. Erol Öztürk (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim Bakırcı (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nursulu Çetin (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat Gezgin (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent Arı (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. İzzet Yücetoker (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman Özkul (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Salim Küçük (Ordu Üniversitesi)
Doç. Dr. Sumru Bakan (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Şahin (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burak Telli (Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Eda Angı (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halime Şenay Şen (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hatem Türk (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kürşat Türkan (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sena Arvas (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ercan Esentürk (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Surur Çelebi (Pamukkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Bölük (Tunceli Munzur Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gök (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Recep Tek (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selma Gülsevin (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Bulut (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Birol (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Öğr. Gör. Hakkı Şimşek (Adıyaman Üniversitesi-Yabancı Dil Kontrol Hakemi)
Öğrt. Hazal Kangalgil Kara (Özel Ordu Doğa Koleji-Yabancı Dil Kontrol Hakemi)



İÇİNDEKİLER / CONTENTS
NUMBER: 5 – AUTUMN 2018

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

**EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN
YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND
TEACHER TRAINING**

Hasan Yılmaz

Türkçe Ebeveyn Tutum Ölçeğinin Rusça Konuşan Kùltürler İçin Uyarlanması - Adaptation Of Turkish Parental Attitude Scale For Russian Speaking Cultures **1-10**

Sevil Büyùkalan Filiz, Seda Delal Turan

4. Sınıf Öğretmenlerinin Temel Derslerde Sordukları Yazılı Sınav Sorularının Bloom Taksonomisi Açısından İncelenmesi - An Investigation Of Written Examinations In Main Courses Of 4th Grade In Regards to Bloom Taxonomy **11-20**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Zehra Anaz

Mavisel Yener'in Çocuk Kitaplarında Sözlü Edebiyat Ürünleri - Oral Literature Products Of Mavisel Yener's Children's Books **21-35**

Ali Çelik

+II/+IU ve +sIz/+sUz Ekleri Temelinde Cinsiyet - The Gender Based On +II/+IU and +sIz/+sUz Suffixes **37-43**

Sona Rzayeva

Küreselleşme Kapsamında İletişim Teknolojileri ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi - Communication Technologies and Intangible Cultural Heritage Relations In The Context Of Globalization **45-55**

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Tutu Aydınöğlu

Osmanlı Dönemi Türk Müziğinin Wolfgang Amadeus Mozart'ın Eserlerine Etkisi - The Effect Of Turkish Music In The Ottoman Period On The Works Of Wolfgang Amadeus Mozart **57-66**

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Nesrin Duman

Peri Masallarının Orijini - The Origin Of Fairy Tales **67-72**

Serhat Yetimova, Mustafa Aslan

Nuri Bilge Ceylan Sinemasının Uluslararası Basındaki Eleştirileri Üzerine Bir Söylem Analizi: Bir Zamanlar Anadolu'da Örneği - A Discourse Analyse On Nuri Bilge Ceylan's Film On International Press' Critiques: Once Upon A Time In Anatolia **73-86**

Fatma Kethudaöğlu

İktisadi Dönüşümün Mekansal Yansıması: Kentleşme - Spatial Reflection Of Economic Transformation: Urbanization **87-101**

Rüstem Canhoca

Türk Kimliğinin Temel Kavramları: Uygarlıklararası Diyalogun Temeli Olarak Proto-İnanç Söylemi - Basic Concepts of Turkish Identity: Discourse of Proto-Faith as Foundation of Intercultural Dialogue **103-110**

KİTAP DEĞERLENDİRME / BOOK REVIEW

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Ebubekir Eraslan

KİTAP TANITIMI: Halil Ersoylu, Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları Üzerine İncelemeler, Ötüken, İstanbul, 2009, 248 s. ISBN: 978-975-437-725-5 **103-105**

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin beşinci sayısını Güz sayısı (Number:5 / Autumn 2018) olarak yayınlamış bulunmaktayız. Yayın hayatında ikinci yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), bünyesinde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanındaki bilimsel çalışmalara yer vermektedir. ASYA STUDIES dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir.

Asya ve Avrupa coğrafyasıyla ilgili çalışmaları bilim âlemine kazandırmak amacıyla yola çıkan dergimizin birinci yılını doldurmuş bulunmaktayız. Bugüne kadar toplam 4 sayı, 24 araştırma makalesi ve 2 kitap değerlendirme yazısını bilim dünyasına kazandıran dergimizin bu sayısında da birbirinden kıymetli 10 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Bu sayımızda yer alan makaleleri alanlarına göre ayıracak olursak çalışmalar; Eğitim Bilimleri, Filoloji, Güzel Sanatlar ile Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Bu sayımıza toplamda 20 makale başvurusu oldu. Tüm makalelerimizi önce İngilizce dil hakemi ve yazım kontrol hakemine gönderdikten sonra alanlarında uzman 2 alan hakemine yönlendirdik. Alan hakemlerinden 1 olumlu 1 olumsuz sonuç gelmişse makaleyi son bir hakeme daha yönlendirdik ve toplamda 2 olumlu sonuca ulaşırsak makaleyi yayın aşamasına dâhil ettik. Bu aşamayı geçemeyen 6 makaleyi ise hakem süreci sonrası reddettik. 3 makalenin ise süreci henüz tamamlanmadığı için bu sayımıza dâhil edemedik. 11 makaleyi ise siz değerli okurlarımızla buluşturmanın mutluluğu içindeyiz.

Geride kalan sürede makalelerimize DOI numarası almaya başladık. Tüm makalelerimizde yazarların ORCID ID numaralarını verdik ve ULAKBİM TR Dizin’e başvuru yaparak dergimizin hedeflerini daha da yükseklere taşıdık. Makalelerimizde ULAKBİM TR Dizin’in belirlediği kriterleri uygulayarak yayın sürecimizi devam ettirmeye çalışıyoruz.

Derginin kurulum ve yayın aşamasında başta emeği geçen dergi yönetimine, desteklerini veren danışma ve yayın kurulundaki değerli akademisyenler ile yazılarıyla ve hakemlikleriyle dergimize değer katan kıymetli yazar ve hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmek amacıyla çıktığımız bu süreçte siz değerli akademisyenleri yazar ve hakem olarak her zaman yanımızda görmek isteriz.

Ayrıca bu süreçte görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmenizi bekler, saygılar sunarız.

Doç. Dr. Mehmet Ak
Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara
ASYA STUDIES Editörleri

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”

“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”

Ezop

We have published the fifth issue of ASYA STUDIES (Number: 5 / Autumn 2018). ASYA STUDIES, which celebrates its second year in its publishing life, provides scientific studies in the field of social sciences and educational sciences. ASYA STUDIES Journal aims to serve the world of science by offering qualified publications in an international dimension.

We have completed the first year of our Journal, which aims to bring the works of Asia and Europe to the science world. In this issue of our journal, which has brought a total of 4 issues, 24 research articles and 2 book reviews into the world of science, there are 10 valuable research articles and 1 book review letter. If we separate the articles in this issue according to their fields; Educational Sciences, Philology, Fine Arts, Social, Human and Administrative Sciences belongs to the main areas.

There was a total of 20 articles in this issue. All of our articles are first sent to the English language referee and spelling checker and then forwarded to 2 referees who are experts in the related field. If there are 1 positive 1 negative results from the field referees, we direct the article to a final referee and if we reach 2 positive results in total, we include the article in the publication stage. We refused 6 articles that failed to pass this stage after the referees. 3 articles were not completed yet, we could not include in this issue. 11 articles are about to be presented to our valuable readers.

In the remaining time, we started to receive DOI number for our articles. In all of our articles, we have given the ORCID ID numbers of the authors and by applying to ULAKBİM TR Index, we have increased the objectives of our journal to even higher. In our articles, we try to continue our publishing process by following the criteria set by ULAKBİM TR Index.

We would like to thank our valuable writers and referees for their contributions to the journal with their articles and referees. In order to bring a new breath to the world of science and academic life, we always would like to see our esteemed academics as a writer and referee.

We also expect you to guide us in the most perfect way with your opinions and suggestions during this process. We offer our respect to all of you.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ak
Lect. Mehmet Akif Kara
Editors of ASYA STUDIES

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Giresun-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi Asya ve Avrupa Coğrafyası'nı ilgilendiren konularda sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *Asya Studies* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için 3 hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemidir. Diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşan alan hakemleridir. Makaleyle ilgili hakem raporları mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makaleler, dergipark üzerinden e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra makalelerin hakem sürecini editöryal takip etmektedir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmektedir. Tüm hakem raporları sonuçlanınca yazara e-posta yoluyla gönderilmekte ve yazarın düzeltmeleri beklenmektedir. Düzeltilen makale dergiye ulaşınca tekrar hakemlere e-posta yoluyla gönderilmekte ve hakemlerden onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Hakem süreci tamamlayan makaleler tasarım şirketine gönderilmektedir. *Jasss* elektronik ortamda yayımlandıktan sonra yazarlara/sorumlu yazarlara kargo ile (kargo ve yayın ücreti bedeli yazar tarafından karşılanmak suretiyle) gönderilecektir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusunda alakalı akademisyenlerin katıldığı çalışmalar düzenlenmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere DOI numarası (makale kimlik numarası) ve ORCID numarası (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	11
Boyutu (dipnot metni)	10
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan 1cm. içten yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap İsmi – Tek Yazarlı:

Kara, Mehmet Akif (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*, Ankara: Gece Kitaplığı.
Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki Yazarlı)

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Kitap (Üç ve Daha Fazla Yazarlı)

Mehmet Dursun Erdem, Serdar Yavuz, Mehmet Gürlek, Ayhan Dost (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem vd., 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). “Language, History and Class Struggle”, Wood, E.M. & J.B. Foster (der.), *İN Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Montly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak* (Çeviren: A. Aypay, A. Tanrıoğen), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Dergiden

Abou-el-Haj, R. A. (1982) “The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Kurum tarafında hazırlanmış bir rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington, D.C: World Bank.

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (3. Cilt). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103)

Yazarı Belirsiz Kitaplar

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78)

Elektronik Makale

Erdem, M.D. (2008). "Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine", *Turkish Studies*, 3/3, 502-562. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 528)

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz 2012: 8 ; Akt.: Bulut, 2016: 5)

Tez

Öztürk, S. (2004). Türkiye'de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Kamu ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönderme: (Öztürk, 2004: 34)

Bildiri

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130), Adıyaman: Adıyaman Üniv. Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122)

Ansiklopediler

Akün, Ö. F. (1992). *Divan Edebiyatı, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 398-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401)

Sözlük

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (6th ed. Vols. pp.1-20). London: Macmillan.

Gönderme: (TDK, 2005: 255)

Web Sayfası

UNESCO (2013). World Heritage List. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013)



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.429241 / Number: 5, p. 1-10, Autumn 2018

TÜRKÇE EBEVEYN TUTUM ÖLÇEĞİNİN RUSÇA KONUŞAN KÜLTÜRLER İÇİN UYARLANMASI ADAPTATION OF TURKISH PARENTAL ATTITUDE SCALE FOR RUSSIAN- SPEAKING CULTURES

Öz

Ebeveyn tutumları, üzerinde çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen güncelliğini sürdürmektedir. Bu durumun en önemli sebebi; günümüz şartlarındaki hızlı değişime uygun olarak anne baba tutumlarının da değişmesi zorunluluğudur. Bu çalışma; Rusça konuşan toplumdaki eğitimcilere ve araştırmacılara ebeveyn tutum ölçeği kazandırmayı amaçlamaktadır. Uyarlama dilinin Rusça seçilmesinin sebebi Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan'da resmi dil olmak üzere, diğer Orta Asya ülkelerinde de konuşuluyor olmasıdır. Bu amaçla Türkçe olarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçek seçilmiş ve ölçek uyarlamasının ilkelerine uygun olarak, Rusça uyarlaması yapılmıştır. Araştırmanın örneklemi 394 Türk, 189 Kırgız ve 138 Rus anne babadan oluşmaktadır. Kırgız ve Rus anne babalar Bıшкек'te yaşamaktadırlar. Dil güvenilirliği sağlanan ölçek üzerinde yapılan analiz sonuçlarına göre dört alt boyut için Cronbach alfa değerleri; .89, .78, .76 ve .57 olarak hesaplanmıştır. Uyum endeksi değerleri; Türkiye örneklemi için 2.71, Rusya örneklemi için 1.31 ve Kırgızistan örneklemi için 2.67 olarak hesaplanmıştır. χ^2/sd değeri her üç örneklem için 3'ten küçük olduğundan verinin modele çok iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Üç örneklem grubuna ait faktör yük değerleri ise; Türkiye örneklemi için .80, Rusya örneklemi için .78 ve Kırgızistan örneklemi için .79 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak Rusça'ya uyarlaması yapılan ebeveyn tutum ölçeğinin Rusça konuşulan ülkelerde eğitimci ve araştırmacılar tarafından kullanılabilir bilimsel niteliklere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ölçek Uyarlama, Rusça Ebeveyn Tutum Ölçeği, Geçerlik, Güvenirlik

Abstract

The aim of the study is provide to a parental attitude scale to educators and researchers in Russian-speaking societies. The adaptation language is Russian. Because Russian is used official language in Belarus, Kazakistan and Kyrgyzstan and also it is spoken in the others Central Asian countries. For this purpose, a scale which has completed validity and reliability study in Turkish has chosen and it has been made adaptation in compliance with principles of scale adaptation. 394 Turkish, 189 Kyrgyz and 138 Russian parents participated in the research. Kyrgyz and Russian parents live in Bishkek. According to the result of analysis committed in scale of the language reliability, Cronbach alpha values for the four subscales have; .89, .78, .76 and .57, respectively. It has been calculated as 2.71 for the sample of Turkey, 1.31 for the sample of the Russia 1.31 and 2.67 for the sample of Kyrgyzstan. It has been seen that the datum had corresponded to the model magnificently, due to the χ^2/sd value was smaller than 3 for each three samples. Factor onus values belong to three sample groups; it has calculated as .80 for the sample of Turkey, .78 for the sample of Russia and .79 for the sample of Kyrgyzstan. As a result, it has been seen that parental attitude scale has academical properties and it can be used by educators and researchers in Russian-speaking countries.

Key Words: Scale Adaptation, Russian Parental Attitude Scale, Validity, Reliability

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
31.05.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
17.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. Hasan YILMAZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik
ve Psikolojik Danışmanlık
Anabilim Dalı
hasanyilmaz2001@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-9069-1524>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, H. (2018). Türkçe Ebeveyn Tutum Ölçeğinin Rusça Konuşan Kültürler İçin Uyarlanması. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 1-10.

GİRİŞ

Yeni doğmuş bir çocuk boş bir kâğıt gibidir, bu kâğıda özellikle ebeveynler tarafından yazılanları onun gençliğinde ve yetişkinliğinde kişilik özellikleri tutum ve davranış olarak okuruz. Bu kâğıt üzerine yazmada kullanılan kalem ise “anne baba tutumları” olarak isimlendirmek mümkündür. Darling ve Steinberg (1993: 487-496), ebeveynlik tarzını “çocuğa iletilen ve ebeveynin davranışlarının ifade edildiği tutumlar kümesi” olarak tanımlamaktadır. Ebeveynlerin çocuk için üretken ve özenli bir ortam oluşturmaları çok önemlidir. Bu onun genel kişiliğini ve davranışını destekleyecektir. Kültürel altyapı, din ve çevre, uzun vadede çocuğu etkilemede eşit derecede önemli olan ikincil faktörlerdir. Birçok ebeveyn kültürel ve dini sınırlamalarla karşı karşıyadır ve kendi kültürleri ve ülkeleri için ortak olan belirli ebeveynlik tarzlarını takip etmek veya üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bugün, bu görüş değişiyor olsa da ebeveynler büyük ölçüde yetiştikleri ve halen yaşadıkları kültürel değer ve anlayışların etkisi altındadırlar. Çocuklarının yetiştirilmesine sosyoekonomik faktörler de dahil pek çok değişken etki etmesine rağmen, ebeveynlik tarzı, çocuğun tutum ve davranışlarının ardındaki en önemli belirleyici faktördür.

Ebeveynlerin tutum ve davranışları ile ilgili olarak farklı ülke ve kültürlerde farklı görüş ve uygulamaların olması doğal ve kaçınılmazdır. Ebeveynlik tarzı konusunda farklı ülkelere mensup insanlar kendi kültürel geçmişlerinden kaynaklanan inanç ve tercihlere sahiptirler. Bir çocuğun yeteri kadar uykuya, yiyeceğe ve beslenmeye ihtiyacı olduğu her kültür tarafından kabul edilir. Ancak bu ihtiyaçları nasıl karşıladığımız kültürden kültüre değişir. Ebeveyn tutumları konusunda kısa bir dünya turuna çıktığımızda, birbirinden çok farklı ve ilgi çekici anlayış ve uygulamalarla karşılaşırız.

Bununla birlikte bu farklılıklar kuramsal bir çerçeveye oturtulabilir ve açıklanabilir. Kafa karışıklığını ortadan kaldırmak ve kültürler arası karşılaştırmalar yapabilmek için ebeveynlik stilleri; Disiplin Stratejileri ve Sevgi Stratejileri olarak iki önemli boyutlarda toplanabilir (Bodovski, K., Youn, M-J. 2010:585-595). Disiplin stratejileri farklı disiplin yöntemleri ve kurallarını içerir. Ebeveynler, çocukları günlük rutinlerinde talimatlara uymaları için bu stratejiyi izler. Yeme ve uyku alışkanlıkları veya eğitim gibi günlük görevleri ile ilişkili olabilir. Bu stratejiler sıkı disiplinden gevşek disipline uzanan bir çizgi üzerinde yer alır. Kabul etme, önemli ve özel olduğunu hissettirme, zor zamanlarında onlara yardıma hazır olduğunu gösterme gibi davranış ve tutumlar ise sevgi stratejilerinin kapsamı içinde yer alır. Sevgi stratejileri de aşırı sevgiden, yetersiz sevgiye uzana bir çizgi üzerinde yer alır. Sevgi ve disiplin çocuk yetiştirme ayrılmaz parçalarıdır. Sadece sevgi ya da sadece disiplin ağırlıklı bir ebeveyn tutumu çocuklarda istenmeyen davranış, alışkanlıklar ve patolojinin en önemli sebepleridir. Ana babalar belirli bir kültüre ait olduklarından dolayı çocuk yetiştirme konusunda hakim olan "kültürel senaryoları"ni takip ederler. Genel olarak, bir ebeveynin çocuk için yaptığı belki de en önemli şey, o çocuğun doğduğu kültürü belirlemektir (Weisner T.S. 2002: 275-281). Ebeveynliğin; inançlar, değerler, hedefler ve davranışlar da dahil olmak üzere birçok farklı birleşeni vardır. Bu boyutların her biri çocukların içine doğduğu makro sosyal sistemden etkilenir. Çocuk için bu makro sosyal sistemin temsilcisi anne babalardır. Başka bir ifade ile ebeveynlik, fiziksel ve sosyal bağlamlardan, çocuk yetiştirme geleneklerinden ve yetişkinlerin psikolojik özelliklerinden etkilenir (Wise, S., ve da Silva, L. 2007: 1-22).

Harkness, S., Super, C.M., Tijen, N. V. (2007: 23-39), ebeveynlikle ilgili kültürel farklılıkların açıklanmasına yardımcı olmak için "ebeveyn etnotheories" terimini geliştirmişlerdir. Etnotheories, çocukların gelişim ve davranışları hakkında içinde yaşanan kültür tarafından belirlenen toplu inançlardır ve çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimiyle ilgili normları içerir (Roer-Strier ve Rosenthal, 2001: 215-227). Araştırmacılar, genellikle anne babaların bağlı oldukları kültürlerin beklentileri ile tutarlı çocuk yetiştirme hedeflerine sahip olduklarını kabul etmektedirler.

Günümüzde yapılan kültürler arası ebeveynlik araştırmaları; çocuk yetiştirme tutumları (ebeveynlik hedefleri, disiplin uygulamaları ve çocuk gelişimine ilişkin inançlar gibi) ile 'bireyselci' ve 'kollektivist' toplumların özellikleri arasında güçlü bir ilişkinin varlığını saptamıştır (Harwood ve ark., 2002: 21-46). Bireyselci batı toplumlarının; özerkliğe, bağımsızlığa ve kendi başına bir şeyler yapabileme becerisine değer verdiği düşünülür. Böylece çocukların özerk olarak hareket etmesini ve erken yaşta inisiyatif kullanmalarını teşvik eder. Kolektivist geleneksel toplumlar çocuklarına; bireyin çıkarlarının üzerinde bir topluluk bilinci ve topluluk sorumluluğu kazandırmaya önem verir (Collier A.F ve Diğ. 1999: 229-244).

Birçok araştırmacı, Asyalı ebeveynlerin Amerikan ebeveynlere kıyasla daha katı ve sıkı kontrollü olma eğiliminde olduklarını iddia etmektedir (Chang, M. 2007: 1-30). Moskova ve Taşkent'te yaşayan Özbek ve Rus aileler üzerinde yapılan bir araştırmada (Peretolcina, D., Liders, A. 2014: 124-125) ergen ile ailenin etkileşim parametreleri farklılıklar göstermiştir. Taşkent'teki ergenler aile ilişkilerini esnek olarak nitelerken ve Moskova'daki ergenler kesinlik ve kararlılık vurgusu yapmışlardır. İki toplumdaki ebeveynlerin ergenlere karşı yaklaşımlarında, tutarlılık, memnuniyet, bağlanma konularında önemli farklılıklar gözlenmiştir. Titizlik, duygusal yakınlık, kabul, işbirliği parametrelerinde ise iki topluma ait örneklem gruplarında farklılık bulunmamıştır.

Özbek ve Rus toplumlarında anne baba tutumları ile ilgili araştırmaların dışında Orta Asya toplumlarında bu konuda yapılmış çalışma yok denecek kadar azdır. Bu konuda titiz bir taramanın yapılmasına rağmen özellikle Kırgızistan örnekleminde üzerinde yapılmış sadece bir araştırma saptanmıştır. Bu araştırmada (Gök, M. 2015: 75-89) Kırgızistan'da parçalanmış ailelere dikkat çekilmiş ve böyle bir durumda özellikle kız çocukların büyük anne ve büyük babalarca veya akrabaları tarafından yetiştirildiği vurgulanmıştır.

Bu araştırmada Rusça konuşan toplumlardaki eğitimcilerin ihtiyacı olduğu düşünülen ebeveyn tutum ölçeğini bu kültüre kazandırmak amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletlerdeki altı dilden biri olan Rusça, sadece Rusya'da değil, aynı zamanda Belarus, Kazakistan, ve Kırgızistan'da resmi dil olmak üzere, diğer Orta Asya ülkelerinde de konuşulmaktadır. Coğrafi olarak yakın, kültürel olarak ortak geçmişimizin olduğunu Orta Asya ülkelerinde Ebeveyn tutumlarını tespit etmek için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu açıdan araştırmanın bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılayacağı beklenmektedir.

YÖNTEM

Örneklem Grubu

Çalışma kapsamında Türkiye'den 394, Kırgızistan'dan 189 ve Rusya'dan 138 olmak üzere toplam 721 ebeveyn ulaşılmıştır. Türkiye örnekleminin %72,59 kadın ve %27,41'i erkektir. Kırgızistan için bu dağılım %71,91'i kadın ve %28,09'u erkek ve Rus örneklem için %68,84'ü kadın ve %31,16'sı erkek şeklindedir. Toplamda ise katılımcıların %71,7'si kadın ve %28,3'ü erkektir. Her üç ülke için katılımcıların çoğunluğu 26-35 yaş ve 36-45 yaş aralığında yer almaktadır. Türkiye ve Rusya örnekleminin büyük bölümü (% 53) üniversite mezunudur. Meslekler açısından bakıldığında; Türkiye'deki katılımcılar arasında öğretmen, Kırgızistan'daki katılımcılarda işçi ve Rusya'daki katılımcılar da ise memur ilk sırada yer almıştır. Her üç ülke örnekleminde ekonomik durumu çoğunlukla orta düzey olarak belirtmiştir. Her üç ülke örnekleminde de iki-üç çocuk sahibi olanların oranı daha fazladır.

Çeviri Çalışması

Ölçeğin Rusçaya çeviri çalışmalarına ilişkin süreç Brislin ve arkadaşları (1973)'nin önerdiği aşamalara göre yapılmıştır.

1. Hedef dile çevirme
2. Çeviriyi değerlendirme
3. Orijinal dile geri çevirme
4. Geri çeviriyi değerlendirme
5. Uzman görüşü alma.

Bu basamaklar ışığında ölçek, ilk önce ana dili Rusça olan ve Türkçe'ye hâkim Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesinden uzman akademisyenler tarafından Rus diline çevrilmiştir. Üç uzman tarafından yapılan çeviriler iki kişilik bir ekip tarafından, anlaşılabilirlik, kelime seçimleri, cümle yapıları ve kültürlüğe uygunluğu da dikkate alınarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Yapılan bazı değişiklikler sonucu ölçeğin Rusça hali üzerinde uzlaşılmıştır. Ölçek bu haliyle yine ana dilleri Rusça olan fakat ilk çeviri işlemine katılmayan iki uzman tarafından orijinal dile çevrilmiştir. Rusça'ya çevrilmiş olan form yine değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve çevirilere etki etmeyecek şekilde birkaç değişiklikten sonra son hali verilmiştir. Son işlem olarak ölçek maddelerinin çeviri ve yapılarının uygunluğunu belirlemek amacıyla, alanında gerek akademik ve gerekse dil yeterliliğine haiz iki uzman görüşü alınarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Rusca'ya uyarlamak amacıyla, Karabulut ve Şendil (2008: 15-25) tarafından geliştirilen "Ebeveyn Tutum Ölçeği-ETÖ" kullanılmıştır. ETÖ, anne ve babaların, 2-6 yaş arasındaki çocuklarını

yetiştirirken gösterdikleri ebeveynlik davranışlarının belirlenmesine kullanılan beşli likert tipinde, demokratik tutum (17 madde), otoriter tutum (11 madde), aşırı koruyucu tutum (9 madde), izin verici tutum (9 madde) olmak üzere dört alt boyut ve 46 maddeden oluşmaktadır. Yüksek puanlar alt boyutun ait olduğu ebeveynlik tutumunun baskın olduğunu göstermektedir. Orijinal ölçeğin güvenirlik analizleri sonucunun Cronbach alfa değerleri demokratik boyutu için .83, otoriter boyutu için .76, aşırı koruyucu boyutu için .75 ve izin verici boyutu için ise .74 olarak bildirilmektedir. (Karabulut D., Şendil, G. 2008: 15-25). Uyarlanan Rusça formun uyum geçerliliğini sınavacak herhangi bir ölçek bulunamamıştır.

İstatistik Araçları

Verilerin analizinde ölçek puanlarının geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca ölçek puanlarının Türk, Kırgız ve Rus ebeveynleri için aynı anlam ifade edip etmediğini belirlemek için çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Ölçek puanlarının güvenirliğini hesaplamak için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Analiz yapılmadan önce uç değer, normallik, varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği varsayımları kontrol edilmiştir. Uç değerlerin incelenmesin z değerleri, mahalobis uzaklıkları ve kutu grafiği incelenmiştir. Uç değer olarak tespit edilen 34 Türkiye örnekleme verisi, 12 Kırgızistan örnekleme verisi ve 21 Rusya örnekleme verisi analiz dışında bırakılmıştır.

BULGULAR

Çeviri Güvenirliği

Rusça'ya çeviriye son şekli verildikten sonra; 15 yılı aşkın süredir Kırgızistan'da yaşayan ve her üç dili de konuşan Türk asıllı 22 anne ve 14 babaya bir ay süre ile ölçeklerin Türkçe ve Rusça formları uygulanmıştır. İki uygulamada korelasyon katsayısının .894 olduğu görülmüştür. Bu katsayı yüksek düzeyde ilişki olarak kabul edilmektedir.

Ölçümlerin Geçerliliği ve Güvenirliği

Ölçeğin yapısının çalışma kapsamında toplanan veriler ile doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu amaçla Robust Maksimum Likelihood yöntemi kullanılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizi yapılırken uyum indeksi değerleri, faktör yük değerleri ve hata varyansları incelenerek model veri uyumu değerlendirilmiştir. Tüm maddeler ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerlerine göre model veri uyumu sağlanmasına rağmen faktör yük değeri 0,30'un altında kalan ve hata varyansı 0,90'nın üzerinde olan maddeler en yüksek hataya sahip olandan başlanarak sırasıyla analiz dışında bırakılarak faktör yük değerleri, hata varyansları ve uyum indeksleri incelenmiştir. Gevşek disiplin boyutundaki dört madde (m1, m17, m31 ve m33) analiz dışında bırakıldıktan sonra model veri uyumu sağlanmıştır. Uyum indeksi değerleri, faktör yük değerleri (max-min) ve hata varyansı (max-min) değerleri Tablo 9'da sunulmuştur. Ayrıca analiz sonucunda elde edilen ölçme modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ebeveyn Tutum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	χ^2	χ^2/sd	p	CFI	GFI	NFI	RMSEA	Faktör Yük Değerleri		Hata Varyansları	
								ma	mi	ma	min
								x	n	x	x
Ölçek	181	2,23	0,0	0,95	0,84	0,92	0,045	0,7	0,2	0,9	0,4
	4		0					5	9	1	3
Önerilen Değer		$\chi^2/sd \leq 3^*$		$\geq 0,90^{**}$	$\geq 0,90^*$	$\geq 0,90^{**}$	$\leq 0,080^{***}$	$\geq 0,30$		$\leq 0,90$	

* Kline, 2005; ** Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Hu ve Bentler, 1999; *** Fan vd., 1999; **** Hu, L.T. ve Bentler, P.M. 1999; ***** Steiger, 1990

Tablo 1 incelendiğinde χ^2/sd değerinin 3'ten küçük olduğu görülmektedir ve verinin modele çok iyi uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. Ayrıca CFI, NFI, RMSEA indeksleri açısından değerlendirildiğinde de model veri uyumunun olduğu görülmektedir. Bu durumda Ebeveyn Tutum Ölçeğinin dört madde atıldıktan sonra dört boyutlu yapıyı tam olarak doğruladığı söylenebilir. Diğer bir

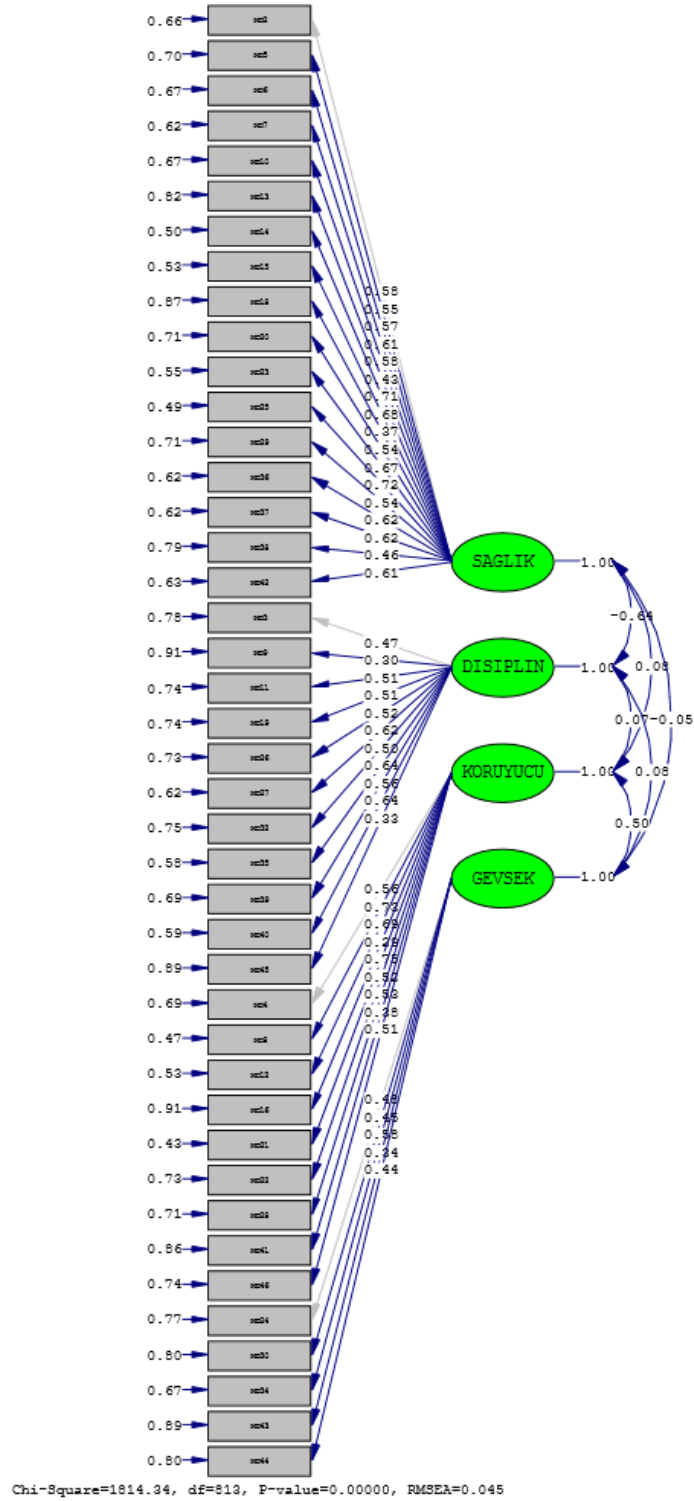
deyişle Ebeveyn Tutum Ölçeğinden elde edilen puanların Rusça konuşan ebeveynlerle ilgili yapı geçerliği sağlanmıştır.

Ebeveyn Tutum Ölçeği ile çalışma kapsamında toplanan verilerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla her bir alt boyu için Cronbach alfa değeri ve McDonald'ın ω güvenirlilik katsayıları hesaplanmıştır. Rusça form için hesaplanan sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ebeveyn Tutum Ölçeği Rusça Formu Puanları Cronbach Alfa Değerleri

Ebeveyn Tutum Ölçeği Boyutları	Madde Sayısı	Cronbach alfa	McDonald'ın ω
Sağlıklı Tutum (Demokratik Tutum)	17	0,89	0,90
Sıkı Disiplin (Otoriter Tutum)	11	0,78	0,80
Aşırı Koruyucu	9	0,76	0,80
Gevşek Disiplin (İzin Verici Tutum)	5	0,73	0,71

Tablo 2 incelendiğinde Ebeveyn Tutum Ölçeğinin Rusça formu için; Sağlıklı Tutum, Sıkı Disiplin ve Aşırı Koruyucu boyutları için hem Cronbach alfa hem de Türkiye, Rusça konuşan Kırgız ve Rus anne baba örneklemleri için karşılaştırma yapılmasına elverişli olup olmadığının saptanması amacıyla, her bir alt örneklem için de yapının doğrulanıp doğrulanmadığı incelenmiştir. Ayrıca çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi ile bu yapıların farklı örneklerde aynı anlamda anlaşılıp anlaşılmadığı kontrol edilmiştir. McDonald'ın ω değerlerinin 0,70'den büyük olduğu için bu boyutlardan elde edilen puanların güvenilirliği yüksektir.



Şekil 1. Ebeveyn Tutum Ölçeği Ölçme Modeli

Türkiye, Rusça konuşan Kırgız ve Rus anne baba örneklemleri için uyum indeksi değerleri Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye, Kırgızistan ve Rusya Örneklemleri için Ebeveyn Tutum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	χ^2	χ^2/sd	p	CFI	GFI	NFI	RMSEA	Faktör Yük Değerleri		Hata Varyansları	
								max	min	max	min
Türkiye	2199	2,71	0,00	0,95	0,82	0,92	0,052	0,80	0,36	0,88	0,36
Rusya	1068	1,31	0,00	0,95	0,69	0,82	0,048	0,78	0,21	0,96	0,40
Kırgızistan	1021	2,67	0,00	0,95	0,76	0,81	0,050	0,79	0,24	0,95	0,38
Önerilen Değer		$\chi^2/sd \leq 3^*$		$\geq 0,90^*$	$\geq 0,90^{**}$	$\geq 0,90^{**}$	$\leq 0,080^{***}$	$\geq 0,30$		$\leq 0,90$	

* Kline, 2005; ** Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Hu ve Bentler, 1999; *** Fan Vd., 1999; **** Hu, L.T. ve Bentler, P.M. 1999; ***** Steiger, 1990

Tablo 3 incelendiğinde χ^2/sd değerinin her üç örneklem için 3’ten küçük olduğu görülmektedir ve verinin modele çok iyi uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. Ayrıca CFI ve RMSEA indeksleri açısından değerlendirildiğinde de model veri uyumunun olduğu görülmektedir. Bu durumda Ebeveyn Tutum Ölçeğinden elde edilen puanların hem Türkiye hem de Rusya Örneklemleri için yapı geçerliği sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye, Rusça konuşan Kırgız ve Rus anne baba örneklemleri ortalamalarının karşılaştırılması ile üç ülke için bu ölçekten alınan puanların aynı anlama geldiğini tespit etmek amacıyla çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen global uyum indeksi değerleri Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Ebeveyn Tutum Ölçeği Türkiye, Kırgızistan ve Rusya Örneklemleri için Çoklu Grup Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	χ^2	χ^2/sd	P	CFI	NFI	RMSEA
Ölçek	4836,34	2,88	0,00	0,89	0,83	0,082
Önerilen Değer		$\chi^2/sd \leq 3^*$		$\geq 0,90^{**}$	$\geq 0,90^{***}$	$\leq 0,080^{****}$

* Kline, 2005; ** Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; *** Hu, L.T. ve Bentler, P.M. 1999; **** Steiger, 1990

Tablo 4 incelendiğinde χ^2/sd değeri 3’ten küçüktür ve istenilen değer aralığındadır. Ayrıca CFI ve RMSEA indeksleri kabul edilebilir sınırlarda değerler almıştır. Bu durum; Türk, Kırgız ve Rus ebeveynler için ölçek puanları aynı anlama geldiğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Okullarda gözlenen ve son yıllarda sayı ve nitelik olarak farklılık ve artış gösteren öğrenci sorunlarının önemli bir bölümü ebeveyn tutumlarından kaynaklanmaktadır. Okullar ne kadar kaliteli eğitim – öğretim çalışmaları yaparlarsa yapsınlar, anne – baba desteğini sağlayamadıkları sürece bu çabalarının önemli bir bölümü öğrenciye olumlu olarak yansımamaktadır. Bu yüzden okul yetkililerinin, öğretmenlerin ve psikolojik destek ünitelerinin okullarının velilerine ait ebeveyn tutumlarını bilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğrencinin eğitimi, anne babaların eğitimi ile başlar ilkesinden hareketle, yaklaşık 170 milyon insanın ortak iletişim kurabildiği bir dil olan Rusça’ya ebeveyn tutum ölçeğinin kazandırılması önemli görülmüştür. Bu ölçek sayesinde sadece okul söz konusu coğrafyadaki eğitimciler değil araştırmacıların da güvenilir bilgiler toplayabileceği umulmaktadır.

Rusça konuşan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını incelemek isteyen eğitimci ve araştırmacılar için, uyarlaması yapılan ebeveyn tutum ölçeği, bu amacı gerçekleştirebilecek güvenilirlik ve geçerlik özelliklerine sahiptir. Uyarlaması yapılan ölçek, kaynak gösterilmek koşuluyla, bilimsel ve eğitsel amaçlarla ve bilimsel ilke ve etiğe uygun olarak yapılacak her türlü çalışmada izin almaya gerek kalmadan kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Bodovski, K., Youn, M-J. (2010). "Love, Discipline And Elementary School Achievement: The Role of Family Emotional Climate". *Social Science Research* Volume 39, Issue 4, Pages 585-595; doi.org/10.1016/j.ssresearch.2010.03.008
- Chang, M. (2007). "Cultural Differences in Parenting Styles". *Carnegie Mellon University Research Showcase*, p.1-30
- Collier A.F., McClure F.H., Collier, J. Otto, C. ve Polloi, A. (1999). "Culture specific view of child maltreatment and parenting styles in a Pacific Island community". *Child Abuse & Neglect*, 23, 229-244
- Darling, N., ve Steinberg, L. (1993). "Parenting style as context: An integrative model". *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Fan, X., Thompson, B., and Wang, L. (1999), "Effects of Sample Size, Estimation Methods, and Model Specification on Structural Equation Modeling Fit Indexes," *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 56-83.
- Gök, M. (2015). "Bişkek Şehrindeki 9. 10. ve 11.Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Bazı Faktörlerin Analizi". *Manas Journal of Social Studies*, Vol.: 4, No: 1: 75-89
- Harkness, S., Super, C.M., Tijen, N. V. (2007). "Individualism And The "Western Mind" Reconsidered: American And Dutch Parents' Ethnotheories of The Child". *New Dir Child Adolesc Dev.* Spring; (87): 23–39. <https://doi.org/10.1002/cd.23220008704>
- Harwood R, Leyendecker B, Carlson V.(2002). "Parenting Among Latino Families in the U.S". In: Bornstein MH (ed). *Handbook of Parenting*, Vol. 4: Applied parenting, 2nd ed. Mahwah: Erlbaum, 2002:21-46.
- Hooper, D., Coughlan, J., Mullen, M. (2008), *Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit*. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L.T. and Bentler, P.M. (1999), "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives," *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55.
- Karabulut D., Şendil, G. (2008). "Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ)", *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21), 15-25.
- Kline, R. B. (2005). *Principle and practice of structural equation modelling*. (Second Edition). New York: The Guilford Press.
- Peretolcina, D., Lidars, A. (2014). "Cultural Differences in the Perception of Family Situation among Teens from Uzbek and Russian Families". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 146, Pages 124-128
- Roer-Strier, D., ve Rosenthal, M.K. (2001). "Socialization in Changing Cultural Contexts: A Search For Images of The Adaptive Adult". *Social Work*, 46(3), 215–227
- Steiger, J.H. (1990), *Structural model evaluation and modification*. *Multivariate Behavioral Research*, 25, 214-12.
- Weisner T.S. (2002). "Ecocultural Understanding of Children's Developmental Pathways". *Human Dev*; 45: 275-281.
- Wise, S., & da Silva, L. (2007). "Differential Parenting of Children From Diverse Cultural Backgrounds Attending". *Child Care*. (Research Paper No. 39). Melbourne: Australian Institute of Family Studies. Retrieved January 6, 2011, [from http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/rp39/rp39.pdf](http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/rp39/rp39.pdf).

Приложение 1: масштаб

Уважаемые родители, для научного исследования мы хотели бы узнать какие методы воспитания вы применяете, растя своего ребенка. После каждого прочитанного предложения вы можете выделить подходящий на ваш взгляд ответ. Благодарим за участие.

Всегда (1) В основном (2) Иногда (3) Редко (4) Никогда (5)

1. Я соглашаюсь с тем, что у моего ребенка есть собственное мнение
 2. Если мы с ребенком расходимся во мнениях, то я заставляю принять его мое мнение
 3. Я ограждаю своего ребенка от разных незначительных трудностей
 4. Я помогаю своему ребенку стать самостоятельным
 5. Я объясняю своему ребенку, для чего он должен придерживаться определенных правил
 6. Я даю почувствовать своему ребенку важность того, что он сделал
 7. Я ограждаю своего ребенка от изнурительных дел
 8. Если ребенок меня не слушается, то я могу его ударить
 9. Я рассказываю о своих чувствах, когда ребенок поступил плохо или хорошо
 10. Чтобы наставить ребенка на правильный путь, я его ругаю
 11. Я защищаю своего ребенка
 12. Я поощряю своего ребенка за хорошие поступки
 13. Я уважаю личное мнение своего ребенка
 14. Я вдохновляю своего ребенка на самостоятельность
 15. Я защищаю своего ребенка, когда его сверстники дразнят или задираются
 16. На вопросы ребенка, касающиеся полового воспитания, я отвечаю правдиво и на понятном для ребенка языке
 17. Если мой ребенок поступил плохо, я кричу на него
 18. Я извиняюсь перед ребенком если допустил материнскую (отцовскую) ошибку при воспитании
 19. Я ограждаю своего ребенка от тяжелых для него дел
 20. Я тревожусь о здоровье своего ребенка
 21. Я позволяю своему ребенку свободно проявлять свои чувства
 22. Я разрешаю ребенку ложиться спать в то время, которое он захочет
 23. Если мой ребенок поступил неправильно, я объясняю ему в чем именно он был неправ
 24. Когда я сержусь на ребенка, я наказываю его
 25. Я прибегаю к методу физического наказания, чтобы дисциплинировать своего ребенка
 26. Я сделаю все, чтобы мой ребенок не был разочарован
 27. Я верю, что нужно учитывать то, что с возрастом ребенок будет пробовать что-то новое
 28. Я позволяю своему ребенку делать все, что он хочет
 29. Я сравниваю своего ребенка с другими детьми
 30. Я балую своего ребенка
 31. Я быстро злюсь на своего ребенка
 32. Когда мой ребенок рассказывает мне о чем-либо, я не перебивая слушаю его
 33. Когда я покупаю что-либо для своего ребенка, я интересуюсь его мнением
 34. Я могу разговаривать со своим ребенком на любые темы
 35. Мне не хватает терпения по отношению к моему ребенку
 36. Я наказываю своего ребенка при малейшей ошибке
 37. Ради своего ребенка я могу пожертвовать почти всеми своими развлечениями
 38. Я даю возможность своему ребенку попробовать сделать что-либо самостоятельно
 39. Я без спроса позволяю пользоваться моими личными вещами
 40. Дома, мы смотрим ту телевизионную программу, которую захочет смотреть ребенок
 41. Я заставляю своего ребенка делать больше, чем он может
 42. Я ограждаю своего ребенка от дел, которые могут отрицательно повлиять на его смелость
-

Приложение 2. Субфакторы

Субфактор	№ пункта	Количество пунктов
Демократическое отношение	1-4-5-6-9-12-13-14-16-18-21-23-27-32-33-34-38	17
Авторитарное отношение	2-8-10-17-24-25-29-31-35-36-41	11
Гиперопекающее отношение	3-7-11-15-19-20-26-37-42	9
Безразличное отношение	22-28-30-39-40	5

Приложение 3. Варианты подсчета баллов

1. Оценив каждый субфактор отдельно, определяем доминирующее родительское отношение.
2. Разделив на 25 сумму баллов по авторитарному, гиперопекающему и безразличному отношению, выявляем индекс нездорового отношения.
3. Разделив на 17 сумму баллов по субфактору демократического отношения, подсчитываем индекс здорового отношения и можем сравнить с индексом нездорового отношения.

По разнице индексов здорового и нездорового отношений можно узнать об общей тенденции родительского отношения к воспитанию ребенка.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.431973 / Number: 5, p. 11-20, Autumn 2018

4. SINIF ÖĞRETMENLERİNİN TEMEL DERSLERDE SORDUKLARI YAZILI SINAV SORULARININ BLOOM TAKSONOMİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ AN INVESTIGATION OF WRITTEN EXAMINATIONS IN MAIN COURSES OF 4th GRADE IN REGARDS TO BLOOM TAXONOMY

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.06.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.08.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Sevil Büyükalın
Filiz
Gazi Üniversitesi Gazi
Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri
Bölümü
sevilb@gazi.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4955-4405>

Seda Delal Turan
Mehmet Akif Ersoy İlkokulu
Sınıf Öğretmeni
delal.turan@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8486-0256>

Öz

Bilim ve teknoloji çağını yaşadığımız günümüz dünyasında üst düzey düşünme becerisine sahip bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilerin düşünme düzeyleri ise onlara yöneltilen soruların düzeyi ile paralellik göstermektedir. Bu sebeple yazılı sınavlarda öğrencilere yöneltilen soruların bilişsel düzeyleri çok önemlidir.

Bu araştırmanın amacı; 4. sınıf Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler dersi yazılı sınav sorularını, Bloom Taksonomisi'nin bilişsel alan basamaklarına dağılımı açısından incelemektir. Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Veri analizinde döküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde Hatay ili Reyhanlı ilçesinde yer alan 4 farklı okulda uygulanan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler dersi yazılı sınavlarında yer verilen 1.784 adet soru incelenmiştir. Soruların, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları açısından hangi düzeye ait olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma sonunda Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılımı açısından toplamda tüm soruların; %44,23 oranında bilgi, %14,35 oranında kavrama, %38,90 oranında uygulama, %2,47 oranında analiz, %0,05 oranında sentez ve %0 oranında değerlendirme düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazılı Sınav, Soru Analizi, Bloom Taksonomisi

Abstract

In today's world where we live the age of science and technology, individuals with high-level thinking skills are needed. The level of students' thinking is paralleled by the level of questions posed to them. Therefore, the cognitive levels of the questions directed to the students during the written exams are very important.

The purpose of this research is to examine the questions in the written examinations of Turkish, Math, Science and science of life 4th grade in terms of distribution of cognitive domain stages of Bloom Taxonomy. Survey model which is one of the descriptive research method was used in this study. In this study, which used document analysis method in data analysis; in the first semester of 2017-2018 academic year, 1.784 questions in written exams of Turkish, Math, Science and science of life implemented in the first semester at 4th grade primary schools in Reyhanlı district of Hatay province were examined. The cognitive levels of the questions were determined with regard to Bloom Taxonomy.

At the end of the study; when analyzing the written exam questions with regard to distribution to stages of Bloom Taxonomy, the findings show that 44,23% of the questions were at the stage of knowledge, 14,35 % were at the stage of comprehension, 38,90 % were at the stage of application, 2,47 % were at the stage of analysis, 0,05 % was at the stage of the synthesis, and 0% were at the stage of evaluation.

Key Words: Written Examinations, Question Analysis, Bloom Taxonomy

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Büyükalın Filiz, S. ve Delal Turan, S. (2018). 4. Sınıf Öğretmenlerinin Temel Derslerde Sordukları Yazılı Sınav Sorularının Bloom Taksonomisi Açısından İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 11-20.

Giriş

Çağımızda düşünmeyi bilen bireylerin yetiştirilmesine tüm zamanlardan daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü baş döndürücü şekilde ilerleyen ve değişen günümüz dünyasında, bilim ve teknoloji yarışında var olabilmek, tüm toplumlar için son derece önemlidir. Bilim ve teknoloji toplumu olabilmek amacıyla atılacak her adımda düşünebilen bireylere ihtiyaç duyulmaktadır (Koray ve Yaman, 2002: 317). Çünkü gelişen dünyayla birlikte bireylerin ve toplumların ihtiyaçları ve sorunları da değişmekte ve gelişmekte, problemler daha karmaşık hale gelmektedir. Bu durum da üst düzey ve farklı düşünme becerisine sahip bireylere duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Çağın ve toplumun ihtiyaçlarının değişmesiyle birlikte eğitim sistemlerinde de değişikliklere gidilmeye başlanmıştır. Çünkü eğitimde çağı takip edememek; bireylerin ve toplumların, yaşamın her alanında gerçekleşen değişimlerin gerisinde kalmalarına sebep olmaktadır (İskamya, 2011: 1). Bu sebeple çağımızda dinamik yapıya sahip, kendini sürekli yenileyen ve geliştiren eğitim sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çağımız eğitim anlayışında verilen bilgileri olduğu gibi alan bireyler değil de bilgiye ulaşmayı bilen bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Dindar ve Demir, 2006: 88). Bilgi çağını yaşadığımız günümüzde problem çözebilme, sorgulama, analiz edebilme ve değerlendirme gücüne sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Süreç sonunda öğrencilerin üreten bireyler olmaları beklenmektedir (Ermurat, Gümüş ve Feyatörbay, 2011: 262). Bu sebeple düşünme özellikle de üst düzey düşünme çağımız eğitim anlayışında son derece önemli bir yere sahiptir.

Gerçek anlamda öğrenme, düşünmenin olduğu ortamlarda gerçekleşir ve düşünmenin gelişiminde sorular önemli role sahiptir (Ayvaci ve Türkdoğan, 2010: 14). Eğitim-öğretim sürecinde öğrencilerin düşünme düzeylerinin geliştirilmesinde en önemli etmen “soru” dur (Dindar ve Demir, 2006: 88). Çünkü öğrencilerin davranışları onlara yöneltilen soruların niteliğine göre farklılık göstermektedir (Ayvaci ve Şahin, 2009: 442). Bu sebeple öğrencilere yöneltilen soruların bilişsel anlamda düzeyi yani niceliğinden öte niteliği ve doğası çok daha önemlidir (Çakıcı ve Girgin, 2012: 89). Sürekli düşük bilişsel düzeyde sorularla karşı karşıya kalan öğrencilerin çok yönlü düşünebilen, yaratıcı, eleştirel düşünme gücü gelişmiş bireyler olmaları beklenemeyeceği gibi sürekli ezber bilgi gerektiren sorulara maruz kalmaları, onların düşünmeyi ve üretmeyi unutmalarına sebep olacaktır (Gökulu, 2015: 435).

Gerçekleştirilen öğretim sürecinin verimliliği, çıktıların kalitesinin ölçülmesi ile belirlenir (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2008: 81). Bir süreç olan ölçme, değişkenin belirlenmesi, gözlenmesi ve sonrasında sayı ya da sembollerle ifade edilmesini içerir. Bu sürecin geçerli ve güvenilir olabilmesi, amacına uygun olarak hazırlanan bir ölçme aracı ile gerçekleşir. Dolayısıyla eğitim sisteminde gerçekleştirilen ölçme işleminin ve onun ardından yapılacak değerlendirme işleminin geçerli ve güvenilir olması, öncelikle amacına uygun olarak hazırlanan yazılı sorularına bağlıdır. Öğretmenlerin yazılılarda öğrencilere yönelttiği soruların düzeyi, gerek öğrencilerin düşünme düzeylerinin gelişimi ve tespiti gerekse de program üzerindeki eksikliklerin ve hataların varlığının tespiti açısından önemlidir.

Nitelikli bir ölçme ve değerlendirme için öncelikle nitelikli sorulara ihtiyaç vardır. Nitelikli soruların hazırlanması adına, hazırlayan kişinin konuya hakim olmasının yanında ölçme konusunda da yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir (Özcan ve Akcan, 2010: 324). Yapılan ölçme işleminin bilimsel bir ölçme olabilmesi, öğretmenlerin bu konudaki yeterliliğine bağlıdır (Gündüz, 2009: 151). Etkili soru hazırlayabilmek adına soruların karakterlerinin ve amaçlarının farklı olduğunun ve farklı düşünme düzeylerine hitap ettiğinin bilinmesi gerekir (Baysen, 2010: 21).

Öğrencilerin üst düzey becerilerinin geliştirilmesi ve öğrencilere yöneltilen soruların belli basamaklarda yoğunlaşmaması adına, öğretmenlerin soru hazırlama sürecinde bir taksonomiye baz almaları yarar sağlayacaktır (Filiz, 2009). Öğretmenler tarafından hazırlanan ve öğrencilerin bilişsel başarılarının belirlenmesi sürecinde kullanılan soruların düzeylerinin tespiti için farklı sınıflandırma sistemleri vardır (Filiz, 2004). Soruların alt ve üst düzey düşünme becerileri açısından incelenmesinde yaygın olarak Bloom tarafından geliştirilen Bloom Taksonomisi’nden yararlanılmaktadır (Koray, Altunçekiç ve Yaman, 2005). İçerik belirleme sürecinde yararlanılan bu taksonomiden soruların desenlenmesi sürecinde de yararlanılır (Filiz, 2009). Bloom Taksonomisi basamakları, düşük bilişsel düzeyden daha yüksek bilişsel düzeye doğru aşamalı olarak sıralanmaktadır. Bu taksonomi altı basamaktan oluşmakla birlikte her basamak kendinden sonraki basamak için ön koşuldur (Arı ve Gökler, 2012). Bu sınıflandırmaya göre bilgi, kavrama ve uygulama basamakları alt düzey düşünme becerilerini; analiz, sentez ve değerlendirme basamakları üst düzey düşünme becerilerini ifade etmektedir (Koray ve Yaman, 2002: 318-319).

Yapılan literatür araştırması sonucu, farklı sınıf düzeyleri ve farklı dersler için hazırlanan soruların düzeylerinin incelendiği çalışmaların olduğu görülmüştür. Ancak 4. sınıf yazılı sorularının incelendiği çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca incelenen tüm çalışmaların bir derse yönelik olduğu görülmüştür. Bu sebeple bu çalışmanın farklı derslerdeki sınavlarda yer verilen soru düzeylerini karşılaştırmaya imkan tanınması ve 4. sınıflar adına literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bilim ve teknoloji çağında Fen Bilimleri dersinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu ders çağın doğasına ve ihtiyaçlarına cevap verebilme açısından en uygun derslerden biridir. Düşünen ve üreten bireyler yetiştirilmesinde son derece öneme sahip bu derste öğrencilere yöneltilen soruların düzeyi büyük önem arz etmektedir. Fakat bu konuda Fen Bilimleri dersinde gerçekleştirilen çalışmaların büyük kısmında öğretmenler veya öğretmen adayları tarafından hazırlanan soruların büyük oranda alt bilişsel düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Koray ve Yaman, 2002; Demir, 2003; Mutlu, Uşak ve Aydoğdu, 2003; Akpınar ve Ergin, 2004; Eş, 2005; Koray, Altunçekiç ve Yaman, 2005; Dindar ve Demir, 2006; Özcan ve Oluk, 2007; Gündüz, 2009; Ayvaci ve Türkoğlan, 2010; İskamya, 2011; Demir, 2011; Ermurat, Gümüş, Kurt ve Feyatörbay, 2011; Tanık ve Saraçoğlu, 2011; Yeşilyurt, 2012; Gökulu, 2015; Güleriyüz, 2016; Turan, 2017).

İnsan ve çevrenin etkileşimi sonucu meydana gelen beşeri olayları incelemek amacıyla ortaya çıkan sosyal bilimler; antropoloji, tarih, ekonomi, coğrafya, iletişim bilimleri, eğitim gibi pek çok disiplini içinde barındırmaktadır (Safran, 2014). Dolayısıyla çok farklı alanlardan bilgi ve beceri edinilmesini gerektiren Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin farklı düzeylerde düşünme becerisi edinmeleri beklenmektedir. Kaya (2003) ve Kılıç (2010) tarafından gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hazırladıkları soruların incelendiği çalışmalar sonunda, soruların daha çok alt düzeydeki bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Davis ve Tinsley (1967) tarafından gerçekleştirilen ve sosyal bilgiler dersinde öğretmenler tarafından sorulan soruların bilişsel düzeyler açısından incelendiği çalışma sonunda, ezber ve yorumlama becerisi gerektiren soruların öğretmenler tarafından en fazla tercih edilen sorular olduğu görülmüştür. Uygulama, analiz ve değerlendirme düzeylerinin ise öğretmenler tarafından çok az tercih edildiği tespit edilmiştir.

Günlük yaşamın içinde ve bilimin her dalında olan matematik, insanlığın var olduğu günden bu yana önemini korumuştur. Genel olarak bir işi yaparken matematikten yararlanma, işi planlama, ulaşılan sonuçların gerçekle örtüşme durumunu test etme, probleme farklı çözümler bulma, mantık yürütme, hipotez kurma ve genelleme yapma, tahmin etme, ispat yapma ya da ispatı reddetme matematiksel becerilerdendir (Özdaş, 1998: 5). Farklı tür ve düzeyde becerileri içeren matematik dersinin ölçme ve değerlendirme sürecinde, farklı düzeyde düşünme becerilerini gerektiren soruların sorulması önemli ve gereklidir. Ancak Güler, Özdemir ve Dikici (2012) tarafından 6, 7 ve 8. sınıf Matematik dersi yazılı sorularının incelendiği çalışma sonunda soruların alt bilişsel seviyelerde yoğunlaştığı görülmüştür.

Türkçe dersi bireylerin en başta ana dil eğitiminin gerçekleştiği ders olması sebebiyle çok önemlidir. Dil, insanın kendini ifade etmesini ve çevresi tarafından aktarılan sözel mesajları anlamasını sağlayan bir araçtır. Eğitim-öğretim sürecindeki tüm derslerde hedeflere ulaşılabilmesi, öncelikle bireyin dili kullanma becerisine bağlıdır. Türkçe Dersi Öğretim Programı genel amaçlarına bakıldığında “Anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme” becerilerinin olduğu görülmektedir (MEB, 2006). Bu durum, programda üst düzey becerilerin de kazandırılmasının amaçlandığını göstermektedir. Ancak Bekaroğlu (2007) tarafından gerçekleştirilen 6. sınıf Türkçe dersi yazılı sınav sorularının incelendiği tez çalışması sonucu, soruların büyük oranda alt düzeyde olduğu görülmüştür. Yine Kavruk ve Çeçen (2013), Güfta ve Zorbaz (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da Türkçe dersi yazılı sınav sorularının büyük oranda alt düzeyde olduğu görülmüştür.

Amaç

Bu araştırmanın amacı; 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde, Hatay ili Reyhanlı ilçesinde 4. sınıflara Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan yazılı sınavlarda yer verilen soruları Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılım açısından incelemektir. Bu amaca uygun olarak araştırmanın alt amaçları aşağıdaki şekildedir.

1) Türkçe dersi yazılı sınavlarında yer verilen soruların, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılımı nasıldır?

2) Matematik dersi yazılı sınavlarında yer verilen soruların, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na göre dağılımı nasıldır?

3) Fen Bilimleri dersi yazılı sınavlarında yer verilen soruların, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılımı nasıldır?

4) Sosyal Bilgiler dersi yazılı sınavlarında yer verilen soruların, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılımı nasıldır?

5) Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersi yazılı sınavlarında yer verilen soruların, Bloom Taksonomisi'nin bilişsel alan basamaklarına göre dağılımı arasındaki ilişki nasıldır?

Yöntem

1. Araştırma Modeli

Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinde ele alınan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde, olduğu gibi ortaya konur ve bir betimleme işlemi gerçekleştirilir (Karasar, 1999: 77). Nicel verilerin kullanılması ve istatistiksel değerlendirmelerin yapılması ile gerçekleştirilen tarama çalışmaları, çok sayıda veri ile büyük boyutlu evrenlerde gerçekleştirilir (Özdemir, 2014: 80). Bu tür çalışmalarda verilerin farklı kaynaklardan elde edilmesi ve çok sayıda kişiden toplanması ile ele alınan konuyla ilgili detaylı bilgilere ulaşılır. Bu durum çalışmaların geçerliğinin yüksek olmasını sağlar (Karakaya, 2009: 60).

Bu çalışmada; 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde ilkokul 4. sınıf Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersine ait 58 yazılı kağıdında yer alan 1.784 adet sorunun Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılım oranları tespit edilmiştir.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini; 2017-2018 eğitim öğretim yılının 1. döneminde, Hatay ili Reyhanlı ilçesinde bulunan 43 ilkokul ve bu okulların 4. sınıflarının Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerinde uygulanan yazılılar oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini; 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde, Hatay ili Reyhanlı ilçesinde bulunan, tesadüfî olarak belirlenen 4 ilkokul ve bu okullardaki 4. sınıflar içerisinde tesadüfî olarak belirlenen 8 sınıfta uygulanan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler yazılıları oluşturmaktadır.

3. Verilerin Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağını, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde Hatay ili Reyhanlı ilçesinde bulunan 4 ilkokuldan, 4. sınıfları okutan öğretmenler içerisinde rastgele belirlenen 8 sınıf öğretmeninden alınan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerine ait 58 adet yazılı sınav kağıdı oluşturmaktadır. Ayrıntılı olarak ifade edilirse araştırmanın verilerini 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde 4. sınıflara Türkçe dersinde uygulanan 17 adet yazılı sınav kağıdı, Matematik dersinde uygulanan 16 adet yazılı sınav kağıdı, Fen Bilimleri dersinde uygulanan 12 adet yazılı sınav kağıdı ve Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan 13 adet yazılı sınav kağıdı oluşturmaktadır.

4. Verilerin Analizi

Yazılı materyallerin incelendiği bu çalışmada veriler döküman inceleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Örnekleme alınan yazılı kağıtlarında yer alan sorular Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları açısından incelenmiştir. Bu analiz işlemi, Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları konusunda literatürde yer alan veriler ışığında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte dikkate alınan kriterler aşağıda ifade edilmiştir (Sönmez, 2014: 35-42).

Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları

Bilgi: Görünce tanıma, sorulunca söyleme ve ezberden tekrarlama becerileri gerektiren basamaktır. Bireyden bilgiyi hatırlaması ve tanınması beklenir.

Örnek: "4. Sınıf: Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili temel kavramların anlam bilgisi."

Kavrama: Bilgi düzeyinde elde edilen davranışların birey tarafından özümsemesinin, kendine mal edilmesinin ve anlamının yakalanmasının beklendiği basamaktır. Çevirme, grafiğini çizme, örneklendirme, bir olgunun sebebini kendi cümlelerinde açıklama gibi beceriler gerektirir.

Örnek: "6. Sınıf: Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili temel ilkeleri açıklayabilme."

Uygulama: Bilgi ve kavrama basamağında elde edilen becerilerin kullanılması ile yeni problemlerin çözülmesi beklenir. İlkeleri kullanabilme, bilimsel yöntemi kullanabilme, problem çözebilme gibi becerileri gerektiren basamaktır.

Örnek: “4. Sınıf: Sosyal Bilgiler dersiyle ilgili temel sorunların çözümünde ilkeleri kullanabilme.”

Örnek: “ 5. Sınıf: Matematik dersinde dört işlem gerektiren problemleri çözebilme.”

Analiz: Bilgiyi oluşturan bir bütünün öğeleri, ilişkileri ve örgütlenme ilkeleri bakımından irdelenmesini gerektiren basamaktır. “Analiz edebilme, öğelerine ayırabilme, bağıntıları saptayabilme, ilkeleri bulabilme” gibi becerilerin sergilenmesi beklenir.

Örnek: “5. Sınıf: Fen Bilgisi dersiyle ilgili belli başlı ilişkileri saptayabilme.”

Örnek: “Lise 3. Sınıf: Türünün ve döneminin temsilcisi olan bir yazılı iletişim muhtevasını öğelerine ayırabilme.”

Sentez: Parçaların belirli ilişki ve kurallara göre birleştirilip yeni bir bütün oluşturulmasının beklendiği basamaktır. Sentez; yenilik, özgünlük, yaratıcılık gerektirir. Toplumsal sorunları çözmek için bir yöntem geliştirmek, Sosyal Bilgiler dersinin alanına giren sentez düzeyinde bir hedef olabilir.

Örnek: “Eğitim Fakültesi: Eğitimde ölçme ve değerlendirme dersinde alanıyla ilgili yeni bir sınama durumu düzeneği hazırlayabilme.”

Değerlendirme: Bir ürün ya da sürecin kendi içinden veya kendi dışından bir takım ölçütlere vurulup yargıya varılmasını gerektiren basamaktır. Bir makaleyi yazım kurallarına uygunluk açısından irdeleme, değerlendirme gibi beceriler beklenir.

Örnek: “5. Sınıf: Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili temel ürün ve süreçleri belli ölçütlere göre değerlendirebilme.”

Yukarıda ifade edilen kriterler çerçevesinde gerçekleştirilen inceleme sürecinde çoktan seçmeli, kısa cevaplı, doğru-yanlış, eşleştirmeli ve açık uçlu olmak üzere farklı türlerde sorular incelenmiştir. Yazılı kağıdında yer alan her bir sorunun Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları’ndan hangisine ait olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle her ders ayrı ayrı incelenmiş ve soruların bilişsel düzeylere dağılım oranları tespit edilmiştir. Sonrasında dört dersin Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları’na dağılım oranları karşılaştırılmıştır. Bilgi, kavrama ve uygulama basamakları “alt düzey”, analiz, sentez ve değerlendirme basamakları “üst düzey” olarak ifade edilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması adına yazılı sorularının düzeyleri öncelikle araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Sonrasında bir alan uzmanının görüşü alınmıştır. Alan uzmanı yazılı sorularını bağımsız olarak incelemiştir. Gerçekleştirilen incelemeler sonucu veri analizinin güvenilirliği [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Veri analizi güvenirlüğün %92 olduğu görülmüştür.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde örnekleme alınan yazılı kağıtlarında yer verilen soruların Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları’na dağılımına yer verilmiştir. Veriler frekans ve yüzde olarak ifade edilmiştir. Bilgi, kavrama ve uygulama basamakları alt düzey; analiz, sentez ve değerlendirme basamakları üst düzey olarak ifade edilmiştir. Öncelikle her derse ait veriler ayrı ayrı ifade edilmiştir. Sonrasında dört derse ait veriler tek tabloda gösterilmiş ve Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler yazılı sorularının Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları’na dağılım oranları karşılaştırılmıştır.

Tablo 2: Türkçe Yazılı Sorularının Bloom Taksonomisi Basamakları’na Dağılımı

Bilişsel Alan Basamakları	f	%
Bilgi	159	25,98
Kavrama	44	7,19
Uygulama	390	63,73
Analiz	18	2,94
Sentez	1	0,16
Değerlendirme	0	0
Toplam	612	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere 4. sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersi yazılı sınavlarında yer verdikleri soruların %25,98 oranında bilgi, %7,19 oranında kavrama, %63,73 oranında uygulama, %2,94 oranında analiz, %0,16 oranında sentez düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirme düzeyinde hiç soruya yer verilmediği görülmüştür. 4. sınıf Türkçe dersi yazılılarında öğretmenlerin %63,73 oranla en

fazla uygulama düzeyinde sorulara yer vermeleri dikkat çekmektedir. Soruların %96,90 oranında alt düzey ve %3,10 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Matematik Yazılı Sorularının Bloom Taksonomisi Basamakları'na Dağılımı

Bilişsel Alan Basamakları	f	%
Bilgi	52	13,94
Kavrama	68	18,23
Uygulama	232	62,29
Analiz	21	5,63
Sentez	0	0
Değerlendirme	0	0
Toplam	373	100

Tablo 3'de görüldüğü üzere 4. sınıf öğretmenlerinin Matematik dersi yazılı sınavlarında yer verdikleri soruların %13,94 oranında bilgi, %18,23 oranında kavrama, %62,29 oranında uygulama, %5,63 oranında analiz düzeyinde olduğu, sentez ve değerlendirme düzeyinde hiç soruya yer verilmediği görülmüştür. 4. sınıf öğretmenlerinin Matematik yazılılarında öğretmenler %62,29 oranla en fazla uygulama düzeyinde sorulara yer vermişlerdir. Soruların %94,37 oranında alt düzey ve %5,63 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Fen Bilimleri Yazılı Sorularının Bloom Taksonomisi Basamakları'na Dağılımı

Bilişsel Alan Basamakları	f	%
Bilgi	258	70,88
Kavrama	79	21,7
Uygulama	26	7,14
Analiz	1	0,28
Sentez	0	0
Değerlendirme	0	0
Toplam	364	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere 4. sınıf öğretmenlerinin Fen Bilimleri dersi yazılı sınavlarında yer verdikleri soruların %70,88 oranında bilgi, %21,70 oranında kavrama, %7,14 oranında uygulama, %0,28 oranında analiz düzeyinde olduğu, sentez ve değerlendirme düzeyinde hiç soruya yer verilmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla soruların %99,73 oranında alt düzey ve %0,27 oranında üst düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Sosyal Bilgiler Yazılı Sorularının Bloom Taksonomisi Basamakları'na Dağılımı

Bilişsel Alan Basamakları	f	%
Bilgi	320	73,56
Kavrama	65	14,94
Uygulama	46	10,58
Analiz	4	0,92
Sentez	0	0
Değerlendirme	0	0
Toplam	435	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere 4. sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersi yazılı sınavlarında yer verdikleri soruların %73,56 oranında bilgi, %14,94 oranında kavrama, %10,58 oranında uygulama, %0,92 oranında analiz düzeyinde olduğu, sentez ve değerlendirme düzeyinde hiç soruya yer verilmediği görülmüştür. En büyük soru oranının %73,56 ile bilgi düzeyinde olması dikkat çekmektedir. Toplamda 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersi yazılı sorularının %99,08 oranında alt düzey ve %0,92 oranında üst düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: 4. Sınıf Yazılı Sorularının Bloom Taksonomisi Basamakları'na Dağılımı

Dersler	Bilişsel Alan Basamakları													
	Bilgi		Kavrama		Uygulama		Analiz		Sentez		Değerlendirme		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Türkçe	159	25,98	44	7,19	390	63,73	18	2,94	1	0,16	0	0	612	100
Matematik	52	13,94	68	18,23	232	62,29	21	5,63	0	0	0	0	373	100
Fen Bilimleri	258	70,88	79	21,7	26	7,14	1	0,28	0	0	0	0	364	100
Sosyal Bilgiler	320	73,56	65	14,94	46	10,58	4	0,92	0	0	0	0	435	100
Toplam	789	44,23	256	14,35	694	38,9	44	2,47	1	0,05	0	0	1.784	100

Tablo 6'da görüldüğü üzere incelenen soruların toplamda %44,23 oranında bilgi, %14,35 oranında kavrama, %38,90 oranında uygulama, %2,47 oranında analiz, %0,05 oranında sentez düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirme düzeyinde soruya Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler yazılılarında hiç yer verilmediği görülmüştür. Toplamda tüm soruların %97,48 oranında alt düzey ve %2,52 oranında üst düzey bilişsel beceri gerektiren seviyede olduğu belirlenmiştir.

İncelenen dört farklı ders türünde de yazılı sorularının çok büyük oranla alt düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ancak Türkçe ve Matematik derslerinde en büyük soru oranını alt düzeyin en üst basamağı olan uygulama düzeyi alırken, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerinde alt düzeyin en alt basamağı olan bilgi düzeyinin aldığı görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada 4. sınıf Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan yazılı sınavlarda yer verilen sorular Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları açısından incelenmiştir. Çalışmanın verilerini 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 1. döneminde, Hatay ili Reyhanlı ilçesindeki 4 ilkokulun 8 farklı 4. sınıfında uygulanan yazılı sınavlarda yer verilen 1.784 adet soru oluşturmaktadır.

Bu çalışma sonunda Türkçe dersi yazılı sınav sorularının %96,90 oranında alt düzey ve %3,10 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Türkçe dersi yazılı sorularının çok büyük oranda alt bilişsel düzeyde olmasının, öğrencilerin üst düzey becerilerinin ölçülmesi noktasında yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bekaroğlu (2007) tarafından gerçekleştirilen 6. sınıf Türkçe dersi yazılı sınav sorularının incelendiği tez çalışması sonucu soruların büyük oranda alt düzeyde olduğu görülmüştür. Kavruk ve Çeçen (2013), Güfta ve Zorbaz (2008) tarafından 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi yazılı sınav sorularının incelendiği çalışmalar sonunda da soruların büyük oranda alt düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Alexander, Jetton, Kulikowich ve Woehler (1994) tarafından gerçekleştirilen ve öğretmenler tarafından bir metinle ilgili hazırlanan soruların incelendiği çalışma sonunda, soruların bilişsel açıdan düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen çalışma sonuçlarının bu çalışma ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Bu çalışma sonunda Matematik dersi yazılı sınav sorularının %94,37 oranında alt düzey ve %5,63 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Soruların çok büyük oranda alt düzeyde olmasının ve üst düzeydeki soru sayısının yalnızca 1 soru ile ve analiz düzeyi ile sınırlı olmasının, öğrencilerin üst düzey becerilerinin ölçülmesi noktasında son derece yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güler, Özdemir ve Dikici (2012), Karaman ve Bindak (2017) tarafından gerçekleştirilen ortaokul matematik dersi yazılı sınav sorularının incelendiği çalışmalar sonunda da sorularının büyük oranda alt bilişsel düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sınıf düzeyleri farklı olsa da gerçekleştirilen çalışma sonuçları, bu çalışmanın sonucu ile paralellik göstermektedir.

Bu çalışma sonunda Fen Bilimleri dersi yazılı sınav sorularının %99,73 oranında alt düzey ve %0,27 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Yazılı sorularının

%70,88 oranla en fazla bilgi düzeyinde olması dikkat çekmektedir. Bloom Taksonomisi'nin ilk basamağı olan bilgi düzeyi öğrencilerden verilen bilgilerin aynen istendiği, görünce tanımlarının, sorulunca söylemelerinin beklendiği bir basamaktır. Bu basamakta öğrenciler kendilerine verilen bilgi üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan, bilgiyi verildiği şekliyle ifade ederler. Dolayısıyla en alt düzeyde bilişsel beceri gerektiren bu basamaktaki soru oranının %70,88 gibi çok yüksek oranda olmasının ve bu oranın Fen Bilimleri gibi bilim ve teknoloji çağında öneminin giderek arttığı ve farklı düzeyde düşünmenin son derece önemli olduğu bir derste olmasının, bir yetersizlik olduğu tespit edilmiştir. Toplamda Fen Bilimleri sorularının %99,73 oranında alt düzey ve %0,27 oranında üst düzey bilişsel beceri gerektiren seviyede olduğu görülmüştür. Bu durumun öğrencilerin üst düzey becerilerinin ölçülmesi noktasında son derece yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dindar ve Demir (2006) tarafından 5. sınıf Fen Bilgisi yazılı sorularının incelendiği çalışma sonunda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada soruların %68,63 oranında bilgi, %26,51 oranında kavrama, %3,58 oranında uygulama, %0,99 analiz, %0,26 oranında sentez düzeyinde olduğu, değerlendirme düzeyinde hiç soruya yer verilmediği görülmüştür. Gülerüz (2016) tarafından 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Fen ve Teknoloji dersi yazılı sınav sorularının incelendiği tez çalışması sonunda soruların %59,5 bilgi, %20,4 kavrama, %13,4 uygulama, %5,2 analiz, %1,5 sentez ve %0 değerlendirme düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Turan (2017) tarafından gerçekleştirilen tez çalışması sonunda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmaların dışında yine Fen Bilimleri dersinde, öğretmen ya da öğretmen adaylarının hazırladığı soruların incelendiği çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Koray ve Yaman, 2002; Demir, 2003; Mutlu, Uşak ve Aydoğdu, 2003; Akpınar ve Ergin, 2004; Eş, 2005; Koray, Altunçekiç ve Yaman, 2005; Özcan ve Oluk, 2007; Gündüz, 2009; Ayvaci ve Türkoğlan, 2010; İskamya, 2011; Demir, 2011; Ermurat, Gümüş, Kurt ve Feyatözbay, 2011; Tanık ve Saraçoğlu, 2011; Yeşilyurt, 2012; Gökulu, 2015).

Bu çalışma sonunda Sosyal Bilgiler dersi yazılı sınav sorularının %99,08 oranında alt düzey ve %0,92 oranında üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Üst düzeydeki soru sayısının yalnızca 4 olmasının ve analiz düzeyi ile sınırlı olmasının, öğrencilerin üst düzey becerilerinin ölçülmesi noktasında yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kaya (2003) ve Kılıç (2010) tarafından gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hazırladıkları soruların incelendiği çalışmalar sonunda soruların daha çok alt düzeydeki bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Davis ve Tinsley (1967) tarafından gerçekleştirilen ve sosyal bilgiler dersinde öğretmenler tarafından sorulan soruların, bilişsel düzeyler açısından incelendiği çalışma sonunda, ezber ve yorumlama becerisi gerektiren soruların öğretmenler tarafından en fazla tercih edilen sorular olduğu görülmüştür. Uygulama, analiz ve değerlendirme düzeylerinin ise öğretmenler tarafından çok az tercih edildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen çalışma sonuçlarının, bu çalışma sonucu ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

4. sınıf Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler yazılı sınav sorularının Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Basamakları'na dağılımının incelendiği bu çalışma sonunda dört derste de soruların çok büyük oranla alt düzeyde olduğu görülmüştür. Ancak en büyük payın Türkçe ve Matematik derslerinde uygulama basamağına, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerinde bilgi basamağına ait olduğu görülmüştür. Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler derslerinde yapılan literatür araştırması sonucunda, gerçekleştirilen çalışmaların bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Öneriler

1) Bu çalışmada yazılı soruları Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmiştir. Bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, yazılı sorularını Yeni Bloom Taksonomisi'ne göre inceleyebilirler.

2) Ders işleme sürecinde öğretmenler tarafından kullanılan soruların düzeylerini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapılabilir. Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları soruların düzeyleri ile yazılılarda kullandıkları soruların düzeyleri karşılaştırılabilir.

3) Öğrencilerin yazılı sorularına verdikleri yanıtlar, bilişsel düzeyleri açısından incelenebilir. Öğrencilerin yanıtları ve öğretmen tarafından hazırlanan soruların bilişsel düzeyleri karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Alexander, Patricia A., Jetton, Tamara L., Kulikowich, Jonna M., & Woehler, Carol A. (1994). "Contrasting instructional and structural importance: The seductive effect of teacher questions". *Journal of Reading Behavior*, 26(1), 19-45.

- Akpınar, Ercan ve Ergin, Ömer (2004). "Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Yazılı Sınav Sorularının Değerlendirilmesi", XIII, Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Arı, Asım ve Gökler, Z. Sümeyye (2012). "İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Kazanımları ve SBS Sorularının Yeni Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi", X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde.
- Ayvacı, H. Şevki & Türkoğlu, Ali (2010). "Yeniden Yapılandırılan Bloom Taksonomisine Göre Fen ve Teknoloji Dersi Yazılı Sorularının İncelenmesi", Türk Fen Eğitimi Dergisi, 7 (1), 13-25.
- Baysen, Engin (2006). "Öğretmenlerin Sınıfta Sordukları Sorular ile Öğrencilerin Bu Sorulara Verdikleri Cevapların Düzeyleri", Kastamonu Eğitim Dergisi, 14 (1), 21-28.
- Bekaroğlu, Ahmet (2007). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Dersindeki Yazılı Sınav Sorularının Soru Basamaklarına Göre İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Kastamonu Örneği), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu.
- Çakıcı, Yılmaz ve Girgin, Ersin (2012). "İlköğretim II. Kademe Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarındaki Ünite Sonu Değerlendirme Sorularının İncelenmesi", Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (2), 87-110.
- Davis Jr, O. L. & Tinsley, Drew C. (1967). "Cognitive objectives revealed by classroom questions asked by social studies student teachers". *Peabody Journal of Education*, 45(1), 21-26.
- Demir, Metin (2003). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin fen bilgisi dersi sınav sorularının değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Demir, Mustafa (2011). "5. ve 6. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi", Milli Eğitim Dergisi, 189, 131-143.
- Demircioğlu, Gökhan ve Demircioğlu, Hülya (2009). "Kimya Öğretmenlerinin Sınavlarda Sordukları Soruların Hedef Davranışlar Açısından Değerlendirilmesi", Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 3 (1), 80-98. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/balikesirnef/article/view/5000084762> Erişim Tarihi: 15.05.2017.
- Dindar, Halil ve DEMİR, Metin (2006). "Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi". Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26 (3), 87-96.
- Ermurat, D. Günay, Gümüş, İbrahim, Kurt, Murat ve Feyatörbay Esra (2011). "İlköğretim Fen Bilgisi Dersinde Sorulan Sınav Sorularının Bloom Taksonomisi'ne Göre Analizi (Erzurum Örneği)", Ekev Akademi Dergisi, 15 (49). s. 261-269.
- Eş, Hüseyin (2005). Liselere Giriş Sınavları Fen Bilgisi Soruları ile İlköğretim Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Filiz, S. Büyükalın (2004). Öğretmenler İçin Soru Sorma Sanatı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Filiz, S. Büyükalın (2009). "Soru Cevap Yöntemi Eğitiminin Öğretmenlerin Soru Sorma Bilgisi ve Soru Sorma Tekniklerine Etkisi". Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(3), 167-195.
- Gökulu, Aytül (2015). "Fen Ve Teknoloji Öğretmenlerinin Yazılı Sınav Soruları ile TEOG Sınavlarında Sorulan Fen ve Teknoloji Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi", *Route Educational and Social Science Journal*. 2 (2), 434-446.
- Güfta, H., & Zorbaz, K. Z. (2008). "İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Yazılı Sınav Sorularının Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).
- Güler, Gürsel., Özdemir, Ercan, & Dikici, Ramazan (2012). "İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Sınav Soruları ile SBS Matematik Sorularının Bloom Taksonomisi'ne Göre Karşılaştırmalı Analizi", Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1).
- Güleryüz, Hasan (2016). 5.,6.,7.,8. Sınıfların Fen Ve Teknoloji Dersine Ait Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Analizi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş.
- Gündüz, Yüksel (2009). "İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Sorularının Ölçme Araçlarına ve Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Analizi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, VI (II), 150-165.
- İskamya, Uygur (2011). Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Soru Sorma Tercihleri ile

- Ortaöğretim Kurumları Giriş Sınavlarında Sorulan Soruların Bloom Taksonomisine Göre Analizi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Karakaya, İsmail (2009). "Bilimsel Araştırma Yöntemleri", (Ed. Abdurrahman Tanrıoğen), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayıncılık., Ankara, s. 57-83.
- Karaman, M., & Bindak, R. (2017). İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Sınav Soruları ile TEOG Matematik Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre Analizi. *Curr Res Educ*, 3(2) , 51-65.
- Karasar, Niyazi (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kavruk, Hasan, & Çeçen, M. Akif (2013). "Türkçe Dersi Yazılı Sınav Sorularının Bilişsel Alan Basamakları Açısından Değerlendirilmesi", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 1-9.
- Kaya, Niyazi (2003). 6. Sınıf "Demokratik Hayat" Ünitesinde Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hazırladıkları Yazılı Sınav Sorularının Kapsam Geçerliliği ve Taksonomik Boyutunun İncelenmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Kılıç, Derya (2010). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarih Konuları İle İlgili Soru Sorma Becerilerinin Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Koray, Özlem, Altunçekiç, Alper ve Yaman, Süleyman (2005). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Soru Sorma Becerilerinin Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 38-46.
- Koray, Ö. Cansüğü ve YAMAN, Süleyman (2002). "Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Soru Sorma Becerilerinin Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10 (2), 317-324.
- MEB (2006). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar). Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mutlu, Mehmet, Uşak, Muhammed ve Aydoğdu, Mustafa (2003). "Fen Bilgisi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 87-95.
- Özcan, Sevil ve AKCAN, Kadir (2010). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Hazırladığı Soruların İçerik ve Bloom Taksonomisi'ne Uygunluk Yönünden İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (1), 323-330.
- Özcan, Sevil ve Oluk, Sami (2007). " İlköğretim Fen Bilgisi Derslerinde Kullanılan Soruların Piaget ve Bloom Taksonomisine Göre Analizi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 61-68.
- Özdaş, A. (1998). *Matematik Öğretimi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları: No: 1072, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları: No: 591.
- Özdemir, Ertuğrul (2014). "Tarama yöntemi", (Ed.: Mustafa Metin), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık., Ankara, s. 77-97.
- Safran, Mustafa (2014) "Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış", (Ed. Bayram Tay ve Adem Öcal), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi, Ankara, s.2-3.
- Sönmez, Veysel (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Tanık, Nagihan ve Saraçoğlu, Sibel (2011). "Fen ve Teknoloji Dersi Yazılı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne Göre İncelenmesi", *TUBAV Bilim Dergisi*, 4 (4) 235-246.
- Turan, Seda Delal (2017). Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Yazılı Sınav Sorularının Ölçme ve Değerlendirmeye Uygunluğu Açısından İncelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay.
- Yeşilyurt, Etem (2012). " Öğretmen Adaylarının Bilişsel Alanla İlgili Sınama Durumu Soruları Yazma Yeterliklerinin Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 519-530.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.459790 / Number: 5, p. 21-35, Autumn 2018

MAVİSEL YENER'İN ÇOCUK KİTAPLARINDA SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ* ORAL LITERATURE PRODUCTS OF MAVİSEL YENER'S CHILDREN'S BOOKS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.09.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Öğr. Gör. Zehra Anaz
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
zehra1.er@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-5326-3280>

* Bu çalışma, 20-21 Ekim 2017 tarihlerinde gerçekleşen IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Öz

Her çocuk bulunduğu ortamın kültür özelliklerine göre dilini geliştirir. Dile bağılı olarak da değer ve davranış geliştirir. Dil öğrenimi, eğitimi aynı zamanda bir kültür aktarımı olduğu için her toplum kültürünü dilin yardımıyla yeni kuşaklara taşır. Böylelikle sözlü ve yazılı anlatım ile gerçekleştirilen halk edebiyatı ürünleri çocuğun dil eğitimine önemli ölçüde katkıda bulunur.

Masal, destan, efsane, ninni, türkü, tekerleme, mani, bilmece, fıkra, halk şarkıları çocuğun gerek dil bilinci gerekse kültür oluşturmada etkili ürünlerdir. Çocuk edebiyatı, kökleri geçmişe dayalı yüzyıllık birikime sahip bu ürünleri göz önünde bulundurmaktadır.

Çocuk kitapları yazarı olarak tanınan, çocuklara okumayı sevdirmek amacıyla olan bir yazar olarak karşımıza çıkan Mavisel Yener'in bu ürünlere yatkınlığı ve konuyu çocuk gözüyle aktarımı hemen her kitabında göze çarpmaktadır. Mavisel Yener'in çocuk diliyle yazdığı öyküler, masallar çocukların dünyaya gülümseyerek ve hoşgörü ile bakmalarına yardımcı olabilecek, onlara okumayı ve kitabı sevdirebilecek türdendir.

Çocukları anadilin söz varlığıyla tanıştıran Mavisel Yener'in eserleriyle sınırlandırılan çalışmada kitaplar; sözlü edebiyat ürünlerinin çocuk ve gençlik edebiyatıyla ilişkisi göz önünde bulundurularak aktarılması bakımından kapsamlı olarak incelenecektir. Bu çalışmayla Mavisel Yener'in eserlerinin çocuk edebiyatı-sözlü edebiyat ilişkisi kapsamında kullanılabilirliğini tespit etmek amaçlanmaktadır. İnceleme; detaylı okuma, fişleme ve tasnif faaliyetinin ürünüdür.

Araştırmanın sonunda yapılan analizler sonucunda, "sözlü edebiyat ürünlerinin çocuk ve gençlik edebiyatına Mavisel Yener'in eserleri örneğinde aktarılması" değerlendirilecek ve araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkılarak Mavisel Yener'in eserlerinin sözlü edebiyat ürünleriyle ilişkisi kapsamında dil ve anlatım yönünden materyal olarak kullanılması hususunda öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı, Sözlü Edebiyat, Dil ve Anlatım, Dil Eğitimi, Mavisel Yener

Abstract

Each child develops language according to the culture characteristics of the environment in which he / she lives. It also develops value and behavior depending on language. Since language learning and education are at the same time a culture transfer, every community is carried to new generations with the help of a cultic language. Thus, folk literature products, which are realized through oral and written expression, make an important contribution to the language education of the child.

Tales, legends, lullabies, folk songs, rhymes, mania, riddles, jokes are effective products for children to form a language consciousness and culture. Children's literature considers these products with a centuries-old accumulation based on their past history.

Mavisel Yener, who is known as a children's book writer and who is confronted as a writer who aims to love reading to children, is predisposed to these products and conveying them to children in almost every book. The stories written by Mavisel Yener in child language can help children to look at the world with smile and tolerance, and they will read and write books.

In the work limited to the works of Mavisel Yener who introduced children to the presence of the mother tongue, Will be extensively examined in terms of the transfer of oral literary products in relation to children and youth literature. In this work, it is aimed to determine the usefulness of Mavisel Yener's works within the context of children's literature-verbal literary relation. Examination; Detailed reading, tagging and sorting.

As a result of the analyzes made at the end of the research, "the transfer of oral literary products to children and youth literature in the case of Mavisel Yener's works" will be assessed and suggestions on using Mavisel Yener's works as materials in terms of language and narration in relation to concise literature products, It will be introduced.

Key Words: Child and Youth Literature, Oral Literature, Language and Narration, Language Education, Mavisel Yener

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Anaz, Z. (2018). Mavisel Yener'in Çocuk Kitaplarında Sözlü Edebiyat Ürünleri. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 21-35.

GİRİŞ

Toplumun temel ögesi olan çocuk ve çocukluk dönemi, tarihi süreç içerisinde değeri daha da artarak bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunun neticesi olarak da araştırmacılar, hedef kitlesi gereği üzerinde en çok düşünce sarf edilmesi gereken çocuk edebiyatı kavramı üzerine yoğunlaşmışlardır. Çocuk edebiyatıyla ilgili araştırmacılar, farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Bu tanımlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Çocukların okuması için yazılmış, derlenmiş veya yayımlanmış olan bütün yayınları içine alır (Enginün, 1991: 392). Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştirilen, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır (Sever, 2003: 9).

Çocukluk çağında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine hitap eden (Oğuzkan, 2001: 12) çocuk edebiyatı, bununla birlikte çocukların “hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamıdır.” (Yalçın vd., 2002: 17) şeklinde de tanımlanabilir.

İlgili alanyazındaki tanımlar incelendiğinde, edebiyatın bir parçası olarak kabul edilen çocuk edebiyatının hitap ettiği kitle dâhilinde farklı ölçütlere göre incelenmesi gereken bir disiplin olması gerektiği yönündedir. Ayrıca araştırmacılar çocuk edebiyatının pek çok tanımının yanında, sınırları, sahip olması gereken nitelikleri, gerekliliği ve hitap ettiği yaş grubu üzerinde de durmuşlardır. Bu bağlamda çocuk edebiyatının kapsamı “Genel hatlarıyla çocuğun dünyasında güzellikler çağrıştıran, onun ruhunda güzele ve iyiye karşı olumlu davranışlar geliştiren, hayal dünyasını zenginleştirerek ana dilinin tadını hissettiren eserler çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilir.” (Özcan, 2008: 583) şeklinde sınırlanmıştır.

Çocuk edebiyatının ilk ve yaygın ürünleri gerek dünya edebiyatında gerekse Türk edebiyatında sözlü geleneğin içinde yer almıştır. Türkiye’de çocuk edebiyatının gelişimi, dünyadaki edebiyatın gelişimiyle yakından ilgilidir. Modern Türk çocuk edebiyatının da başlangıcı sayılabilir (1839). Tanzimat’tan önce sözlü edebiyat türü hâkimdi. Bunlardan masal, bilmece, tekerleme, atasözleri, Nasreddin Hoca fıkraları daha çok evlerde, Karagöz ve Meddah biçimleri de kamusal alanlarda çocukların eğitim ve eğlencesine sunulurdu (Sinar, 2007: 547). 16. yüzyıla kadar çocuklar için yazılmış kitap olmadığı için çocuklar, edebiyat gereksinimlerini halk edebiyatı ürünleriyle gideriyorlardı (Oğuzkan, 2001: 13). Böylelikle her bilimsel ve sosyal alanda olduğu gibi çocuk edebiyatı alanındaki boşluğun sözlü kültür ürünleriyle dolduğuna tanık olunmaktadır.

Çocuk edebiyatı, geçmişten bugüne sözlü gelenek ürünlerinden olan masal, efsane, tekerleme, mani gibi türlerle hep iç içe olmuştur. Çağdaş edebiyatın, halkbiliminden, halk kültüründen sıkça etkilendiği bir gerçektir. Yüzyıllar boyunca insanları etkilemiş, onların edebiyat ihtiyaçlarına yanıt vermiş kimi türlerin, günümüz sanatçısının da ilgi odaklarından biri olması doğaldır (Karadağ, 1996: 290). O halde, halk edebiyatı ve çocuk edebiyatı ilişkisinde, halk edebiyatının çocuk edebiyatına hem kaynak oluşturması hem de etkisi söz konusu edilebilir.

Çocuk eğitimindeki arayışların sonucu (Şirin, 2000: 15) olarak yazılan çocuk kitapları, çocukların yaşama gücünü artıran onlara yurt, bayrak, doğa sevgisini aşıl原因an insan sevgisini telkin eden, büyüklere saygıyı öğreten sosyal davranışlar ve güzellik duygusu kazandıran niteliklere sahip olmalı, özette millî ve evrensel değerleri aşılmalıdır. Ayrıca bu kitaplar, dil, üslup, konu, düşünce ve tez bakımından çocuğun okuma, anlama, kavrama, zevk alma derecesine uygun olmalıdır. Bu noktada çocuk edebiyatı yazarı önemli bir işlev üstlenmelidir. Kendi kültür kaynaklarından beslenmiş olan çocuk edebiyatı yazarı, sahip olduğu sanatsal yeteneği millî kültürle beslediği sürece gelecek nesillerin olumlu yönde inşasına yardım etmiş olmaktadır. İşte tam bu noktada karşımıza günümüz çocuk edebiyatı yazarları arasında yer etmiş olan Mavisel Yener çıkmaktadır.

Bu makalede Mavisel Yener’in eserlerine yer verileceğinden, Yener hakkında biraz bilgi vermemez, tanımamız açıısından yararlı olacaktır.

1. Mavisel Yener’in Biyografisi

1962 yılında Ankara’da doğan yazar, çocukluk döneminde tanıştığı kitaptan kendini koparamamış kitapla iç içe bir hayat yaşamıştır. Kitap okumak adeta onun için tutkuya dönüşmüştür. Ailesinde edebiyatla uğraşanlar olması da Yener’in yazarlık yapmasının önünü açmıştır.

1984’te Ege Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesinden mezun olan Yener, 1980 yılından bu yana öykü, masal, şiir, roman, eleştiri yazılarını yayımlamış, iki yıl süreyle *Gazete Ege*’de çocuk sayfası

hazırlamıştır. *Haber Ekspres* gazetesinin çocuk sayfasında köşe yazarlığı yapmıştır. *Varlık, Virgöl, Edebiyat Eleştiri* gibi yazın dergilerinde öykü ve yazıları yayımlamıştır. TRT İzmir Radyosu'nda iki yıl süreyle "Mavi Mektuplar" isimli yazın köşesini hazırlayıp sunmuştur. 2007'de TRT İzmir Radyosu'nda "Mavi Sözcükler" isimli köşeyi hazırlayıp sunmaya başlamıştır. İki yazar arkadaşıyla (A. Akal, N. Yılmaz) birlikte kaleme aldığı *Mor Gece Mavi Gün* isimli oyunu Ankara Devlet Tiyatrosu'nda 2007 sezonunda sahnelenmiştir. TRT Radyolarında oynanmış radyo tiyatroları var. "Küçük Hanımlar Küçük Beyler" adlı oyunu Uluslararası Tiyatro Festivali'nde Türkiye'yi temsil etti. Oyun, ayrıca Hindistan'da seyirciye sunuldu. 2012 sezonunda "Kırmızı Şemsiye" adlı tiyatro oyunu (A.Akal, N.Yılmaz ile birlikte) İstanbul Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelendi. 2012'de (Literature İn Flux) Doğu Avrupa ve Türkiye'yi içine alan kültürlerarası edebiyat buluşmasında Split ve Tiran'da ülkesini temsil etti. 2013'de Yılın Çocuk Kitapları Yazarı ödülüne değer bulundu (Kosova). 2015'te Macaristan, Rodos ve Belçika çocuk edebiyatı buluşmalarında ülkesini temsil etti. 2015'de "Reçelli Şiirler" adlı kitabı (Aytül Akal ile birlikte) ÇGYD Yılın Kitabı tasarım ödülünü aldı (<http://maviselyener.com>, Erişim Tarihi: 15.09.2018).

Çocuk edebiyatı alanında atölye eğitmenliği de yapan, yine aynı zamanda diş hekimliği ve yazarlığı birlikte yürüten Yener, ortaya koyduğu birçok eser ile çeşitli ödüller almıştır. Yener, bununla birlikte çocuk edebiyatının Nobeli sayılan H.C.Andersen Ödülü için 2018 yılı Türkiye adayı olarak gösterilmesi açısından da ayrıca dikkate değer bir yazar ve şairdir.

Çocuk edebiyatına mavisel düşler kazandıran özgün bir yazar olarak Mavisel Yener, çocuk edebiyatı alanında birçok eser ortaya koymuştur. Mavisel Yener şiir, öykü, masal ve roman türlerinde çocuk edebiyatına birçok eser kazandırmıştır.

2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı Mavisel Yener'in eserlerinin sözlü kültür ürünleriyle ilişkisi bakımından çocuk edebiyatı kapsamında kullanılabilirliğini saptamaktır. Mavisel Yener'in eserlerinde sözlü kültür ürünlerinin kullanımına yönelik akademik tahlilî bir çalışma olması bakımından, alandaki eksikliği giderme yönünde önemli bir adım olduğu söylenebilir.

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve çözümlenmesinde kullanılan teknikler açıklanacaktır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve tarama modeli kullanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini; Mavisel Yener'in tüm eserleri, örneklemini ise ağırlıklı olarak masalları oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın verileri, Mavisel Yener'in roman, öykü, şiir, masal gibi çocuk kitapları ve konuyla ilgili başka yayınların da okunması aracılığıyla elde edilmiştir.

3.4. Veri Çözümleme Teknikleri

Mavisel Yener'in eserlerinin- sözlü edebiyat ürünleriyle ilişkisi kapsamında dil ve anlatım yönünden materyal olarak kullanılması belirlenmeye çalışılmıştır.

4. Çocuk Edebiyatı Materyali Olarak Sözlü Kültür Ürünleri ve Katkıları

Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine; hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamıdır. Çocuklar için hazırlanmış eserler, çocukların, keyifli ve faydalı zaman geçirmelerini sağlama gibi özelliklerin dışında; dilsel, bilişsel, toplumsal ve kişilik gelişimleri açısından da önem taşımaktadır. Kitap aracılığıyla çocuklar, kültür, ana dil gibi millet olma bilincinin temel unsurlarını doğru ve gelişmiş bir yapıda öğrenme ve kullanma fırsatı bulurlar. Genel hatlarıyla çocuğun ruhunda güzellikler, iyilikler çağrıştıran, hayal dünyasını zenginleştirerek ana dilinin ve kültürünün tadını hissettiren eserler çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilir.

Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte annesinden dinlediği ninnilerden, sonraki dönemlerde anlatılan masallara, çocuk oyunlarından tekerlemelere, bilmecelelere, destanlardan efsanelere, kahramanlık hikâyelerine, atasözlerinden deyimlere, fıkralara, manilerden ninnilere, türkülere, ağıtlara, dualardan, beddualara Karagöz'den kuklalara, meddahtan ortaoyununa kadar bütün bu edebi ürünler Türk halk edebiyatının türleri içinde yer almaktadır. (Özcan, 2008: 583).

Çocuk edebiyatıyla ilgili eserler yazılırken kaynak olarak halk edebiyatı türlerinden özellikle yararlanılması gerekmektedir. Çünkü bu kaynaklar yüzyıllarca halkın zevkine uygun türetilmiş, milletin

dilinde işlenerek benimsenmiş ve nesillerden nesillere aktarılagelmiş, kültürel özellikleri içinde barındıran edebi mahsullerdir (Özcan, 2008: 587).

Çocuk edebiyatında destan, masal ve bilmece gibi folklor ve edebiyatın ortak malzemesinden yararlanarak eser vermek orijinal eser vermektense daha önemlidir. Dünyanın bütün büyük çocuk edebiyatçıları da büyük ölçüde masal ve folklorlardan yola çıkanlardır (Miyasoğlu, 2002: 385).

Son yıllarda televizyon, sinema ve bilgisayar oyunlarında şiddetle birlikte hiçbir temele dayanmayan hayal ürünü yapma mitolojilere dayanan roman ve filmler yayılmıştır. Batılılar, halk edebiyatı ve folklorlardan faydalanarak opera, bale, tiyatro, roman ve çocuk şiiri yazdılar. Sözlü ve yazılı kaynaklara yönelmek batıda gelişen çocuk edebiyatının ana damarını sağlamlaştırdı (Yardımlı, 1987: 342). Türkiye’de de bu dönüşüm benzer niteliktedir.

Genç nesillerin ruhlarını millî destanlarla doyurmak (Güney, 1966: 6) gerektiğine inanan Güney, gençlere yabancı mitolojilerden önce kendi mitolojimizi, destanlarımızı ve kahramanlarımızı öğretmemiz gerektiği tezini ileri sürer. Sözlü kültür ürünlerimizin zenginliği dikkate alındığında, bu ürünlerin çocuk eğitiminde kullanılması konusuna ağırlık verilmesi gerekmektedir.

5. Sözlü Kültür Ürünlerinin Mavisel Yener’in Eserleri Örneğinde Aktarılması

Çalışma, Yener’in masal, öykü, roman ve şiirleri içerisinde seçilmiş, on üç masal kitabının odak alınarak çocuk edebiyatı öğeleri açısından incelenmesini içermektedir. Çalışmada kullanılan masal kitapları önce teorik olarak tespit edilmiş, sonra tarama yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çocuk edebiyatının öğeleri arasında sayılan karakter, konu, ileti, dil ve anlatım unsurları, belirlenen eserler içinde taranmış, değerlendirilmiş ve hedef kitleye uygunluğu tartışmaya açılmıştır.

5.1. Masalların ve Masalsı Öğelerin Aktarımı

Sözlü kültür ürünlerinden ve çocuk edebiyatının önemli kaynaklarından olan masal sözcüğü” bu konu üzerinde derlemeler yapmış olan ve bu kavramı *Türk Masalları* adlı masal kitabında tanımlayan Naki Tezel’e (1985: 6) göre “Masal, olayların geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, peri, dev, cin, ejderha, arap bacı vb. gibi kahramanları belirli kişileri temsil etmeyen hikâyedir.” Mustafa Ruhi Şirin (1987: 157-160) masal kavramına psikolojik açıdan yaklaşarak bu türün insan benliği üzerindeki etkisine dikkat çeker:

“Masallar insanlığın çocukluğudur. Masalların bizce bilinmeyen zamanı ‘evvel zaman içinde’ bir zamandır. Olağanüstü biçimde, bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen kişiler ve varlıklarla ilgili olayların çarpıcı bir anlatımıdır masal. Masal çocukluk cennetidir. Çocuğun sınır tanımayan bir düşünce tarzı vardır. Masalı bunun için sever çocuk. Onda ulaşılması gereken en sihirli dünyayı ‘hayalindeki ülkeyi’ bulur.” Masal, çocuğun daha okuma yazmayı öğrenmeden önce tanıştığı yazınsal eserdir.

Masal gerçek dünyanın basitleştirilmiş bir modeli gibidir. Aynı zamanda da çocuğun dünyaya ilişkin bilgileri ve deneyimleri edinmesinde yardımcı bir araçtır (Yalçın vd., 2002: 47).

Halk edebiyatını oluşturan türleri çocuk edebiyatında kullanılması açısından ele alırsak; çocuğa dinleme okuma, konuşma yazma edinimleri kazandırmakta masalların motivasyonu yadsınamaz. İkilemeleri pekiştirme sıfatları, tezlik, sürerlik ve yaklaşma fiillerini, ses taklidi sözcükleri, deyimleri, atasözlerini, duaları, bedduaları ve birbirinden güzel renkli inceliklerle süslü halk dili söylemlerini barındıran masallar bireye yalnızca dilinin tadını vermekle kalmaz sanatçıların yazarların gelecekte o dili geliştirip edebi sanatsal ürünler vermelerine de katkıda bulunur (Yavuz, 1999:440).

Perterv Naili Boratav (2002: 113), masal-dil ilişkisine yönelik olarak “Çocuğa ana dilinin, bir işçi elindeki alet gibi nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiye kendi dilini konuşamayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yaklaştıranı duyguyu –ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı başında, ama herhalde onlardan daha geniş ölçüde- ilk aşılardan masaldır.” görüşünü ileri sürer.

Çocuğun anadilini öğrenmesine, kullanmasına ve zenginleştirmesine yardımcı olan masalların çocuk eğitimindeki yeri bakımından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ünlü bir masal yazarı olan Eflatun Cem Güney (1966: 9-10) masalların olumlu yönüne değinenlerdendir. Yazara göre “Masallar, sadece hayal ve fantezi mahsulü değildir; çeşitli motiflerle nice sosyal realiteler çizgileştirilmekte ve hele çoğu insan ruhlarında yapılmış bir seyahat hissini vermektedir. Keloğlan, Peri Kızı, Devanası, Kara Eşe, Sarı Köse... Bu masal kahramanlarının hamuru, mayası bir ama, huyu suyu bir değil; akı da var, karası da... Akyürekli arasında, gönül alıp Kâbe yapanlar mı dersin, hakka, hakikate tapanlar mı...”

Çocukların ruhunu besleyen ve insanları tanıma melekesi kazandıran (Güney, 1966: 10) araç olan masallar arasında hayvanların kişileştirilmesi, onlara insan rolü verilmesiyle oluşturulan fabllar,

insani değerleri dile getirerek gerek kişisel gerekse toplumsal aksaklıkların çözümünde yol gösterici nitelik taşırlar.

Edebiyat dünyasında masal türünde eser veren pek çok yazar bulunmaktadır. Çocuk edebiyatının kalemlerinden Mavisel Yener, hem kaleme aldığı masallarıyla hem de öykü, roman ve şiir gibi türlerde yer verdiği masalsı öğelerle çocuk edebiyatını sözlü kültür ürünleriyle buluşturmaktadır.

Yener, Mavi Masallar Dizisi/İlk Okuma serisi olarak yayımlanan *Düş Sandığı, Uçan Goril, Köpek Okulu, Köpeğim Aşık Oldu, Tırtıl Teyze, Masalcının Mektubu, Mavi Orman, Dipsiz Göl, Ödev Makinesi, Dedektif Birce* adlı kitapları, okumayı yeni öğrenen öğrenciler için kaleme almıştır. Türkçeyi özenle kullanan Yener, 2/3'ü resim, 1/3'ü yazı olacak biçimde oluşturduğu sayfa düzeni ile eserlerinde kısa cümle yapılarını dil ve zekâ kıvraklığı kazandıracak anlatımı ile kullanmıştır.

Düş Sandığı adlı kitabında ayakkabı boyayarak biriktirdiği paralarla kitap fuarına gelen ve düşlerini gerçekleştirmenin yollarını kitaplarda arayan minik Umut'a, fuarda tanıştığı yazar düşlerin gerçeğin yaratıcısı olduğunu söyleyince, yeni kitaplar almayı düşleyerek evinin yolunu tutan çocuk kahraman aslında yazarın tüm eserlerinde yer verdiği örnek tiptir. Kitapta Yener'in tüm kitaplarında da kullandığı dikkati çeken bir tekniği var: Metinler arasılık. Yazar, hem kahramanların adını hem de kitaplarını eserlerinin çoğunda kullanarak kitaplarında bir bütünlük hissi uyandıran iç içe metinler kurgulamıştır. Burada da *Uçan Goril* masal kitabını kahramanının eline tutuşturmuş daha da ötesi yazarıyla da yani kendisiyle tanıştırmış ve kitabı imzalatmıştır. Yani kurguyla gerçekliği bir arada kullanmıştır. Serideki hayvan öyküleriyle kitabın son sayfasında yer alan boyama sayfası ayrıca çocukların ilgisini çekmektedir:

"Kitabımı seçmişti: 'Uçan Goril' " (DS, S.4)

"İmzalaması için ona verdi." (DS, S.5)

Evinden Kaçan Masal eseriyle TÖMER Ana Dili Masal Ödülü almış olan Yener, çocuklar için yazdığı bu eserde, birbirinden habersiz insanların dünyasında farkındalığın ve anlayışın önemini hatırlatıyor. Eser, klâsik masal öğeleriyle bezenmiş, ama tamamen farklı, çağdaş bir anlayışla hazırlanan birbirinden ilginç dört masaldan oluşmaktadır: *Evinden Kaçan Masal, Yaşlı Kitap, Sihirli Çoraplar ve Konuşan Koltuk*. Detaylı inceleme ve özetleme kitaba adını vermesi sebebiyle kitabın ilk masalı olan *Evinden Kaçan Masal* üzerinde yapılmıştır. Masalı içerisinde yer alan zengin öğeleri görme açısından önce kısaca özetleyelim:

Yaşlı ve şişko olan Masalcı Amcanın içine kötü karakterleri doldurmasından sıkılan Masal, gece kimseye hissettirmeden evden kaçır. Bir evin penceresinden içeri girer ve evin küçük kıızıyla arkadaş olur. Kız henüz okula gitmemektedir ve yılanların dilinden, ağaçların dilinden, kuşların dilinden anlamaktadır. Evinden kaçan Masal ona Güneş Kız adını verir. Birlikte eğlenirler. Güneş Kız onun kendiliğinden evinden kaçmadığını, onu kendisinin çağırdığını söyleyerek, beraberinde galaksiler ötesine götüreceğini söyler. Masal, galaksiler ötesinin ancak masalarda olacağını söyleyerek onunla alay eder. Kız düşündüğü şeyin gerçekleşmesi için inanmasının yeterli olacağını söyleyerek onu bir ormana götürür. Burası Dağ Cinleri'nin Çikolata Krallığıdır. Pek çok davetli vardır. Toplanma nedenleri parktaki koca ağacın kesilmesidir. İnsanların çevreye zarar verdiklerini düşünürler ve onları cezalandırmak isterler. Ancak çocuklara kıyamazlar.

Evinden Kaçan Masal'da hem insanlar hem de hayali karakterler yer almaktadır. Tüm masalarda olduğu gibi çoğunun olağanüstü özellikleri vardır. Masadaki kahramanlar fiziksel özellikleri, duygu ve düşünceleriyle geliştirilerek anlatılmıştır. Yani kahramanlar çocuğun içselleştirip ilgi duyabileceği ve özdeşleşebileceği şekilde kurgulanmıştır.

Masalda ele alınan konu genel olarak çocuğun ilgisini çekebilecek özelliktedir. Özellikle merak ögesi sayesinde çocuk masalı sonuna kadar sıkılmadan okuyabilir. Aslında bu masal, evinden değil yazarından kaçıyor. Çünkü o, öteki masallara benzemek istemiyor. Oysa yazar, ona cadıları, tek gözlü devleri doldurmaya kalkıyor.

Kitaptaki iletiler, iyi ve kötü kavramlarıyla ilgilidir. İnsanların çevreye verdiği zararın etkileri tema olarak ele alınmıştır. İşte masalın özü de burada yatmaktadır. İletilerin çocuğa uygun olduğu söylenebilir:

"Bugün burada, parktaki gölgeli koca ağacın kesilmesi nedeni ile toplandık. İnsanlar doğaya istedikleri gibi zarar veriyorlar. Artık buna bir çözüm bulmalıyız. Bütün hayvanları, bitkileri ve masal kahramanlarını Dağ Cinleri ülkesine davet ediyorum. Artık burada yaşasınlar. İnsanları yalnız bırakınlar." (EKM, S.19)

Kahramanlarını kitapları seven çocuklardan seçen yazar, okuyucularına kitap okumanın hayatın bir parçası olduğunu ve mutlaka okumaya zaman ayrılması gerektiğini yine kahramanlarını kullanarak hissettirmeye çalışır.

Evinden Kaçan Masal kitabında bulunan “Yaşlı Kitap” masalında elektronik kitaplarla normal kitaplar arasındaki fark üzerinde durulmuştur. Masalda, eski bir kitabın CD’lerle tanışması anlatılmıştır:

“Kendilerine ‘kitap’ diyen nesnelere, kitaptan başka her şeye benziyorlarmış. Hepsinin rengi ve şekli aynıymış. ‘Hepinizin içinde aynı şeyler yazıyor olmalı, birbirinizin aynısınız çünkü. Yere düşseniz kırılırsınız’ diye dudak bükmüş.” (EKM, S.33-34)

Bu masalda üzerine durulan tema, karşısındaki insanın yaptığı hataları affetmektir ve bu tema üzerinden veciz ifadeye yer verilmiştir:

“Benimle yaşlı ve eski bir kitap olduğum için alay ettiniz ama ben sizi affediyorum. Çünkü affetmek, karşısındakini anlamak demektir. Ben de sizleri anladım.” (EKM, S.39)

Kitapta yer alan “Sihirli Çoraplar ve Konuşan Koltuk” adlı masallar da çocuk okurları evvel zaman içine alıyor, sevginin sıcaklığına konuk ediyor. Yaratıcılık ve hayal gücünü yansıtan bu masallar, eğlendirirken de düşündürüyor. Yazar “Konuşan Koltuk” masalında özellikle masalların başında bulunan masal tekerlemelerini kendi dilinde güncelleyerek aktarmıştır:

“Evvel zaman içinde, vaktin birinde, kuş yuvasında, balıkların yumurtaları ısıttığı, kaplumbağaların ışık hızını aştığı, korkulukların yıldız topladığı, gölgelerin saklambaç oynadığı bir ülke varmış.” (EKM, S. 53)

Yazar, masallarından bir demet olarak yirmi masaldan oluşan *Elma Şekeri Ülkesi*’nde, çocukları diyar diyar dolaşıp topladığı düş ve yaşantı parçalarını birleştirip yeni masallar yaratan ve bunları gezerek insanlara anlatan Masalcı Dede’nin masallarıyla tanıştıyor. Çağımıza özgü bilimkurgu tadında masalların yer aldığı *Elma Şekeri Ülkesi*’ndeki mor sakallı Masalcı Dede, bazen kanatlı bir bulut üzerinde, bazen de görünmez arabasıyla gezegenden gezegene, düşten düşe geziniyor, masal sandığını harika masallarla doldurup dünyalı çocuklarla ve öteki gezegenlerin çocuklarıyla paylaşıyor. “Mavi zamanların mavi ülkesi”nin bin iki yaşındaki Masalcı Dede’si, masal sandığını doldururken çocuklar da onunla birlikte masaldan masala, maceradan maceraya geçiyor.

Gezegenler arasında bir masal evreni olan “*Elma Şekeri Ülkesi*’nde Masalcı Dede, insana özgü bütün duyguları bilgece bir bakışla izliyor ve çocuk okurlara gösteriyor. Mesela kendi gölgesiyle bile kavga eden, öfkeli, huysuz bir adamı, aşırı hırslı, kıskanç ve kötü insanları masallarına almıyor. Masalcı Dede mavi bir zarftan çıkan bilgece sözleriyle “Akrep Gazetesi” masalında “*Umut edilenle daha sonra gerçekleşen arasında galaksiler kadar uzaklık olabilir kimi zaman. Düş kırıklığı yaratan her olay, içinde armağanını saklar.*” (EŞÜ, S. 71) şeklinde çocuklara mesaj veriyor. Bunun gibi ifadeleri yazarın tüm eserlerinde görmek mümkündür.

Elma Şekeri Ülkesi’nde her masal farklı bir duyguyu işlediği için bu kitap, duygu eğitimi çalışmalarında eğitimcilere zengin olanaklar sağlamaktadır. Ayrıca eserlerde sıkça karşımıza çıkan “mavi, ışık, umut, düş, sihir” gibi sözcüklerle çocuklara olumlu iletiler verilmektedir.

Elma Şekeri Ülkesi, pek çok düşsel motif içermektedir: Yazar, okurları Masalcı Dede’nin rüyasına atlayan bilge bir tırtıldan, gezegeninden sarkıtığı ipe dünyaya çocuk kılığında inen bilgelik yarışması birincisi Çabi’ye; kaygıları yüzünden sihirbazlık yapamayan Sihirbaz Milyus’un öyküsünden, Mira gezegenindeki insanların, içlerindeki duyguları gölgelerinin renkleriyle anlatmasına kadar birçok düşsel yolculuğa çıkarmaktadır.

Elma Şekeri Ülkesi’ndeki “Karadelik Masalcısı” “*İksizlerin ilkinde, masmaviliğin orta yerinde, bitmek tükenmek bilmeyen bir karadelik uzanmış.*” (EŞÜ, S.80) diye başlayan bu kara masalda Masalcı Dede, bilgece sözlerinden birini söyleyerek veda eder:

“*Bencillik dostluğun zehiridir unutmaaaa!*” (EŞÜ, S. 83)

Kızlar Sünnet Olur mu? ve yine aynı zamanda *Karamelli Akide Şekeri* kitabında da yer alan “Çorap Canavarı” öyküsünde bir çocuğun karşılaştığı sorunu çözmeye çabalarını görüyoruz. Masalsı öğelerin yer aldığı bu öyküde Çorap Canavarı sorununa kendince çareler aramakta, bunu yaparken de komik durumlar ortaya çıkmaktadır. Öyküde, düşünceleri paylaşmanın sorunların çözümünde daha etkili olacağı mesajı canavar motifiyle verilmek istenmiştir:

“*Herkes sorununa farklı çözüm yolu bulmaya çalışır. Ben bu sorunumu her zaman birkaç çift aynı renk çorap satın alarak çözdüm. Teki kaybolursa bile fark etmiyor. Senin de tüm çorapların aynı renkte olsaydı sorun yaşamazdın. Yaratıkla kovalamaca oynamak istiyorsan sen bilirsin. Ama sakın unutma! Görünmez biriyle kovalamaca oynamak çok güçtür.*” (KSO, S.58)

“Şşşt sus anne canavarı bekliyorum.” (KSO, S.59)

“Çorap canavarının gizemini çözemedim, belki de hiçbir zaman çözemeyeceğim. Ama aklıma iyi bir fikir geldi. Çarşıda çorapları çift olarak değil de, tek tek satsalardı insanlar aynı çoraptan diledikleri sayıda alabilirlerdi. Evet evet... Bu olağanüstü bir fikirdi... Kendi sorunumu çözümlenmeye çalışırken, insanlık adına iyi bir fikir geliştirmiştim.” (S.65)

“Sizin evde de çoraplar kayboluyorsa önerilerinizi bana yazın. Kayıp çorapların gizini birlikte çözeceğimize inanyorum. Ne demişler, ‘Akıl akıldan üstündür.’ ”(KSO, S.65)

Kızlar Sünnet Olur mu? kitabında bulunan “Prenses” öyküsünde ise rüyalar çocuklara sorumluluk duygusunu vermek için kullanılmıştır. Uykunun yararlı olduğu kadar görülen düşlerin de yararları olabileceği yine masal motifleriyle bezenerek anlatılmıştır:

“Yemek zamanı geliyor. Birileri tabağıma pırasa koymuş. Emrime verilen metal suratlı, kırmızı saçlı robotum; ‘Siz zahmet etmeyin! Sizin yerinize ben yerim.’ diyor.” (KSO, S.66)

“Siz ne istiyorsanız ben yaparım. İşte uçurtma, işte gökyüzü işte rüzgâr... Evden çıkmanız bile gerekmez prenses. Sizin yerinize ben uçururum. İsterseniz kutu kutu pense de oynarım arkadaşlarınızla.” (KSO, S.69)

“İyice sıkılmaya başlıyorum. ‘Ben uçurtma uçurmak istiyorum’ diye ağlamaya başlıyorum.” (KSO, S.69)

“Bana prenses deme, ben prenses değilim! Bana yardım eden bir robot da istemiyorum’ diye bağıriyorum.” (KSO, S.70)

“ ‘Sizin yerinizde olmak isteyen ne kadar çok çocuk var biliyor musunuz?’ diye sesini yükseltiyor.” (KSO, S.70)

“Her şey çok can sıkıcı geliyor. Mutsuz bir çocuğum. İşsiz güçsüz sırt üstü yatıp duruyorum. Tembellikten yorulmuş. Gündelik işlerimi yapabilmek için yanıp tutuşuyorum. Korkunç bir yalnızlık bu. İssiz bir dünyada yalnız kalmış gibiyim. Nerede benim ödevlerim, nerede sorumluluklarım?” (S.70)

“ ‘İşlerimi kendim yapmak istiyorumuuuuuuuuuum.’ diye bağırırken ter içinde uyandım.” (KSO, S.70)

“Öğlen uykusunun pek çok yararı olduğunu bilirdim. Ama düşlerin yararlı olabileceklerini bilmezdim.” (KSO, S.70)

Kızlar Sünnet Olur mu? kitabının “Uzaylılar Bize Geldi” öyküsünde yazar bir bilgisayar oyunu aracılığıyla insanlara hayal edebilmenin güzel yanlarını, insanların unuttuğu insani duyguları hatırlatmakta ve çocukları hayallerindeki masal kahramanlarıyla hatta bu kahramanların yazarlarıyla buluşturmaktadır:

O insanlara uzay yolculukları yapabileceklerini düşündürdü. Sizlere Güliiver’in, Peterpan’ın, Alaaddin’in, Simbad’ın, Küçük Prens’in yazarlarını da gönderdik. Kardeşlerimiz hayal edebilmeyi öğrensinler, unuttukları insanca duyguları hatırlasınlar istedik.” (KSO, S.41- 42)

“Yüzyıllar geçtikçe dünyalılar bizi unuttukları gibi sevmeyi de unutmaya başladılar. Ama biz buna dayanamazdık. Onlar bizim kardeşlerimizdi. Onlara yardım etmek istedik. Kunduki’yi anımsarlarsa iyi olacağını düşündük. Kundukili yazar Jules Vern’i dünyaya gönderdik.” (KSO, S.41)

Vampir Öyküsü kitabında bulunan “Güneş Hep Orada mıydı?” öyküsü öykülerin insanın öğrenmesi üzerindeki etkisini anlatan bir öyküdür. Öyküde bazı bilgi ve davranışların insan belleğinde kalıcı olması ve çabuk öğrenilmesi amaçlanmıştır. Bu öyküdeki çocuklar da diğer öykülerinde olduğu gibi öğrenmeye meraklıdır. Yine burada da düşsel öğeler kullanılarak masal tekerlemelerine yer verilmiştir:

“Bir çocuk varmış, dişlerini fırçalamamak için macunu kazaklarının arasına saklamış. Gece kalkınca bir de ne görsün...” (VÖ, S.9)

“İnsan gerçekleri öykülerde bulur. Onlar içlerinde yaşamın gizlerini çözebilecek ipuçları barındırır. Kardeşinin sorularının yanıtını öykü anlatarak versen bir daha hiç unutmaz.” (VÖ, S.10)

“Ne komik sabah iki örgülü kız çocuğusun akşama elinde bastonla dolaşan bir nine oluvermişsin.” (VÖ, S.14)

Vampir Öyküsü kitabında bulunan “Mars’a İlk ayak Basan Kim” öyküsü çocuklara dünya dışında başka gezegenlerin varlığını, insanların bu gezegenleri tanımak için oralara uzay aracı gönderdiklerini anlatmaktadır. Öyküde uzay aracındaki kozmonotlar aracılığıyla insanların çok basit şeyler için tartışırken kendilerini gülünç duruma soktuklarını fark etmedikleri okuyucu kitleye gösterilmektedir. Ayrıca tırnak yemek gibi alışkanlıkların da yanlış olduğu öğretilmektedir. En çok dikkati çeken de kahramanların ilginç adlandırılmalarıdır:

“İnsanoğlu Mars’a ilk defa ayak basacaktı. Fırfirella, Patırdak ve Reçel Göbek, bu önemli göreve seçilmiş olmaktan mutluluk duyuyorlardı.” (VÖ, S.20)

“Yolculuğun başında benimle uğraşmaya başlama. Sen kendine bak, aldığın takma ad hiç yakışıyor mu bir anneanneye” (VÖ, S.22)

“Böğğğ... Tırnak yemek mi, iğrenç... Onun yerine reçel yesene.” (VÖ, S.23)

“Onlar dertlene dursun, Mars’a ilk ayak basan fındık fareleri Didiş ile Fındış’ın isimlerini herkes öğrenmişti. Ansiklopedilere, ders kitaplarına bile geçti isimleri. Üç kozmonotun inatlaşmaları yıllarca konuşuldu; ama gerçek adlarını kimse merak etmedi bile.” (VÖ, S.28)

Vampir Öyküsü kitabında bulunan “Sihirli Kekik Çayı” öyküsünde efsane olarak anlatılan olayın bilimsel açıklamaları da yapılarak okuyucunun bilgilendirilmesi sağlanmıştır:

“Şu gördüğümüz alevler, efsaneye göre Şimera’nın ağzından çıkıp yeryüzüne ulaşan alevler. Yerin yedi kat altından çıkıp yeryüzüne ulaşıyor.” (VÖ, S.38)

“Şimera da neymiş?’ diye sordum şaşkınlıkla.” (VÖ, S.38)

“Şimera, Bellerophon adlı delikanlının uçan atı Pegasos’a binerek öldürdüğü canavarın adı.” (VÖ, S.38)

“Annem yan gözle bana bakarak söze karıştı:

‘Yer altı gazlarının kayalar arasından çıkıp yanmasıyla oluşuyor bu alevler. Eski insanlar, nedenini anlayamadıkları olayları efsanelerle açıklamaya çalışırlarmış. Uçan atlar filan da yok!’ “ (VÖ, S.38)

Vampir Öyküsü kitabındaki “Sihirli Kekik Çayı” öyküsünde bir şeye inanmanın gücünün insan psikolojisi üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Okuduğu efsaneden etkilenen babaanne dağdaki kutsal ateş üzerinde pişen kekik çayından içince ağrılarının geçeceğini düşünmüş ve bunu da rüyasında kendisine bir dedenin söylediğini anlatmıştır. Kutsal ateşte pişen kekik çayından içince iyileşeceğine inandığı için dağa tırmanırken ve yol hazırlıkları yaparken de yorgunluktan ve bacak ağrılarından şikâyetçi olmamış, nitekim uzunca bir süre bacak ağrıları çekmemiştir.

İnanç teması yazarın diğer kitaplarında olduğu gibi burada da ele aldığı temalardan biridir. İnanıldığı değerlere sahip çıkan insanların bir gün mutlaka isteklerini gerçekleştirecekleri gözler önüne serilmiştir. Bu öyküde de mizah unsurları kullanılmıştır:

“Dedenin kanatlı bir atı vardı. Atın yeelerinden, kuyruğundan mavi ışıklar damlıyordu. Burun deliklerinden, ağzından mavi ışıklar saçıyordu. Uçan at kişneyerek önünde durdu. Dede atın üstünden inip, ‘Ben ışık ülkesinden geliyorum. Senin ilacını getirdim. Dillerin söylemediğini rüyalar söyler. Beni iyi dinle, binlerce yıldır hiç sönmeyen yanan kutsal ateşte pişmiş kekik çayı içersen bacak ağrılarının geçer.’ dedi.” (VÖ, S.33)

“Demek babaannen kitapta okuduğu bu söylenceden çok etkilenmiş Baksana rüyasına bile girmiş. Kutsal ateşte pişmiş kekik çayının onu iyileştireceğine gerçekten inanıp bunu denemek istemiş. İnanmanın gücünü görüyor musun, babaannen o dik yamaçlara hiç yakınmadan nasıl da tırmandı.” (VÖ, S.42)

Çikolata Zamanı kitabında bulunan “Mavi Bıyıklı Kedi” öyküsünde kapı dinlemenin yanlış bir davranış olduğu teması ele alınmıştır.

“Odama gidiyor gibi yapıp kapının aralığından onları dinlediğimi söylesem beni ayıplar mısınız?” (ÇZ, S.9)

Aynı kitaptaki “Sihirli Çoraplar” öyküsünde okuyucuya önemsemedikleri, beğenmedikleri eşyaların başkaları için çok değerli olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

“Beğenmedim, giymem de giymem...” (ÇZ, S.49)

“...Eylül Kız’ın ayakları o kadar çok üşüymüş ki, çorapları eline aldığı gibi hooop diye ayağına geçirivermiş. Yüreğinde öyle bir ılıkılık geçmiş ki güneş içine doğdu sanmış. Ayakları da ısınvermiş. Eylül Kız çorapları çok sevmiş. Sadece yıkanmaları gerektiğinde çıkarıyormuş. Eylül Kız’ın bütün dilekleri kısa sürede gerçekleşmiş. Başları dardan kurutulmuş. Eskisinden daha güzel bir evleri olmuş.” (ÇZ, S.52)

Mavisel Yener, eserlerinde hiçbir zaman eğitici-öğretici bir tavır takınmamıştır. Onun amacı çocuğun düş dünyasının sınırlarını genişletmek, onu düşündürmek ve onun okumaktan tat alabilmesini sağlamaktır. Bunun için de eserlerinde özellikle romanlarının hiçbirinde mutlak bir son yoktur:

“Mavi zaman içinde, eski hamam dikindeyiz. Masallar yüz yıllar, bin yıllar öncesindedir de ondandır Mavi Zaman değişimiz. Ne uzundur, ne kısadır, ustadır masalımız. Kapısını kendi açar, kendi kapar! Tadı bundan artar!

Develer tellâl, pireler bakkal, kurbağalar berber değil bu masalda. Tellâli da, bakkalı da, berberi de senin benim gibi insan. Develer, pireler, kurbağalar evcilleşmiş; eski hamam içinde top oynarlar. Sözü uzatmayalım, gelelim anlaşmamıza.” (MZ, S.14).

Düşsel öğeleri eserlerinin tamamında yoğun bir şekilde kullanan Yener, masallarında bunu çocuksu bir dille ve kendine özgü motifleriyle bezemiştir:

“Çoban yıldızıyla yola çıkar, bulutları ayaklarına kanat yapar, Anadolu'ya, Çin'e, Antarktika'ya, uzaya bile ayna tutarmış. Kışı, yazı, güzü uçsuz bucaksız masal denizinde geçirir, çocukların yüreğine, diline bal koymuş.” (EŞÜ, S.7).

Yener, şarkı, türkü gibi sözlü kültür ürünlerini kullanmaya özen göstererek çocuk şarkılarına da yer vererek kimi zaman bu şarkıları kendi dimağında zenginleştirip ve özgün hale getirip çocuksu bir dile büründürmüştür:

“İşini bırakmadan, şarkısını söylemeye başlamış.

Zoya, loya, gaa... Zoya, loya, gaaa... Geldiğim yer Zologa!

Sırrımı vereceğim sanaa...

Sevgisiz fırıncıların ekmeğini istemez kimse, Kim varsa yeryüzünde,

Gecesinde gündüzünde, bayırında düzünde, Bulur beni, alır lezzetli ekmeğimi. Pişirdiğim ekmeklere, katarım çünkü sevgimi.

Tipki annemin yemeklere kattığı gibi.., Sevmek ve sevgiyle yapmak her şeyi, Ballandırır hem dilini, hem yüreğini... Serçeler de yesin diye, her gün bir fazla ekmek yaparım. Zoya, loya, gaa... Zoya, loya, gaaa.” (EŞÜ, S.9-10

Masalları, şiirleri, çocukları ve oyun oynamayı çok seven Mavisel Yener, Aytül Akal ile birlikte sevinç dolu, oyun dolu, neşe dolu, çocuk dolu *Balığım Şiir Yazdı* şiir kitabını kaleme almıştır. Kitap okul öncesi dönemdeki çocukların sözcük dağarcığına, soyut/ somut kavram algısına bunun yanı sıra yeni kavramlarla tanışmalarına kapı aralamıştır:

“Ben masal yazsam, Elma yerine gökten / Oyuncak yağardı / Kediler, kuşlar, balıklar, / Bebekler, toplar, arabalar / Pencereden girip / Sepetime dolardı!” (BŞY, S.6)

Eserlerin kurgulanmasında efsane, öykü, şiir gibi türlerle birlikte çocuksu dil olarak nitelendirilebileceğimiz ve çocuksu dile dâhil edeceğimiz tekerleme, bilmecelelere de yer verilmiştir. Kurgu içinde yer verilen efsaneler ve öyküler, çocuk okuru farklı bir türle karşılaştırarak onun yazınsal türlere ilişkin bilgisine katkıda bulunabilir. Ayrıca romanlarının çoğunda şiir, şarkı, tekerleme ve masal gibi farklı yazınsal türlere yer verilmiştir. Okur, bu türlerle karşılaşılarak okuma eylemini eğlenceli duruma getirip farklı türlere ilişkin bilgisine katkıda bulunabilir:

“Tekerlemesini de biliyorum ben Birdirbir,

İkidir iki, olur tilki,

Üçtür üç, yapması güç,

Dörttür dört, kuş gibi öt,

Beştir beş, aldım bir eş,

Altıdır altı, yaptım kahvaltı,

Yedim yedi, elim sırtına değdi,

Sekizim seksek,

Dokuzum durak”

Murat delinin sözlerini tamamlıyor:

“Dur sen anlatma, ben getireyim gerisini. Rahmetli anan kurmuş sofrayı, kaynatmış bulguru, çağırıyor 'gelin kuzular, yemek hazır' diye. Sen ağlayarak gidiyorsun, seni hep ebe yaptıkları için onları annene şikâyet ediyorsun. Annen 'ağlama sen de öğrenirsin bir gün' diyor. Ama senin atladığını görmeye ömrü yetmiyor.” (GI, S.27-28)

“Şu köşe yaz köşesi şu köşe kış köşesi ortada su şişesi.

Saçmalamakta sınır tanımıyorsun, bu ne şimdi? dedi Pasakgöl,

Kolay bir parola olursa herkes söyler ve kapıdan girer. Bunu hızlıca söylemeyi başaranları alacağız içeri.” (TM, S. 56).

Bilmecelelerin, oyunların, bulmacaların çocuk eğitiminde ve dünyasında büyük yeri vardır. Yazar da bunu bildiği için romanda bilmece türünden faydalanmıştır. Zaten 12–15 yaş grubu çocukları, oyunları, bulmaca ve bilmeceleleri çok severler. O nedenle yazarın böyle bir seçimi çok isabetli olmuştur. “Mavi Elma” romanında bu tip kullanımlara sıklıkla yer vermiştir:

“... Hani bilmece soracaktık birbirimize?”

— Önce sen sor.

— Dikkat et ayağın kaymasın, yerler çok kaygan. İyice dinle bakalım.

Soruyorum:

İki baba, iki oğul tavan, havuç aramaya gitmişler. Hepsi de birer havuç bulmuş. Eve üç havuçla dönmüşler. Bil bakalım bu nasıl olmuş?

— Tavşanın biri yolda havucunu yemiştir.

— Hayır, eve döndüklerinde hepsinin elinde birer havuç varmış.

Bulamadım, söylesene baba.

— Çok basit. Havuç aramaya gidenler bir dede, oğlu ve torunuymuş. Yani iki baba, iki oğul: ama toplam üç kişi... Haydi, şimdi sıra sende, dedi babam.

Derin bir nefes alarak sordum:

— Söyle bakalım: Aya giden astronomlar dünyayı görmek için yukarı mı bakarlar aşağı mı?

Babam bir şeyler söylemeye başladı; ama dinleyemedim...” (GI: 29).

Mavisel Yener’in yine çocuk edebiyatı yazarlarından Aytül Akal ile birlikte kaleme aldığı *Uçan Nine* eserinde, anneleriyle babaları tarlada çalışırken, kendi aralarında neşe içinde oyun oynayan çocuklar Uçan Nine ile tanışmış. Bir sürü eğlenceli bilmecesi ve oyunu olan Uçan Nine, çocukları sihirli dünyasında unutulmaz bir yolculuğa çıkarmış, çocukları oyun oynamaya çağırmıştır. Nine “körebe”, “saklambaç”, “birdirbir,” gibi tüm oyunları çocuklara oynamaları için söylemiş; ama yaşlı olduğu için atlamalı, zıplamalı oyunlardan kaçınmıştır:

“Bir oyun bulmalı, nineniz oturmalı.” (U.N, S.30).

A. Akal ve M. Yener, az sözle çok şey anlatmıştır. Bunda kuşkusuz iki usta kalemin şair oluşlarının payı büyüktür.

Yener *Sihirli Masallar* kitabında, geçmişten günümüze uzanan elli iki anonim masalı çocuklar için yeniden derlemiştir. Masal derleme ustaları ve yeryüzüne masallar bırakan herkese ithaf edilmiş olan kitaptaki masalların her biri farklı bir tekerleme ile başlıyor. Kitabında kendini, çevresindekileri, doğayı, hayvanları sevmenin anlamını duyumsatan sihirli masal kahramanlarıyla çocukları tanıştıran yazar, onların dil becerilerini de geliştirmektedir.

Yener’in kitaplarında yer alan kalıp sözler, yazarın Türkçeye, Türk toplumunun geleneklerine ve kültürel yapısına ne kadar hâkim olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Yener’e ait kitapları okuyan bireyler, bu kalıp sözler aracılığıyla içinde yaşadığı toplumu ve o toplumun kültürel izlerini tanıma fırsatı bulmuş olur. Yazarın öykülerinde geçen birçok kalıp söz örnekleri, kullanıldıkları cümle içindeki durumu itibarıyla aşağıdaki gibidir:

“Masalcı Dede, hem yürüyor hem de tekerlemesini söylüyormuş:

Kırk kazan aş pişse,

Kırkının da tuzu başka.

Bin insan dile gelse,

Bininin de sözü başka.” (EŞÜ, S.11)

O sırada Masalcı Dede şarkısına başlamış, herkes kulak kesilmiş:

Az gittim uz gittim Bir zorbaya rastladım Saldı kara bulutlarını Yiğitlerin, anaların,

Çocukların üstüne,

Kavgası bitmedi, gün bitti

Kuşlar bile başka ülkelere kaçtı (EŞÜ, S.15-16)

“Kim erdi muradına?

Kim çıkacak kerevete?

Gökten kaç elma düşecek?

Bu masal bundan sonra başlayacak!” (EŞÜ, S.17)

“Evvel zaman içinde, galaksi saman içinde, pireler uzay üssünde.

Ben ananın beşiğini tıngır mungır salları iken, gezegenin birinde Pırtık adlı bir kedi yaşarmış...” (EŞÜ, S.41).

Yener’in kitaplarında mitoloji ve arkeoloji önemli bir yer tutar. Kahramanlarını arkeolojik kazıların yapıldığı bölgelere götüren ve oralarda mitolojik olayları da içine alan heyecanlı maceralara sürükleyen yazar, ülkemizin tarihî güzelliklerini masalsi öğelerle çocuklara tanıtmıştır. Yazar, kitaplarında, tarihî değerlerin korunması için, bazen çocuklara önemli sorumluluklar ve görevler de

vermiştir. Tarihi, mitolojiyi ve arkeolojiyi bir arada sunan *Mavi Zamanlar* romanında gençleri belgeler içinde boğmadan mizah unsuru da katarak arkeolojik kalıntıları tanıtmıştır:

"Bülent bulduğu yontuya dikkatle bakarak, 'Kafada bir çatlak var, galiba!' dedi. Aktan pıskırarak gülmeye başladı. 'Kafayı çatlatmış senin yontu Bülent abi!' Arzu sesine romantik bir tını vererek konuştu., 'Billur dağında bir deniz kızı yaşarmış. Binlerce yıldır 'Ahhh... Bülent beni kurtarsa' dermiş. Ama kafası çatlakmış...''Dağda denizkızı ne arar Arzu abla?" (MZ, S.78)

"Su perisi insanoğlunun açgözlülüğünü unutmuştu. Kuzey'i ve Güney'i koruyabilecek tek şeyin ne olduğunu biliyordu. İnsanoğlu, günün birinde Su Perisi'nin dünyanın merkezine uzanan köklerini yerinden oynatırsa, şifa dağıtan ateş, alevler kusacaktı yine... İzleri sürebilen gözler, aynada görecektir Dolunay Masalcısı'nın ipucunu.

"Yuvasına git ve kurtar Su Perisi'nin ikizini." (MZ, S.59)

Zaman Torbası kitabındaki "Kar Yelkenlisi" öyküsünde düşsel öğelerle birlikte inanarak bir işe kalkışmanın başarı getireceği teması islenmiştir:

"Selo, ben kar yelkenlisi gördüm rüyamda, bak resmini çizdim buraya. Senle beraber yapalım mı?" (ZT, S.42)

"Bir gün gittiklerinde düşlerindeki kar yelkenlisi karşılarında duruyordu. Nereden getirtiyse, gerçek yelken bezi, gerçek bir dümen bile bulmuştu İhsan Amca. Uzun uzun seyrettiler düşlerinden çıkıp gelen yelkenliyi." (ZT, S.52)

Kitapta bunlara benzer birçok şiirsel ve masalsı cümleyle karşılaşmaktadır. Böylece, yaratıcı okuma çalışmasında çocuklara kitapta yer alan bu ve benzeri cümlelerin anlamları sorularak, çocukların dilin inceliklerini, derinliklerini ve anlam katmanlarını keşfetmeleri sağlanmıştır.

Yazarın tüm eserleri incelendiğinde, dilinin masal türüne daha yakın olduğunu gözlemleriz; çünkü çocuksu dil olarak adlandırdığımız düşsel öğeler ve ifadeler daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Gerçekle düş arasında çırpınıp durduğumuz olaylar silsilesinin dile yansımaları eserlerinde özellikle masallarında görüyoruz.

Bu kıstaslara bağlı olarak yazarın masallarında pek karşılaşmadığımız alkış ve kargışlar (dua ve beddua) dışında diğer niteliklerin yerinde kullandığını görürüz. Masal dilini çok iyi kullanan bir yazar olarak çocuk edebiyatında bu anlamda sayısız ödüle de layık görülmüştür. Yalnız bu maddede yer alan "üç elma" motifi sadece masallarında değil roman, öykü ve şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen kitapların dil ve anlatım özelliklerine bakıldığında, öncelikle kitapların adının okurda bir merak uyandırabileceği düşünülmektedir. "Kızlar Sünnet Olur mu?", "Eviden Kaçan Masal", "Zeki'nin Zekâ'sı Kaçtı", "Dolunay Dedektifleri" serisi gibi kitap adlarının; okura düşlemsel (fantastik) bir kurguyla karşılaşabileceğinin ipucunu verebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Okur, anlatı boyunca "Kızlar Sünnet Olur mu?" sorusuna yanıt bulmaya çalışabilir.

Yazar, ayrıca kitaplarının çoğunda Yaratıcı Okuma/Yazma çalışmalarıyla çocukların hayal dünyalarını inşa etmelerine, kendi şiir ve öykü serüvenlerini oluşturmalarına katkıda bulunmuştur.

6. Çocuk Kitaplarının Dil ve Anlatım Yönünden Materyal Olarak Kullanılması

Çocuk edebiyatında, çocuğa göreliğin en belirleyici ögesi dildir. Bu nedenle çocuğa yönelik eserlerde kullanılan dile özel olarak dikkat etmek ve özen göstermek gerekir. Eserde konuşma dili ölçü alınmalı, eserin diliyle konuşma dili arasında bir uçurum olmamalıdır. Seslenilen yaş çocuğunun sözcük dağarcığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların dünyasında kavram olarak var olan sözcükler seçilmeli, ancak onların sözcük dağarcıklarının giderek genişletilmesi gereği de unutulmamalıdır. Eserde kullanılan sözcüklerin anlamlarının metinden yola çıkılarak, anlaşılabilir olmasına özen gösterilmelidir. Çocukların dünyasıyla bağlantılı ses, imge, ad ve sıfatlar seçilmeli, böylece okudukları yapıtla daha kolay bağ kurmaları sağlanmalıdır. Örneğin 'Köpek havladı', 'Kedi miyavladı', 'Dere şırl şırl akıyordu', 'Ördek paytak paytak yürüdü' gibi (Kıbrıs, 2002: 36). Çocuk yazarının çocuğa okumayı sevdirmek için dile egemen oluşu, en az kurgularına egemen oluşu kadar önemlidir.

Çocuğu kültürleme ve eğitime süreci; aile, sokak gibi yakın ve doğal çevrede daha çok eğlendirme ve hoşça vakit geçirme amacıyla başlar, okul sıralarında sistemli ve planlı bir şekilde devam eder. Bu süreçte masalın, ulusal ve evrensel değerlerin aktarılması ve benimsetilmesinde, çocuğun hayal dünyasının geliştirilmesinde, soyut kavramları algılama yeteneğiyle dili kullanma (cümle kurma, betimleme, anlatım, vb.) becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir yeri vardır. Çocuğun, içinde yaşadığı toplumun ahlaki ile insani değerlerini eğlenerek ve hoşça vakit geçirerek öğrenmesinde özellikle masalların önemli bir görev üstlendiği söylenebilir (Karatay, 2011: 470-471). Çocuk kitaplarında özellikle masal türünde çocuk diline ait kalıplar, çocuğun ait olduğu toplumun değerlerini aktarmalıdır.

Çocuk kitaplarında cümle yapısı, seçilen sözcüklerin arasında anlam ve ses ilişkileri, kullanılan deyim ve atasözleri eserin anlatımını oluşturan unsurlardandır. Çocuk edebiyatında bu unsurlar mutlaka akıcı, açık, gösterişten, süsten uzak ve yalın olmalıdır. Cümleler kısa ve gereksiz sözcüklerden arındırılmış durumda olmalıdır (Kıbrıs, 2002: 36). Paragraflar ise kısa olmalı, metne sıkça yerleştirilmiş konuşmalarla hareket, canlılık ve çeşitlilik kazandırılmalıdır (Taşdemir, 2005: 12). Metinlerde ikilemeler, deyimler, atasözleri ve farklı türden sözcük grupları kullanılmalıdır. Bu, çocuğun anadilinin inceliklerini kavramasına yardımcı olacak, ifade yeteneğini güçlendirecektir.

Çocuğun anadilinin zenginliğini kavrayabilmesi için öncelikle bu zenginlikleri görmesi gerekiyor. Bu da en güzel biçimde metinlerin üslubunda ortaya çıkar. Yazar, betimlemeler ve söz sanatları kullandıkça çocuk da anadilinin gücünü kavrayıp kullanabilecektir. Bu yapılırken “Cümlelerde akıcılık, mantık dokusu ve fikir bütünlüğü sağlama derecesine dikkat edilmelidir” (Ataseven vd., 2000: 198).

Metinlerde çocuğun doğayı, doğadaki varlık, bitki ve hayvanları küçük görmesine neden olabilecek bir anlatımdan uzak durulmalıdır. Böyle bir anlatım tarzı, çocuğu doğaya yabancılaşmasına, sadece insan merkezli bir yaklaşım geliştirmesine neden olabilir (Mahsereci, 2000: 409). Sonuç olarak çocuk edebiyatı metinlerinin çocuğun dil gelişimine hizmet etmesi gerekir.

Mavisel Yener, dile hâkimiyeti, dil duyarlılığı ve dile tasarrufu bakımından üstün bir örnektir. Yazarın birçok ödül almaya hak kazanmış olması da bu gerçeğe işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Mavisel Yener’in eserleri içerisinde sözlü kültür unsurlarının en yoğun olarak yer aldığı masal türüne odaklanılmıştır. Ayrıca öykü, roman, şiir gibi diğer türler içerisinde de yer alan masalsı öğelerle birlikte incelenmiştir. Yalnız sözlü kültür unsurları içerisinde yer alan tekerleme, destan, efsane, ninni, türkü, mani, bilmece, fıkra gibi öğelerin kullanıldığı birçok esere rastlanmakla beraber bu öğelere, çalışmanın hacmini artıracağından çalışmada çok az yer verilmiştir. Belirlenen ölçütler çerçevesinde tarama yöntemi ile elde edilen bulgular, yeri geldiğinde verilmeye çalışılmıştır. Bu bulguları toparlamak gerekirse:

İncelenen kitaplar eğitsel iletiler yönünden zengindir ve çocukları hayata hazırlayacak, onlara güzel değerleri kazandıracak niteliktedir. Çocuğun gelişimi ve içinde yaşadığı kültürü tanıması bağlamında bu kavramların ve değerlerin kayda değer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eserlerde psikolojik yıkıma neden olacak olaylar görülmez; yaşam sevgisinden beslenen bir ümitli bekleme vardır. Eserlerdeki kahramanlar olumlu niteliklere sahiptir ve okuyucuya örnek olacak kişilik özellikleriyle donatılmışlardır. Sabır ve sevgi kavramları üzerine kurulan eserler, hem konusu hem de verdiği iletiler açısından çocuklara uygun bir düzeye sahiptir. Eserlerde başta insan, doğa, vatan ve millet sevgisi olmak üzere önemli konu ve temalara yer verilmiş; çocuklara olumlu ve örnek davranışlar başarıyla sezdirilmiştir.

Mavisel Yener’in mizaha yatkınlığı ve konuyu çocuk gözüyle aktarımı hemen her kitabında göze çarpmaktadır. İlk öyküsü 'Dişini Arayan Çocuk'ta esin kaynağı, yazarın, gerçek mesleğidir. Değişik bir yaklaşımla dış bakıma özendirilmesi, bazı bilgilerin çocuğu hiç ürkütmeden, tersine, eğlendirerek nasıl verilebileceğinin güzel bir örneğidir. *Mavi Elma, Kızlar Sünnet Olur mu?* gibi buna benzer birçok kitabına da ilginç adlar vererek kitaptaki olayları, anlatacaklarını o adın arkasına yerleştirmektedir. Böylece kitap adları, çocuklarda içerik konusunda merak duygusu uyandırmaktadır.

Mavisel Yener’in çocuk kitaplarına damgasını vuran başlıca özellik; onun akıcı, duru, çocuksu dili ve kendine özgü üslubudur. Her kitabında yaşamın derinlerdeki hakikatlerini çocuklara sezdirenen ve yaratıcı kurgularıyla ilgi uyandıran Yener, eserlerinde kurgularını düşsel öğelerle zenginleştirmektedir. Bu özelliğiyle gerçeklere başka bir açıdan bakmayı olanaklı kılan, zihinlere yeni ufuklar açan onlarca çocuk kitabına imza atan Yener, ilginç ve özgün kurgularının yanı sıra, dile egemen bir yazar olarak dikkati çekmektedir.

Ana dilin öz değerlerini yaşatmanın sorumluluğunu taşıyan yazar, eserlerini içten ve sıcak bir anlatımla sunar. Zengin bir halk kültürüne sahip olan yazarın öykülerinde halk tabirleri, deyimler, atasözleri, türküler, bilmece ve şiirler genişçe yer alır. Yazar masal kitapları dışında öykülerinde ve romanlarında gerçeğe bağlılıktan taviz vermediği gibi fantastik unsurlar barındıran eserlerinde gerçeğin farklı yönlerden yansıtılması esas alır.

Masallarının başındaki tekerlemeler, masalsı motifler ve masal boyunca yinelenen ses tekrarları, çocuklara Türkçenin güzelliklerini göstermesi ve anadili bilincini geliştirmesi bakımından önemlidir.

Türkçenin anlatım gücünün en somut göstergeleri olan edebî sanatlar (benzetme, değişmece, deyim aktarması, ad aktarması), deyimler, özlü sözler ve ikilemelerin yerinde kullanımı ile okuyucuya dil zevkini ve inceliği yaşatılmış, masallar da sığ, kuru bir anlatımdan kurtarılmıştır.

Yener, eserlerinde yabancı kökenli kelimeler yerine Türkçe kelimeleri kullanarak okuyucu kitlesini Türkçe kelimeleri kullanmaya ve Türkçe düşünmeye özendirir. Yener, romanlarında çocukların anlamakta zorlanabileceği çok fazla kelime kullanmasına rağmen öykü ve masallarında çocuğa yönelik ilkesine bağlı kalarak çocukların düzeyine uygun kelimeler kullanmıştır.

Masallarında gerçek ve hayali karakterler bir arada bulunmaktadır. Kahramanları da çoğunlukla çocuktur. Genelde idealize edilen bu karakterlerin adının da yazarın bilinçli tercihlerinin sonucu olarak görülmektedir. Yener özellikle masal kitaplarında kişisel hayal gücünü de katarak geleneksel masal motiflerini kullanmış ve bu motifleri toplumumuzun sözlü kültür unsurlarından seçmiştir.

Yazarın bilinçli olarak kullandığı kalıp sözlere bakıldığında ise, öğrenci hedef kitlesine dil ile kültür arasındaki sıkı ilişkiyi sezdirme amacını güttüğü ve ana dillerini kullanma becerilerini geliştirme peşinde olduğu görülmektedir. Metinler, okuyucuya kültürün taşıyıcısı ve ifade vasıtası rolündeki dile ilişkin sağlam bir bilinci kazandırmaya hizmet etmektedir. Bu bağlamda Yener'in öykülerinde Türkçenin bütün özelliklerini, anlatımın üstün imkânlarını yerli yerinde ve başarıyla kullandığı tespit edilmiştir. Nitekim yazarın toplumumuzun sözlü kültürüne hâkim olması, Türkçenin geniş söz varlığına vakıf olması, eserlerinin dil ve anlatım dokusuna ince mesajlar sindirebilme olanağını da sağlamıştır. Kısacası, Yener'in eserlerinde dili oluşturan söz varlığı, gelişmiş bir iletişim aracı olarak dikkati çekmektedir.

Mavisel Yener, günümüz çocuk edebiyatı açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Yener'in eserleriyle ve kullandığı dille çocukların ruhsal, bilişsel, dilsel ve motor gelişimlerine büyük katkı sağladığı söylenebilir.

Yazar, hayal gücü ile anlatımındaki ustalığını birleştirerek çocukların çok rahat ilgisini çekebilecek eserler hazırlamıştır. Konusu ve karakterleriyle de çocuk gerçekliğine uygun olan bu eserler, içeriği dışında biçimsel olarak da estetik kaygılarla tasarlanmış ve dikkat çekici bir şekilde resimlenmiştir. İncelenen eserlerin çoğunun mevcut hâliyle çocuklara önerilebilecek niteliklere sahip olduğu görülmüştür.

Çocuk kitaplarının okurlara değer aşlamada ve ana dil bilinci kazandırmada önemli bir vasıta olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Çocuk kitaplarında yer alan değerler çocukların duyu ve düşünce dünyasına uygun olmalı, çocukların gelişimlerine paralel olarak verilmeli, millî ve manevi değerlere uygun doğrular aktarılmalıdır. Mavisel Yener'in incelenen bu ve bunun gibi eserleri çocuklara önerilerek okutulmalıdır.

KAYNAKÇA

a. Yener'in Kitapları

Romanları

- Yener, Mavisel (2008). *Dolunay Dedektifleri-1 İz Peşinde*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Dolunay Dedektifleri – 2 Dehşet Mektuplar*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Dolunay Dedektifleri – 3 Mumya Dükkânı*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Dolunay Dedektifleri 4 - Korkunç satranç*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Dolunay Dedektifleri 5 - Ölüler Ormanı*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Kayıp Kitaplıktaki İskelet*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2014). *Mavi Elma*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2003). *Mavi Zamanlar*. İzmir: TUDEM Yay.
Yener, Mavisel (2016). *Mustafa Kemal'in Kayıp Seslerinin İzinde*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2004). *Önce Çocuklar Düşledi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
Yener, Mavisel (2008). *Sırsayar*. Ankara: Bilgi Yay.

Öyküleri

- Yener, Mavisel (2016). *Çikolata Zamanı*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2001). *Çorap Canavarı*. İzmir: K Yay.
Yener, Mavisel (2004). *Derin Yırtmaç*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2016). *Dinozorla Kahvaltı*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2002). *Güneş Hep Orada mıydı?*. İzmir: K Yay.
Yener, Mavisel (2016). *Karamelli Akide Şekeri*. Ankara: Bilgi Yay.
Yener, Mavisel (2011). *Kızlar Sünnet Olur mu?*. Ankara: Bilgi Yay.

- Yener, Mavisel (2001). *Uzaylılar Bize Geldi*. İzmir: K Yay.
 Yener, Mavisel (2015). *Üşengeç*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2016). *Vampir Öyküsü*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Zaman Torbası*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Zeki'nin Zekâsı Kaçtı*. Ankara: Bilgi Yay.

Şiirleri

- Yener, Mavisel (2006). *Ay Kaç Yaşında?*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2013). *Balığım Şiir Yazdı*. İstanbul: Mandolin Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2005). *Denizin Büyüsü*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2004). *Kar Sesi*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2004). *Kuş Uçtu Şiir Kaldı*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, Mavisel (2007). *Kırmızı Şemsiye*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2004). *Mavi Ay*. İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, Mavisel (2004). *Şiirimi Kedi Kaptı* (Aytül Akal ile). İstanbul: Uçanbalık Yay.
 Yener, Mavisel (2006). *Şiir Saldım Gökyüzüne*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı

Masalları

- Yener, Mavisel (2014). *Dedektif Birce*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Dipsiz Göl*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2017). *Düş Sandığı*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2015). *Elma Şekeri Ülkesi*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2015). *Evinden Kaçan Masal*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Köpeğim Âşık Oldu*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Köpek Okulu*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Masalcının Mektubu*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2017). *Mavi Orman*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Ödev Makinesi*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Sihirli Masallar (Derleme)*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2017). *Tırtıl Teyze*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, Mavisel (2014). *Uçan Goril*. Ankara: Bilgi Yay.
 Yener, M. ve Akal A. (2016). *Uçan Nine*. İstanbul: Doğan Egmont.

b. Diğer Kaynaklar

- Ataseven, F. ve İnandı Y. (2000). "Çocuk Kitaplarının Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi", *I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, 20-21 Ocak 2000* Yayına Haz. Sedat Sever, Ankara, s.187- 206.
- Boratav, Pertev Naili (2002). *Masal, Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*, Yayına Hazırlayan ve Yöneten: Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Enginün, İnci (1991). *Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Güney, Eflatun Cem (1966). *Folklor ve Eğitim*, Ankara: Milli Eğitim Yayınevi,
- Karadağ, Metin (1995). *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara: Karşı Yayınları.
- Karatay, Halit (2011). *Kuramdan uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kıbrıs, İbrahim (2002). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Eylül Yayınevi.
- Mahsereci, Nalan (2000). *Çocuk Kitaplarında Dikkat Edilmesi Gereken Eğitsel Açılardan Kimi Noktalar*, I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Sorunlar ve Çözüm Yolları, 20-21 Ocak 2000 (s.409- 425), Haz. Sedat Sever, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi.
- Sever, Sedat (2003). *Çocuk ve Edebiyat*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sınar, Alev (2007). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı-Türkiye'de Çocuk Edebiyatı'nın Gelişimi*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (1987). *Çocuk Kalbimizin Kıyısındaki Irmak, Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*, Yayına Hazırlayan ve Yöneten: Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2000). *Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

- Taşdemir, Mehmet (2005). “Eğitsel Bir Materyal Olarak Çocuk Hikâye ve Romanlarının Nitelik Düzeyi”, *Milli Eğitim*, 168, 7-29.
- Tezel, Naki (1985). *Türk Masalları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Oğuzkan, Ferhan (2001). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özcan, Hüseyin (2008). “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3 (2): 582-603.
- Miyasoğlu, Mustafa (2002). *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Yalçın, A. ve Aytaş G. (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yardım, Mehmet Nuri (1987). *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- Yavuz, Muhsine (1999). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Ürün Yayınları.
- <http://maviselyener.com>, Erişim Tarihi: 15.09.2018.
-



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.435415 / Number: 5, p. 37-43, Autumn2018

+II/+IU ve +sIz/+sUz EKLERİ TEMELİNDE CİNSİYET THE GENDER BASED ON +II/+IU and +sIz/+sUz SUFFIXES

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
21.06.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.08.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Ali Çelik
Kırgızistan-Türkiye Manas
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Türkoloji Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi
alicelik1989@my.net.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4963-1423>

Öz

Türkçede cinsiyet kategorisi bulunmamasına rağmen, bazı kelimeler üzerinden cinsiyet varlığı görülmektedir. Bu durum kendi biyolojik özelliklerinin temelinde ve dil bilimsel ya da sözcük varlığı başta olmak üzere çeşitli biçimlerde olmaktadır.

İsimden isim yapım eklerinden olan +II/+IU eki varlığı, bulunmayı; +sIz/+sUz eki ise daha çok yokluğu, yetersizliği bildirmektedir. Bu yapım ekleri, bazı kelimelere eklenerek sanki belli bir cinsiyete ait olduğunu göstermektedir. Bu durum daha çok +II/+IU ve +sIz/+sUz i.i.y.e.'nin sıfat görevi üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. +II/+IU ve +sIz/+sUz i.i.y.e. ile verilen örnekler, kesinlikle dil bilimsel cinsiyetin Türkçede olduğunu kanıtlamamaktadır. Bu ekler, kelimeyi daha çok isim ve sıfat biçimine sokması nedeniyle cinsiyete bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu makalede +II/+IU ve +sIz/+sUz i.i.y.e.'nin Türkçe Sözlük (2011)'te cinsiyet anlamı veren kelimelerle ilişkisi üzerine durulacaktır. Yapılan genel taramada 69 adet kelime tespit edilmiş, ardından cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda konuyla ilgili detaylı açıklamalar ve örnekler verilip ardından bazı fikirler belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, +II/+IU, +sIz/+sUz, Cinsiyet, Eril, Dişil

Abstract

Although there are no gender categories in Turkish, gender is seen in some words. This situation is at the basis of their biological characteristics in a variety of forms, in particular linguistic or vocabulary.

When +II/+IU suffix shows presence, +sIz/+sUz suffix shows absence, inadequacy. These suffixes are added to the word to show that it is subject to a certain gender (due to the biological properties of the word). This position is arised mostly due to the adjective function of +II/+IU and +sIz/+sUz construct suffixes. The examples given with +II/+IU and +sIz/+sUz construct suffixes certainly do not prove that the grammatical gender is in Turkish. Especially these suffixes indicate that due to the creation of gender-related forms of nouns and adjectives.

In this article focuses on the relationship between the words of the "Turkish Dictionary [Türkçe Sözlük] (2011)" and the meaning of the +II/+IU and +sIz/+sUz construct suffixes. 69 words were determined in the general research and then evaluated within the scope of the gender. Detailed explanations and examples have been given about this topic and some ideas have been put forward at the end of the research.

Key Words: Turkish, +II/+IU, +sIz/+sUz, Gender, Female, Male

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelik, A. (2018). +II/+IU ve +sIz/+sUz Ekleri Temelinde Cinsiyet. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 37-43.

0. Giriş

Cinsiyet teriminin genel kullanımı, 1960-1970'lerin sonlarında sosyal bilimlerin mesleki alanda artarak gelişmiştir. Bu terim, biyolojik anlamdan ziyade sosyal yapıyı ilgilendirir biçimde kullanılmış ve yaşamın sosyal yönlerinin ayırt edilmesinde faydalı bir amaca hizmet etmeye başlamıştır (Inglis-Bone-Wilkie, 2005: 124). Her alanda olduğu gibi kendine dil alanında da yer edinen cinsiyet, kendi biyolojik özelliklerini ortaya koyarak dillerdeki cinsiyetçiliğin dil bilgisel yahut sözcüklüğü başta olmak üzere türlü biçimlerde varlığı görülebilmektedir.

Cinsiyet kelimesinin tanımlarına bakıldığında anlam olarak “*bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiye ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks* (TS, 2011: 468-469) şeklinde; gramer terimi olarak ise “*bazı dillerde kelimelerin gramer bakımından ‘erkeklik’, ‘dişilik’ veya ‘yansızlık’ özelliği taşıması*” biçiminde tanımlanmaktadır (Korkmaz, 1992: 32).

Altay dilleri içinde yer alan Türkçede kelime cinslerini bildiren ön ek olmadığı için Türkçe kelimelerde dişillik-erillik ayrı kelime ile yapılır (Doğan, 2011: 90). Bunda dabazı kelimelerin, kendine has sözlüksel-anlamsal yapısına bağlı olarak isimlerdeki cinsiyet farklılıklarını belirtebilir. Yani cinsiyet farklılıklarına (biyolojik) göre bölünmektedir. Bu bölünme, Burul Sağınbayeva ve Zamira Derbişeva'nın ortaklaşa hazırlamış oldukları “Kırgız Cana Türk Tilderinin Salıştırma Morfologiyası (2014)” adlı eserde üç temel yöntem ile gösterilmiştir. Bunlar: *sözlüksel yöntem, analitik yöntem ve türetme yöntemi*. Bu yöntemler hakkında şu bilgiler verilebilir:

Sözlüksel yöntem: Bu yöntemde cinsiyet farklılığını hissettirmede ilgili kelimenin sözlüksel anlamı temel alınır: *anne, baba, erkek, kadın, horoz, tavuk* vb. (Sağınbayeva-Derbişeva, 2014: 24).

Analitik yöntem: Anlamı iki ya da daha fazla kelimenin birbiriyle bağlanmasıyla hangi cinsiyete ait olduğunu gösteren yöntemdir: *kız çocuk, erkek çocuk, erkek adam, dişi kedi* vb. (Sağınbayeva-Derbişeva, 2014: 26).

Türetme yöntemi: Kişinin hangi cinsiyete ait olduğu köke eklenen yapım eki vasıtasıyla bilinmektedir. Meselâ *hanım < han+ım*. Ramstedt'e göre +Im eki, Moğolcadaki *eme (kadın)* kelimesinden çıkmıştır. Bazı araştırmacılar bu eki, teklik birinci şahıs ekindeki kişilik anlamına benzetmektedir. Diğer bir farklı görüş ise +Im nazlandırma, şımartma, küçültme anlamında olabilir. Bunun yanında *Ar. Emin-Emine, Ar. Ali-Aliye; Ru. Asanov-Asanova, Ru. Tursunoviç-Tursunovna* örneklerine bakıldığında Arapça ve Rusçadan gelen bazı ekler vasıtasıyla kişilerin hangi cinsiyete tabii oldukları da görülebilmektedir (Sağınbayeva-Derbişeva, 2014: 27).

1. +II/+IU ve +sIz/+sUz Eki Üzerine

1.1. +II/+IU Eki

+II/+IU ekiyle ilgili bazı görüşler şöyledir:

Tahir Nejat Gencan, +II/+IU ekinin çok işlek olduğu ve anlam gerektirirse bütün adlara, birçok sıfatlara geldiğini belirtmektedir. Anlamsal olarak adları, sıfatları (olan, bulunan, çokça olan, çokça bulunan) ayrıntılı sıfatlar yapmaktadır (Gencan, 1979: 197).

Tahsin Banguoğlu, +II/+IU ekinin en verimli üretim eklerinden birisi olduğuna değinmektedir. Eski Türkçeden beri yaygın ve her isme gelen bir *donanma hali, kimli hali* eki niteliği de vardır (Banguoğlu, 1974: 191-192).

Muharrem Ergin, +II/+IU ekinin işleklik derecesi çekim eklerine yakın olan isimden isim yapma eklerinden biri olduğunu söylemektedir. Bu ekin esas fonksiyonun sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yaptığını belirtir. Bundan dolayı bu ek için sıfat eki denilmektedir. Ancak sıfatlar, isim olarak da kullanıldıklarından dolayı bu ekle yapılan isimler, hem sıfat hem de isim olarak kullanılan vasıf isimleridir. Bu isimler, vasfını belirttikleri nesnelere, dayandıkları isimlerin karşıladığı nesnelere mevcut bulunduğunu veya vasfını belirttikleri nesnelere dayandıkları isimlerin karşıladığı nesnelere bağlı olduğunu ifade ederler. Her türlü isimden mevcut bulundurma, ihtiva etme, nefsinde taşıma ifade eden çeşitli sahiplik isimleri yapmaktadırlar (Ergin, 2009: 160).

Zeynep Korkmaz, +II/+IU ekinin Türkiye Türkçesinde her ada gelebilen ve addan ad ve sıfat türeten en işlek eklerinden biri olduğunu belirtmektedir. Ekin birbirine yakın veya birbirinden farklı bir işlev genişliği de bulunmaktadır: *sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma, yetkili olma, bir yere veya kuruluşa ait olma* vb. gibi anlamları sağlamaktadır (Korkmaz, 2009: 53-54).

1.2. +sIz/+sUz Eki

+sIz/+sUz ekiyle ilgili görüşlerden bazıları şöyledir:

Tahir Nejat Gencan, +sIz/+sUz ekinin çok işlek ek olduğu, anlam gerektirirse adların hepsine gelebileceğini belirtmektedir. Anlam olarak varlık ve çokluk bildiren +II/+IU ekinin olumsuzudur (Gencan, 1979: 199).

Tahsin Banguoğlu, +II/+IU ekinin zıt anlamlısı olarak Eski Türkçeden beri her ada gelir bir *giderme hali*, *kimsiz hali* niteliği taşıdığını söylemektedir. +sIz/+sUz, üretim eki olarak adlara gelir ve o nesneden, o nitelikten yoksul olanı gösteren giderme sıfatları yapmaktadır. Bunlar +II/+IU eki ile yapılanların aksi anlamlıları olurlar (Banguoğlu, 1974: 201).

Muharrem Ergin, +sIz/+sUz ekinin +II/+IU'nün menfisi olduğu belirtmekte ve bir nesne *bir şeyin bulunmadığını ifade ettiğini belirtmektedir*. Ayrıca +sIz/+sUz eki isimlerden hem sıfat hem de isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktadır. Esas hususiyeti menfilik ifade etmesidir. Bu yüzden menfi isim yapma eki diye de anılmaktadır (Ergin, 2009: 161).

Zeynep Korkmaz, +sIz/+sUz ekinin addan yokluk, eksiklik bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ek olduğunu belirtir. Sahip olma, kendinde bulundurma görevindeki sıfat türeten +II/+IU ekinin karşıtıdır (Korkmaz, 2009: 64).

2. +II/+IU ve +sIz/+sUz Yapım Eklerinin Temelinde Ortaya Çıkan Cinsiyet Kavramı

Ele alınan çalışmada örnek verilen kelimeler, 2011 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılan "Türkçe Sözlük"ten genel tarama yapılarak tespit edilmiştir.¹ Bu kelimeler, yukarıda Sağınbayeva ve Derbişeva'nın ortaklaşa hazırladıkları "Türkçe-Kırgızca Karşılaştırmalı Morfoloji" çalışmasından aktardığımız sözlüksel yöntem² ile açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Eril Anlam

2.1.1. +II/+IU

Toplamda +II/+IU ekiyle oluşturulan 9 adet kelime tespit edilmiştir. İlgili kelimeler, cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir.

biyık+lı < biyıklı: *sf.* Biyığı olan. "*Kara biyıklı iki adam da kalkmış çıkıyorlardı.*" - Y. Atılğan (TS, 2011: 330).

boynuz+lu < boynuzlu: *sf.* 2. Karısının veya kadın yakınlarından birinin iffetsizliğine göz yuman (erkek). "*Böyle kocalara her dilde boynuzlu derler.*" - H. R. Gürpınar (TS, 2011: 390).

çakşır+lı < çakşırlı: *sf.* Çakşır giymiş. "*Bu şehrin gençleri de çakşırlı, fermeneli; bıçak ve tüfek oyunu oynar, türkü söyler.*" - Y. K. Beyatlı (TS, 2011: 484).

frak+lı < fraklı: *sf.* Frak giymiş olan. "*İki kişilik bir sedirin üstünde siyah fraklı adamın karşısında oturuyor.*" - H. E. Adıvar (TS, 2011: 891).

kadın+lı < kadınlı: *sf.* Kadını olan (TS, 2011: 1259).

sünnet+li < sünnetli: *sf.* Sünnet edilmiş olan (TS, 2011: 2181).

taşak+lı < taşaklı: *sf.* Taşağı olan (TS, 2011: 2278).

tıraş+lı < tıraşlı: *sf.* 1. Tıraş olmuş, sakalını tıraş etmiş, matruş 2. Tıraşı uzamış. "*Matbaa makinisti biyıkları tıraşlı da, çenesinin ucunda sanki alay olsun diye bırakılmış bir sakalı var.*" - M. Ş. Esendal (TS, 2011: 2351).

yakışık+lı < yakışıklı: *sf.* Güzel, gösterişli (erkek). "*Kumral biyıkları ve ölçülü yüz hatlarıyla her zamanki kadar yakışıklıydı.*" - İ. O. Anar (TS, 2011: 2508).

2.1.2. +sIz/+sUz

Toplamda +sIz/+sUz ekiyle oluşturulan 7 adet kelime tespit edilmiş olup **damsız II** ve **kadınsız (3)** kelimeleri zarf, kalanları ise sıfat grubunu oluşturmaktadır. İlgili kelimeler, cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir.

biyık+sız < biyiksiz: *sf.* Biyığı olmayan, biyığını tıraş etmiş olan. "*Biyiksiz yüzünde uykusuz gecelerin buruşukları var.*" - P. Safa (TS, 2011: 330).

dam+sız < damsız II 1. zf. Yanında bayan olmayan. "*Salona damsız girilmez.*" (TS, 2011: 592).

iktidar+sız < iktidarsız: *sf.* 2. Cinsel gücü yetersiz (erkek) (TS, 2011: 1169).

kadın+sız < kadınsız(3) 1. sf. Kadın bulunmayan 2. Karısı olmayan, eşsiz 3. *zf.* Kadın olmaksızın. "*Artık bekâr gidemezsin, hiçbir yerde kadınsız duramayacağımı bilirim.*" - R. H. Karay (TS, 2011: 1259).

¹ Kelimelerin sıfat, zarf, isim vb. olarak adlandırılmasında Türkçe Sözlük (2011)'e bağlı kalınmıştır.

² Cinsiyet farklılığını hissettirmede, ilgili kelimenin anlamı vasıtasıyla tespit etme işidir (Sağınbayeva-Derbişeva, 2014: 24). Yani çoğunlukla isimler, kendi anlamına göre hangi cinsiyete ait olduğunu gösterir. İlgili kelimenin kimi zaman biyolojik cinsiyetle uyumlu olduğu görülür: *anne-baba, amca-teyze, tavuk-horoz* vb. Ancak aşağıda verilen kelimeler, anlam ve rol faktörü temel alınarak gruplandırılmışlardır.

sünnet+siz <sünnetsiz *sf.* Sünnet edilmemiş olan (TS, 2011: 2181).

tıraş+siz <tıraşsız 1. *sf.* Saçı veya sakalı uzamış, tıraşı gelmiş (TS, 2011: 2351).

sakal+siz <sakalsız *sf.* Sakalı olmayan (TS, 2011: 2012).

2.2. Dişil Anlam

Toplamda *+II/+IU* ekiyle oluşturulan 28 adet kelime tespit edilmiştir. İlgili kelimeler, cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir.

alım+lı < alımlı: *sf.* Alımı olan, çekici, cazibeli, albenili, cazip, cazibedar, kişmiri. "*Hepsi, bu gelinler gibi nazlı, süslü ve alımlı hanımlar.*" - A. Ş. Hisar (TS, 2011: 93).

ay+lı < aylı: *sf.* 3. Gebe(TS, 2011: 206).

badana+lı < badanalı: *sf.* 2. Yüzüne çok pudra ve boya sürmüş olan (kadın) (TS, 2011: 223).

başörtü+lü < başörtülü: *sf.* Başını başörtüsü ile örtmüş olan (kadın). "*Beyaz başörtülü hanımlar, hep büyük iyilik yükü taşıyorlar gibi ağır ve yavaştlar.*" - A. Ş. Hisar (TS, 2011: 278).

bezek+li < bezekli: *sf.* Bezeği olan, süslü, süslenmiş (TS, 2011: 325).

cilve+li < cilveli: *sf.* Cilvesi olan, cilve yapan, cilvekâr, cilvebaz. "*Cilveli kadın.*" (TS, 2011: 466).

çarşaf+lı < çarşafılı: *sf.* 2. Çarşaf giymiş olan (kimse). "*Türk Ocağının en ileri adımlarından biri, çarşafılı hanımı piyano çalmak için sahneye çıkarmak olmuştur.*" - F. R. Atay (TS, 2011: 500).

çatki+lı < çatıklı: *sf.* Çatkısı olan. "*Kızının bu hâlini gören başı çatıklı bir dolmacı bacı hemen oraya koştu.*" - O. C. Kaygılı(TS, 2011: 505).

çeyiz+li < çeyizli: *sf.* Çeyizi olan (TS, 2011: 528).

eda+lı < edalı: *sf.* 2. Tavırları hoş olan, nazlı, işveli (TS, 2011: 754).

elçek+li < elçekli: *sf.* Elçeği olan. "*Ellerin elçekli gelin / Kolların kolçaklı gelin*" - Halk türküsü(TS, 2011: 781).

erkek+li < erkekli: *sf.* Erkeği olan (TS, 2011: 811).

göğüs+lü < göğüslü: *sf.* 3. İri memeli (kadın) (TS, 2011: 957).

iffet+li < iffetli: *sf.* İffetini koruyan, sili, afif, afife. "*Tatlı, güzel, iffetli ve kültürlü idi.*" - T. Buğra(TS, 2011: 1113).

kuma+lı < kumalı: *sf.* Kuması olan (TS, 2011: 1123).

manto+lu < mantolu: *sf.* 1. sıfat Manto giymiş olan. "*Daha çok küçükken, akranlarımla oynarken, koyu kahverengi mantolu kadınları birden annem sanırdım.*" - N. Cumalı2. Mantosu olan (TS, 2011: 1624).

meme+li < memeli: *sf.* Memesi olan. "*Birdenbire uzun boylu, diri memeli bir hatun askerin önüne çıktı.*" - S. F. Abasıyanık (TS, 2011: 1649).

rimel+li < rimelli: *sf.* Rimel sürülmüş (kirpik) (TS, 2011: 1980).

ruj+lu < rujlu: *sf.* Ruj sürülmüş (TS, 2011: 1987).

sağım+lı < sağımlı: *sf.* Süt veren, sağmal (TS, 2011: 2004).

sezaryen+li < sezaryenli: *sf.* Sezaryen ameliyatı olmuş (kadın veya doğum) (TS, 2011: 2085).

tel+li < telli: *sf.* 2. Teller takınmış, telle süslenmiş. "*Telli gelin.*"(TS, 2011: 2314).

üçüz+lü < üçüzülü: *sf.* 1. Üçüzleri olan (ana) (TS, 2011: 2443).

vesika+lı < vesikalı: *sf.* 2. Genelevde çalışmak için elinde resmî izin kâğıdı bulunan (kadın). "*İki elin kanda olsa gel diyör / Telgrafın / Nasıl unutturum seni ben / Vesikalı yârim*" - O. V. Kanık (TS, 2011: 2482).

yemeni+li < yemenili: *sf.* Yemeni takmış olan. "*Başı yemenili, cılız bir kız çocuğu kahvelerden birine girdi.*" - Y. K. Karaosmanoğlu (TS, 2011: 2570).

yol+lu < yollu: *is.* Kolayca elde edilen kadın (TS, 2011: 2605).

yük+lü < yüklü: *sf.* 8. Gebe (TS, 2011: 2623).

zil+li < zilli: *sf.* 2. Edepsiz, eli maşalı, şirret (kadın) (TS, 2011: 2660).

2.2.2. +sIz / +sUz

Toplamda *+sIz/+sUz* ekiyle oluşturulan 18 adet kelime tespit edilmiş ve hepsi sıfat grubunu oluşturmaktadır. İlgili kelimeler, cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir.

adam+siz < adamsız 2. *sf.* Erkeksiz, kocasız (TS, 2011: 26).

cilve+siz < cilvesiz *sf.* Cilvesi olmayan (TS, 2011: 466).

çarşaf+siz < çarşafsız 1. *sf.* Üzerinde çarşaf olmayan 2. Çarşaf giymemiş olan (TS, 2011: 500).

çatki+siz < çatkisiz *sf.* Çatkısı olmayan (TS, 2011: 505).

çeyiz+siz < çeyizsiz *sf.* Çeyizi olmayan (TS, 2011: 528).

duvak+siz < duvaksız *sf.* Duvağı olmayan (TS, 2011: 728).

ferace+siz < feracesiz sf. Ferace giymemiş olan (TS, 2011: 861).

iffet+siz < iffetsiz sf. İffetini korumayan, silisiz (TS, 2011: 1153).

koca+siz < kocasız sf. Kocası olmayan (kadın) (TS, 2011: 1455).

kuma+siz < kumasız sf. Kuması olmayan (TS, 2011: 1524).

makyaj+siz < makyajsız sf. Makyajı olmayan (TS, 2011: 1613).

mantosuz < mantosuz sf. Mantosu olmayan. "Şimdi gel de, bu hepsi birbirine benzeyen karı, kız kalabalığı içinde mantosuz, şapkasız nişanlımı seçebilersen seç bakalım!" - N. Hikmet (TS, 2011: 1624).

peçe+siz < peçesiz sf. Yüzünü örtmek için peçe takmamış olan (TS, 2011: 1905).

pürçek+siz < pürçeksiz ~ pürçük+süz < pürçüksüz sf. Pürçeği olmayan (TS, 2011: 1954).

rimel+siz < rimelsiz sf. Rimel sürülmemiş (kirpik) (TS, 2011: 1980).

ruj+suz < rujsuz sf. Ruj sürülmemiş (TS, 2011: 1987).

yaşmak+siz < yaşmaksız sf. Yaşmak örtünmemiş (TS, 2011: 2548).

yeldirme+siz < yeldirmesiz sf. Yeldirmesi olmayan (TS, 2011: 2567). yeldir-me+siz < yeldirmesiz için: Ek fiilden hareket adları türeten -mA, (I)m/(U)m ekleriyle -Ar sıfat-fiil eklerinden sonra gelerek de yine yokluk anlamında sıfatlar türetir (Korkmaz, 2009: 183).

2.3. Ortak Grup

+II / +IU ve +sIz/+sUz ekiyle oluşturulmuş toplam 6 adet kelime tespit edilmiştir. Bunlar *babalı-babasız, analı-anasız* ve *ebeli-ebesiz* kelimeleridir.³ Biyolojik olarak düşünüldüğünde baba erkek; ana kadın cinsiyetine tabiidir. Ebe ise günümüzde *hem kadın hem de erkek* olabilir. Bu grupta verilen kelimeler, "sahiplilik" ve "sahipsizlik" anlamı bakımından hem kadına hem de erkeğe atfedilebilmektedir.

baba+lı < babalı: sf. Babası olan (TS, 2011: 220); **baba+siz < babasız**: sf. Yetim (TS, 2011: 221). Kelimenin kökü baba olup "1. Çocuğu olan erkek, peder 2. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek" şeklinde tanımlanır (TS, 2011: 221). Baba rolü erkeğe hastır; ancak babalı ve babasız olma durumu, kadına veya erkeğe ait olabilir.

ana+lı < analı: sf. Anası olan (TS, 2011: 120); **ana+siz < anasız** 1. sf. Anası olmayan. "Anasız kız, han soyu olsa öksüzdür gene / Kapandım bak, senin de ölmeden cenazene" - F. N. Çamlıbel 2. zf. Anası olmadan (TS, 2011: 122). Ana rolü kadına hastır; ancak analı ve anasız olma durumu, kadına veya erkeğe ait olabilir.

ebe+li < ebeli: sf. Ebesi olan (TS, 2011: 752); **ebe+siz < ebesiz** 1. sf. Ebesi olmayan 2. zf Ebe bulunmaksızın, ebe olmaksızın. "Ebesiz doğurdum, dedi." - Ö. Seyfettin (TS, 2011: 752). Ebe rolü eski devirlerde kadına aitti. Günümüzde ise hem kadın hem de erkek ebeler bulunmaktadır. Bunun yanında ebeli ve ebesiz olma durumu, kadına veya erkeğe ait olabilir. Bununla birlikte Türkçede eril ve dişil sözcükler ayrımı ya da kadın ve erkek için ayrı zamirler olmaması görünüş olarak dilin daha yansız olmasını sağlasa da bu cinsiyetçilikten uzak olduğu anlamına gelmez. (Güden, 2006: 31).

Yukarıdaki örneklerden (2.1, 2.2, 2.3) yola çıkıldığında biyolojik cinsiyet genelde bütün dillerde görülmektedir. Dil bilimsel cinsiyet bulunmayan bir dil olarak, Türkçede de, diğer bütün diller gibi biyolojik cinsiyet görülmektedir. Biyolojik cinsiyet, kişinin sahip olduğu cinsiyetinin sözcüğe yansımaları ile özellikle kişi terimlerinde öne çıkmaktadır. Örneğin Türkçedeki *kadın-erkek, anne-baba, oğul- kız, bay-bayan; Almancadaki Mann-Frau, Mutter-Vater, Sohn-Tochter, Herr-Frau* gibi sosyal ve biyolojik cinsiyet içeriği ile örtüşen ifadeler, sözü anlamsal boyutta vurgulayan sözcüklerdir (Dağabakan, 2011: 283). Dağabakan'ın verdiği cinsiyet çiftlerine ek olarak N. Engin Uzun, "cinsiyet çiftlerinin yanı sıra, bunlarla ilgili belki yansız, belki de üstbirim denilebilecek başka sözlüksel öğeler bulunur. Sığır, öküz/inek çifti için; koyun, koç/marya çifti için böylesi öğelerdir. Ne var ki horoz/tavuk çifti için bir üst öge yoktur. Bunun yanı sıra keçinin erkeğini gösteren teke vardır ama hem erkeği hem de dişisi için keçi denir. Bunun tam tersi, geyik'in dişisini gösteren maral vardır ama yine hem erkeği hem de dişisi için geyik denilebilir. Bu örneklerle bakınca cinsiyet ayrımlarının Türkçede sözlüksel boşluk konusu ile ilgilenenlerin dikkatini çekecek yönleri olduğu anlaşılır." (Uzun, 2004: 118) diyerek aslında cinsiyete bağlı farklı bir çalışma alanının da ortaya çıkabileceği belirtmektedir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki özellikle dil bilimsel cinsiyet (Genus), biyolojik cinsiyetten (Sexus) tamamen farklı bir tanımlama içerisinde yer almaktadır. Dil bilimsel cinsiyetin bu farkı, sözcüklerin dil bilimsel özelliklerinde yatmaktadır, yani bu terim, sözcüklerin sınıflandırılmasına yönelik bir kullanıma sahiptir. Ayrıca dil bilimsel cinsiyette bir ismin cinsiyeti onun tanımı ile

³ Kelimelerin sıfat ve zarf olarak adlandırılmasında Türkçe Sözlük (2011)'e bağlı kalmıştır.

belirlenmektedir (Dağabakan, 2011: 287). Ancak yukarıda +II/+IU ve +sIz/+sUz yapım ekiyle verilen örnekler kesinlikle dilbilgisel cinsiyetin Türkçede olduğunu kanıtlamamaktadır. Bu ekler daha çok isim ve sıfat biçimini oluşturarak birtakım iç anlamlar sonucu ilgili cinsiyete bağlı olduğunu göstermektedir. Mesela Rusçada soy isimlerinde kadın için *İvanova*, erkek için *İvanov*, yahut Arapçada erkek için *mürebbi* kadın için *mürebbiye* gibi kullanımlardan kesinlikle farklıdır. +II/+IU varlığı, bulunmayı; +sIz/+sUz daha çok yokluğu, yetersizliği bildirmekte ve bu ekler ilgili kelimeye eklenerek -kelimenin de biyolojik özelliğinden dolayı- sanki belli bir cinsiyete tabi olduğunu göstermektedir. Bu durum daha çok +II/+IU ve +sIz/+sUz ekinin sıfat görevi üstlenmesinden kaynaklanmaktadır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Cinsiyet farklılığında +II/+IU ve +sIz/+sUz eklerinin etkilerinden hareketle şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1- Türkçede bazı kelimeler dil bilgisel açıdan olmasa da sözlüksel ve anlamsal bakımdan cinsiyet ifade etmektedir. Yani anılan kelimeler sadece erkek veya dişi varlıklar için kullanılmakta; eril ya da dişi nesne ve varlıklara işaret etmektedir (Doğan, 2011: 93).

2- Türkçede cinsiyet farklılığını görmeye daha çok, Sağınbayeva ve Derbişeva'nın ortak çalışmasında belirtilen "sözlüksel yöntem" ağırlık gösterir. Bunda da biyolojik faktör önemli yer edinmektedir. Ayrıca bu yöntem, biyolojik cinsiyetle uyumlu cinsiyet türüdür. Sözcüklerin anlamlarıyla sınırlıdır. Sözcüğün gerçek dünyada karşıladığı canlının cinsiyetiyle belirlenir (Kerimoğlu-Doğan, 2015: 151-152)

3- Türkçede ekler vasıtasıyla cinsiyet farklılığını görmek mümkün değildir. Konunun temelini oluşturan +II/+IU ve +sIz/+sUz eki daha çok kelimeyi kalıplaştırarak başlı başına bağımsız bir kullanım ortaya koymaktadır. Bu da ekin, sıfatlaştırma işlevinin ortaya çıkmasıdır.

4- Çalışmada yer verilen 69 adet kelime, cinsiyete göre aldığı rol kapsamında değerlendirilmiştir. Bu da aslında kelimelere farklı bir bakışın olması gerektiğini ortaya koymaktadır: erkek rolü: *biyıklı, boynuzlu, çakşırılı, fraklı, kadınlı, sünnetli, taşaklı, tıraşlı, yakışıklı, bıyıksız, damsız II, iktidarsız, kadınsız, sünnetsiz, sakalsız, tıraşsız*; kadın rolü: *alımlı, aylı, badanalı, başörtülü, bezekli, cilveli, çarşafılı, çatkılı, çeyizli, edalı, elçekli, erkekli, göğüslü, iffetli, kumalı, mantolu, memeli, rimelli, rujlu, sağımlı, sezaryenli, telli, üçüzlü, vesikalı, yemenili, yollu, yüklü, zilli, adamsız, cilvesiz, çarşafsız, çatkısız, çeyizsiz, duvaksız, feracesiz, iffetsiz, kocasız, kumasız, makyajsız, mantosuz, peçesiz, pürçeksiz, pürçüksüz, rimelsiz, rujsuz, yaşmaksız, yeldirmesiz*; ortak rol: *analı, babalı, ebeli, anasız, babasız, ebesiz*. Erkek ve erkek rollerindeki kelimeler, roller arası değişime kesinlikle açık değildir; ancak ortak roldeki kelimeler ise roller arası değişime açıktır.

5- Cinsiyet sosyal yapı içindeki algısıyla biyolojik cinsiyetten kesin bir şekilde ayrılır. Bu yüzden cinsiyet biyolojik ve toplumsal yönü olan bir olgudur. Toplumsal cinsiyet adının imlediği gibi bireyin sosyal ve psikolojik cinsiyetini açıklar. Toplumsal ya da sosyal cinsiyet insanı kadın ve erkek olarak ikiye ayıran biyolojik cinsiyet algısından ayrılır (Genç, 2018: 16). Yukarıda eril anlam için verilen *biyıklı, kadınlı, sünnetli, taşaklı, tıraşlı, bıyıksız, damsız II, iktidarsız, kadınsız, sünnetsiz, sakalsız ve tıraşsız* gibi kelimeler biyolojik cinsiyeti; *boynuzlu, çakşırılı, fraklı ve yakışıklı* kelimeleri de toplumsal cinsiyeti göstermektedir. Aynı durum dişil anlamdaki *aylı, erkekli, göğüslü, kumalı, memeli, sağımlı, sezaryenli, üçüzlü, yüklü, adamsız, kocasız ve kumasız* kelimeleri biyolojik cinsiyeti; *alımlı, badanalı, başörtülü, bezekli, cilveli, çarşafılı, çatkılı, çeyizli, edalı, elçekli, iffetli, mantolu, rimelli, rujlu, telli, vesikalı, yemenili, yollu, zilli, cilvesiz, çarşafsız, çatkısız, çeyizsiz, duvaksız, feracesiz, iffetsiz, makyajsız, mantosuz, peçesiz, pürçeksiz, pürçüksüz, rimelsiz, rujsuz, yaşmaksız ve yeldirmesiz* kelimeleri de toplumsal cinsiyeti göstermektedir. Aslında buradaki kelimelere bakıldığında özellikle toplumsal cinsiyet kadın ya da erkeği biyolojik cinsiyet ayrımı yanında toplum içinde yer alan cinsiyet özelliklerine göre ayırır. Bu toplumsal yapıyı oluşturan her öge de belirleyiciliğe sahip bir durumu imler. Cinsiyete göre kıyafet seçiminden meslek seçime kadar her ölçüt toplumsal cinsiyet algısıyla anlamlandırılır (Genç, 2018: 16).

KISALTMALAR

Ar. Arapça; **is.** İsim; **i.i.y.e.** İsimden isim yapım eki; **Ru.** Rusça; **sf.** Sıfat; **TS.** Türkçe Sözlük; **zf.** Zarf

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2003). Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: TDK
- Banguoğlu, T. (1974). Türkçenin Grameri, İstanbul: Baha Matbaası, İstanbul
- Dağabakan, F.Ö. (2011). Dillerde Cinsiyet Almanca ve Türkçede Cinsiyet Kavramları, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 46, Erzurum, ss. 281-300.
- Doğan, E. (2011). Türkiye Türkçesinde Cinsiyet Kategorisinin İzleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 4/17. ss. 89-98.
- Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi, Ankara: TDK.
- Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Olarak Kadın, Folklor/Edebiyat Dergisi, 24/94, ss. 13-34.
- Güden, M. P. (2006). Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı Türkçenin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Inglis D., John B., Rhoda W. (2005). Nature: From Nature to Natures: Contestation and Reconstruction. Volume III. London and Newyork:Taylor & Francis
- Kerimoğlu, C., Doğan, G. (2015). Türkçede Cinsiyet Görünümleri ve Çağrışımsal Zihniyet, TÜBAR, Güz XXXVIII, ss. 143-178.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: TDK
- Sagınbayeva, B., Derbişeva, Z. (2014). Türk Cana Kırgız Tilderinin Salıştırma Morfolojiyası (Türkçe-Kırgızca Karşılaştırmalı Morfoloji), Bişkek: KTMÜ
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük, Ankara: TDK
- Uzun, N. E. (2004). Dilbilgisinin Temel Kavramları. İstanbul.
-



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.416771/ Number: 5, p. 45-55, Autumn 2018

KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS İLİŞKİSİ* COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE RELATIONS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
19.04.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Sona Rzayeva
Hacettepe Üniversitesi Türk
Halkbilimi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi
sonarzayeva@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-0917-1968>

*Bu alışma, 3-4 Nisan 2018 tarihinde Manisa'da düzenlenen 5. Uluslararası Öğrenci Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur ve TÜBİTAK tarafından desteklidir.

Öz

Küreselleşmenin temel itici unsurlarından biri sayılan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin başında internet ve bilgisayar teknolojisinin geldiği söylenebilir. Sürekli gelişen, her geçen gün daha da büyüyen ve 4. sanayi devrimi olarak nitelendirilen bilgisayar ve iletişim teknolojileri, küresel ilişkilerin doğasını kökten değiştirmekte, çağdaş toplumda değişim ortamını derin bir şekilde etkilemekte ve şekillendirmektedir. Diğer bir yönüyle küreselleşmeye hizmet eden bu değişimler kendini temel olarak ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanda göstermekte, benzeri görülmemiş bir hızla gelişen yeni bilgi teknolojileri ve internetle yayılmakta ve güçlenmektedir. Yeni medya teknolojilerinin ve ilişkili sosyal ağların ortaya çıkışı özellikle genç kuşaklara hızlı bir şekilde aktarılmaktadır. Bilgisayar, akıllı telefon, tablet ve benzeri teknolojik cihazlar günümüzün olmazsa olmazıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı kültürel dönüşümün sonucu oluşan siber kültür, bilgisayar ağlarının yaygınlaşmasıyla birlikte genç kuşakları sosyo-kültürel açıdan etkilemekte ve bireyleri metalaştırmaktadır. Bu kültürel değişim ve dönüşüm ise birçok alanın yanı sıra somut olmayan kültürel miras alanını, özellikle de kültürel çeşitliliği de etkilemektedir. İnsanlığın binlerce yılda üreterek, kuşaktan kuşağa aktardığı gelenekler, görenekler, sözlü anlatım ve uygulamaların bütününi oluşturan somut olmayan kültürel miras unsurları küreselleşme süreci içinde kaybolmaktadır. Bu çalışmanın amacı, küreselleşme kapsamında yeni iletişim teknolojilerinin hızla yayılmasının getirdiği kültürel değişimleri incelemek ve bu değişimin somut olmayan kültürel miras üzerindeki etkilerini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Teknoloji, Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO, Dijital Projeler

Abstract

It can be said that at the beginning of scientific and technological developments considered as one of the main driving forces of globalization, internet and computer technology has come. Computer and communication technologies, which are constantly evolving every day and growing and characterized as the 4th industrial revolution, radically change the nature of global relationships and deeply influence and shape the changing environment in contemporary society. On the other hand, these changes which are serving to globalization are mainly seen in the economic, political and socio-cultural field, are spreading and strengthening with new information technologies and internet that are developing at an unprecedented speed. The emergence of new media technologies and associated social networks is being rapidly transferred to younger generations. Computers, smart phones, tablets and similar technological devices are essential today. The cyber culture, which is the result of the cultural transformation that information and communication technologies reveal, is affecting the younger generations socio-culturally and commodifying the individuals with the spread of computer networks. This cultural change and transformation, in addition to many other fields, also affects the field of intangible cultural heritage, especially cultural diversity. The intangible cultural heritage elements that constitute the whole of traditions, customs, oral expression and practices that mankind has produced in thousands of years, have been lost in the process of globalization. The aim of this study is to examine the cultural changes caused by the rapid diffusion of new communication technologies within the context of globalization and to question the effects of this change on the intangible cultural heritage.

Key Words: Globalization, Technology, Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Digital Projects

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Rzayeva, S. (2018). Küreselleşme Kapsamında İletişim Teknolojileri ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 45-55.

Giriş

Küreselleşme kapsamında yeni iletişim teknolojileri büyük bir hızla yayılmakta ve Batı eksenli kültürel değişimleri de beraberinde getirmektedir. Sürekli gelişen ve gittikçe güçlenen bilgi teknolojileri, yerel kültürleri büyük ölçüde etkilemekte ve yirmi birinci yüzyılın dünyasını giderek alt kültürler, gruplar ve hükümetler ağı haline getirmektedir. Yeni medya teknolojilerinin ve ilişkili sosyal ağların ortaya çıkışı ve ifade gücü özellikle genç nesle devasa bir şekilde aktarılmaktadır. Şu anki küreselleşme süreci benzeri görülmemiş bir hızla gelişen internet tarafından tercih edilmekte ve yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda, akıllı telefonların yaygınlaştırılması ve wifi altyapısı ile "dijital" yaşam ise hayatımızın her yönünü etkilemekle birlikte toplumda büyük değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kültürel miras sektörü de sanal dünyada, sayısal teknolojinin, sanal mekânların, maddi ve somut deneyimleriyle (Affleck ve Kvan, 2008) etkileşiminin artan bir seviyesine tanık olmaktadır.

Küreselleşme ve 4. Sanayi Devrimi

Tarım devrimiyle temeli atılan ve 1. sanayi devrimiyle ortaya çıkan küreselleşme, 2. ve 3. sanayi devrimleriyle gelişimini sürdürmüş, 4. sanayi devrimiyle ise tüm dünyada yaygınlaşmıştır.

Oldukça yeni bir konsept olan Endüstri 4.0 veya Sanayi 4.0 olarak da adlandırılan dördüncü nesil sanayi devrimi kavramı, ilk kez 2011 yılında Hannover Sanayi Fuarı'nda gündeme gelerek, bu devrimin global değer zincirlerinin örgütlenişinin dönüştürülme biçimini tanımlamak için kullanılmış, daha sonra ise Alman hükümeti tarafından geliştirilmiştir.

Dördüncü sanayi devrimi, bilişim, 3D yazıcılar, robotik, nesnelerin interneti (Nİ), yaygın ve mobil bir internet, internet süreçlerinin üretim aşamalarına entegrasyonu, süreçler arası ağların oluşturulması, küçük boyutlu ama daha güçlü sensörler, biyoteknoloji, nanoteknoloji, enerji depolama, yapay zekâ ve kuantum bilgi işlem gibi yeni teknolojik atılımların farklı alanlarda iç içe geçmesi ile karakterize edilmektedir. “Önceki üç sanayi devrimiyle kıyaslandığında, dördüncü sanayi devrimi CPS (cyber-physical system) ve Türkçe’de “Nesnelerin İnterneti” olarak bilinen “Internet of Things” ilkelerine dayanarak, akıllı üretimi amaçlıyor. Endüstri 4.0, modüler yapıya akıllı fabrikalarda, fiziksel işlemleri siber- fiziksel sistemler ile izleyerek, nesnelerin birbirleriyle ve insanlarla iletişime geçmesini ve bu sayede de merkezi olmayan kararların verilmesini hedefliyor.” (http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/016_027.pdf). Dördüncü sanayi devrimi yalnızca akıllı makine ve sistemlerle ilgili olmayıp kapsamı oldukça geniştir. Yenilenebilir enerjilerden kuantum bilgi işleme, gen dizilemeden nanoteknolojilere kadar birçok alanda eşzamanlı ileri atılım dalgalarının yaşandığı görülmektedir. Dördüncü sanayi devrimini önceki diğer devrimlerden farklı kılan da bu teknolojilerin iç içe geçip kaynaşması ve biyolojik, dijital ve fiziksel alanlarda karşılıklı etkileşimidir. Bu devrimde geniş tabanlı inovasyon ve yeni teknolojilerin, önceki devrimlerle karşılaştırılmasında çok geniş ölçekte ve çok hızlı bir şekilde birbiriyle iç içe geçtiğini görmek mümkündür. Yaklaşık 1,3 milyar kişi elektrik erişimine sahip olamazken ikinci sanayi devrimi toplam nüfusun ancak yüzde 17'si tarafından tam olarak yaşanmaktadır. Aynı husus üçüncü sanayi devrimi için de geçerlidir. Birçok gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar da dahil olmak üzere dünya nüfusunun yarısından fazlası, yani 4 milyar insan internet erişimine sahip değildir. Birinci sanayi devrimini simgeleyen iplik makinesinin Avrupa'dan dünyaya yayılması neredeyse 120 yılı alırken internetin tüm dünyaya yayılması on yıldan daha kısa bir süre almıştır (Schwab, 2016: 17).

Endüstri 4.0'ı kısaca; sadece bir üretim hattının, bir faaliyetin değil, bir şirketin bütün çalışma ve süreçlerinin dijitalleşmesi olarak da tanımlanabilir.

Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler ve iletişim, küreselleşmenin temel itici unsurlarıdır. Küresel ekonomi olarak tanımlanan süreç, dijital bir ekonomidir. Dijitalleştirme tekniği, her türlü ses, yazı, belge, müzik, görüntü, hareketli obje, dijital kameralar aracılığı ile görüntülü konferans vb. her türdeki veriyi önce 0 ve 1'lerden oluşan bilgisayar bitelerine dönüştürmek ve daha sonra telekomünikasyon teknolojisi yardımıyla başka bir yere göndermek anlamına gelmektedir (Kıvılcım, 2013: 226). Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir; zorunlu, olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlaşan kazanan bilişim teknolojileri, uluslararasıdaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadır (Giddens, 2000, 24). Teknolojik küreselleşme, sanayileşme stratejilerini önemli ölçüde etkilemekte, üretimin teknoloji tabanını değişikliğe uğratan yeniden yapılanmanın, dünyadaki bu hızlı küreselleşme ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır (Çelik, 2012: 67).

“Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ifade edilen gelişmelerin başında bilgisayar teknolojisi ve internetin geldiği söylenebilir. Savaş teknolojilerinden, hastanelere, eğitim alanlarından eğlence sektörüne,

sinemadan tiyatroya yaşamın farklı alanlarına bilgisayarların girişi ile birlikte hayatın pek çok açıdan kolaylaştığı ve bir o kadar da karmaşıklaştığı belirtilebilir” (Bülbül, 2004: 51). Teknolojik gelişimin günlük yaşamı etkilemesi sonucu artık e-hayata doğru bir dijital göç de yaşanmaktadır. E-mail ile başlayan bu göç, e-yaşam, e-devlet, e-ticaret, e-banka, e-üniversite, e-medya, e-kitap, e-radyo ve benzerleri ile devam etmektedir. Giddens ve Hutton bu durumu “ağırlıksız, hafif ekonomi” (weightless economy) olarak nitelendirmişler (Giddens, Hutton, 2000: 1-2).

Bilgisayar teknolojisi ile birlikte iletişim ağının, internet ve uydu teknolojilerinin de gelişimi insanlar arasındaki karşılıklı kültürel etkileşimi de arttırmıştır. Telekomünikasyon maliyetlerinin düşük olması gerek ülke içerisinde gerekse ülkeler arasındaki görüntülü, sesli ve yazılı iletişimin oldukça yaygınlaşmasına, aynı zamanda karşılıklı etkileşimin artmasına ve fiziki sınırların ortadan kalkmasıyla yeni oluşumlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Giddens’in verdiği örnek ise kültürler arası iletişimin hızını göstermesi açısından ilginçtir. “Bir arkadaşım Orta Afrika’daki köy yaşamı konusunda çalışıyor. Birkaç yıl önce alan çalışmasını yürütmeyi amaçladığı uzak bir bölgeye ilk defa gitmiş ve daha oraya vardığı gün bir ev eğlencesine davet edilmiş. Hemen akla geleceği üzere arkadaşım orada, dış dünyadan yalıtılmış durumdaki bu topluluğun kendisine özgü geleneksel eğlenceleri hakkında bir şeyler öğrenmeyi umuyormuş. Oysa gecenin sebebi Basic Instinct (Temel İçgüdü) filminin videoda topluca seyredilmesinden başka bir şey değilmiş, üstelik film henüz Londra’da bile sinemalara gelmemişken” (Giddens, 2000: 19).

Schwab’ın da belirttiği gibi teknoloji, üzerinde herhangi bir kontrol gerektirmeyen dışsal bir kuvvet değildir; “kabul et ve birlikte yaşa” ile “reddet ve onsuz yaşa” arasında ikili bir tercihle kısıtlanmış değiliz. Oysaki teknolojik gelişmelerden faydalanmakla teknolojik temelli sosyal modeller daha iyi incelenebilir ve bu gelişmeler olumlu yönde değerlendirilebilir. Dördüncü sanayi devrimini insan odaklı olmasını sağlayacak şekilde biçimlendirmek sadece tek bir sosyal paydaşın, sektörün veya herhangi bir bölge, endüstri ya da kültürün görevi değildir. Bu devrimin temel ve küresel doğası, onun bütün ülkeleri, ekonomileri, sektörleri ve insanları etkileyeceği ve bunlar tarafından etkileneceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle akademik, sosyal, politik, ulusal ve sektörel sınırların ötesine geçen çok paydaşlı işbirliğinin yapılması büyük önem taşımaktadır (Schwab, 2016: 12).

Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras UNESCO tarafından “toplulukların, grupların, kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, anlatımlar, temsiller, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2003).

Somut olmayan kültürel miraslar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;

b) Gösteri Sanatları

c) Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

d) Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

e) El Sanatları Geleneği

Nesneler ya da sözlü ifadeler şeklinde olan bu kültürel miras ürünleri, insanlığın ortak mirası ve kültürel belleği olup aynı zamanda geçmişin özgün bir tezahürüdür ve tarihsel, bilimsel ve sanatsal açıdan büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla korunarak gelecek kuşaklara bozulmadan aktarılması gerekir. Ayrıca somut olmayan miras, topluluk kimliğinin önemli bir unsurudur ve "kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygıyı teşvik eder." (Ruggles and Silverman, 2009: 2). Bu sebepten kuşaktan kuşağa aktarılan bu miraslar, topluluklar ve gruplar tarafından sürekli olarak yeniden oluşturulur ve onlara bir kimlik ve süreklilik duygusu kazandırır.

Artık 21. yüzyılın başlarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlayan küreselleşme süreci ve bu kapsamında kentsel dönüşüm projelerinin başlatılması ve bunun sonucu olarak köylerin gittikçe azalması veya yok edilmesi, bu azalmanın da somut olmayan kültürü olumsuz etkilemesi; bunun dışında “bölgelerde yaşanan hızlı göçlerin yarattığı geleneksel kültür kayıpları ve medya yoluyla gelen endüstrileşmiş kültürlerle karşı direnç gösteremeyenlerin yaşadıkları kültür şokları” (Oğuz, 2013: 28); popüler ve küresel kültürün yerel kültürleri, özellikle somut olmayan kültürleri olumsuz etkilemesi ve kültürlerin tek tipleşmeye karşı korunması düşüncesi, UNESCO’yu yeni adımlar atmaya sevk etmiştir. UNESCO, küreselleşme karşısında halk kültürlerini ve geleneklerini en iyi nasıl koruyacağına dair neredeyse otuz yıllık uluslararası müzakerelerin ardından, nihayet 17 Ekim 2003 tarihinde gerçekleşen

32. Genel Konferansında *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini* kabul ve tasdik etti (Alivizatou, 2012: 15).

Teknoloji ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi

Dijital çağ

Toplumlar ve kültürler 21. yüzyılın çığırında teknolojik ve iletişimsel gelişmeler kapsamında hızlı bir değişim ve dönüşümün getirdiği yeni bir yapılanma süreci olan enformasyon çağına girerek yeni bir toplum olan enformasyon toplumunu veya başka bir sözle dijital çağı oluşturdular. Dijital çağ, insanlık tarihinde bilgisayar tabanlı teknolojideki gelişmelerin getirdiği bilgi ve iletişim sistemlerinin hızlı ve paradigmatik dönüşümü ile karakterize edilen güncel dönemi tanımlamaktadır. Dijital sistemlerin ikili dili, bilgi doğasında ve dolayısıyla iletişim kavramında temel bir dönüşüme katkıda bulunmuştur. Bilgiyi depolamak, iletmek ve işlemek için teknolojik kapasite, miktar ve hız açısından büyük bir ekonomik ve her şeyden önce toplumsal etkiye sahiptir. Çok çeşitli cihazların kullanımı dünyanın bir yanından diğerine oldukça büyük miktarda bilgi ve verinin yaratılmasına, paylaşılmasına ve elde edilmesine imkân sağlamaktadır (Borowiecki vd. 2016:301).

Dijital çağın belirgin özellikleri, kişisel bilgisayarların, ipad, ipod, tablet ve akıllı cep telefonlarının yaygın şekilde kullanılmasıyla ortaya çıktı ve aynı zamanda siberizm ve siberkültür (cyberspace and cyberculture)¹ kavramlarını, ayrıca siber âlem, sanal mekan, sanal cemaatler, sanal gerçeklik ve kimlikler gibi yeni kavramları da ortaya çıkardı. Dijital çağda yaşayan ve dijital teknolojilerin kullanan kişiler için ise yeni bir kavram ortaya çıkmıştır: 'Dijital yerliler' (Prensky, 2001): bu terim, sosyal dijital teknolojilerin çevrimiçi hale geldiği 1990'dan sonra doğan insanlara uygulanır. Bunlar, ağa bağlı dijital teknolojilere erişimi olan gençlerdir. Dijital çağ, günlük hayatımızı, yaşantımızı, ilişki biçimlerimizi etkilemekte ve farklı bir boyuta taşınmaktadır.

“Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı kültürel dönüşümün sonucu olan siber kültür, siber uzay olarak adlandırılan ve bilgisayar ağlarının mümkün kıldığı sosyal etkileşim mekânlarının kültürüdür. Coğrafi sınırlardan ve fiziki engellerden sıyrılarak bir kişinin, oturduğu yerden kalmaksızın, başta sosyal etkileşim olmak üzere pek çok ihtiyacını internet üzerinde karşılayabilmesi, çok sayıda bireyin siber uzayda uzun zamanlar geçirmesi ile sonuçlanmaktadır.” (Ege, 2012: 145). Yeni bir alan olan siber alan, interneti kullanan insanlar sayesinde muazzam miktarda veriyi içeren veri bankalarına sahiptir. Fakat bu verilerin güvenilirliği de şüphe konusudur. Bilgi içeriğindeki farklılıklar ve bilgiden kaynaklanan eylemler web üzerinde kullanılan iletişim kodlarının ortak kullanımıyla ters orantılıdır. Bunun nedeni, yazılımın ve donanımın arkasında, bir programın ne yapması gerekip gerekmeyeceğine karar veren kişilerin olmasıdır ve bu kişiler programları kendi kişisel çıkarları, amaçları ve kendi kültürel ve duygusal deneyimleriyle yönlendirmektedir. Bu, internette gezinmenin nötr veya objektif bir deneyim olmadığı, ancak o anın beklentilerini nasıl kullanacağını bilen, ekonomik kâr elde etmek anlamına gelen birinin kararlarının sonucu olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sayısal teknoloji, bilgiyi, kişiler arası ilişkileri ve görünüşte gençleri bugün birbirine bağlayan davranışlarını dönüştürerek değiştirir (Combi vd.2016: 11).

“İnternetin yeni bir kültürel mekân, gerçeklik, özgürlük alanı ve ekonomik bir pazar olarak ortaya çıkması, küresel değerlerin, kültürel formların, kimliklerin, alışkanlıkların hızlı bir şekilde dolaşıma sokulmasını sağladı. Bir bakıma internet küresel sistemin kültürel mecrası halini aldı.” (Güzel, 2006: 2). “Sınırları aşma konusunda emsalsiz olan internet, kültürel alanı da hızlı bir şekilde küreselleştirmeyi başardı. İnternetin kültürel alandaki bu başatlığı, yeni toplumsal ve bireysel ilişki biçimlerinin, yeni kimliklerin, yeni kültürel formların oluşmasını olanaklı hale getirerek, bir anlamda küresel ölçekte başatlaşmış ve aynı zamanda homojenleşmiş küresel bir kültürün inşasını sağladı. Dolayısıyla, bir devrim olarak nitelenen internet, birçok bilgisayar sisteminin birbirine bağlı olduğu, dünya çapında yaygın olan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağı (Polat, 2002: 2) olmanın ötesinde, makro düzeyde yeni bir kültürel, siyasal ve ekonomik alan olarak analiz edilmelidir” (Güzel, 2006: 2).

Dijital teknolojilerin toplumlar ve kültürler açısından etkilerini olumlu ve olumsuz olmakla ikiye ayırarak incelemek mümkündür:

Olumlu Etkileri

1. Yerel kültürlerin sınırları aşması: Bir ülkeye ait müzik, film, tiyatro, moda vb. gibi kültürel ürünler ve değerler teknoloji ve internet sayesinde sınırları saniyeler içinde aşarak dünyanın her köşesine yayılabilir.

¹ Siber uzay terimi ilk kez William Gibson'un ünlü bilimkurgu romanı olan *Neuromancer*'de (1984) kullanılmıştır.

2. Kültürel ürünlerin sayısallaştırılması: Kültürel ürünlerin sayısallaştırılması, kültürel mirasın dijital ortamda korunmasının bir yolu olup aynı zamanda kültürel materyallere ve kaynaklara hızlı erişimi sağlamakta ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir role sahiptir. Sayısallaştırma, kültür politikalarında kültürel mirası korumada en etkili bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Hatta Avrupa'da ve Amerika'da kültürel miras ürünlerinin sayısallaştırılması ile ilgili 100 milyonlarla dolarlık bütçe ayrılmış olup büyük çaplı program ve projelere yürütülmektedir.

3. Web bağlantılarının yaygınlaştırılması: Günümüz dünyasında teknoloji ve internet sistemi bilgiye ulaşmanın en kolay, hızlı ve ucuz yolu olması sebebiyle yaşamımızın bir parçası haline gelmiş olup eğitim, kültür, eğlence, spor vb. alanlardaki tüm ihtiyaçlarımız web bağlantılarıyla karşılanmaktadır ki bu da web bağlantıların yaygınlaştırılmasını sağlamıştır.

4. Mekân ve zamanın daralması: Teknolojik gelişmeler ile birlikte mekânı aşma süresindeki kısalma ve dünyanın küresel bir köye dönüşmesi, zaman ve mekân sıkışmasının göstergesidir (Çaycı & Karagülle, 2016: 580).

5. Kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması: Kültürel mirasın dijital koruma uygulamalarında sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

6. Erişim hızı ve erişim maliyetlerinin düşürülmesi: Teknoloji kültürü şüphesiz bilgiye kolaylıkla ulaşmada, yenilikleri ya da gelişmeleri anında takip etmede, kişilerin eğitim ve öğretiminde topluluklara büyük hizmetler sunmaktadır (Borowiecki, 2016: 315). Online erişim hızı, herhangi bir uluslararası, ulusal ve yerel bilgiyi elde etme kolaylığı sağlamaktadır. Artık çok yönlü kültür kurumlarının kültürel miras koleksiyonlarını açık erişim yoluyla online erişime açması da gittikçe hızlanmakta ve yaygınlık kazanmaktadır. Bu da aynı zamanda bir bilgiyi elde etmek için kaynak kütüphaneye, müzeye vb. gibi yerlere gitme masrafından kurtulmak demektir. Buna Avrupada'ki Europeana ve bu gibi projeler örnek verilebilir. Bununla birlikte binlerce şarkıyı ve filmi hiçbir ücret ödemedi indirme imkânı sağlamaktadır.

7. Bilginin alıcıya ulaşma şeklinin artması: Müze modelinden internet modeline geçilmesi bilginin alıcıya ulaşma şeklini de çoğaltmıştır. Örneğin, 2012'de Pennystocks, bir dizi sosyal medya platformu aracılığıyla 'hızlı veri üretile' sayısını gösterecek bir web sayfası tasarladı. Rakamlar, Instagram'a yapılan yükleme sayısının yalnızca bir dakika içinde 40.000 resmi aştığını göstermiştir (Pennystocks, 2014).

8. Veri toplama kaynağı olarak kullanılması: Dijital ağlar, toplulukların web üzerinden kendi koleksiyonlarını kolayca oluşturmalarına imkân sağlamaktadır. Facebook ve Twitter, dünyanın dört bir yanındaki veri toplamak için çok iyi örneklerden sadece ikisidir.

9. Kültürel etkileşimde bulunmalarını sağlaması: İletişim, grupların ve bireylerin kendilerini temsil etmelerini ve normlar ve değerler vasıtasıyla dünyayla kültürel etkileşimde bulunmalarını sağlar.

10. Yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağlaması: Dijital teknolojilerin "sanal" bölgeler ve ortamlar oluşturmak için faaliyet gösterdiği göz önüne alındığında, yerel ekonomik kalkınma amacıyla kültürel miras kaynaklarının metalaştırılmasına ve kullanılmasına katkıda bulunabilirler.

11. Kültürel katılım: Dijital teknolojiler, kullanıcıların kültürel içeriğin yorumlanmasına, yönlendirilmesine, değerlendirilmesine ve ortak yaratılmasına aktif olarak katılmaları için teşvik edildiği yeni kültürel katılım modlarını etkinleştirir. Örneğin, müze ziyaretçileri müze web sitesinde en sevdikleri nesnelerin kişisel koleksiyonlarını yaratarak ve kaydederek, müze tarafından işletilen bir kalabalık kaynağı girişiminde etiketlere ve meta verilerle katkıda bulunarak ya da yeni katıldıkları bir kültürel etkinlik hakkında blog yazarak deneyimlerini zenginleştirebilirler (Borowiecki vd. 2016: 315).

Olumsuz Etkileri

1. Kültürel farklılıkların ortadan kalkmasına neden olması: Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, bir taratan küreselleşmeyi tetiklerken diğer taraftan da küreselleşmenin etkisiyle farklı kültürlerden insanların etkileşimine de yol açmaktadır. Kültürlerarası etkileşimin artması, çok kültürlü örgütlerin de sayısının her geçen gün çoğalması, en önemli konulardan biri olan kültürel farklılıkların (Yeşil, 2009: 101) da ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

2. Sohbet geleneğini yok etmesi: Misafirlikler, bayramlaşma, akraba ziyaretleri, sohbet geceleri gibi eski geleneklerin de dijital ortama taşınması ve bunların WhatsApp, Facebook, Instagram, Twitter vb. sosyal medya araçları üzerinden yapılması bu geleneklerin temelinde var olan sohbet geleneğini unutturmaktadır. Aile bireylerinin, özellikle çocukların dede ve nineleriyle zaman geçirmemesi nedeniyle sohbet geleneğinin unutulması ise sözlü kültür aktarımını olumsuz etkilemiştir. Bu da deyimler ve atasözlerinin unutulmasına yol açmıştır.

3. Sözlü kültür ürünlerinin (masallar, maniler, efsaneler, ninniler vb.) unutulmaya yüz tutması:

3.1 Masal anlatma geleneğinin unutulması: Teknolojik gelişmelere bağlı olarak meydana gelen sosyo-kültürel değişimler nedeniyle eğlence anlayışının da değişmesi, işlevi hoşça vakit geçirmek, boş zamanları değerlendirmek olan masal anlatma geleneğini olumsuz yönde etkilemekle unutulmasına neden olmaktadır. Günümüz insanı, özellikle de genç kuşaklar ve çocuklar boş zamanlarını değerlendirmek ve hoşça vakit geçirmek için genellikle sanal ortamlarda vakit geçirmeyi ve internete bağlı bilgisayarlarda online oyunlar oynamayı tercih etmekte.

3.2. Ninni söyleme geleneğinin unutulması: İşlevi, uykusu gelen bir bebeği uykuya hazırlamak, sakinleştirmek, huzurlu ve rahat bir uyku uyuyabilmesini sağlamak, anne ile maddî ve manevî bağlarını güçlendirmek olan ve genellikle anneler tarafından yumuşak bir ses tonuyla söylenen, yavaş bir melodisi ve rahatlatıcı sözleri olan ninniler de teknolojiden etkilenen sözlü kültür ürünlerindedir. Küreselleşmenin etkisiyle yaşanan kültürel değişim ve dönüşümler sözlü iletişimin ilk örneği olan ninnilere de yansımıştır. Artık modern anneler, bebeklerini kendi söyledikleri ninnilerle değil, teknolojinin sunduğu imkânlardan faydalanarak modern uygulamalarla uyutmayı tercih ediyorlar. Yeni dijital nesli, annelerinin söyledikleri ninniler değil, profesyonel sanatçılar tarafından seslendirilen veya ninni söyleyen yastıklar, oyuncaklar uyutmaktadır. Yani neslin dijitalleşmesinin kaynağının ninnilere dayandığı söylenebilir. Bu kültürel değişim ve dönüşüm ise ninniye değil, ninni söyleme geleneğinin binlerce yıldır kuşaktan kuşağa aktarılmasını olumsuz etkilemektedir. Bu aktarım, artık geleneğin ustaları olarak nitelendirilen bilgi aktarıcısı kişilerle değil, dijital teknolojilerle aktarılmaktadır. Ayrıca annelerin ninni söylerken kendi duygu, düşüncelerini ve çocukları için iyi dileklerini ninniye ekleyerek dile getirmeleri, çocukla anne arasında sevgi bağlarının güçlenmesi açısından oldukça önemlidir. Dijital ortamdan ve yabancı bir sestən ninni dinleyen çocuklar ise ne yazık ki bu duygulardan yoksun bırakılmaktadırlar.

“Bu sonuç, geleneksel olarak ninni söyleme geleneğinin *ninni dinletme geleneğine* dönüşme sürecindeki “kültürel işlev” olarak adlandırılabilir. Buna ek olarak, “eğitsel işlev” olarak görebileceğimiz bir işlev de bebeklerin dinledikleri bu ninnilerin çoğunlukla çalgılar eşliğinde ve profesyonel stüdyolarda kaliteli bir ortamda çalınıp söyleniyor olması, dolayısıyla bebeğin müzik kulağının ve zevkinin gelişmesine katkı sağlamasıdır” (Akyol, 2014:132).

4. Geleneksel oyunların (çocuk oyunları, köy seyirlik oyunları) unutulması: Teknolojik gelişmelerin eğlence kültürünü büyük ölçüde etkilemesiyle bu alanda da birçok kültürel değişim ve dönüşümlerin yaşandığı söylenebilir. Özellikle gençlerin ve çocukların eğlence amaçlı en çok zaman harcadıkları bir eğlence türü olan oyunların sanal ortama taşınmasıyla bu değişim ve dönüşümlerin çok fazla yaşandığı görülmektedir. Eskiden mahalle sokaklarında koşup zıplayan, oyun oynayan çocukların yerini artık evlerinde, oyun salonlarında ellerinde tabletlerle ya da bilgisayar başında saatlerce oturup fiziksel güç harcamadan oyun oynayan çocuklar almıştır. Oyunlardan bazıları sanal ortama taşınırken bazıları küreselleşmenin etkisiyle yaşanan kentleşme sürecinde yok olmaya mahkûm olmuştur. Oysa bu oyunlar, çocukların kişilik, eğitim, bedensel ve zihinsel gelişimi üzerlerinde olumlu etkiye sahipler. Bu oyunlara körebe, arapsaçı, çelik çomak, kukalı saklambaç, bülbül kafeste, çatlak patlak, birdir bir, ip atlama, aç kapıyı bezirgânbaşı, kapı hakkı vb. oyunlar örnek olarak gösterilebilir.

Teknolojiden etkilenen sadece çocuk oyunları değildir, geleneksel köy seyirlik oyunları da bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Bu etkilenmede küreselleşme kapsamında gerçekleşen kentsel dönüşümün de payı az değildir ve hatta bu yok oluşta en büyük etkenin kentleşme olduğu söylenebilir. Kentsel dönüşüm sürecinde oyunların gerçekleştirildiği alanların yok edilmesi, yerine gökdelenlerin ve oyun için internet kafe ve salonlarının yapılması, ayrıca gençlerin ve çocukların bu oyunlara ilgi duymaması, çocuk ve köy seyirlik oyunlarını olumsuz etkilemiştir.

5. Geleneksel el sanatlarının (el halıcılığı, kilimcilik dokumacılık ve örücülük) unutulması: Geleneksel Türk el sanatlarını küreselleşme kapsamında olumsuz yönde etkileyen ağırlıklı olarak kentleşme ve sanayileşme gibi sosyo-ekonomik olgular olsa da bu olumsuz etkilenimde teknolojinin de katkısı yok değildir. Teknolojik gelişmelerin el sanatları üzerinde olumsuz etkileri en fazla halıcılık, dokumacılık ve örücülük sanatlarında görülmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ekonomik hayata yansımaları, fabrikasyon üretime geçiş, üretim miktarının ve ürün çeşitliliğinin artırılması ve diğer yandan birim üretim maliyetinin düşmesi karşısında geleneksel Türk el sanatları ürünlerinin, özellikle de tarihi 2500 yıl öncesine kadar giden el halıcılığının rekabet gücü zayıflamış ve bu kültürel miraslar gelecek kuşaklara aktarılamaması sebebiyle unutulmaya yüz tutmuştur. Bunun dışında, genellikle ev

hanımlarının hem çocuklarına çorap, kazak, atkı vb. örerek ev ekonomisine katkıda bulunmak, hem de boş vakitlerini değerlendirmek amacıyla evde örgü örme işi artık boyut değiştirerek teknolojik ortama geçiş yapmıştır. Artık ev hanımları örgü işini tablette, akıllı telefonlarda veya bilgisayarlarda yapmaktadırlar.

Öneri ve Çözümler

İletişim ve teknolojik gelişmelerin yaşam şartlarına bağlı olarak her zaman değişim ve dönüşüm içinde olan kültürel değerleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemesi kaçınılmaz bir gerçektir. Fakat gelişmiş toplumlar, bu gelişmeleri kültür politikaları çerçevesinde bilinçli yaklaşımla yönlendirmekteler. Canlılığını koruyan kültürler bu değişimlere kendi üsluplarını katarak gelişmelerini sürdürmekteler. Dolayısıyla, dijital teknolojilerin ortaya çıkışı yeni yaratıcı uygulamaları da beraberinde getirmekte ve kültürel mirasın geleneksel korunma yöntemlerini değiştirmektedir. Örneğin Avrupa'da, kültürel mirasa daha geniş erişimi sağlamak için sayısal teknolojinin imkânlarından faydalanmakla ülkede korunan kültürel ürünlerle ilgili meta veriler içeren *Europeana*, *Etiket Bulutu* projesi ve *Cooltura* platformu gibi dijital tabanlı uygulamalar hazırlanmıştır.

Kültürel mirasın özellikle de somut olmayan kültürel mirasın dijital ortamda nasıl korunması gerektiği yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kültürel Mirasın Dijitalleştirilmesi

Somut olmayan kültürel mirasın güvenilir bir şekilde korunması, gelecek kuşaklara aktarımı açısından büyük önem taşımaktadır ve günümüzde teknolojinin gelişimi, kültürel mirasın da dijital ortama aktarılarak korunması çabasını gerekli kılmıştır. Birçok gelişmiş ülkelerde Kültürel mirasın dijitalleştirilmesine yönelik çok önemli projeler gerçekleştirilmektedir ki bunlara *Europeana*, *Etiket Bulutu* projesi ve *Cooltura* platformu örnek gösterilebilir.

Dijital Tabanlı Projeler:

1.1.a) (Tag Cloud) projesi

Beş Avrupa ülkesindeki ortaklar tarafından oluşturulan TAG CLOUD (Etiket Bulutu) projesi örneğinden hareket edilebilir. Proje, web ve sosyal medya gibi dijital medyada kültürel miras hakkında mevcut bilgilerin artması, kültürel mirasın teşvik edilmesi ve kültüre katılmanın yeni yollarının geliştirilmesi için bir potansiyel sunmakta ve kullanıcıların kültürel mirasa olan ilgisini arttırmayı amaçlamaktadır. OGD (Açık Hükümet Verileri) tarafından uygulanan meta veri yapıları ve EDM (Europeana Veri Modeli) aracılığıyla oluşturulan model kültürel veriler, dijital toplama sürecini standartlaştırmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca kullanıcılar kültürel bir eserin veya unsurun önemine atıfta bulunmaya aktif olarak davet edilir ve sosyal medyayla ilgili bilgilerin oluşturulması ve paylaşılması yoluyla kendi kültürel deneyimlerinin oluşturulmasında katılımcı olurlar. Amaç, bireyler ve kültürel miras arasındaki bu yeni ilişkinin, kullanıcıları kültürel mirası yaşam biçimlerinin bir parçası olarak kabul etme ve yaşam boyu yaşayan kültürel deneyimleri etkin kılma potansiyeline sahip olmasıdır (Perez vd. 2016: 166 - 167). İçerik oluşturmak ve paylaşmak (örneğin, yorumlar ve resimler) yeni bir ifade biçimi olarak kullanılır. Bazı içerik, kullanıcı bir düğmeyi tıkladığında (Facebook'taki beğeniler gibi) otomatik olarak oluşturulurken bazıları da kullanıcılar ve onların akranları (ör., Yayınlar, yorumlar ve tweetler) tarafından sağlanmaktadır. Bir sosyal medyadaki etkileşim, çoğunlukla diğer akranlardan bilgi edinmek veya bunlardan bilgi üretmek için çeşitli hizmetler vasıtasıyla yapılır. Sosyal medyada mevcut olan tüm bilgiler, kullanıcılar hakkında kolektif ve zengin bir veri kaynağı toplamak ve kişisel bir deneyim sunmak için olanak sağlar. Sosyal medya, milyonlarca aktif kullanıcının katıldığı tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Proje, gizlilik politikası çerçevesinde oluşturulmuştur (Perez vd. 2016:169).

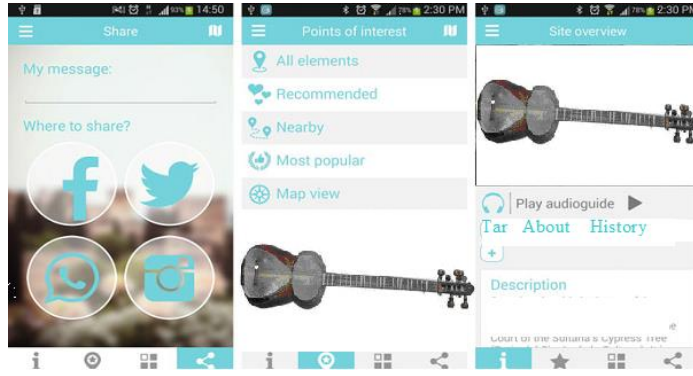
1.1. b) COOLTURA Platformu

Herhangi bir kültürel miras hakkında bilgi vermenin birçok yolu vardır. Örneğin, bu bilgiler metin, ses, resim ve videolarla aktarılabilir. TAG CLOUD'a ait COOLTURA Platformu da bu farklı anlatım biçimlerini destekleyen mobil cihazlar için geliştirilmiş bir uygulamadır. Genel olarak TAG CLOUD, kültürel katılım kavramına dayanan, insanlar ve kültürel kurumlar arasında bir kültürel deneyim sağlayan bir platformdur. COOLTURA Platform, gelişmekte olan teknolojileri kullanarak uygulamanın entegrasyonunu etkinleştirir ve yönetir. Ayrıca iletişim kurmak istedikleri cihazları (cep telefonu, tablet, akıllı saat, gözlük vb.) seçer. Buna ek olarak, platform, dijital içeriğin ve uygulamaların kültür kurumlarının yöneticilerine kullanımı konusunda analiz edilen bilgi ve geri bildirim getiren analitik özellikler ve hangi içeriğin tüketildiği konusunda bilgi sahibi olmasını sağlayan bir gösterge tablosu sunuyor. COOLTURA, kullanıcıları kültürel miraslarını yaratmak, paylaşmak ve yaymak için sosyal

paylaşımında bulunmaya motive etmek için oyun teknikleri, içsel motivasyon ve karşılıklı özelliklerini bir araya getiren melez bir motivasyon yöntemi kullanmaktadır. Buna ek olarak, kültürel unsurlarla etkileşimin daha iyi kişiselleştirilmesi ve içeriğin daha iyi uyarlanması için kullanıcı profili sürekli olarak güncellenmektedir (Perez vd. 2016: 171-175).

Öneri sistemi, içerik temelli, yani kategorilere göre filtrelemeyi ve işbirliğine dayalı filtrelemeyi, diğer bir deyişle diğer kullanıcılarla olan benzerliklere göre filtrelemeyi kullanmaktadır. Sistem, ilgi alanlarının yanı sıra kullanıcı çevresinde sunumlar arasından seçim yapmak için kullanıcı konumunu da kullanabilir. Tavsiyeler farklı seviyelerde uygulanabilir:

- *Kültürel alan düzeyinde*: Kullanıcı, ilgili kültürel sitelere genel bir bakış sunar.
- *İlgi düzeyinde*: Kullanıcıya, kültürel bir sitede ilgili yerler veya nesnelere hakkında genel bir bakış sunulmaktadır.
- *Anlatı seviyesinde*: Kullanıcıya bir ilgi noktasına ilişkin farklı hikâyeler verilir.
- *Dijital unsurlar düzeyinde*: Kullanıcı, bir ilgi noktasına ilişkin ilgili dijital unsurlardan oluşan bir listeyle sağlanır (Perez vd. 2016: 169).



Şekil 1. COOLTURA Ekran Görüntüsü.

COOLTURA uygulamasının ekran görüntüsünden de görüldüğü gibi sol tarafta sosyal medyada paylaşılacak ekran, ortada ilgi noktalarını sıralamak için farklı seçenekler, sağda ise bir ilgi alanının açıklaması yer almaktadır.

Kültürel içeriğin önerilmesinin yanı sıra, COOLTURA App, genişletilmiş gerçeklik, hikâye anlatımı ve oyunlar gibi farklı dijital etkileşim modlarını da (Uygulamada etkinlikler olarak adlandırılır) desteklemektedir. Kullanıcı, belirli etkileşim modlarıyla ilgili öneriler alabilir ancak bir dizi dijital etkileşim arasından seçim yapabilir veya etkileşimler arasında geçiş yapabilir. COOLTURA App, gelecekte yeni dijital etkileşim modlarını destekleyen uygulama modülleri ile genişletilebilir. Örneğin yeni bir oyun eklenebilir (Perez vd. 2016: 170).

1.2. Europeana Projesi

En kapsamlı projelerden sayılan ve Avrupa dijital Kütüphanesi olarak tanımlanan Europeana Projesi bir kültür portalıdır. 6 üye ülkenin girişimi ile 2005 yılında başlatılan proje, müze, galeri, kütüphane, arşiv gibi koleksiyonlarını kapsamaktadır ve bu kapsadığı içeriklere tek noktadan erişim sağlanmaktadır. İçerikler, dijital görüntü, metin ve görsel-işitsel nesnelere oluşmaktadır. Sayısı, 2012 yılı itibarıyla 25 milyon olan dijital içerik Avrupa'dan 33 ülke ve 2200'ün üzerinde farklı kurum tarafından sağlanmaktadır. 23 dilde yapılan projenin amacı Yahoo, Google gibi diğer internet portallarına karşın yerel ama güvenilir ve yaygın içerik sunmak, ayrıca Avrupa kültürünün araştırılmasına ve erişimine katkı ve olanak sağlamaktır (Ülger ve Külcü, 2016: 49; Özen ve Demirdelen, 2011: 132).

Yukarıda bahsi geçen proje örnek alınarak Türk Dünyasını kapsayacak şekilde oluşturulabilir.

2. Sözlü Anlatımların Dijital Ortama Uyarlanması

Dijital teknoloji, insanları hissetmeye yönlendiren, bilgiyi genişleten, davranışları değiştirebilen sözlü anlatım ürünlerini (masallar, efsaneler, hikâyeler, mitler, destanlar, bilmeceler, fıkralar vb.) daha geniş kitleye iletme imkânı sunmaktadır. Bunun için kültürel kurumlar tarafından alanla ilgili kültürel içerikli temalar başlatılabilir ve Instagram, Twitter ve Facebook gibi mevcut popüler sosyal medya platformlarından yararlanılabilir. Böyle bir uygulamaya yine COOLTURA Platformuna bağlı Stedr

uygulaması örnek olarak gösterilebilir. Stedr, hem kültürel kurumlara hem de halka açık dijital hikâye anlatım platformudur. Kültür kurumları, bu platformları kullanarak kültürel temaları başlatırken hashtagları (etiketleri) kolayca tanımlayabilir. Arayüzler, halkın veya ziyaretçilerin katkılarını desteklemek için kullanılırsa, kültür kurumları tarafından bilinmeyen veya unutulmuş hikâyeler de iyi korunmuş olur, nesilden nesile aktarılır ve canlı bir miras oluşturulur, ayrıca toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlanmış olur (Perez vd. 2016: 174).

3. Kültürel Mirasın Korunması İçin Dijital Koruma Stratejilerinin Geliştirilmesi

Dijital koruma stratejileri, sayısallaştırılmış kültürel miras ürünlerinin (somut ya da somut olmayan) kaydedilmesi, depolanması, erişilmesi ve yaygınlaştırılması sürecini içerir. Sayısallaştırma, tarayıcılar, kameralar ve 3D teknolojisi gibi farklı elektronik cihazlarla sağlanır. Kültürel mirasların sayısallaştırılması birçok kültürel ve bellek kurumları tarafından çok yaygın olarak kullanılmaktadır ve iki ana amacı vardır: 1. (Dijital) mirasa erişimi hızlı ve kolay bir şekilde sağlamak; 2. Yaratılmış (dijital) nesnelere için uzun vadeli koruma sağlamak. Sayısallaştırma ve dijitalleştirme sayesinde kültürel miraslar, dünyanın her yerindeki insanlar tarafından internet erişimi ile çevrimiçi olarak görüntülenebilir. Dijital kültürel mirasın bu şekilde yaygınlaştırılması, artan bir ilgi ve nihai olarak kültürel mirasın korunmasını sağlar. Bununla birlikte, hızlı değişen teknolojinin etkileri ve mevcut elektronik cihazların veya sayısallaştırma araçlarının muhtemel eskimesi göz önünde bulundurulursa, hiçbir sürecin ebedi olarak etkili olacağı garanti edilemez (Constantinidis, 2016: 225).

4. Google Haritalar ve Google Earth'ten Yararlanılması

Dijital ortamda somut olmayan kültürel mirasın korunmasının ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir yolu da görsel sunum ve temsillerdir. Görsel sunumun bir türü olan fotoğraf paylaşımının sosyal medya dışında çevrimiçi olarak paylaşılacağı yerlerden biri de Google Haritalar ve Google Earth'tür. Google haritalar, insanların haritalarındaki herhangi bir noktaya fotoğraf yüklemelerine olanak tanır. Buraya yüklenen fotoğrafların coğrafi olarak etiketlenmesini dikkate alarak, bu sayede kültürel mirasın dağılımı ve kapsamının daha iyi görüleceği ve araştırılabilineceği söylenebilir. Daha fazla fotoğraf gönderilmesi durumunda kültürel mirasın bir zaman çizelgesi bile oluşturulabilir.

SONUÇ

Küreselleşmenin tüm dünyada yaygınlaşmasını sağlayan, internet ve yeni teknolojik atılımlarla nitelendirilen 4. sanayi devrimi veya teknolojik çağ, birçok çeşitli alanların yanı sıra somut olmayan kültürel miras alanını da etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler, somut olmayan kültürel miras alanında yerel kültürlerin sınırları aşması, erişim hızı ve maliyetlerinin düşürülmesi, kültürel etkileşimi sağlaması, kültürel katılım vb. gibi olumlu imkânlar ve kolaylıklar sağlamış olsa da kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından risk oluşturan birçok olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Bu etkiler başta kültürel farklılıkların ortadan kalkması olmakla, sohbet geleneğini yok etmesi, sözlü kültür ürünlerinin (masallar, maniler, efsaneler, ninniler vb.), geleneksel oyunların (çocuk oyunları, köy seyirlik oyunları) ve geleneksel el sanatlarının (el halıcılığı, kilimcilik dokumacılık ve örücülük) unutulmasına yol açması şeklinde sıralanabilir. Bu geleneklerin unutulması ise geleneğin aktarıcıları olan insan hazinelerini de yok etmektedir.

İletişim ve teknolojik gelişmelerin yaşam şartlarına bağlı olarak her zaman değişim ve dönüşüm içinde olan kültürel değerleri doğrudan ve dolaylı yolla etkilemesi kaçınılmaz bir gerçektir. Gelişmiş toplumların bu gelişmeleri kültür politikaları çerçevesinde bilinçli yaklaşımla yönlendirmeleri sayesinde canlılığını koruyan kültürler bu değişimlere kendi üsluplarını katarak gelişimlerini sürdürmektedirler. Dolayısıyla dijital teknolojilerin ortaya çıkışı yeni yaratıcı uygulamaları da beraberinde getirmekte ve kültürel mirasın geleneksel korunma yöntemlerini değiştirmektedir. Geliştirilen politikalarla somut olmayan kültürel mirasın dijital ortama taşınması ve dijital ortamda yaşatılması açısından olumlu sonuçlar elde edilse de sürdürülmesi usta çıkar ilişkisine dayanan gelenekler ve bu geleneğin aktarıcıları olan yaşayan insan hazinelerinin dijital ortamda yaşatılmaması, sorunun tamamen çözülmediğini göstermektedir ve yeni politikaların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Affleck, J. & Kvan, T. (2008). "A virtual community as the context for discursive interpretation: A role in cultural heritage engagement", *International Journal of Heritage Studies*, 14 (3), 268–280.

- Akyol, P. K. (2014). "Kültürel Değişme ve Teknolojinin Etkisiyle Şekillenen Günümüz Ninnileri ve Ninni Dinletme Geleneği", *Bilig Dergisi*, Bahar 2014 / Sayı 69, S.127-142
- Alivizatos, Marilena. (2012). *Intangible Heritage and The Museum*, Walnut Creek, California, by Left Coast Press, Inc.
- Borowiecki Karol Jan, Forbes Neil, Fresa Antonella (Ed.), (2016). *Cultural Heritage in a Changing World*, Switzerland: Springer International Publishing AG
- Combi, M. (2016). "Cultures and Technology: An Analysis of Some of the Changes in Progress—Digital, Global and Local Culture", Borowiecki vd. (Yay. haz.), *Cultural Heritage in a Changing World* içinde, Switzerland: Springer International Publishing AG. 3-16.
- Constantinidis, D. (2016). "Crowdsourcing Culture: Challenges to Change", Borowiecki vd. (Yay. haz.), *Cultural Heritage in a Changing World* içinde, Switzerland: Springer International Publishing AG. 215-236.
- Çaycı & Karagülle. (2016). "İletişimin Dijitalleşmesi ve Kültürel Melezleşme", *Global Media Journal TR Edition*, 6 (12), s.570-586
- Çelik, Ş. Abdurrahman. (2012). *Kültür Endüstrisi*, Literatür Yayınları
- Çıblak, N. (2004). "Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması", *TÜBAR-XXIII-/2008-Bahar*, s.39-50
- Ege, G. (2012). "Siber Kültür ve Sosyal Oyunlar: Karşılaştırmalı Örneklerle Sosyal Oyun Deneyimi Üzerine Bir Çözümleme", *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt:18, sayı:72, 2012/4, say. 145-152
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?* (Çeviren: Osman Akınhay), İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.
- Güzel, M. (2006). "Küreselleşme, İnternet ve Gençlik Kültürü", *Küresel İletişim Dergisi*, sayı 1, Bahar-2006, s. 1-16
- Hutton, W. ve Giddens, A. (2000). "Anthony Giddens and Will Hutton in Conversation" in *Global Capitalism*, Eds. Anthony Giddens and Will Hutton, New York: The New Press.
- Kıvılcım, F. (2013). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, ISSN: 1309-8012 (Online)
- Nwegbu, M. U., Eze C. C. and Asogwa B. E. (2011). "Globalization of Cultural Heritage: Issues, Impacts, and Inevitable Challenges for Nigeria", <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1748&context=libphilprac> adresinden 13.03.2018 tarihinde erişildi.
- Oğuz, M. Öcal (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık
- Özen, L. ve Demirdelen, H. (2011). "Access IT Projesi, Müzelerde Dijitalleştirme ve Europeana (Avrupa Dijital Kütüphanesi Projesi)", *Türk Kütüphaneciliği*, 25, 1 (2011), 132-136
- Pennystocks. (2014). "The Internet in real-time", Retrieved November 23, <http://pennystocks.la/internet-in-real-time> adresinden 08.03.2018 tarihinde erişildi.
- Perez, S. R. vd. (2016). "Technologies Lead to Adaptability and Lifelong Engagement with Culture Throughout the Cloud", Borowiecki vd. (Yay. haz.). *Cultural Heritage in a Changing World* içinde, Switzerland: Springer International Publishing AG. 163-180
- Prensky, M. (2001). "Digital natives, digital immigrants", *Horizon*, 9 (5), 1-6.
- Ruggles, D. F. and Silverman, H. (2009). *Intangible Heritage Embodied*, New York: Springer Science Business Media, LLC
- Schwab, K. (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi*, (Çeviren Dicleli Z.), İstanbul: Optimist yayın
- SOKÜM Sözleşmesi (2003). <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> adresinden 10.03.2018 tarihinde erişildi.
- Ülger, D. K. ve Külcü, Ö. (2016). "Dijitalleştirme Çalışmalarına Kültürel Miras Ölçeğinde Genel Bir Bakış: VEKAM Örneği", *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 42-55, ISSN: 2548-0987
- Yeşil, Salih, (2009). "Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zeka", *KMU İİBF Dergisi*, Yıl:11 Sayı:16 Haziran/2009
- www.unesco.org

Rzayeva, S. (2018). Küreselleşme Kapsamında İletişim Teknolojileri ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 45-55.

55

<http://fullbilgi.com/egitim/tarih/2-sanayi-devrimi-sanayi-devrimi-ikinci-asama-hakkinda-bilgi> adresinden 09.03.2018 tarihinde erişildi.

<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kuresellesme-bilim-ve-teknoloji> adresinden 12.03.2018 tarihinde erişildi.

<http://www.makinamagazin.com.tr/haber/birinci-ikinci-ve-ucuncu-sanayi-devrimi-ve-ardindan-endustri-40/5186> adresinden 08.03.2018 tarihinde erişildi.

http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/016_027.pdf adresinden 05.03.2018 tarihinde erişildi.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.462858 / Number: 5, p. 57-66, Autumn 2018

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK MÜZİĞİNİN WOLFGANG AMADEUS MOZART'IN ESERLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF TURKISH MUSIC IN THE OTTOMAN PERIOD ON
THE WORKS OF WOLFGANG AMADEUS MOZART

Öz

Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri yüzyıllar boyunca politika, siyasi ve birçok konuda birbirlerinden etkilendiği gibi sanat alanında da fikir alışverişi yapmışlardır. Osmanlı sanatının gelişim sürecinde batılılaşma yolunda önemli adımlar sağlarken, Batı'nın da özellikle Osmanlı dönemi Türk müziğinin ritim anlayışından etkilendikleri bilinmektedir. Viyana klasikleri olarak bilinen ve çocuk yaştan beri çok önemli eserler besteleyen Mozart, Osmanlı dönemi Türk müziğinden oldukça etkilenmiş bir bestecidir. Bugün neredeyse tüm dünyanın bildiği 'Türk Marşı' Mozart'ın Osmanlı dönemi Türk müziğine ilgisinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmanın amacı, W. A. Mozart'ın eserlerinde kullanmış olduğu Türk izlerini belirlemek, hangi alanda ve ne kadar etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Mozart'ın eserleri içerisinde Türk müziği etkilerini görebilmek için içerik ve müzikal yönlerden incelenmiştir. Bu araştırma betimsel bir araştırma olup, durum tespiti yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmış olup konu ile ilgili kaynaklar taranmıştır. Kaynak tarama ve eser analizleri sonucunda Mozart'ın beş eserinde Türk müziği etkilerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Saraydan Kız Kaçırma operasında yoğunlukla mehter takımına benzer ritimler kullanan Mozart, Alla Turca adı altında bilinen La majör Piyoano Sonatı'nın son bölümünde ise Türk izlerini zirveye ulaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Zaide operasında ise her ne kadar mehter müziğine benzer ritimleri kullanmış olsa da özellikle konu olarak Osmanlı haremını ele alması, Mozart'ın Osmanlı dönemi Türk müziği ve Osmanlı saraylarında yaşanan olayları yakından takip ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi Türk Müziği, Mozart, Müzik, Doğu – Batı İzleri

Abstract

Throughout the centuries, the Ottoman Empire and European states exchanged ideas on politics, policy and many other subjects as well as on art. In the development process of the Ottoman art, it is known that while the West are affected especially by the rhythm of Ottoman music, affinity for Western show itself in Ottoman art, as well. Mozart, known as the classics of Vienna, has composed many important works since his childhood, is a composer who is greatly influenced by Ottoman period Turkish music. Today Turkish Anthem is known to the world can be seen as an example of Mozart's interest in Ottoman music. The aim of this research is to determine the traces of the Ottoman which V. A. Mozart used in his music, and to reveal how much and what areas he was affected. For this purpose, Mozart's works were examined in terms of content and musical aspects in order to see the effects of East in the works of Mozart. This research is a descriptive study and the statusis detected. Document analysis method which is one of the qualitative research techniques was used in the research and the sources related to the topic were scanned. As a result of the literature review and analysis of works, Ottoman music effects were determined in Mozart's five works. Mozart, which uses similar rhythms as the janissary band rhythms in the Abduction from Seraglio opera reached the peak in Turkish trace in his Piona Sonata No.11 which is known as Alaturca. In Zaide opera, although he used similar rhythms as janissary band, it can be said that he took the Ottoman harem as a subject and Mozart followed the Ottoman period Turkish music and the events in the Ottoman palaces closely.

Key Words: Ottoman Turkish Music, Mozart, Music, East - West Traces

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.09.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Tutu Aydınöğlu
İstanbul Üniversitesi Devlet
Konservatuvarı Müzik Bölümü
Piyano Anasanat Dalı
tutuleyla@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4211-6584>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aydınöğlu, T. (2018). Osmanlı Dönemi Türk Müziğinin Wolfgang Amadeus Mozart'ın Eserlerine Etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 57-66.

Giriş

Viyana klasikleri olarak bilinen ve çocuk yaştan beri çok önemli eserler besteleyen Mozart, Osmanlı dönemi Türk müziğinden oldukça etkilenmiş bir bestecidir. Bugün neredeyse tüm dünyanın bildiği ‘Türk Marşı’ Mozart’ın Osmanlı dönemi Türk müziğine ilgisinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Uzun bir dönem Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalılar için 'masal dünyası' fikrini uyandıran bir saltanat olmuştur. Göz kamaştıran saraylar, birbirinden güzel kızların bulunduğu harem, Sultan ve Vezir-i Azamlar, ruhlar ve cinler, muazzam güzellikte doğa, destanlar, masallar ve kendine has müziği ile Avrupalı yazarları, şairleri ve müzisyenleri kendine hayran bırakmıştır. Yeniçeri müziği, mehter takımı ve marşları her bir Avrupalı müzisyenin ilgisini çekmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da 'şark epidemisi' yayılmıştır. Türk kumaşı, milli kıyafetler, zengin takılar, müzik aletleri, kahve ve lâleler Almanya, Viyana gibi merkez Avrupa şehirlerini etkilemekle kalmamış, modanın kalbi Paris'i de kendine hayran bırakmıştır. Batı'da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda orkestrada vurmali enstrümanlar, Yeniçeri müziğinin etkisiyle çoğalmıştır (Özden, 2015). Müzikte ritim ön plana çıkmış, Yeniçeri müziğine olan büyük rağbet dillere destan olmuştur. Hatta 1826 yılında II. Mahmut yeniçeri takımını ve onunla beraber mehter takımını tamamen iptal edip mehter müziğini Osmanlı'da yasakladıktan sonra bile Avrupa'da ona benzer takımların XIX yüzyılın sonuna kadar kurulduğu ve insanların onları izlemekten büyük keyif aldığı söylenmektedir. Avrupa'da XVII. yüzyıldan itibaren 200'ü geçkin Türkleri konu olan operalar yazılmıştır ve çoğunun konusunu Osmanlı padişahları, onların yaşam tarzları ve harem olayları oluşturmaktadır. En çok operalara konu olan padişahlar arasında Kanuni Sultan Süleyman (20 kez), Timur'la olan savaşından dolayı I. Beyazıt (15 kez), Fatih Sultan Mehmet (10 kez), Sultan İbrahim, II. Ahmet ve II. Osman bulunmaktadır. Padişahların yanı sıra operalara konu olan Vezir-i azamlar da bulunmaktadır. Vezir-i azam Kara Mustafa'yı konu alan “Kara Mustapha” operasının en büyük özelliği, 2. Viyana Kuşatmasını anlatması ve kuşatma daha bitmeden sahnelenmesidir. Johann Wolfgang Franck'ın yazdığı bu eser zamanında büyük ilgi ve rağbetle karşılanırsa da sonradan partitürler kayıplara karışmış, eserin bazı ariyaları kalmıştır (Feridunoğlu, 2004: 22-24).

Batı, Osmanlı müziğinden bu kadar etkilenirken, Osmanlı da Avrupa'dan aynı şekilde etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma yolunda attığı ilk adım olan Lale Devri, Batı müziğinin Osmanlı'da yayılmasına etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı sarayı klasik müzikle Avrupa'ya elçi gönderilen kişilerin yurda dönüşte yazmış oldukları sefaretnameler ile taşındığı bilinmektedir. Bu sefaretnamelerde özellikle opera kelimesinin geçmesi ise Doğu ve Batı müziğinin opera türünde ortak çalışmalara yol açtığı olarak yorumlanabilir. Donizetti Paşa'nın Osmanlı sarayına çağırılıp orkestra kurması ve Batı müziği besteleri yapması da bu iki müzik kültürünü birbirine yaklaştıran olaylar arasındadır. (Bahar ve Yücetoker, 2012:14).

Yoğun Batı – Doğu kültürünün etkileşim döneminde “Viyana Klasikleri” olarak bilinen dönemin en önemli bestecilerinden Mozart, Osmanlı dönemi Türk müziği ile yakından ilgilenmiş, eserlerinde Osmanlı müziği ritim ve diğer müzik öğelerini kullandığı görülmektedir. Yapılan eser analizleri sonucunda Mozart'ın ‘Türk konulu’ eserleri kronolojik olarak aşağıda sunulmuştur:

1. “Le gelosie del seraglio” KV Anh. 109/135a (1772)
2. Violin Concerto No:5 in A DUR, KV219 (1775)
3. Zaide, Singspiel KV344 (1779-1780)
4. “Die Entführung aus dem Serail” KV384 (1782)
5. Piano Sonata No:11 in A DUR, KV331 (1783)

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Wolfgang Amadeus Mozart'ın bestelemiş olduğu eserler arasında Osmanlı dönemi Türk müziği dinamiklerini kullandığı eserleri belirlemek, belirlenen eserleri müzikal ve içerik açısından eser analizi yoluyla incelemek ve Osmanlı müziğinden nasıl ve ne kadar etkilendiğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma betimsel bir araştırma olup, konu hakkında durum tespiti yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak konu ile ilgili alan yazın taranmış, tarama sonucunda Mozart'ın Osmanlı dönemi Türk müziği ile birebir etkileşim kurduğu eserler tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda örneklem olarak 5 eser seçilmiş ve bu eserler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Analiz yapılan eserler, nota örneklendirmeleri ile yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde W.A. Mozart'ın beş eseri tarih açısından incelenmiş ve eserlerindeki Türk kültürü etkileri yorumlanmıştır.

1) Le gelosie del seraglio

Mozart'ın Osmanlı Dönemi Türk Müziği'nden etkilenip yazmış olduğu "Le gelosie del seraglio" (Saray Kıskaçlıkları Balesi) adlı 1772 yılında yazılan ve 20 kere sahnelenen 'Lucio Silla' operasının bölümleri arasında seslendirilen bu eser, kronolojik olarak listenin en başında yer almaktadır. Eser, operanın birinci ve ikinci bölümleri arasında sahnelenmektedir ve fakat operanın konusuyla hiçbir bağlantısı olmadığı görülmektedir (Scabolci, 1956).

Alan yazın taramaları sonucunda söz konusu bale hakkında çok az bilgiye ulaşılmaktadır. Librettosunun bile kime ait olduğu belli değildir. Bazı araştırmalara göre bu bale müziğinin Mozart'a ait olmadığı söylenmesine karşın birtakım müzikologlar da bu bale müziğinin Mozart'a ait olduğunu belirtmektedirler. Ancak tarihi araştırmaları ve geliştirilen müzikal formlar incelendiğinde Mozart döneminde, hatta daha öncesinde opera pasticcio¹ formunun çok meşhur olduğu görülmektedir. Bu balenin form olarak incelenmesi sonucu o dönemde meşhur olan opera pasticcio formuna benzer türde yazılmıştır. Tabii Mozart'ın Zalsburg'daki ev müzesinde söz konusu balenin el yazmalarının durması da bu eserin Mozart'a ait olduğunun göstergesidir denilebilir. Bu el yazmalar giriş (Simfonia) ve 32 bale numarasından oluşmaktadır. Fakat bu el yazmalarda balenin yazılma tarihi 1773 olarak gösterilmektedir. Bu tarih operanın sahnelenmesinden bir yıl sonrayı işaret etmektedir.

Balenin konusu incelendiğinde, o dönem için çok moda olan Osmanlı sarayının haremde dönen entrikalarıdır. Bu bale için müzikal yönden Osmanlı dönemi Türk müziğinin etkilerine azda olsa rastlanmaktadır. Sadie, Mozart'ın erken yılları adlı kitabında bu eserin 8 numaralı balesinde Mozart'ın Osmanlı dönemi Türk müziğinden etkilendiğinden bahsetmektedir. Bu eser dikkatle dinlendiğinde gerçekten sekiz numaralı dansta yeniçeri müziğinde kullanılan ritimlerin ihtisamlı göstergelerini duymak mümkündür. Ancak bu balenin tamamında Osmanlı dönemi Türk müziğinin etkilerinden çok daha fazlası konu gereği Osmanlı entrikalarının kullanımı olmuştur (Sadie, 2006: 7). Konunun çok fazla entrikalar beslemesi, Osmanlı saraylarında bulunan haremlerden verilen örnekler ise Doğu – Batı etkileşiminde örnek olarak gösterilmesine uygundur denilebilir. Balenin konusunun o dönem için çok sıradan olması ise müziğinin tamamının Mozart'a ait olmama iddialarını ortaya çıkarmasına rağmen bu bale, bestecinin müzik hayatında önemli yer tuttuğu ilgili kaynaklardan görülmektedir. Bunun yanında bu bale müziği, Mozart'ın 1773 yılında yazdığı Messa'da (KV140) giriş bölümünün müziği olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Mozart'ın bu eserinin orijinal notaları sadece Salzburg 'da olan Mozart evinde bulunmaktadır. Bu nedenle bu eser nota üzerinden değil dinlenerek yorumlanmıştır. Notalarının olmamasından dolayı da bu makalede nota örneği verilememiştir.

2) Violin Concerto No:5 in A DUR

Mozart'ın 5 numaralı Keman Konçertosu tıpkı "Türk marşı" gibi A-Dur tonalitesinde yazılmıştır. Bu iki eserde de Türk Osmanlı müziği motif ve ritimlerinin çok olması ve tonalitelerinin aynı olması, A-Dur tonalitesinde Osmanlı dönemi Türk müziğini yansıması olarak yorumlanabilir. Bu eserin birinci ve ikinci bölümlerinde çok sık rastlanmasa da 3. bölümde Türk motifleri bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölümde kullanılan bu motifler, literatürde eserin 'Turkish' adı altında tanınmasına sebep olmuştur.

¹ Fran-pastiche- başka bestecilerin operalarından parçalar, aynı zamanda kendi eserlerinden farklı parçalardan kullanarak ortaya yeni opera çıkarmak.

Mozart
Concerto No. 5
in A for Violin
K. 219
“Turkish”

(Allegro aperto.)
TUTTI

Oboi.
Corni in A.
Violino principale.
Violino I.
Violino II.
Viola.
Violoncello e Contrabasso.

Şekil 1. Keman Konçertosu No:5 1.bölüm

Yukarıda 5 numaralı keman konçertosunun birinci bölümünden ilk altı ölçü görülmektedir. Bu bölüm Rondo formunda yazılmıştır. İlk tema ise Menuet şeklindedir. İlk altı ölçü dikkatle incelendiğinde yaylı sazlar sakin ve aynı ritimde devam ederken Oboi ve Corni noktalı sekizlik ve onaltılık nota ile başlamış ve kuvvetli bir biçimde esere katılmıştır. Bu ritim hepimizin bildiği gibi mehter müziğinde özellikle zillerin eser aralarında kuvvetlice vurdukları ritim ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Fakat ikinci epizotta her şey değişip, ritm 2/4 olup, tonalite ise a minör tonunda seyir göstermektedir. Önceden belirtildiği gibi eserin tamamında Osmanlı dönemi Türk müziği etkileri görülmesi de yaylılarda col legno² yorumlanması gereken bir kısım olarak görülmektedir. İki obue ve iki corno sert akorlarla yaylılara eşlik etmesi ve ritim kullanımı bütün eser boyunca Osmanlı müziğinin ritimlerini işaret eder niteliktedir denilebilir. (<http://www.concertsociety.com/statii-o-muzyke/132-mozart-piatyi-skripichnyi-koncert.htm> Erişim Tarihi: 23.07.2018) Yaylıların bu düzeni ve nefesli çalgıların mehter tarzı ritimlerle forte kullanımı durumunu Şekil 2 ‘de gösterilmiştir.

² İtalyan-Col legno ve ya col legno battuto- yaylı aletlerde telle değil, yayın çubuğuyla dize vurma talimatıdır

The image shows a musical score for the 3rd section of the Violin Concerto No. 5 by Wolfgang Amadeus Mozart. The score is in G major and 3/4 time. It features a 'Tutti' section starting with a forte (f) dynamic. The instruments include Oboe I and II, Horn I and II, Violino principale, Violino I and II, Viola I and II, and Violoncello e Basso. The Violino I and II parts are marked with 'Tutti' and 'f'. The Viola I and II parts are marked with 'f' and 'p'. The Violoncello e Basso part is marked with 'f' and 'coll' arco al roverscio'.

Şekil 2. keman Konçertosu No:5 3. Bölüm

Mozart, bestelemiş olduğu iki operasında Osmanlı döneminde Türk müziği motiflerini kullandığı ve özellikle bu eserlerinde mehter müziğinin ritimlerinden etkilendiği söylenebilir. Bilinmelidir ki bu iki opera Rus ve Avusturya ordularının Türklere karşı savaştığı dönemde yazılmıştır. Bu nedenle Mozart, bu savaşlarda var olan Mehter takımının ihtişamını eserlerine yansıttığı düşünülmektedir.

3) Zahide

Mozart'ın Türk tarzından en çok etkilendiği eserlerinin başında iki opera gelmektedir. Normalde Mozart'ın operalarında tarihsel konular yer almamaktadır ancak bu iki operada iki sultanın sarayı ve haremi gibi konulardan bahsedilmektedir. 'Zahide' operasının konusu Sultan Süleyman'ın sarayında, 'Saraydan Kız Kaçırma' operasının konusu ise Sultan Selim'in sarayında geçmektedir. Zahide operası Mozart'ın maalesef tamamlayamadığı ve yaşadığı dönemde sahnelenmediği bir opera olarak tarihe geçmiştir.

Mozart gibi bir dâhinin Zahide operasını neden tamamlayamadığı bazı müzikologlar tarafından araştırma konusu olmuştur. Ancak alan yazın taramasındaki sonuçlara göre bunun nedeni belirtilmemiştir. Böylelikle bazı müzikologlar Mozart'ın bu opera müziğini beğenmediğini ve yazmaya devam etmek istemediğinden bahsederken bazı müzikologlar da belki yeni aldığı opera siparişinden ("Idomeneo"³) gelecek paraya ihtiyacı olduğunu ve çok severser yazdığını bildiğimiz "Saraydan Kız Kaçırma" operasının yanında, konusu çok benzer "Zaide" yi bitirmeye gerek görmediğini savunmaktadırlar (Duruskin, 1983).

Besteci Zaide Operası üzerinde 1779 yılında çalışmaya başladığı düşünülmektedir. Opera Singspiel türündedir.⁴ Librettosu ise aile dostu Johann Andreas Schachtner'e⁵ aittir (Büke, 2012).

³ 1781 yılında besteci tarafından yazılarak galasında kendisinin yönettiği opera

⁴ Alm – Singpiel – Singen –şarkı söylemek ve spiel – oynamak kelimelerinden yaranmıştır. Alman ve Avusturya milli opera türüdür. Komik operadır. XVIII yüzyılda yaranmıştır.

⁵ XVIII yüzyılda yaşamış şair, trompetçi ve libretist. Mozart'ın çok yakın arkadaşı olmuştur.

Zahide operasının tarihsel bir önemi vardır. Mozart'ın özellikle bu operada kullanmış olduğu dil, yaşamış olduğu tarihte doğru karşılanmadığı bilinir. Opera aryalarının ve eserde geçen konuşmaların Almanca olması, İtalyanca, Latince veya İngilizce opera dinlemeye alışmış seyircinin kulağını tırmalamıştır. Zaide'nin Almanca olması, sadece Mozart'ın Almanca konuşmasıyla ilgili olmadığı kanaatine varılmıştır. Çünkü Zaide bir sipariş eserdir ve Avusturya İmparatoru 2. Joseph'in o zaman hâkim bir dil olan İtalyanca yerine Almanca bir opera talebinin karşılığı olarak ortaya çıkması olarak yorumlanabilir. Öte yandan yorumlanacak olursa bu opera, Mozart'ın gizli düşüncelerinin de bir nevi yansıması olarak da söylenebilir. Çünkü bu eser, uluslaşma fikrinin, ulusal dil meselesinin az çok belirlemeye başladığı bir dönemin ürünüdür. Bu nedenle Mozart, o dönemde İtalyan operalarına karşı 'milli opera' yazma fikrine kapılmıştır da denilebilir. Ama ne yazık ki Mozart bu eseri tamamlayamamıştır. (Eynshteyn, 1977: 13).

1777 yılında Salzburg'da Voltaire'nin 'Zaire' eseri sahnelenmiştir. Bu eser Kutsal padişah ve onun Hristiyan cariyesi arasındaki aşkı anlatmaktadır. Mozart, 'Zaide' operasını bestelerken bu eserden etkilendiği düşünülmektedir. Mozart, bu dönemlerde Türk temasının peşindedir ve Schachtner'e siparişinde de bu isteğini dile getirmiştir. Bu kadar hevesle yazmaya başladığı operanın 18 Nisan 1781 tarihli mektubunda son kez adı anılmaktadır. Babasına 'Zaide'yi' belirsiz bir süreye kadar bıraktığının işaretini mektuplarında belirttiği bilinmektedir. Besteci hayattayken Zaide sahnelenmemiştir. Mozart 'tan geriye bu operayla ilgili 75 dakikalık bölüm kalmıştır. Üvertür kısmı yok, final yok ve librettonun önemli kısmı eksiktir. Bu eksik kısımlar yıllar içinde farklı şekillerde yorumlanarak tamamlanmış ve seyircilerin beğenisine sunulmuştur. Bestecinin ölümünden sonra partitürlerin notaları da kaybolmuş, daha sonra eşi Konstanz tarafından bulunmuş ve bir araya getirilmiştir. İlk defa 1866 yılında Frankfurt'ta tamamlanmış şekliyle oynanan opera pek başarılı olamamıştır. Daha sonra Johann Anton Andre⁶ 'Zaide'yi ele almıştır. Zaide, Karl Gollmick tarafından uyarlanmış ve bestecinin ölümünden tam yetmiş beş sene sonra ilk defa sahnelenmiştir.

Eserin konusu, İstanbul'da Osmanlı padişahı Süleyman'ın sarayında geçmektedir. 'Zaide' bir aşk hikayesidir. Konu olarak Mozart'ın diğer operasına (Saraydan Kız Kaçırma) çok yakındır. Olaylar İstanbul'da XVI yüzyılda geçmiştir ve operasının ismine verdiği başkahraman Zaide, Sultanın cariyesidir. Hristiyan kız Fransız köle Gomatz'a âşık olmuştur. Allazim onlara saraydan kaçmaya yardım ederken kaçaklar yakalanmıştır. İdam hükmü okunmadan Allazim, padişaha bir zamanlar onun hayatını kurtardığını hatırlatmış, böylelikle padişah Allazim'i affetmiştir. Aşıkların durumu ise... bu yerde opera yarım kalmıştır.

Bu eserin Türklerden etkilendiği kısım müziğinden çok konusu olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra bu eseri düzenleyen bestecilerin kayıtları dinlendiğinde yine vurmali çalgılar mehter müziğinde olduğu gibi ihtişamlı şekildedir. Ancak konusu tamamen İstanbul'da var olan Osmanlı sarayının haremî ve bu sarayda yaşanan aşklardır.

⁶ XVIII yüzyıl Alman bestecisi (17715-1842).

Z A I D E
Deutsche Operette in zwei Acten
von
W. A. MOZART.
Köch. Verz. N^o 344 (Köch.-Einst. N^o 336b).

Mozart's Werke. Serie 5. N^o 41.

ERSTER ACT.
AUFTRITT I.

Componirt vermutlich im Laufe des
Jahres 1779 Salzburg.

N^o 1. Lied.
Allegro.

Violino I.
Violino II.
Viola.
EIN VORSINGER
und
DREI ANDERE.
Violoncello e
Basso.

VORSINGER.
Brüder lasst uns

4) Die Entführung aus dem Serail

Mozart, bu eseri yazmaya başlamadan 5 sene önce İtalyan operasına karşı çıkabilecek milli bir opera yazma fikrini düşündüğü bilinmektedir ve bu milli fikirle birlikte 'Zahide' operasını yazmaya başlamış ancak belirtildiği üzere yarım bırakılmıştır. Fakat 'Saraydan Kız Kaçırma' operası hem fikri hem dili ile Mozart'ın hayalinin hayata geçmiş hali olarak tarihte yerini almıştır. Zingshpil türünün en başarılı operası sayılan 'Saraydan Kız Kaçırma' sonra birçok operaları da etkilemiştir. Bunların sırasında L.van.Beethoven'in Fidio⁷, Veber'in 'Oberon'⁸ operalarını örnek olarak gösterilebilir. (Музыкальная, 2013)

Mozart'ın bu eserde Türk hayranlığı bariz bir şekilde görülmektedir. Bretz, eserinde Selim paşayı çok zayıf bir karakter olarak göstermiştir. O, eser boyu sadece Belmonte'nin kaybolmuş oğlu olduğunu öğrenip, köleleri serbest bırakmıştır. Mozart operasında ise Selim İslami değerleri bilen, kurallara uyan bir paşa olarak Hristiyanlara büyük dersler vermektedir. Paşa, kan düşmanı olduğu insanın oğlunu serbest bırakmıştır. (Özden, 2015).

'Die Entführung aus dem Serail' sadece Viyana tiyatrosu için önemli bir opera değildir. Bu opera kendinde bir az da bestecinin hayatından parçalar sakladığı bilinmektedir. Şöyle ki, besteci bu operayı yazdığı dönemde Konstanza Veber'e âşık olmuş ve evlenmek için bir taraftan babasının baskılarıyla savaşmakta, diğer taraftan ise kız tarafının memnuniyetsizliklerine karşı gelmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, besteci Konstanza'yı baba evinden kaçırmıştır. Bu tarihi olayın operanın yazım tarihiyle üst-üste düşmesi, eserin bestecinin özel hayatından ne kadar etkilendiğini bir daha göz önüne sermesi olarak yorumlanabilir. Aşk dolu duaların ortaya çıkmasına sebep, aslında bestecinin kendi aşk hikayesidir.

Operanın prömiyeri 1782 yılında 12 temmuzda 'Belmont ve Konstanza' adıyla sahnelenmiştir. Sonra besteci Gluck'un ısrarıyla kısa sürede tekrarlanmıştır. (Avusturya) Daha sonra Prag'da sahnelendiği bilinmektedir.

Bu operada zaman 18. yüzyıldır. Konusu Belmonte isimli bir İspanyol soylusunun uşağı Pedrilio ile sevgilisi Konstanze'yi ve onun İngiliz hizmetçisi Blonde'u, tutsak oldukları Selim Paşa'nın Akdeniz

⁷ 1791 yılında yazılmış 2 perdelik opera

⁸ Oberon ve ya Peri kralının andı – 1826 yılında yazılmış 3 perdelik opera

kıyılarındaki sarayından kurtarma girişimidir. Operanın mekanı, Osmanlı ülkesinin Akdeniz kıyısıdır ve saray bir yazlık köşk olarak tanımlanmıştır. Belmont'un sevgilisi Konstanze ve Pedrillo'nun sevgilisi Blonde Paşanın sarayında tutuklulardır. Belmont ve Pedrillo onları saraydan kaçırmak için plan yapmaktadır. Bu sırada Selim Paşa, Konstanze'nin kalbini kazanmak için çabalamaktadır. Belmont'un planı gayet başarılı işlemektedir. O, saraya girmiş ve paşaya misafir gibi tanıtılmıştır. Gece yarısı kaçış planlanır, fakat sese uyanan Osmin kaçakları yakalar. Paşa hepsini en ağır cezayı vermeyi planlamıştır. Fakat bu anda bir gerçek ortaya çıkar; Belmont'un babası Paşa'nın ezeli düşmanıdır ve zamanında Paşaya büyük kötülükler etmiştir. Buna cevap olarak Paşa, tüm Avrupa'ya örnek olacak bir şekilde sevgilileri affeder ve onları serbest bırakır. (Feridunoğlu, 2004: 36).

Opera yazıldığı türün kurallara uygun bir şekilde çok fazla konuşmalar içermektedir. Büyük üvertür – operanın tek büyük hacimli senfonik bölümüdür. İlk kez bu operada vurmali çalgı aletleri, piccolo ve litavrlardan istifade edilmiştir. Besteci bu şekilde yeniçeri müziğinin havasını yansıtmaya çalışmıştır.

Componirt zwischen 26. Juli 1781
und 29. Mai 1782 in Wien.

Ouverture.

Presto.

The musical score is a full orchestral score for the Overture of 'Die Entführung aus dem Serail'. It is written for a full orchestra and includes parts for Flauto piccolo, Oboi, Clarinetti in C, Fagotti, Corni in C, Trombe in C, Timpani in C.G., Triangolo, Piatti, Tamburo grande, Violino I, Violino II, Viola, Violoncello, and Basso. The tempo is marked 'Presto.' and the key signature is one flat (B-flat major). The score shows the beginning of the piece with various instruments playing their respective parts.

Yeniçeri müziği örneklerini, operanın korosunda ve Osman'ın 'Peygamber'in sakalına yemin ederim' sözleriyle başlayan ariyasında da görülmektedir. Bu opera besteciye büyük başarı getirmiştir. Opera türünün gelişiminde de büyük yeri olan bu operanın prömiyerinde Konstanza'yı Kavalieri oynamıştır. Dikkat çekici olay şu ki, bu opera 1782 yılında yazılmıştır ve Sultan Selim tahta 1789 yılında çıkmıştır. Bu da Mozart'ın Osmanlı siyasetini yakından incelediği anlamına gelmektedir denilebilir.

Tabii ki anlattığımız tüm eserler her ne kadar Osmanlı konuları içerse bile bunların içinde en meşhuru, en çok araştırılanı W. A. Mozart "La Majör Piyano Sonatı K. 311"dir. Mozart bu eseri 1783 yılında yazmıştır. Birinci bölüm Tema ve varyasyonlardan oluşan 'Andante Gracioso', ikinci bölüm – Menue ve üçüncü bölüm 'Rondo Alla Turca' ('Türk roudosu', 'Türk stilinde rondo')

Sonat ilk kez 1784 yılında Viyana'da 'Artaria&Co' tarafından yayınlanmıştır. Yayınlandığı günden itibaren ilk iki bölümü sıradan bir sonat bölümleri olarak kabul edilmiş, çok fazla ilgi duyulmamıştır. Rondo ise çok büyük popülerite kazanmış ve besteciye bile sorulmadan ismi 'Rondo Alla Turca' veya 'Türk marşı' olarak anılmaya başlanmıştır. Bunun en büyük sebebi ise, eserin yazıldığı dönemde yani 1783 yılında Avusturya ve Osmanlı savaşları neredeyse 250 yıldan daha fazla süre devam etmesidir. 1521 yılında başlayan bu savaşlar döneminde Türkler Mehter takımıyla defalarca Viyana'ya girmiş ve müziklerinin ritimleri her bir Avusturyalının kulağına tanıdık olmuştur denilebilir. (İyiat, 2017: 11). Mozart sonatının üçüncü bölümü de bu ritimleri ve bu ruhu kendinden birleştirdiği düşünülmektedir. Hatta bazı söylentilere göre O zamanlar Viyana'da moda olan "Türk hayranlığı" nı sembolize eden piyano pedalı (Bu pedalın adı Türk Pedalı'dır ve bu pedala basıldığında davul, zil sesi gibi sesler çıkarmaktadır) vardı. Bu sonatın da bu özel piyanoda yorumlanması istisna değildir. (Mouaprt, 2006).

Örnek

Alla turca

Allegretto

KAYNAKÇA

Bahar, M. ve Yücetoker, İ. (2012). *İzler*, Konya: Eğitim Kitapları Yayınevi.

Büke, Aydın (2012). *Mozart, Bir Yaşam Öyküsü*, İstanbul: Can Yayınları.

Duruskin, M. C. (1983). *Друскин история зарубежной музыки* 6-е изд. — М.: Музыка.

Eynshteyn A. (1977). *Mocart –Lichnost, tvorchestvo*. Moskova.

Feridunoğlu, Lale (2004). *Müziğe Giden Yol*, İstanbul: İnkilap Kitabevi.

<http://www.concertsociety.com/statii-o-muzyke/132-mozart-piatvi-skrpichnyi-koncert.html> Erişim

Tarihi: 23.07.2018.

İyiat, Bora (2017). *Kuruluştan İtibaren Kronolojik Sırayla Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Kripto Yayınevi.

Özden, Erhan (2015). *Osmanlı Maarifi'nde Musiki*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Szabolci, Bend (1956). *Exotism in Mozart*, Music and Letters. Vol. 37. Issue 4.

- Моцарт В. А, (2006). Сонаты для фортепиано. В 2 т. Том II / Подготовка текста и коммент. В. Плата и В. Рема. М.: РМИ, 192 с. (Беренрайтер-Уртекст)
- Музыкальная, А. (2013). Даже если ни вес журнал можно и только статью Гамбургский театр эпохи Барокко Опера Кара Мустафа / Автор Андрушкевич стр 117-123.
-



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.423252 / Number: 5, p. 67-72, Autumn 2018

PERİ MASALLARININ ORİJİNİ THE ORIGIN OF FAIRY TALES

Öz

Batı ülkelerinde kullanılan 'peri masalı' (*fairy tale*) ifadesi aslında bu türdeki hikâyelerinin tümünü adlandırmak için kullanılmamıştır. Peri masalı sözcüğünü ilk kez Madame Catherine-Anne d'Aulnoy, 1697 yılında yayınladığı, üst sınıftan kişiler için hazırladığı 4 ciltlik 'Les contes de fees' (*The Tales of the Fairies*) "periler hakkında masallar" kitabında kullanmıştır. İngilizce'ye "fairy tales" peri masalları olarak çevrilmesi ile birlikte kullanımı yaygınlaşmıştır. Peri masalları kökenini halk masallarından (*folk tales*) alan ayrı bir türdür. 15.yy'da yazılı basının icadı ve okuryazarlığın artışıyla masal anlatımının sözlü geleneği muazzam bir köklü değişikliğe uğramıştır. Yetenekli yazarlar tarafından ele alınarak değiştirilen halk masallarından peri masalları olarak adlandırılan ayrı bir tür doğmuştur. Bu masallar aristokrat yetişkinlere bir misyon duygusu kazandırmak için salonlarda anlatılmaya başlanmıştır. Her ne kadar günümüzde peri masalı denilince akla çocuklar gelse de tarihe bakıldığında bu masallar çocuklar için değil yetişkinler için yazılmıştır. Peri masalları, daha sonraları içeriklerinin çocuklara uygun hale getirilmesiyle çocuklarla tanıştırılmıştır. Avrupa'da edebî masalların doğuşu üzerinde çalışma yapan neredeyse bütün eleştirmenler, eğitilmiş yazarların bilinçli olarak halk masalları üzerinde değişiklik yaptığını, çocukların ve yetişkinlerin günün sosyal kodlarına göre medenileşmesi adına masalı âdetler, değerler ve tavırlar üzerine bir edebî türe çevirdikleri konusunda hemfikirlerdir. Bu çalışmada "peri masalları" türünün ortaya çıkışı, bu adlandırmanın yaygın kullanıma ne şekilde ulaştığı, kökenini aldığı halk masallarının doğuşu, yayılması ile birlikte peri masalları türüne oluşturduğu zemine dair bir literatür incelemesinin yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Peri Masalı, Orijin, Köken, Çocuk, Yetişkin

Abstract

The term of fairy tale which is used in western countries is not used to refer to all of the stories of this genre in fact. This term is first used by Madame Catherine-Anne d'Aulnoy in her four-volumes of tales book named as 'Les contes de fees' (*The Tales of the Fairies*) prepared for upper class people published in 1697. The use of term became widespread by the translation into English as fairy tales. Fairy tales are distinct genre of tales which get their origins from folk tales. In the 15th century, the oral tradition of folk tale narration has undergone a tremendous drastic change with the increase of literacy and invention of the print media. A different genre, called as fairy tales, emerged from folk tales that have been modified by talented writers. These tales began to be told in the salons to give a sense of mission to the aristocratic adults. Although children come to mind in the name of fairy tale today, these tales are written for adults not for children. Fairy tales presented to kids after their contents were made suitable for children. Almost all critics working on the origins of literary tales in Europe agree that educated authors have consciously changed their folk tales and that they have turned them into a literary genre which are on traditions, values and manners in the name of the civilization of children and adults regarding to the social codes of the day. This current study aims to conduct a literature review on the emergence of the fairy tale genre, the way that this name comes into widespread use, origins of folk tales which are the roots of fairy tales.

Key Words: Fairy Tales, Origin, Root, Child, Adult

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.05.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
17.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Duman
Bartın Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Psikoloji Bölümü
nesrinduman@bartin.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-2751-8315>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Duman, N. (2018). Peri Masallarının Orjini. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 67-72.

GİRİŞ

Günümüzde ülkemizde ve dünyada yaygın olarak “peri masalı” olarak adlandırılan masallar çocuk edebiyatının ilk ve en önemli kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak geçmişe bakıldığında; “peri masalları”nın batıda halk masallarından doğmuş ayrı bir tür olduğu görülmektedir. Bu haliyle günümüzde belki bu ismin kulağa hoş, ilginç ve/veya sevimli gelmesinden, belki de terminolojik ayrımın bilinmemesinden dolayı tüm masallar için peri masalı ifadesinin genel kullanımının pek de yerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada “peri masalları” türünün ortaya çıkışı, bu adlandırmanın yaygın kullanıma ne şekilde ulaştığı, kökenini aldığı halk masallarının doğuşu, yayılması ile birlikte peri masalları türüne oluşturduğu zemine dair bir literatür incelemesinin yapılması hedeflenmektedir.

PERİ MASALLARININ KÜLTÜRLER ARASI AKTARIMI

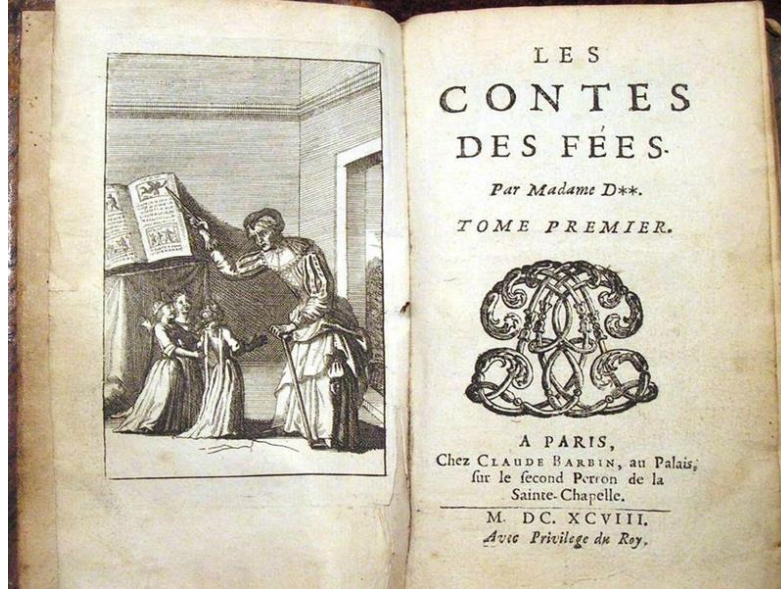
Peri masalları (*fairy tales*) kökenini halk masallarından (*folk tales*) alan ayrı bir türdür (Zipes, 2012a:114). Bu bilgi bize birçok peri masalında görülen ortak öğelerin nereden kaynaklandığının anlaşılmasına dair izlenmesi gereken bir yol sunmaktadır. Peri masallarının kökenini aldığı halk masalları nasıl doğmuştur, ilk ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu sorunun yanıtı için birçok görüş ortaya atılmıştır ama hiçbiri de sağlam kanıtlarla desteklenememiştir (Zipes, 2014:1). Ama şu biliniyor ki insanlar konuşma yeteneklerini geliştirdikleri andan itibaren hikâyeler anlatmaya başlamışlardır (Zipes, 2012b:2). İlk (antik) çağda insanların birbirlerini eğlendirmek, keyifli vakit geçirmek, yeni gelen nesile yaşam tecrübelerini aktarmak, dini ve kültürü aktarmak amacıyla hikâye anlatma sanatının olduğu söylenebilir (akt. Karatay, 2007:465; Russell, 2004:3). Masalların kökenine dair geçmişten bugüne birçok teori öne sürülmüştür Örneğin Propp masalın tür olarak mitlerin bozulmuş bir formu olduğunu yani mitin devamı niteliğinde ürünler olduğunu savunmaktayken; Benjamin ise masala ütöpik bir işlev yükleyerek masalın mitlere karşı bir başkaldırış, bir bakıma isyan olduğunu ifade etmiştir (akt. Korkut Raptis, 2015:229; Benjamin, 1968:102). Theodor Benfey (1809-81) tüm masal motiflerinin Hindistan’dan kökenini aldığını (*Indianist Theory*) ve Avrupa’ya yayıldığını; Alfred Jensen, H.Winkler ve E.Stucken ise masalların Babil kökenli olduğunu, buradan Asya’ya ve ardından Avrupa’ya yayıldığını ileri sürmüştür (von Franz, 1996:6). Kaynağına dair ileri sürülen fikirler arasında “*masallar kökünü sözlü gelenekten alır*” görüşü en yaygın olarak kabul görmektedir (Zipes, 2014:1). Collingwood, masalı oluşturan temaların, masalı yaratan insanların örf, adet ve inançlarıyla organik bir bağı olduğunu ileri sürer (akt. Korkut Raptis, 2015:223; Collingwood, 2005:119). Bu haliyle masallar yüzlerce belki binlerce yıllık bir tecrübenin, anlayışın ve psikolojinin ürünüdür (Aydın, 2017:8). Ancak masalların sözlü gelenekten gelişini kabul etmek, bu ürünlerin kronolojisini ve kaynağını belirlemeyi imkânsız hale getirmektedir (Coulacoglou, 2008:29). Bu nedendir ki masalların doğuşu ve yayılmasına ilişkin açıklamalar yine ileri sürülen iddialardan öteye gidemez. Ama bu konudaki en etkileyici açıklamayı Finlandiya’lı halk şiiiri araştırmacısı Julius Krohn (1835-1888) ve oğlu Kaarle Krohn yapmıştır. Orijine ilişkin kurup geliştirdikleri “coğrafi-tarihi metod” (*geographic-historic method*) modelinde masalların sözlü olarak yayılmasını esas almışlardır (Bottigheimer, 2009:111). “Coğrafi-tarihi metod” modelinde “*sözlü masalların seyahat eden köleler, haçlı seferlerinden dönen askerler, kutsal topraklar ya da Mekke’den dönen hacılar, Avrupa ve Batı arasında seyahat edenler tarafından ve ticari değiş tokuşlar gibi çok çeşitli yollarla taşındığını ve yayıldığını*” öne sürülmektedir (akt. Coulacoglou, 2008:20-30; Zipes, 1999). Ancak masalların yayılmasına dair güçlü kanıtlar ancak bu ürünlerin sözlü halinden yazılı hale gelmesi ile elde olmaya başlamıştır. Bu durum da dikkati 15. yy Avrupa’sına, yazılı basının icadının gerçekleştiği dönemlere çevirmektedir. Bu yüzyılda masal anlatımının sözlü geleneği muazzam bir köklü değişikliğe uğramış, masallar sözlü halinden yazılı hale getirilmiştir. Masalların basılı hali ilk olarak İtalya’da görülmeye başlanmıştır (Bottigheimer, 2012:9). Ancak peri masallarının doğuşunda dönem Fransa’sı daha önemli bir yerde durmaktadır.

“PERİ MASALI” TANIMI VE İLK KULLANIMI

Batı ülkelerinde yaygın olarak kullanılan ‘peri masalı’ ifadesi aslında bu türdeki hikâyelerinin tümünü adlandırmak için kullanılmamıştır. Peri masallarının geleneksel tarihinde ‘peri masalı’ (*fairy tales*) ve kökenini aldığı ‘halk masalı’ (*folk tales*) terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu durum terminolojik yanlış anlamalara sebep olmakta, halk masalı ile peri masalı üzerine yapılan herhangi bir tartışmada kafa karışıklığına yol açmaktadır (Bottigheimer, 2009:3). Peri masalı sözcüğünü ilk kez Madame Catherine-Anne d’Aulnoy, 1697 yılında Fransa’da yayınladığı üst sınıftan kişiler için hazırladığı 4 ciltlik ‘*Les contes de fees*’ (*The Tales of the Fairies*) masal kitabında

kullanmıştır (Zipes, 2012a:115-6). Catherine-Anne d'Aulnoy'ın kitabında yer alan masallarda iyi ve kötü periler ve büyücüler insan ilişkilerine oldukça müdahalelerde bulunmakta, güçlerini birbirlerine karşı fantastik şekilde kullanmaktaydı (akt. Duman, 2018:42; Brown, 2007). Bu nedenle d'Aulnoy hikâyelerini 'Perilerin masalları/periler hakkında masallar' (*contes de fees*' yani '*tales about fairies*) olarak adlandırmıştır (Resim 1).

Resim 1. 'Les contes de fees' (Periler hakkında masallar) kitabı



Not: Madame Catherine-Anne d'Aulnoy'un 1697 yılında yazdığı "Les contes de fees" (periler hakkında masallar) kitabının giriş sayfası ("Madame Catherine-Anne d'Aulnoy", 2017).

Terimin Fransızcadaki anlamının tam karşılığı 'periler hakkında masallar' iken, ne yazık ki İngilizce'ye çevirisi bu şekilde olmamıştır. Terim İngilizce'de '*fairy tale*' peri masalı olarak kullanılmıştır. Bu haliyle de tam karşılığını bulamamıştır. Zaman içerisinde oldukça sevilen '*Fairy tale*' ifadesi 1750'lerde yaygın olarak kullanılır hale gelmiş, bu durum günümüze kadar sürmüştür. Bugün oldukça bilinen olan Grimm ya da Andersen masalları yabancı kaynaklardan incelendiğinde -Grimm'in kitabının orijinal ismi *Kinder und Haus märchen* (*Nursery and Household Tales*) olsa da (Bottigheimer, 2009:8)- '*Grimm's Fairy Tales*' (*Grimm'in peri masalları*) ya da '*Andersen's Fairy Tales*' (Andersen'in peri masalları) olarak adlandırıldığı görölmektedir. Ülkemize bakıldığında Batı menşei bu kavramın dilimize de yerleştiğini ve ister batı ister doğu kaynaklı olsun benzer tipteki hikâyeler için 'peri masalı' ifadesinin yaygın olarak kullanıldığı görölmektedir.

HALK MASALLARINDAN PERİ MASALLARININ DOĞUŞU

Madame Catherine-Anne d'Aulnoy tarafından ilk kez kullanılan ve İngilizce'ye çevirisi ile peri masalları (*fairy tales*) olarak kullanımı yaygınlaşan bu masalların, kökenini halk masallarından (*folk tales*) alan ayrı bir tür olduğu görölmektedir. Bu iki tür incelendiğinde peri masallarının birçok açıdan halk masallarından ayrıldığı anlaşılmaktadır. Halk masalları yapı, karakterler (aşına olunan karı, koca, hizmetçi, doktor, avukat vb.), olaylar dizisinin seyri (birinin eşyasını, parasını, onurunu çalmak vb.) ve yaşı itibarıyla peri masallarından farklılaşmakta; dinleyicilerin dünyasını ve inanç sistemlerini yansıtmakta, öykü sonları da genelde mutlu sonla bitmemektedir (Bottigheimer, 2009:4). Oysaki peri masallarında, halk masallarından farklı olarak dinleyicilere mutlu ve harikulade bir dünya tasvir edilmektedir. Peki, kökenini halk masallarından alan peri masallarında bu yapısal değişiklik nasıl olmuştur? Zipes (2006) Avrupa'da edebî masalların doğuğu üzerinde çalışma yapan neredeyse bütün eleştirmenlerin, eğitimi yazarların bilinçli olarak halk masalları üzerinde değişiklik yaptığını, çocukların ve yetişkinlerin günün sosyal kodlarına göre medenileşmesi adına masalı âdetler, değerler ve tavırlar

üzerine bir edebi türe çevirdikleri konusunda hemfikir olduğunu söylemektedir (akt. Korkut Raptis, 2015:227; Zipes, 2006:3). Bottigheimer (2009), “Masallar: yeni bir tarih” (*Fairy tales: a new history*) adlı kitabında da benzer şekilde popüler olan batı kaynaklı masalların belli bir aydın grubu tarafından yazılarak yaygınlaştırıldığını savunmaktadır (Korkut Raptis, 2015:227; Bottigheimer, 2009:109). 15.yy’da yazılı basının icadı ve okuryazarlığın artışıyla birlikte sözlü halk masalları, Giovan Francesco Straparola, Giambattista Basile, Marie-Catherine d’Aulnoy, Charles Perrault, Jacob ve Wilhelm Grimm gibi birçok yazar tarafından yeniden çalışıldığı, biçim, tema, ürün ve hikâyelerin ele alınışı bakımından değiştirildiği görülmektedir (Bottigheimer, 2009:7). Burada yazılı basının icadı ile birlikte sözlü halk masallarının yazılı hale getirilmesi ile kalınmayıp, böylesi bir değişikliğe neden ihtiyaç duyulduğu önemli bir konu olarak durmaktadır. Bu konuda ünlü masal araştırmacısı Jack Zipes, peri masalı türünün neden ortaya çıktığı ile ilgili incelemeler yapmıştır. Araştırmalarının sonucunda Zipes (1999) peri masallarının üst sınıfa ait üyeleri birbirine daha yakın tutmak ve onlara bir misyon duygusu kazandırmak için anlatıcılar tarafından anlatıldığını ileri sürmüştür. O dönemlere bakıldığında özellikle Fransa’da toplumun üst sınıfına mensup bireylerin salonlarda düzenli aralıklarla toplanarak kendi seçtikleri konuları tartıştıkları, sohbet ettikleri ve birbirleriyle fikir alışverişlerinde buldukları görülmektedir. Araştırmalar aristokratlar arasında peri masalı anlatma geleneğinin de bu salonlarda doğduğuna işaret etmektedir. Madame Catherine-Anne d’Aulnoy’un da masallarını bu Fransız salonlarında aristokratlara okuduğu/anlattığı bilinmektedir (“Madame d’Aulnoy”, 2018).

PERİ MASALLARININ ÇOCUKLARLA TANIŞTIRILMASI

Her ne kadar günümüzde peri masalı denilince akla çocuklar gelse de bu masalların geçmişte çocuklar için değil yetişkinler için yazıldığı görülmektedir (Escandell, 2014:6). Masalların çocuklar için olduğuna dair bir tarih özellikle sosyal tarih bulunmamaktadır (Zipes, 1983:1). Örneğin, ünlü masal yazarları Grimm Kardeşler’in de çocukları eğlendirmek için yola çıkmadıkları bilinmektedir (Escandell, 2014:8). O dönemde Grimm Kardeşlerin koleksiyonunun en verimli kitlesini de çocuklar değil, orta ve üst sınıf yetişkin okuyucular oluşturmaktaydı. Çocuklar için masalların doğuşu incelenirken dönemin yetenekli Fransız şair ve yazarı Charles Perrault (1628-1703) – “*çocuk masallarının babası*” olarak anılır- çok önemli bir yerde durmaktadır. Charles Perrault’un 1697 yılında Fransa’da yayınladığı *Histoires ou Contes du temps passé (Stories or Tales from Times Past)* kitabı çocuklar için yazılan peri masallarının tarihinde oldukça önemli bir eserdir. Perrault kitabındaki peri masallarını çoğunlukla çocukların sosyalleşmesi ve onları ileride toplumda edinecekleri rollerine hazırlamak için yazmıştır (Zipes, 1983:14). Perrault çocuklar için kitap çıkarmışken; o dönemdeki birçok yazarın halen peri masallarını yetişkinler için yazmayı sürdürdüğü görülmektedir. Yetenekli yazarlar tarafından hazırlanan peri masalları üst sınıfa mensup yetişkinler için salonlarda anlatılmaya devam edilmekteydi. Çocukların artan ilgisi ve merakı nedeniyle –1830-1900 yılları arasında orta sınıfın yükselmeye geçişini de bu nedenlere eklemek mümkündür (Zipes, 1999:20) - 1830’da Grimm’ler, koleksiyonlarının birinci, ikinci ve üçüncü baskılarını yayınladıktan sonra, içlerinden bazı masalları seçmiş, yetişkinlere göre olan bazı içerikleri çıkararak (Escandell, 2014:8) ve şiddet ve cinsellik öğelerini sansürleyerek (Büyü, 2015:237), çocuklarla –*Alman ilkokul öğrencileriyle* (Bottigheimer, 2009:104)- tanıştırmıştır. Tarih incelendiğinde görülen o ki çocuk dinleyiciler daha sonraları Grimm’lerin en büyük dinleyici kitlesini oluşturmaya başlamıştır. Grimm’lerden ve Alman romantik yazarlarından çok etkilenen Hans Christian Andersen (Zipes, 1999:20) ise, kendi çocukluğunda dinlediği halk masallarını hatırlayarak 1835 yılında dört hikâyelik ‘*Fairy tales told for children*’ kitabını yayınlamıştır. Bu kitap Avrupa ve Amerika’da çok ünlü olmuştur (Zipes, 1999:20). Bundan sonra yazmaya devam ederek yüz elli çocuk hikâyesi yazmıştır. Bu peri masalları ilk olarak üst sınıfa ait çocuklar için niyetlenmişse de zamanla alt sınıfa mensup çocuklara da yayılmıştır. Zipes (1983), ‘*Fairy tales and the art of subversion*’ kitabında Andersen için “*baskın sınıfın bakış açısından Andersen’in masallarının tüm sınıflara mensup çocukların yetiştirilmesinde yararlı ve değerli görüldüğünü, bu masalların batı kültüründe edebi haline geldiğini*” belirtmiştir (akt. Escandell, 2014:8). Fransız peri masalı edebi türünün etkisi Fransız Devriminin ortaya çıkmasıyla durulmuştur. Özellikle Almanya üzerindeki güçlü etkisini devam ettirememiştir. 19.yy’da Fransız etkisi, peri masalı edebi türünün Avrupa’da ve Amerika’da çiçeklenmesi için sadece bir kaynak niteliğinde kalmıştır (Zipes, 1983:15). Zamanla pek çok ülke kendi ulusal peri masallarını toplayarak temel bir koleksiyon yapmaya başlamışlardır (von Franz, 1996:5). Bu yayınların en büyük dinleyici kitlesi ise zamanla çocuklar halini almıştır.

Peki, tüm bu hikâyelerde çocukları cezbeden şey nedir? Peri masalları büyüme ve gelişim öğelerini içermesi nedeniyle çocukları cezbeder, sosyalleşme ve kültürleşme aracı olarak hayatlarının en önemli kültürel ve sosyal olaylarından birini oluşturur (Zipes, 1983:1). Bu açıdan peri masallarının anlamı ve psikodinamik potansiyeli ilk kez 20 yy.'da araştırılmıştır (akt. Tsitsani, Psyllidou, Batzios, Livas, Ouranas, & Cassimos, 2011:267; Heuscher 1963; Bettelheim 1976). Bettelheim peri masallarının çocukların hayal gücünü harekete geçirdiğini, duygularına netlik kazandırdığını, zihni harekete geçirdiğini, genç okuyuculara yaşamın stresleri, kaygılarıyla ve içsel çatışmalarıyla başa çıkmada mekanizmalar sunduğunu ileri sürer (Bettelheim, 1991: 3-12). Tüm bunların başarılabilmesi için öykülerin çocukların endişe ve umutlarıyla bağlantılı olması gerekli olduğunu vurgular. Bettelheim, bu yolla çocukların kendi zorlandıkları hususları fark edebildiklerini, problemlerine dair çözüm yolları bulabildiklerini söyler. Masallar, gerçek olayları kurgu ile karıştırarak çocukların girişkenliğini ve özerklik kapasitelerini gündelik yaşam olaylarının sağladığından daha etkili bir şekilde sağlar. (akt. Tsitsani ve diğ., 2011:267; Rustin & Rustin 2003). Masallar çocukların en derindeki korkularını tasvir etse de aynı zamanda en büyük umutlarını ve hayallerini de içinde barındırır. En bilinen peri masallarının çoğunda okuyucuyu yakalayan ve ona ilham veren harikulade bir dünya anlatılır. Bu tasvirler ile masallar okuyucuya mükemmel ve doyurucu bir bakış açısı, özlem ve arzunun doruğunu sunar (Duman, 2018:1080). Okuyucunun hayal gücü yükselişe geçer gerçek dünyanın sınırlarından serbest kalır (Dewan, 2016:29-30). Peri masalları yardımsever figürleriyle, asil kral ve kraliçeleriyle popüler olsa da, aynı zamanda cadılar, canavarlar, troller ve diğer korkunç yaratıklarla da doludur. Bazı masal uyarlayıcıları, birçok çocuğun özellikle hikâyenin geçtiği güvenli ortamındaki tehlikeli durumlardan keyif aldıklarını unutarak masallardaki korku, kötülük ve şiddeti minimize ederler. Günümüzde de pedagojik kaygılar nedeniyle masallardaki bu öğelerin neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır. Jerry Griswold, masallardaki korkunun yetişkinlerden daha ziyade çocuklar için daha büyük bir rolü olduğuna işaret eder (Dewan, 2016:28). Çocuk masalı okuduğunda kahramanın yaşadığı aynı korkuyu ve anksiyeteyi yaşar, deneyimler ama bunu güvenli simülâtör tarzda bir ortamda tecrübe eder. Korkutucu durumlarla karşılaşan kahramanların baş etme mekanizmaları çocuk okuyuculara hayatın zorlukları için bir prova imkânı sağlar (Dewan, 2016:28). Kahraman ile empati kurmak aktif hayal gücünü de gerektirir. Başka birinin neye inanacağı, ne düşüneceği ve hissedeceğine dair farklı bakış açıları geliştirmek zihinsel faaliyet gerektirir (Allen, Fonagy, & Bateman, 2013:53). Masallar hem içerik hem dil bakımından okul müfredatının da bir parçasıdır. Zor kelimeler barındırmaz, anlaşılır bir yapısı vardır. Bu gibi nedenler dolayısıyla, amaç ister akademik ya da eğitsel olsun, ister tüm yaş grupları için “keyif aracı” olsun (Malafantis & Ntoulia, 2011:6) masallar çocuklar için cazip ürünler ve yerinde tercihler olarak görülmektedir.

SONUÇ

Geçmişe bakıldığında her ne kadar hedef kitleleri olarak çocuklar belirlenmemiş olsa da zaman içerisinde masallar bütün kültürlerde çocuk edebiyatının ilk ve en önemli kaynağı olarak kabul edilir hale gelmiştir (Şahin, 2011:209). Özetle; Batı’da halk arasında bilinen halk masalları üst sınıfa ait üyeleri birbirine daha yakın tutmak ve onlara bir misyon duygusu kazandırmak için eğitilmiş yazarlar tarafından bilinçli olarak değiştirilmiş ve yeni bir tür ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni tür Madame Catherine-Anne d’Aulnoy’un “periler hakkında masallar” kitabının adından esinlenilerek bu şekilde adlandırılmaya başlanmıştır. Kitabın “peri masalı” olarak İngilizceye çevirisinin yapılması ile ve belki de bu ifadenin kulağa hoş gelmesinin de etkisiyle kullanımı yaygınlaşmış, zaman içerisindeki bu türden öyküler için peri masalı ifadesi kullanılır hale gelmiştir. Unutulmaması gereken şudur ki bugün çocuklara okunan peri masalları bir zamanlar Batı’da üst düzey sınıfa mensup yetişkinler için yazılmış olan zaman içerisinde içerikleri değiştirilerek, çeşitli sansürlere uğrayarak üst sınıfa mensup çocukların sosyalleşmesi ve toplumsal rollerine hazırlanması için kullanılmış, daha sonraları orta ve alt sınıfa mensup çocuklar arasında da yaygınlaşmış bir edebi türdür.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2017). Doğu’nun hikâye kuramına dair. *Eyvallah Edebiyat ve Fikir Dergisi*, Ocak 2017 (3).
- Allen, J., Fonagy, P. & Bateman, A. (2013). *Klinik uygulamada zihinselleştirme*. (S. Yelkener, Çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları 37.
- Bettelheim, B. (1991). *The uses of enchantment the meaning and importance of fairy tales*. UK: Penguin Books.
- Bottigheimer, R. (2009). *Fairy tales a new history*. US: State University of New York Press.

- Bottigheimer, R. (2012). *Fairy tales framed early forewords, afterwords, and critical words*. US: Sunny Press.
- Brown, N. B. (2007). The therapeutic use of fairy tales with adults in group therapy. *Journal of Creativity in Mental Health*, 2 (4), 87-96. doi:10.1300/J456v02n04_08
- Büyü, G. T. (2015). Masalların katartik etkisi: kötülükten arınma. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (71):237-253.
- Coulacoglou, C. (2008). *Exploring the child's personality: developmental, clinical and cross-cultural applications of the fary tale test*. Charles C Thomas. [Adobe Digital Editions sürümü]. Erişim adresi: <http://library.bilgi.edu.tr/>
- Dewan, P. (2016). Perennially Popular: The appeal of classical fairy tales for children. *Children and Libraries*, 14 (2), 27-31. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.5860/cal.14n2.27>
- Duman, N. (2018). Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Duman, N. (2018). Peri masallarının çocuk psişesindeki önemi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 5 (23): 1078-1084.
- Escandell, N. G. (2014). *A study of the evaluation of fairy tales in disney films*. Doktora tezi, Universidad de Granada. Facultad de Ciencias de la Educación. (Grado en Educación Primaria). Erişim adresi: <http://digibug.ugr.es/handle/10481/36187>
- Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (3): 463-475.
- Korkut Raptis, B. (2015). Masal gerçekliği. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (71), 219-236.
- Madame Catherine-Anne d'Aulnoy (2017). 'Les contes de fees' Erişim tarihi: 15.03.2017. Erişim adresi: <http://p9.storage.canalblog.com/93/08/1296686/99028184.jpg>
- Madame d'Aulnoy. (2018, 16 Eylül). Erişim adresi: <http://www.wikizero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTWFkYW1lX2QnQXVsbm95>
- Malafantis, K., & Ntoulia, A. (2011). Rewriting fairy tales: new challenge in creativity in the classroom. [online paper] *Extravio. Revista electronica de literatura comparada 6. Universitat de Valencia*. Erişim tarihi: 10.05.2017. Erişim adresi: <http://www.uv.es/extravio> ISSN: 1886-4902.
- Şahin, M. (2011). Masalların çocuk gelişimine etkilerinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Milli Folklor*, 23 (89):208-219.
- Tsitsani, P., Psyllidou, S., Batzios, S. P., Livas, S., Ouranas, M., & Cassimos, D. (2011). Fairy tales: a compass for children's healthy development-a qualitative study in a greek island. *Child: care, health and development*, 38 (2),266-72. Erişim adresi: doi:10.1111/j.1365-2214.2011.01216.x.
- von Franz, M. L. (1996). *The interpretation of fairy tales*. Boston&London: Shambhala Publications,Inc.
- Zipes, J. (1983). *Fairy tales and the art of subversion : the classical genre for children and the process of civilization*. New York : Heinemann Educational Books Ltd.
- Zipes, J. (1999). *When dreams came true: classical fairy tales and their tradition* (Second Edition (2007) b.). New York-London: Routledge. [Adobe Digital Editions sürümü]. Erişim adresi: <http://library.bilgi.edu.tr/>
- Zipes, J. (2012a). *A fairy tale more than just a fairy tale*. Book 2.0 2: 1+2, pp.113-120. doi:10.1386/btwo.2.1-2.113_1
- Zipes, J. (2012b). *The irresistible fairy tale: The cultural and social history of a genre*. Princeton: Princeton University Press.
- Zipes, J. (2014). Toward a theory of the fairy tale as literary genre. *Presentation in Children's Literature Week Stop & Rewind: Remembering the genre that shaped us*. [Adobe Digital Editions sürümü]. Erişim tarihi: 01.05.2017. Erişim adresi: https://www.academia.edu/6192587/Fairy_Tale_Theory_Genre.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.453717 / Number: 5, p. 73-86, Autumn 2018

NURİ BİLGE CEYLAN SİNEMASININ ULUSLARARASI BASINDAKİ ELEŞTİRİLERİ ÜZERİNE BİR SÖYLEM ANALİZİ: BİR ZAMANLAR ANADOLU'DA ÖRNEĞİ A DISCOURSE ANALYSE ON NURI BILGE CEYLAN'S FILM ON INTERNATIONAL PRESS' CRITIQUES: ONCE UPON A TIME IN ANATOLIA

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.08.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Yetimova
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
İletişim Fakültesi Gazetecilik
Bölümü
serhat.yetimova@adu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5674-0284>

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aslan
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
İletişim Fakültesi Radyo Televizyon
ve Sinema Bölümü
maslan@adu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5322-767X>

Öz

Nuri Bilge Ceylan gerek Türkiye'de gerekse dünya çapında sinema çevrelerinin yakından takip ettiği yönetmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilginin nedenleri arasında yönetmenin sunduğu içeriğin evrensel dili olabildiği gibi bunda sanatın evrenselliği de belirleyici olabilmektedir. Yeni Türk Sineması içinde dünya sineması ile edebiyatını yakından takip eden bir Türk yönetmen olarak Nuri Bilge Ceylan, filmlerinde yerel ile evrenseli buluşturmaktadır. Anadolu'lu olgusunu incelediği Bir Zamanlar Anadolu'da filmi gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında oldukça ilgi ile karşılanmıştır. Filminde bürokrasi, taşralılık, kadın-erkek ilişkileri, ataerkillik ve atalet fikirlerinin işlendiği gözlenen yönetmenin filmi yurt dışı basınında birçok eleştiri ve haberin konusu olmuştur. Bu makale yönetmenin belirtilen filminin dünya basınındaki yansımalarına film eleştirisi başlığı altında bakmaktadır. Bu sebeple filmin basın arşivinde yer alan yazılar arasından İngilizce ve Fransızca basında yazan dokuz farklı ulustan eleştirmenin kaleme aldığı eleştiri yazılarını söylem analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmekte ve küresel modern kültürün etkisindeki eleştirmenlerin Anadolu gibi bir yerelliği eleştirme biçimlerine bakılmaktadır. Araştırmanın sonucunda dokuz farklı ulustan eleştirmen modernizm ortak paydasında belirtilen filmi eleştirmiş, kendi kültürleri ile Anadolu'lu arasında ilişki kurmak yerine Batı literatürünün kavram haritası olan feminizm, bürokrasi, Hristiyanlık, realizm, sembolizm, güvenlik, rekabet ve minimalizm gibi kavramları referans alarak Anadolu'ya bakmayı tercih etmişlerdir. Bu durum yapılan eleştirilerin bir ölçüde tek tiplere standartlaşmasını beraberinde getirmiş, Anadolu'ya ilişkin özgün fikir ve deneyimlerin eleştirilerin içinde yer almaması ile sonuçlanmıştır. Tüm bu veriler küreselleşen dünyanın kültürünün Batı merkezli bir okuma içinde olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bir Zamanlar Anadolu'da, Nuri Bilge Ceylan, Türk Sineması, Uluslararası Basın, Film Eleştirisi

Abstract

Nuri Bilge Ceylan is one of the reputable film director as known in Turkey and in the World. In this sense the reason of being known can be about universal language of the content or universalism of art. Nuri Bilge Ceylan is called a director of the New Turkish Cinema who agglomerate the things of local and universal in his films in the context of world literature and world cinema. So world press were interested about the film which contains the topics of bureaucracy, provincialism, female-male relations, patriarchy and inertia. This study aims to search for cultural reflexes of film critics from nine different nationalities on Ceylan's film. The notion of Anatolianism was analysed according to comments of critics who are in the effects of global modernism by discourse analyse method. Review articles selected on the press releases of the film were found on the official web page of the director. In the conclusion critics criticized the film within context of western terminology as like feminism, bureaucracy, Christianity, realism, symbolism, security, competition and minimalism. None of them has visited Anatolia and at least never mentioned about their own experiences or original sources related to Anatolia as like a local poet, national writer, historical byword, ethnic stich, other films, Turkish history etc. Every of the critic has acted to criticize the film according to sub terms of modernism as a standardized behaviour. So all these details showed the film criticism is under the effect of westernized modernism which excludes local/national/experimental comments.

Key Words: Once Upon a Time in Anatolia, Nuri Bilge Ceylan, Turkish Cinema, International Press, Film Critique

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yetimova, S. ve Aslan, M. (2018). Nuri Bilge Sinemasının Uluslararası Basındaki Eleştirileri Üzerine Bir Söylem Analizi: Bir Zamanlar Anadolu'da Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 73-86.

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen küresel enformasyon akışı mekânı ve onun kültürünü fiziksel gerçeklerinden koparıp siberetik bir şekilde yeniden var etmektedir. İnsanın mekân ile ilişkisi günümüzde bilgisayar ortamlarında hazırlanan tasarımlarla bir değişim içine girmişken, kültürel anlamda zaman-mekân ayrımı da ortadan kalkmaktadır. Küresel enformasyon teknolojileri sayesinde bilgi, değer, anlayış, düşünce, değer gibi soyut kültürel gerçeklikler de bir akış içine girmeye başlamış bu durum ulusal, yerel ve bölgesel aidiyetleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Mekân, artık bu durumunda siberetik mekân halini almaktadır. Siberetik mekânda da teknoloji, tüm ulusları/yerel oluşumları küreselleşmiş modern yaşamın birer parçası olacak dönüştürmüştür (Virilio 1991: 13; Akt. Bauman, 2006: 25).

*Toplumun McDonaldlaşması*¹ adlı eserinde ise Ritzer (2011) özellikle kültürün standart hale geldiğinden bahsetmektedir. Buradaki standartlaşmanın asıl amacı hesaplama, öngörülebilirlik ve denetim gibi ekonomik faydaları elde edebilmek için kurumların modern anlamda içine girdikleri dönüşümü ifade etmektedir. Dünyanın neresinde olunursa olunsun farklı tat, kültür, doku ve anlayışlara mesafeli duran bu yaklaşımın amacı sürprizler karşısındaki maliyet zararlarını en aza indirebilecek ve riskleri ortadan kaldıracak sürdürülebilir bir üretim düzeni oluşturmaktır.

Bu durum ekonomi için anlaşılabilirken sosyal yaşantıda bazı riskler ve kayıplar çok daha farklı sosyal kazanımların yolunu açabilir. Örneğin, dünyanın farklı bir coğrafyasında navigasyonsuz ulaşım, zaman kayıplarına ekonomik maliyet anlamında yol açsa da sosyal anlamda yerel insanlarla diyalog imkânı sunacağından bir fırsatın da habercisi olabilir.

Sosyal-kültürel ve ekonomik anlamda standartlaşma toplumda ana akımın standartlaşması anlamına da gelebilmektedir. Fakat bu durum alternatif yaklaşımların da standartlaşması anlamına da gelebilmektedir. *Sözün Farkı-Türkiye’de Tartışma Kültürü* (2014, Yön: Erhan Odabaş) adlı belgeselde yer alan gazetecilerden Sedef Kabaş’ın da belirttiği gibi Türkiye’deki medya ortamlarında popüler meseleler karşısında sürekli aynı popüler isimlerin görünmesi farklı bir görüşün yer alma riskinin ekonomik ve politik anlamda bertaraf edilmesine örnek olarak verilmektedir. Bu da medya dünyasının ekonomik anlamda reyting kaygısı ile açıklanmaktadır.

Standartlaşma sadece ana akım yaklaşımlarda değil eleştirel yaklaşımlarda da yer alabilir. Örneğin eleştirel düşüncenin Karl Marx ile sınırlanması gibi din tartışmasının da İslamîyet-Hristiyanlık-Musevilik üçgeninde dolaşması veya aydınlanmanın Doğu-Batı ekseninde tartışılması türünden yaklaşımlar da bir anlamda standartlaşmanın yansımaları olarak okunabilir. Bu anlamda hep aynı muhaliflerin televizyonda boy göstermesi, film eleştirmenlerinin hep aynı alternatif yönetmen, ülke, film ve söylemler içinde hareket etmesi, hep aynı ülke sinemalarının konuşulup hep aynı teorisyenlere atıfta bulunulması modernizm eleştirisinin de sürekli benzer aynı kavramlar üzerinden yapılması sonucunu doğurabilir. Aynı şekilde Türk sinemasının daimi olarak Amerikan ya da Fransız sinemasından etkilenmesi de Türk sinemasındaki kısıtlanmışlığın bir yansıması olarak okunabilir. Bu durumun da Ritzer (2011)’in belirttiği standartlaşmanın bir örneğini oluşturduğu söylenebilir.

Oysa 1970’li yıllarda başlayarak günümüze kadar farklı açılımlar yaparak gelen milli sinema tartışması bağlamında üretilen filmlerdeki Anadolu gerçeği de farklı bir modernizm tartışması içermektedir. Eleştirel olduğu kadar koruyucu (Türk-İslam muhafazakârlığı) olduğu da görülen bu akımın güdümünde çekilen filmler de Anadolu gerçekliğini anlamada Batı ideolojisi dışındaki bir süreç olarak anlamlı bilgiler sunabilir. Bu anlamda ne Türk basınındaki taramalarda ne de örneklem kapsamında yabancı basının konuyu ele alışında Anadolu gerçekliğini anlatan bu filmlerin eleştirilerde referans olarak

¹ McDonaldlaştırmanın tüketicilere, işçilere ve yöneticilere yönelik olarak ekonomi içinde kabul görmesini sağlayan avantajlar şu şekilde belirginleşmektedir (Ritzer, 2011: 34-39): 1. Verimlilik: Kısa zamanda doyurur. Kısa zamanda doygunluk hissi verir. Zahmet çekmeden yemeğe çabuk ulaşma imkânı sunar. Çalışanlar da yakından denetlenir. Etkili ve verimli açışmak hedeflenir. 2. Hesaplanabilirlik: Porsiyon büyüklüğü, maliyet, ürünü almak için gereken zaman hesaplanır ölçüde gerçekleşir. Bir şeyden çok almak ya da çabuk almak o şeyin iyi olması anlamına gelir. Bu sebeple nicelik nitelikle eşit hale gelir. (Ritzer burada bize şunu hatırlatmaktadır: "Çağdaş Amerikan kültürünün iki gözlemcisinin belirttiği gibi: "Kültür olarak genellikle 'ne kadar büyükse o kadar iyidir'e derinden inanma eğilimindedir" (Mitroff ve Bennis, 1989: 142; Akt. Ritzer, 2011: 35). Ayrıca yemek yapmak için harcanan zaman, yemek almak için gidip gelinen zaman da bir karşılaştırma konusu haline gelir. Çalışanlar da bu açıdan önemlidir; az paraya çok hızlı ve çok iş yapmaları beklenir. 3. Öngörülebilirlik: McDonald’s ürün ve hizmetleri her yerde ve her zaman aynı olacağını garanti eder. Kötü lezzet ya da daha iyi lezzet gibi sürprizler bu dünyada yoktur. 4. Denetim: Tüketenler denetlenmektedir çünkü yazılar, sınırlı münüler, az seçenekler, rahatsız iskemleler yemek yiyenleri hemen yiyip çıkmak zorunda bırakır. Çalışanlar da kullanılan robotik teknolojilerle denetim altında tutulur.

yer almadığı görülmektedir. Anadolu'ya dışarıdan değil içeriden bakılması gerektiğini savunan bu akımın ürettiği filmlerde eleştirel olduğu kadar değerleri sahiplenici ve olumlu kişi, kurum ve gelişmeleri ön plana çıkarıcı refleksler bulunmaktadır.² Eleştirmenlerin Anadolu gibi bir gerçekliği ele alırken bu gerçekliği daha önce farklı açılardan ele almış yönetmenlerin çalışmalarına atıfta bulunmaları anlamlı olabilir. Özellikle bu makalenin örneklem kısmında ele alınan yabancı eleştirmenlerin yazılarında filmi değerlendirirken Türkiye'deki benzer filmlere atıfta bulunmalarına rağmen Batılı örneklerine gönderme yaptıklarına tanık olunmuştur.

Bu makale *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmine uluslararası basının farklı uluslardan olan film eleştirmenlerinin bakışını incelerken bir kimlik ve kültürel mekân aracı olarak Anadolu'luk kavramını hangi referanslarla tartıştıklarını söylem analizi yönetimini kullanarak çözümlenmek amacındadır. Filme ilişkin uluslararası basında yer alan yazılara Nuri Bilge Ceylan'ın kendi sitesinde filmle ilgili basın bültenleri kısmından toplu olarak ulaşılmıştır. Burada yer alan İngilizce ve Fransızca eleştiri yazıları arasından farklı ulusları temsil eden eleştirmenlerin yazıları ele alınmıştır. Çalışmanın önemi Nuri Bilge Ceylan'ın Anadolu'sunun uluslararası toplumca nasıl okunup algılandığı üzerinde belirginleşirken bu okuma kapsamında nasıl bir sözcük zenginliğinin (Bilgin, 2006: 18-28) uluslararası toplumca üretildiğinin de tespit edilmesi amaç edinilmektedir.

Nuri Bilge Ceylan ve Filmlerindeki Anadolu

1959 yılında İstanbul Bakırköy'de doğan Nuri Bilge Ceylan'ın çocukluğu Çanakkale, Yenice'de geçmiştir. Nuri Bilge'nin Anadolu fikri ile tanışması İstanbul Yeşilköy'de Ziraat Araştırma Enstitüsü'nde çalışmakta olan Ziraat mühendisi babasının Çanakkale'ye bilinçli bir tayin istemesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu taşınma esnasında Nuri Bilge iki yaşındadır ve lise eğitimine kadar orada kalmışlardır. *Mayıs Sıkıntısı* (1999) filmi Nuri Bilge'nin işte bu çocukluk yıllarının Anadolu'sunun anlatıldığı ilk uzun metraj filmidir. Türkiye'deki siyasi çalkantıların olduğu 1970 ve 1980'li yıllar Nuri Bilge'nin yaşamında eğitimin kesintiye uğradığı yıllar olur. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Kimya, Boğaziçi'de Elektrik, Mimar Sinan'da Sinema eğitimleri bu sebeple hep kesintiye uğrar. Bu anlamda Anadolu'daki kurumsal kültürle bir bağ kuramamış olduğundan kendi gerçekliğini hep sınır ötesinde arar fakat buralarda da bir türlü mutlu olamadığını fark eder. İngiltere ve Amerika yolculukları ile ne Batı, Nepal yolculuğu ile de Doğu mevcut kültürel sınırlılıklar içerdiğinden Nuri Bilge'nin zihnindeki soyut ve sonsuz vatan ve mekân kavramlarının bir karşılığı olamayacaktır (Ceylan, 2018).

Nuri Bilge'nin genelde mekân özelde de Anadolu ile kurduğu ilişki ulus ötesi izler taşır. Onun için vatan daha çok soyut olarak yazar, şair, ressam, müzisyen ve yönetmenler gibi dünyanın uzamsal ve zamansal sınırsızlığı içinde var olmuş insanların yaşadığı bir mekân olarak belirir. Nuri Bilge Ceylan sineması işte bu arayışın izlerini ve duraklarını taşır. Nuri Bilge Ceylan sinemasının mekân ile kurduğu ilişki dikkate alındığında filmlerinde öne çıkan özellikler şu şekilde maddeleştirilebilir (Eralp, 2015; Ceylan, 2018; Abakan, 2008, NTV 1999, CNN 2016, Sight and Sound 2012, Ntv, 2011):

- i. Filmlerindeki Anadolu idealizmi (Türk insanını anlatma idealizmi) köylülük taşralılık ve kentlilik üçgeninde incelenmiştir. Filmleri, Anadolu'nun ve İstanbul'un ilginç mekânlarında çekilmiştir. *Koza* (1995), *Kasaba* (1997) ve *Mayıs Sıkıntısı* (1999) Çanakkale'de, *Uzak* (2002)

² Ulusal sinema ve milli sinema tartışmalarının yaşandığı 1973 yılında, MTTB sinema kulübü, Metin Erksan, Halit Refiğ, Üstün İnanç, Yüksel Çakmaklı, Duygu Sağıroğlu ve farklı düşünce topluluklarından sinemacıların da katıldığı "*Milli Sinema Açık Oturumu*" adıyla bir toplantı organize eder. MTTB Sinema Kulübü Başkanı Mehmet Kılıç konuşmasında, milletler mücadelesinde ve kültür savaşında sinemanın, şüphesiz en önemli silah olarak kullanıldığını, Türk sinemasının Batı'nın bombardımanı altında olduğunu söyleyerek dikkatleri üzerine çekmiştir. Devletin milli kültür politikası bulunmayışının normal bir sonucu olarak bizzat Türk sinemasında Batı filmlerinin kötü kopyalarını görmek üzücü olduğunu söylemiştir. (Hazar, 2010: 214). Aynı toplantıda söz alan Yücel Çakmaklı ise sinemada ne yapmak istediğini ve milli sinema anlayışını şöyle anlatmıştır: "Milli Sinema, Milli Kültür'ün sinema diliyle anlatılmasıdır. Milli kültür bir toplumun, yani milletin, tarihi birikiminden aldığı duygu, düşünce ve yaşama biçimi ile oluşturduğu değer hükümleridir. Mücerret olarak bu değer hükümleri ilim, sanat ve dindir. Müşahhas olarak da tarihi geçmişimiz içinde incelediğimizde özellikle Selçuklularda ve Osmanlılardaki yaşayış biçiminde teşekkül eden değer hükümlerinin oluşturduğu kıymet hükümleridir. Şimdi burada gayet önemli bir mesele olarak *milli sinema* anlayışında yabancı kültür ile şartlanmamak ve yabancı kültürün emperyalist siyasetine mağlup olmadan kendi öz kültürümüzü müdafaa edebilmek (yani kendi kültürümüzü müdafaa ederek olaylara, hadiselerle, yaşayışlara bu görüş açısından bakmak) durumu ortaya çıkarmaktır. Ben şimdiye kadar yaptığım filmlerde biraz önce tarifini verdiğim *milli sinema* anlayışı içinde, Türk insanının yaşayışını ve bir takım olaylar karşısındaki davranışını aksettirmeye çalıştım" (Tezcan, 2010: 330).

- İstanbul'un Beyoğlu, Cihangir ve çevresinde, *İklimler* (2006) İstanbul, İzmir ve çevresi (Selçuk) ile Ağrı'da, *Üç Maymun* (2008) yine İstanbul Yedikule'de, *Bir Zamanlar Anadolu'da* (2011) Kırşehir ile Yozgat ve çevresi (Keskin)'nde, *Kış Uykusu* (2014) Nevşehir-Ürgüp yöresinde ve son olarak *Ahlat Ağacı* (2018) da Çanakkale'nin köylerinde çekilmiştir.
- ii. Ulus ötesi anlatılar içerir: farklı zaman ve mekânların doğrusal olmayan şekilde karmaşık biçimlerde iç içe geçmişliği
 - iii. Fotoğrafın/görüntünün egemen olduğu atmosfer sineması: panoramik mekân görüntüleri, yüz ifadeleri, sözden çok davranışlar, mevsimsel/zamansal kontrastlar
 - iv. Sahnelerin geçişleri ve kurgusunda mühendislik hassasiyeti
 - v. Kimliklerinden çok kişilikleri güçlü insanlarla çalışmayı tercih etmesi
 - vi. Sinematek kültürüne aşinalığı (Amerika ve İngiltere yılları)
 - vii. Rus sineması ve edebiyatı (Tarkovsky, Dostoyevski, Çehov vb.)'dan fazlasıyla etkilenmiş olması
 - viii. En çok etkilendiği yönetmenlerin: Omer Bayev, Cacankaya, Kaley Richard, Andrei Tarkovsky, Robert Bresson, Michelangelo Antonioni, Yasujirô Ozu, Robert Bresson, Ingmar Bergman oluşu
 - ix. Sait Faik'den etkilenmiş olması
 - x. Durum komedisine yönelmesi
 - xi. Amatör ve profesyonel oyuncularla birlikte çalışması
 - xii. Alternatif fikirlere açıklık (Setçinin fikirleri bile önemlidir) ve serbest çağrışım yöntemini benimsiyor olması
 - xiii. Filmleri aktif seyirciye hitap ediyor; düşünen hayal kuran ve soru soran seyirciye yönelik filmler yapması

Nuri Bilge Ceylan'ın Anadolu'yla ilgili en fazla öne çıkan filmi, *Bir Zamanlar Anadolu'da* (2011) gibi görünmektedir. Ancak kendisi, *Mayıs Sıkıntısı* (1999) isimli uzun metraj filmi ile yıllar önce Anadolu gerçekliği üzerine eğilmiştir. Babasının Amerika'da eğitim alıp öğrendiği ileri ziraat tekniklerini köyünde uygulamaya çalışması karşısında Anadolu'nun sessizliği, kültürel çoraklığı ve ataleti; bunun yanında yönetmen olma hayalini gerçekleştirmeye çalışan bir gencin (kendisinin) karamsarlığı ile birlikte bu yönetmenin çocukluğunun temsil edildiği anlar filmdeki mekânsal-zamansal gerçekliğin içinde verilmektedir. Kritik (NTV, 1999) Programında Ceylan, *Mayıs Sıkıntısı* (1999) filmi ile ailesini ölümsüzleştirme iddiasının olduğunu belirtmektedir. Geçmişe duyulan özlem, geçmişin elden kayıp gitmesine dur deme, onu belgeleme ve sonsuzlaştırma isteğinin bu filmde ağır bastığı görülmektedir. Buradaki mekân yönetmenin çocukluğu, gençliği ve hayalleri olarak soyut bir karakter taşımakta, gerçeklikle hayali birleştirmektedir. Belirtilen programda Atilla Dorsay ve Alin Taşçıyan belirtilen filmin *cinema-vérité* ve belgesel özelliklerini taşısa da bunların da içerdiği bir kurmaca yapı olarak öne çıktığını belirtmektedirler (NTV, 1999).

Aynı şekilde *Koza* (1995), *Kasaba* (1997) ve sonrasında *Uzak* (2002)'ta köylülük ve kentliliğin Nuri Bilge Ceylan sinemasındaki gerçekliğin iki ayağını oluşturduğuna tanık olunmaktadır. Daha sonraki filmleri olan *İklimler* (2006) *Üç Maymun* (2008), *Kış Uykusu* (2014) ve son filmi *Ahlat Ağacı* (2018)'nda da Nuri Bilge, devam eder şekilde kentlilik ile köylülüğün iz düşümünü aramıştır. Nuri Bilge'nin kasabaları işsizlik, kötümserlik, yalnızlık, kimsesizlik, boşluk, hiçlik, yalan ve ölüm fikrinin ağır bastığı bir mekân olarak temsil ediliyorken, köylülük, bilgeliğin, saflığın ve erdemli olmanın, kent ise arada kalmışlık ile yanılsamalarının mekânı olarak temsil edilmektedir. Bazen de kentliliğin içindeki köylülük veya köylülüğün içindeki kentlilik de onun sinemasının bir yansıması durumundadır. Bunun en ileri temsili *Kış Uykusu* (2014) filmidir. Nuri Bilge sinemasında durum komedisi, mesleki idealizm, değişim, arayış, sürpriz yüzleşmelerin kısmen de olsa var olduğunu hatırlamak gerekir. Nuri Bilge sinemasının bu yapısı, yaşamdaki iyi-kötü, doğru-yanlış veya güzel-çirkin diyalektiğinin yansıması gibidir. Ağırlıklı olan kötü, yanlış ve çirkin olandır ve Nuri Bilge sinemasının estetiği bunları vurgular niteliktedir (Eralp, 2015; Ceylan, 2018).

Bir Zamanlar Anadolu'da (2011) filmi ise bir cinayet vakasının çözülmesi esnasında tüm ana karakterlerin erkek olduğu farklı meslek gruplarından (asker, polis, savcı, doktor, kâtip vb.) kişilerin (NTV, 2011) davranışlarını referans alarak bir cinayetin çözülmesi sürecinde onların vücut verdiği Anadolu imgesinin fotoğrafını çekmektedir. Nuri Bilge'nin Anadolu'su ne geçmişte yaşamış şair, âlim, derviş, ozanların yüzyıllardır birlikte ördükleri geleneksel Türk-İslam medeniyetinin ne de ondan önce varlık göstermiş Bizans-Rum medeniyetinin ne de çok önceleri yaşamış arkaik kültürlerin Anadolu'sudur.

O'nun Anadolu'su bu kadim gerçekliğin günümüzde modernize şekilde deforme edilmiş halidir. Bürokrasi, güç ve otorite mücadelesi, kadın-erkek çatışması, geçim sıkıntısı, cinayet, atalet ve çağ dışılığın, adaletsizlik ve çıkar ilişkilerinin ucuz hesaplarla gerçeklik kazandığı modern bir Anadolu'dur. Bugünün Anadolu'su daha doğrusu çok kimlikli ve çok kültürlü küresel ve post modern bir Anadolu'dur.

Nuri Bilge Ceylan ile 55. BFI Londra Film Festivalinde bir röportaj gerçekleştiren *Sight and Sound* dergisinden Geoff Andrew (2011)'in soruları ve yönetmenin bunlara verdiği cevaplar dikkate alındığında filmdeki Anadolu anlatısının post modern ve ulus ötesi karakter sergileyen bir yapı olma özelliği dikkat çekmektedir. Doktor ve savcı gibi meslekleri icra edenlerin bu filmde kentsoyluluğu ve entelektüel düşünceyi temsil ettikleri ve daha çok kendi aralarında paylaşımda buldukları ifade edilmektedir. Bunun yanında otopsi memuru, polis ve hizmetliler ise daha çok güdusel/tepkisel şekilde hareket eden bir karakter yapısı içinde yereli temsil ettikleri vurgulanmaktadır. Bu tartışmada kent soylu insanların daha içten pazarlıklı, melankolik ve karmaşık düşüncelere sahip kişiler olarak ön plana çıkarıldıkları üzerinde durulmaktadır. Özellikle doktor karakterinin komünal özellik gösteren bölge için bir "yabancı" olduğu ve bu sebeple "hiçlikci (nihilist)" davranışlar sergileyen birisi olduğu yönünde fikirler yönetmen tarafından vurgulanmaktadır. Bunun yanında insanların ölümü, doğrudan veya metaforik olarak sürekli çağrıştırır şekilde yaşamaları ve bunun somut örneklerini ortaya koymaları yönetmenin altını çizdiği bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin merkezindeki cinayet meselesi, savcı ile doktorun ölümden konuşmaları, muhtarın morg sahnesi, polisin hasta çocuğuna ilaç yazdırması türünden tüm bu örnekler, Anadolu fikrinin hayattan çok ölümle kaynaşmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca çocukların, gençlerin ve de kadınların egemenler tarafından görünmez kılındığı fikri de ölüm bağlamında işlenmektedir. Bu anlamda Nuri Bilge'nin Anadolu'su erkek egemen söylemin kadınlara ve çocuklara yaşam hakkı tanımayan bir teritoryal gerçeklik sunmaktadır (Andrew, 2011).

Nuri Bilge Ceylan sinemasının mekân ile kurduğu ulus ötesi ilişkiyi *İklimler* (2006) filmi üzerinden inceleyen Pekerman (2012: 196-211); Nuri Bilge'nin bu filmde kadın bedenini mekânlar sürekli değişe de ataerkil bir sınırsızlığa hapsedtiğini ve kendi yarattığı erkeksi dünyaya bağımlı kıldığını savunmakta ve bunu da agorafobi³ kavramıyla açıklamaktadır. *Mayıs Sıkıntısı* (1999) ve *Kasaba* (1997)'nin da erkek egemen mekânlarda geçtiğini belirten Pekerman (2012); Ceylan'ın Anadolu'sunun geleneksel erkek egemenliğinin mekânı olarak temsil gördüğünü düşünmektedir. Bu yaklaşımın arka planında Deleuze ve Guattari (1980)'nin "Şizoanaliz" ve "Feminizm" gibi kavramlarına atıfta bulunan Pekerman (2012), ulus ötesi yaklaşımda kadınlığın erkeklik tarafından kısmen veya tamamen ırksal ve sınıfsal olarak baskılandığını belirtmektedir. Deleuze ve Guattari, kadınlığı azınlığın, erkekliği de çoğunluğun sesi olarak görmektedir. (Castaneda, 1974; Buchalan, 2008, Holland 1999; Akt. Pekerman, 2012: 196-211). *İklimler*'in erkeği İsa, kadını eşya olarak gören bir bakış açısına sahip olmakla geleneksel ve kent kurnazlığında biri olarak resmediliyorken Bahar ise, evle ilişkisi olmayan hem saf-masum bir Anadolu kadını hem de kentli bir feminist canlandırmaktadır. Çünkü filmin sonunda Bahar, İsa'yı reddederek ona direnç göstermiştir (Pekerman, 2012).

Bir Zamanlar Anadolu'da (2011) adlı filme bakılacak olursa, buradaki karakterlerin neredeyse tamamının erkeklerden oluştuğu kadınların kısmen veya pasif durumda konumlandığı görülmektedir. Bu durum Anadolu'yu erkek egemen bir söylemin parçası kılmakta ve bunu da hem geleneksel hem de kentli karakterler üzerinden gerçekleştirmektedir. Nur Bilge'nin Anadolu'su içinde hem kadını (muhtarın kızı) ve çocukları (mahkûmun çocuğu) baskılayan hem erkekler arası bürokratik güç yarışlarının hem de kentli-yerel çatışmasının yaşandığı modern/post modern sosyolojik bir coğrafyadır.

³ Agorafobi açık alan korkusuna verilen isimdir: "Aslında bu kişiler, yani panik atak yaşayanlar, herhangi bir ortamda PA yaşarlarsa yardım alamamaktan, ortamdaki çıkarılıp hastaneye, doktora yetiştirilememekten, ya da ortamda rezil olmaktan korkarlar. Özellikle kapalı ve kalabalık alanlarda, 'yeniden bir fenalık geçireceğim, buradan çıkamayacağım, doktora yetiştirilemeyeceğim, aklımı kaybedebilirim ya da saçma bir şey yapabilirim, yanımdakiler korkar, etrafımdakiler ne düşünür, doktora gidemem' diyorlar. Bu kişiler dışarı yalnız çıkamıyor, sinema, tiyatro, alışveriş merkezleri gibi kalabalık mekânlara gidemiyor. Evlerinde yalnız kalamıyor, yanında mutlaka birini istiyorlar. Örneğin, İstanbul'da yaşıyorsa, iki kıta arasında karşıdan karşıya geçemeyebiliyor yıllar boyunca. Bu nedenle işlerini kaybedenler bile var. Hele de söylediğim gibi ilk atağımı arabada ve tünelde ya da sıkışık trafikte yaşamışsa bunu kesin olarak yapamıyor. Yaşanan yer ve duruma özgü fobi geliştiriyorlar. Bazı kişiler yıllarca iş yaşamından ve normal hayattan kopuyor. Tatile gidemiyor, bulunduğu yerden çıkamıyor, uçağa binemiyor, işine gidemiyor. Panik atak durumunda genellikle uzun yol korkusu da olabiliyor. Genellikle kontrol sorunları olduğu için, bazıları gideceği yere otobüsle gidemiyor, kendi aracıyla gidebiliyor (Baripoğlu & Burkovik, 2018)."

Bir Zamanlar Anadolu Filmi Üzerine Yerli ve Yabancı Basındaki Tartışmalardan Örnekler

The New York Times gazetesinden Manohla Dargis imzalı 21 Mayıs 2011 tarihli haberde filmin insan doğasını anlamaya yönelik eğlenceli ve meraklı bir yolculuk sunduğundan bahsedilmektedir. Metaforik bir doğa temsilinin olduğu belirtilen yazıda öne çıkan kavramlar, insan doğası, minimalizm, ateşböceği benzetmesi olarak verilmektedir.

Benzer şekilde *The New York Times* gazetesinden Stephen Holden (2011) ise Nuri Bilge'nin filminin Bela Tarr'ın *Torino Atı* (A torinói ló, 2011) filmi gibi uzun ve ama kendisini kibarca sevdiren bir film olarak görmektedir. Karakterler üzerine değerlendirmede bulunan haberde doktorun bir Çehov karakteri olarak ahlaki tartışmanın merkezinde olduğunu belirtmekte, savcıcı mizahi, polisi de homofobik bir karakter olarak gördüğünü belirtmektedir.

Time Out London'dan Dave Calhoun (2011) ise Nuri Bilge Ceylan sinemasının genel özellikleri arasında gündelik hayatın banallikleri, karamsarlık, insani kriz anlarındaki iğneleyici sorgulama ve absürt komedi gibi özellikleri bulurken *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmi polisiye olamayacak kadar farklı bulmaktadır. Böyle düşünmesine neden olan husus farklı özellikte karakterlerin bir araya getirilerek farklı bir gerçekliğin peşine düşülmesidir.

Variety'de filmin haberini yapan Justin Chang (2011) ise filmde erkek ve çocuk karakterlerin çok az sahnede geçmesini erkek egemen toplumsal düzenin rahatsız edici bir yansıması olarak okumaktadır. Filmi bu yönüyle mahallî bir hikâyeyi evrensel kodlarla açıklamaya çalışır bulduğunu belirtmektedir.

Anadolu'yu "Gerçeklerin yalan söylediği yer" olarak gördüğünü belirten Özlem Köksal (2011) ise savcının maktulün teşhisi esansında kendisini Clark Gable'a benzetmesini kişilerin mesleki kimliklerinden uzaklaşp eşitlenmesini (insanileşmesini) çağrıştırdığını düşünmektedir. Kısa süre de olsa mizahın hayatlarına girmesi filmdeki kişilerin aşırı ciddiyetini yersiz kılmıştır. Köksal'ın gerçeklerin yalan söylemesi olarak belirttiği nokta ise doktorun, işlenen cinayette zorla ölüm olduğunu bilmesine rağmen bir anormalliğin yaşanmadığını rapora yazdığını sahnedir.

Adam Hollingworth (2012) imzalı haberin başlığındaki ifade ise oldukça ilgi çekicidir: *Bir Komedi Eleştirisi: Bir Zamanlar Anadolu'da (2012) (Veya insanlığı sevmekten imtina edip ondan nefret etmeye nasıl başladım?)*. Bu yazısında Hollingworth (2012) Sergio Leone filmlerine gönderme yapıp Amerika'nın engin bozkırları ile Anadolu hikâyeleri arasındaki "farklılığa" işaret ederek Leone'nin *The Good, the Bad and the Ugly* (İyi, Kötü ve Çirkin, 1966) adlı filminde Amerikan sivil savaşının da açık şekilde konu edildiğini belirtmektedir.

Jean-Luc Douin'nin 22 Mayıs 2011 tarihli *Le Monde*'daki değerlendirmesine (Ruhun Bilgisizliği Üzerine Karanlık Bir Film) bakıldığında ise Nuri Bilge'nin karakterlerinin daha çok psikolojik olarak (zayıflık, takıntılık vb.) ele alındıklarından ve filmin hem kurmaca hem de belgesel özellikler gösterdiğinden bahsedilmektedir. Dostoyevski romanlarını çağrıştıran bir anlatıma sahip olduğu düşünülen filmin kurmaca yapısının gerçekçi, trajik ve mizahi özellikler barındırdığının altı çizilirken Raymond Depardon, Frederick Wiseman'nın gerçeklik algısı ile Cristi Piu'nun *La Mort de Dante Lazarescu* (Dante Lazarescu'nun Ölümü, 2006) adlı filmi arasında karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Jean-Luc Douin (2011)'nın dikkat çektiği bir diğer detay ise gece muhtarın verdiği yemek sahnesinde yüzü ışıltılı bir kadının görünmesinin Johannes Vermeer⁴'in tablolarına (İnci Kúpeli Kız örneğinin) benzetilmesidir. Gündelik hayattaki sıra dışı anları dikkatli ışık kullanımı ve sevgi teması bağlamında işleyen Hollandalı ressamın bu bağlamda anımsandığı görülmektedir. Bu ressamın ünlü tablolarında hastalık üzerinde durması erkek egemen bir toplumdaki sevgi hastalığını anlatmak için yazar tarafından bir araç olarak öne sürüldüğü görülmektedir. Özellikle filmdeki son sahnelerin bir roman gibi betimlendiği düşünülen yazıda, toplumsal maskelerin ve kişisel acıların yönetmen tarafından deşifre edildiği, erkek egemen bir toplumdaki cinayetin dul kadınlar ile babasız kalan çocukların acılarını gölgede bıraktığı vurgulanan noktalar arasında yer almaktadır.

⁴Johannes Vermeer maddesi için Vikipedi özgür ansiklopedine bkz.: "Vermeer yaşamı boyunca başarılı, taşralı bir tür ressamı olarak tanındı. Ölümünün ardından eşi ve çocuklarına borç bırakmasından -muhtemelen nispeten az tablo ürettiği için- zengin olmadığı bellidir. Vermeer, parlak renkler, peygamberçiçeği mavisinden sarıya kadar pahalı boya maddeleri kullandığı resimleri üzerinde son derece dikkatli ve yavaş çalıştı. Tablolarındaki ışık kullanımı ve ustalıkla işleyiş ile ünlendi. Çalışmalarında çoğunlukla açık bir sevgi teması özellikle de aşk hastalığı dikkat çeker. Onun eserlerinde yarattığı dünya yaşadığına göre çok daha kusursuzdu (Wikipedia, 2018)."

Türkiye’de film ile ilgili çıkan yazı ve haberlere bakıldığında oldukça fazla sayıda içeriğe rastlanmaktadır. Bunlar arasında *T24* gazetesinin 19 Mart 2012 tarihli haberi dikkat çekmektedir: “İngiliz eleştirmenler Bir Zamanlar Anadolu’da filmi başyapıt ilan etti”. Bu haberde İngilizlerin filme ilgi göstermesinin asıl nedeni alışlagelmiş polisiye filmlerin dışında Rus edebiyatına ilgi duyan bir Türk yönetmenin polisiye filmi bulmaları gösterilmektedir. Bu yönüyle İngiliz eleştirmenler Ceylan’ı “Bergman veya Tarkovski’ye en yakın isim” olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Atilla Dorsay’ın 22 Mayıs 2011 tarihli *Sabah* gazetesindeki değerlendirmesinde ise filmdeki tanınmış karakterlerin görüntülerinin önemli ölçüde değiştirildiği, filmin aslında Sergio Leone filmlerine benzemediği ve Anadolu’daki insanlık örneklerinin hikâye temelli ve etkin bir sinematografi ile izleyiciye sunulduğu bilgisi verilmektedir.

Semir Aslanyürek’in “Bir Ülkenin Otopsi veya NBC’nin Anatomi Dersi” başlığıyla 01 Ekim 2011 tarihinde *Habersol*’daki yazısında ise filmin Rus sinema ve edebiyat kültürü ile harmanlandığı, taşıdığı edebi derinlik dolayısıyla hayranlıkla karşılanan karakterlerin tasvirlerinin ön plana çıkarıldığı ve böylelikle filmin dramaturjik özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir. Aslanyürek’in gerçekte Recep İvedik metaforunda bir Türkiye’nin mecazide de kadınlık ile Anadolu’nun diri diri toprağa gömüldüğü fikri üzerinden filmi okuyuşuna tanık olunmaktadır.

Filmi, “Elma ve Ağaç” başlığıyla değerlendiren Ece Temelkuran (2016) ise filmdeki ağacın yönetmeni, elmanın da doktoru temsil ettiğini düşünmektedir. Erkek ve ölüm metaforları üzerinden anlatıldığını düşündüğü filmde Temelkuran’ın dikkat çektiği diğer noktalar arasında dinin çok başat bir rol oynamadığı, çocukların bu cinayetlerin asıl kurbanı oldukları ve yönetmen tarafından Anadolu’da böyle bir deneyim yaşayıp da sonrasında böyle bir film çekmenin başlı başına çok zor bir iş olduğu yer almaktadır.

Diğer mecralarda olduğu gibi *Umran* dergisinin Aralık 2011 sayısında da Süleyman Ceran’ın filmi en ince ayrıntısına kadar nesne ve kişileriyle analiz etmesine karşın Türk modernizminin Anadolu’daki yansımalarının nedenleri üzerinde durmamakta; yalnızca filmdeki tespitleri vermekle yetindiği görülmektedir.

Bulgular: Dokuz Farklı Ülkeden Eleştirmenin Gözünden Bir Zamanlar Anadolu’da

Aşağıda filmi eleştiri konusu yapan eleştirmenlerin filme dair yaptıkları yorumlarda öne çıkan söylem veya yaklaşımlar maddeler halinde verilmiş hemen sonrasında da bu söylemlere veya yaklaşımlara dayanarak bir sözcük kiti oluşturulmuştur. Başlıkta ülkesinin verilmesi yazarın hangi ulusu temsilen eleştirisini kaleme aldığını göstermektedir:

Amerika: Bilinmeyen ve Bilenmeyenler (Amy Taubin, Art Forum, Ocak 2012)

- Netlik ifade etmeyen kavramların kullanılması
- Işık ve gölge oyunu
- Cinayeti işleyen Kenan’ın Bizanslı Hristiyanlara benzetilişi
- Savcı ve doktorun kendi aralarında konuştuğu cinayetin nedeninin zina olabilirliliği
- Doktorun hikâyesinin merkezinde oluşu ve Çehov’un *Anyay Dayı* adlı hikâyesindeki Astrov’a benzetilişi
- Polisin “nerede bir tutam solucan görsen neden olarak kadını ara” şeklindeki sözleri
- Muhtarın kızının aniden belirişinin Eiffel Kulesinin ışılmasına benzetilmesi
- Otopsi sahnesinde doktorun gerçek dışı bilgi verip cinayetin seyrini değiştirmesi
- Cinayetin nedeninden çok karakterlerin davranışlarının ön plana çıkarılması

Muğlaklık	Estetik	Zina	Rus Edebiyatı	Kadın	Modernite
Yalan	Süreç				

Yukarıda belirtilen ifade ve yaklaşımlar dikkate alındığında eleştirmenin günümüz mekân kavramının muğlak ilişkilerle örülü oluşuna dikkat çektiği görülmektedir. Bu muğlaklığın kadın-erkek ilişkilerine dair bir yaklaşım özelinde kurulduğu ön plana çıkarılmıştır. Filmdeki muğlaklığın temel nedeninin kadının beden var olmakla birlikte reel düzenin içinde yer almayışı ile açıklandığını düşünen eleştirmen, yönetmenin bunu Rus edebiyatının keskin analiz gücünü kullanarak fark ettiği düşüncesindedir. Toplumda sürekli maskelerin olduğu bir yalana vurgu yapan eleştirmen, kadının toplumda bir şekilde görünse de ne bürokraside, ne hiyerarşide ne de otorite içinde belli bir gücün temsilcisi olarak var olamamasını toplumsal yalan metaforu ile vermektedir.

Ermenistan: Anadolu'nun İçine Doğan Düşünceler (Armen Karaoghlanian, Daily Trojan, Ocak 2012)

- Filmin kır ve şehir olarak iki farklı mekânda geçtiği
- Elma sahnesi ile aksiyondan düşünceye geçildiği düşünülür; Tarkovsky ve Abbas Kiarostami filmlerine benzerliğine dikkat çekilir
- Mizah (Kabak sahnesi)
- Kişilik ve insanlık sorunu
- Ucu açık sorular sormaya zorlanan izleyici

Köylülük	Kentlilik	Rus Sineması	İran Sineması	Mizah	İnsanlık
Aktif İzleyici					

Eleştiride ön plana çıkan söylemler dikkate alındığında Karaoghlanian (2012)'in özellikle konuyu köylülük-kentlilik denkleminde ele aldığı görülmektedir. Filmdeki karakterlerin farklı davranışlar sergilemesinin temel nedeni olarak içinden geldikleri sosyolojik gerçekliğe özellikle işaret edildiği görülmektedir. Eleştirmen tarafından film ile Rus ve İran sinemaları arasında yakın bir benzerlik kurulduğu da görülmektedir. Bu benzerliğin temel nedeni Rus ve İran sinemasının olaydan çok olgular üzerinden duran yapılarıdır. Ayrıca ciddi bir konunun mizah ile harmanlanmış olduğunun da vurgulandığı değerlendirilmede cinayet meselesinin bir öldürme eylemi değil insanlık meselesi olduğu üzerinde durulurken filmin izleyiciyi sorular sormaya yönelttiği düşünülmektedir.

İsrail: Şüpheli duymayan izleyiciler için zor bir seyir deneyimi olabilir fakat ince işlenmiş şifreli bir hikâye: Bir Zamanlar Anadolu'da (Dan Fainaru, Screen Daily, Mayıs 2011)

- Çehov ruhu
- Cinayetten çok onun oluş biçimi ve oluş nedenleri
- Banal görüntünün ardında hissedilen derinlikli etkilerin psikolojisi
- Kendini gizleyen bireylerin filmin sonunda afişe olması Türk toplumunun resmidir
- Anadolu hep vardır yönetmenin diğer filmlerinde de
- Işık, insan yüzlerini etkinleştirmek için var bu yüzden gece resimlendirilen karakterler
- Star oyuncuların iradan rollerde oynatılması
- Filmin Sergio Leone filmlerine benzerliği

Rus Edebiyatı	Süreç	Psikoloji	Türk Toplumun Sosyolojisi	Anadolu	Karakter
Basitlik	Oksidentalizm				

Fainaru (2011)'nin yorumunda öne çıkan nokta filmin Türk toplumunun sosyolojik yapısını görünür kılmaktır. Anadolu ile hep bir meselesinin olduğu düşünülen yönetmenin popüler olanı değil görünmeyeni anlatmaya çalıştığı filmlerinde hep bir Batı eleştirisini (modernite, kültür endüstrisi, çarpık toplumsal ilişkiler, haz, yalan vb.) bulmanın mümkün olduğu görüşü hâkimdir.

Japonya: Bir Zamanlar Anadolu'da (Kenji Fujishima, Slant Magazine, Ekim 2011)

- Konu itibarıyla bir polisiye film klişesi olsa da Ceylan'ın elinde konu başkalaşıyor
- Karakterlerin iç yolculukları
- Roger Ebert'in sözü: "Filmin ne anlattığı değil nasıl anlattığı önemlidir"
- Savcının anlattığı gizemli bir kadının öldürülüş hikâyesi bu filmin de şifresini oluşturmaktadır
- Cohen kardeşlerin No Country for Old Men'i gibi içe bakışsı bir film
- Nusret karakterinin ölü toprağı/ölüm konusunda bıkmış usanmışlığı
- Bu filmde sessizlik de diyalogun bir parçası
- Muhtarın kızı masumiyetin temsilcisidir
- Doktorun uygunsuz davranışı hem öğ alma hem de merhamet olarak okunabilir

Sinematografi	Psikoloji	Kadın	Ölüm	Masumiyet	Merhamet

Eleştirisinde öne çıkan noktalara bakıldığında Fujishima (2011)'nin yönetmenin sinematografisinden etkilendiği görülmektedir. Özellikle bu kadar sıradan bir konuyu sıra dışı tekniklerle ele almış olmasından hayranlık duyduğu görülmektedir. Ayrıca karakterlerin psikolojilerinin öne çıkarıldığını belirten eleştirmen bu psikolojik denkleme kadınlık ve erkeklik konularının ele alındığını ve ayrıca ölüm psikolojisinin görünür kılınmaya çalışıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca masumiyet ve merhamet gibi kavramların da filmde işlenmesini bu psikolojik dışavurumun diğer öğeleri olarak gördüğünü belirtmektedir.

Hindistan: Nuri Bilge'nin Polisiye Draması İnsan Ruhunu Karmaşasını Aydınlatıyor (Murtaza Ali Khan, Apotpourri of Vestiges, Ocak, 2012)

- Sinema sadece kişisel hazların ve paranın peşindedir. Onu bu karanlıktan çıkaracak şey sanatın ötesindeki kitlelerin aydınlatma uğraşısıdır.
- Sinemayı sanat olarak görüp ona göre çalışanlar sayesinde sinema ayakta kalıyor ve canlanıyor.
- Nuri Bilge Ceylan ve Semih Kaplanoğlu, Kurosawa ve Tarkovsky, Kawase, Sorrentino, Zvyagintsev (Rusya), Abbas Kiarostami, Bahman Ghobadi ve Majid Majidi (İran), Chan-wook Park (Kore), Juan José Campanella, Fabian Bielinsky (Arjantin) ile aynı sınıfta birer yönetimlerdir.
- Filmin bel kemiği özlü sözler
- Sergio Leone'nin filmi gibi zamana direnen bir film
- Anadolu stepeleri ile Dollars Üçlemesi benzerliği (Sergio Leone)
- Bozkırın ıssızlığı ile karakterlerin sessizliği birbirine benzer
- İnsan psikolojisinin karanlık tarafı
- Kadının saf güzelliği iç barış ve güzelliğin yitimini sembolize ediyor
- Yabancı kişilikler (kader mahkûmu, hiçbir yede olan)
- Hem kadının hem de erkeğin maskesini indiren bir film
- Muhtarın meleğe benzeyen kızı ve el değmemiş ilahi güzelliği ve diğerlerini (talihsiz ve şeytani) temizlemesi

Kültür Endüstrisi	Aydınlanma	Dünya Sanat Sineması	Bozkır	Psikoloji	Kadın
Barış	Güzellik	Ulûhiyet	Şeytanlık		

Khan (2012)'in değerlendirmesinin hedef noktasını kültür endüstrisinin önermesi olan kişisel haz ve para (kapitalizm) yerine düşünsel aydınlanma (toplumsallaşma) oluşturmaktadır. Sanat sineması kavramını da bu aydınlanma düşüncesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bozkır'ın insan ruhunun bir yansıması olarak okunduğu yazıda bununla daha çok insanın hırsları, takıntılar, nefret ve intikam duyguları gibi karanlık taraflarının vurgulandığı düşünülmektedir. Filmde kadın figürünün kadınlık düşüncesinin bir temsilcisi konumunda işlendiği görüşü de hâkimdir. Kadınlık düşüncesi ile barış ve güzellik kavramının birlikte kullanılması bu kavramdan ne anlaşıldığını da göstermektedir. Ayrıca yazıda dikkat çeken bir diğer nokta insani ilişkilerin dinsel terminoloji çerçevesinde ele alınmasıdır. Örneğin filme bakan eleştirmen kadında meleği erkek de şeytani görmektedir.

Amerika: Göreceğiniz Doktor (Omar P.L. Moore, PopcornReel.com, Şubat, 2012)

- Anadolu inatçı bir uyumsuzluk ve iktidar mücadelesi alanı olarak okunmaktadır.
- Polisin ahlaki çöküntüsü
- Suçlunun çarmıha gerilecek İsa gibi resmedilmesi
- Film suçluya odaklanmak yerine suçlunun kim olabileceğine odaklanan bir tansiyonu merkeze almaktadır.
- Tümünden gelim yöntemi
- Tüm ekip görev adamı
- Clark Gable metaforu bu kadar ölü kokan topraklarda biran olsun rahatlatma arayışıdır.
- Anadolu metaforunun içinde cinayet, mezar kitabesi ve eşlerini özleyen erkekler var.

İktidar	Ahlak	Süreç	Bürokrasi	Ölüm	Mizah

Moore (2012) değerlendirmesinde daha çok politika, iktidar ve bürokrasi kavramlarına göndermelerde bulunmuştur. Burada bir ahlaki çöküntünün yaşandığını savunan eleştirmen filmdeki Anadolu'nun hayat vermektен çok ölüm ürettiğinin altını çizmektedir.

Türk-Amerikan: Nuri Bilge Ceylan'ı Becermek (Oktay Ege Kozak, oktayegekozak.wordpress.com, Eylül, 2012)

- 2000'lerle birlikte Türk sineması iki ye bölünür: 1. Komedi (Türler arası, korkunç klişeler) Charlie Chaplin görünümü Adam Sandler tipleri 2. Konudan bağımsız hareket eden minimalist filmler
- "Salgın bir veba gibi Mayıs Sıkıntısı (sahte belgesel)'ndan kaçtım"
- Tarkovksy etkisi
- İyi görünen bir film (Kadın mayosu görmüşçesine hipnotize eden)
- Kötü kokan Tarkovski kokuları gibi
- Shakespeare vari diyalogları
- Karakterlerarası çelişki (ana karakter kimi yerde yönetmeni kimi yerde kendini temsil ediyor)
- Zaman yönetimi berbat (ilk 2 saat takip sahnesi son 1 saatte de karakterlerin iç yüzü, çözümleme ama çok geç)
- Elmanın takip edildiği sahnenin filmin bütünü ile ne ilgisi var? (Nedensizlik)
- Karakter analizleri de filmde yok (özellikle yan karakterler, örneğin Yılmaz Erdoğan)
- Tek bir iyi sahne var o da doktor ile savcının konuşması (burada da filmle bağlantı kurmak zor)
- Kubrick ve Malick'in bildiğini Nuri Bilge Ceylan bilmiyor çünkü bir nesnenin üzerine gereğinden fazla odaklanıyor (Disleksi hastalığı olan birin Savaş ve Barış'ı okuması gibi)

Yeni Türk Sineması	Minimalizm	Görüntü Sineması			

Kozak (2012)'in eleştirisinde ise daha çok yönetmenin anlatı sinemasından kopuk oluşu eleştiri konusu yapılmıştır. Minimalizm ve görüntü sineması merkezinde şekillendiği düşünülen Yeni Türk Sineması içinde gördüğü yönetmenin özgün bir dil oluşturmak yerine Tarkovsky gibi yönetmenleri taklit etmesi hicvedilmektedir. Eleştirmen için sinemada asıl olan görüntüden çok hikâyeye olup karakterlerin konu ile bütünleşerek, giriş gelişme ve sonuç gibi bölümlerle birbirine bağlanacak tarzda derinlikli bir yapı sunması gerektiğini düşünmesi sinemanın eleştirmen için ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Stanley Kubrick ve Terrence Malick gibi yönetmenlerin minimalist öğeler içermelerine karşın hikâyeye öncelik verdiklerinin altı çizilmektedir.

Fransa: Kadını Aramak (Elise Domanech, Positif, Kasım 2011)

- Western, oryantalizm, trajedi ve kişilik analizleri (çekince, şüphe, acı) gibi detaylar içeren bir yol filmi
- Prostat olmuş erkeklik
- İklimler'de maçoluk, Bir Zamanlar Anadolu'da da saklı kalmış güzellik öne çıkıyor.
- Muhtarın kızı oryantal bir söylem olarak Vermeer'in tablolarındaki estetik gibi yansıtılmış.
- Sharunas Bartas'ın Seven Invisible Men
- Barış ve güvenli bir toplumda yaşama arzusu
- İlişkilerin çürümüşlüğü
- Anadolu'yu terk etme ideali ile ataerkil değerlerden kurtulma ve adalete yönelme isteği arasındaki paralellik
- Kadını üç yerde görürüz: ya güzelliği saklanırken, ya dul ya da ölmüş şekilde

Batı	Oryantalizm	Trajedi	Ataerkil (Maçoluk)	Barış	Güvenlik
Adalet					

Filmdeki kadın erkek ilişkisini merkeze alan ve kadına yönelik taraflı yaklaşımı ile bunu bir adalet ve güvenlik sorunu olarak değerlendiren eleştirisinde Domanech, sorunu bir iktidar alanı olarak tanımlamaktadır. Eleştirisinin bağlamını cinsiyetçi bir söylem üzerine kurmuş ve kadının toplumda hep

görmezden gelinen, yoksun bırakılan ya da yaşam hakkı verilmeyen kişiler olarak varlık göstermesini ön plana çıkarır bir değerlendirmede bulunmuştur.

İngiltere: Bir Zamanlar Anadolu'da (Wally Hammond, Sight and Sound, Nisan 2012)

- Absürt bir arayış hikâyesi
- Doktorun gözüne aniden çarpan kayadaki tarihi figür görüntüsü
- “Burası iyi ve kötü insanların memleketi burada kendi sorunlarını kendin çözersin” (Arap Ali) sözünün hatırlatılması
- Filmlerinde etkileri görülen yönetmenler Bresson, Kiarostami, Cassavetes
- Bu filmde de Krzysztof Kieslowski ve Michael Haneke'nin toplumsal eleştirisi görülmektedir
- Erkek egemen toplumun eleştirisi
- “Yıllar böylece geçecek ardında bir iz bırakmadan. Soğuk ve karanlık yorgun düşmüş ruhumu kapatacak” (Doktor Cemal) sözünün hatırlatılışı
- Anadolu bir peri masalı mıdır? Bu film modern Türkiye'nin bir resmi mi yoksa sadece ahlaksız babalarla onların acı çeken çocuklarının hikâyesi mi? sorusunun yöneltilmesi
- Bu kadar gerçekçi (realist) bir dünyada masalsi detaylar (Muhtarın kızı) Kadının güzelliği karşısında şaşakalmış bir erkek toplum/topluluk
- Hiciv-trajedi, kaba komedi ve doğalcılık (natüralizm)
- Askeriye, jandarma, savcılık, güvenlik, prosedür ve yetkiler konusunda alabildiğine mizah yapıyor; bir Çehovvari komedi
- Karmaşık (felsefi) bir coğrafyanın gelişmemiş; fakir ve öteki taraflarını anlatan bir film

Absürt	Tarih	Atalet	Ataerkil	Modern Türkiye	Realizm
Masal/Mistisizm	Trajedi	Kara Komedi	Natüralizm	Otorite	Öteki

Filmdeki arayış hikayesinin bir absürt hal oluşuna dikkat çeken Hammond (2012), modern Türk toplumunun ataerkil özellikler gösterdiğini, realizm ile mistisizm arasındaki sarkaçta yönetsel sorunları olan bir ülke olduğu belirtmektedir. Buradaki sorun cinsiyetçi eşitsizliklere dayanan ve kadının yok sayıldığı bir toplumsal düzen olarak tanımlanmaktadır. Modern Türkiye olgusunun içinde trajedi, kara mizah ve erkek egemen bir otoriter yapının (meslekler ve ilişkiler) temsil edildiğini belirten eleştirmen, yönetmenin natüralist bir edebiyat ustası gibi sosyal ilişkileri tasvir ettiğini ve özellikle modern Anadolu'nun ötekileşmiş (fakir ve geri kalmışlık) yüzünü gün ışığına çıkarmaya çalıştığını vurgulamaktadır.

SONUÇ

Eleştirilerin bütününe bakıldığında eleştirmenlerin yönetmenin filminde söyledikleriyle aynı şeyi söyledikleri tespit edilmiştir. Eleştirmenler, yönetmenin filminde yaptığı gibi modernizm eleştirisi yapmışlar, Anadolu kavramının modernizm dışı hallerine dair bir üst okuma yapmamışlardır. Bu üst okuma Anadolu'yu ortaya çıkaran mit, tarih, edebiyat, sanat gibi alanlardaki özgün kaynaklara dayanan verilerle oluşturulabilecek bir okuma olabilecek iken eleştirmenlerin böyle bir değerlendirme biçimini benimsemedikleri görülmektedir. Eleştirmenlerin, Nuri Bilge'nin Anadolu'su ile Türkiye'den farklı yönetmenlerin filmlerindeki Anadolu imgesi ile bir karşılaştırma yapmadıkları gözlenmektedir. Bu durum modernizm eleştirisinde konuyu filme indirgemek olarak anlaşılabilir. Film ve yönetmenin söylediklerini pekiştirir nitelikte bir eleştirel okuma yapmak eleştirmenler için bir konfor ürettiğinden modernizmin tek tipleştirici etkisi eleştirel düşüncüklerini iddia eden eleştirmenler üzerinde de benzer bir etkiye bulunmuştur.

Farklı ülkelerden yapılan eleştirel dikkate alındığında Anadolu ve Türklük kavramlarına ilişkin tarihsel-kültürel-etnolojik bir değerlendirmenin içine girilmediği görülmektedir. Her farklı ulustan eleştirmenin kendi milli, kültürel ve dinsel değerlerini önceleyerek konuya bakmak yerine modern dünya düzeninin temel dinamikleri çerçevesinde konuya eğilmiş oldukları görülmektedir. Bu durumda filmler ve eleştiri dünyası içinde hareket eden yazarlar yerel bir meseleyi modern ulus teorisi içinde değerlendirmişlerdir. Sadece bir iki yerde eleştirmenlerin katil Kenan'ı Hz. İsa'ya benzettikleri görülse de bütüne bakıldığında kendi milli, dini ve kültürel değer referansları ile ilişkilendirmeden filmi okudukları görülmektedir.

Anadolu kavramını ele alan eleştirilenlerin film ekseninde üzerinde durdukları genel kanı kadın-erkek eşitsizliği bağlamında bir yönetsel otorite ve sınıf sorununun Anadolu'da yaşandığıdır. Sürekli ölümün konuşulduğu, kadının sosyal ve ekonomik hayatın hiçbir yerinde görülmediği, sürekli ince hesapların yapıldığı ve bunların daima erkeklerce tasarlandığı, bu hesapların sürekli gizlendiği ve bu anlamda sürekli toplumsal cinayetlerin işlendiği bir modern Türkiye eleştirisi yapıldığı görülmektedir.

Yönetmenin modern dünya düzenini sosyalist kültürden beslenen bir edebiyat çerçevesi içinde görülmesi ise özellikle eleştirilenlerce dikkat çekilen hususlardan biri konumundadır. Hemen hemen tüm eleştirilenler yönetmenin Rus edebiyatından etkilenen bu özelliğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda köylülük-kentlilik, erillik-dişilik, kapitaliz-sosyalizm, otoriterlik-demokrasi, ataerkillik- anaerkillik, adalet-zulüm gibi kavramların eleştirisinin yer aldığı belirtilmektedir.

Amerikalı eleştirmen kadın-erkek ilişkileri üzerinden Anadolu olgusunu incelerken, Ermeni eleştirilenin köylülük-kentlilik, İsraili eleştirilenin ise popülizm ve modernizm referanslarıyla filmi okudukları görülmektedir. Japon eleştirilenin sinematografi, ölüm, masumiyet ve merhamet kavramları üzerine konuyu değerlendirdiği görülürken, Hintli eleştirilenin insanlık-aydınlanma ve ulûhiyet kavramlarını, Afro-Amerikan eleştirilenin ise buna karşın bürokrasi ve iktidar kavramlarını ön plana çıkardığı görülmektedir. Gerek Fransız gerekse İngiliz eleştirilenin doğrudan modern Türkiye eleştirisinin yapı taşları olarak toplumsal, ekonomik ve politik gelişim, adalet, cinsiyetçilik, realizm gibi kavramlarla Anadolu olgusunu birlikte ele aldıkları görülmektedir. Türk-Amerikan eleştirmen ise daha teknik bir yaklaşımla görüntü sineması ile anlatı sinemasının özelliklerini karşılaştırıp Anadolu olgusuna bakmak yerine doğrudan filmin teknik özelliklerini karşılaştırmıştır. Tüm eleştirilenler kendi özgün kültürleri ile Anadolu arasında ilişki kurmak yerine modernizm ile ilişkisi bakımından Anadolu ile ilişki kurduklarını göstermişlerdir.

Bu yaklaşımlar toplu olarak değerlendirildiğinde filmi izleyen eleştirilenlerin hepsinin Anadolu olgusunun yönetmen tarafından olumsuz bir modern mekân olarak tasarlandığında hem fikirdirler. Kişiler, cinsiyetler, meslekler, ilişkiler, ekonomik ve siyasal düzen olumsuz bir modern iz düşünüm içinde bulunmuştur. Bu anlamda eleştirilenlerin hiç biri Türkiye'nin bütünde böyle bir ülke olmadığı yönünde görüş sunmamış, aksine yönetmenin görüşünü bu yönde pekiştirmiş; derinleştirmişlerdir.

Eleştirilenlerin hemen hepsi toplumsal eleştiri bağlamında Türkiye'nin ne kadar modern bir ülke olup olmadığı, ne kadar sosyal adaletli, cinsel eşitlikçi, sosyo-kültürel ve ekonomik refah düzeyi yüksek bir ülke olup olmadıkları ile ilgilenmiş gözükmüşken eleştirilenlerin hiç biri tarihsel-sosyolojik eleştiri yapmamıştır. Anadolu kültürünün özellikleri, bunun içinde dil, edebiyat, sinema, din, mutfak, müzik, mimari, eğitim ve benzeri unsurlar üzerinde durulmamış yalnızca yönetmenin filmi üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Eleştirilenlerin hiç birisi Türkiye'yi veya Anadolu'yu doğrudan ziyaret etmiş oldukları yönünde bilgi paylaşmadığı gibi bu kültürü yakından tanıdıklarını belli eden özgün bir kaynaktan (yazar, ozan, şair, lider, mutasavvıf, devlet adamı, antropolog, aşçı, müzisyen vb.) bilgi aktarımında da bulunmamıştır. Bu anlamda doğrudan kaynağından veya yerinde tespitte bulunmadıkları bir kültür coğrafyasını yönetmenin aktarımı üzerinden eleştiri konusu yapmış, yönetmenin söylediklerini çoğu zaman olumlar ve derinleştirir nitelikte eleştirilerde bulunmuşlardır.

Eleştirilenler, Türkiye'yi modern bir toplumsal düzen içinde hareket etmeyen Anadolu ile özdeş bulmuş; Anadolu olgusu ile tarihsel, dönemsel, etimolojik bir ilişki kurmayıp modern dünya düzeni ile ilişkili biçimde ele almışlardır. Modern dünya düzeni içinde yer alan birer üst yapı kurumları olarak kentlilik, eğitim, toplumsal cinsiyet, adalet, bürokrasi gibi kurumların Türkiye özelinde nasıl birer tarihsel izlek içinde oluştuklarına bakmaksızın filmde gördükleri şekliyle eleştiri konusu yapmış olan eleştirilenler, Anadolu coğrafyasının deneyimlenmiş bir kesitinin genel görüş haline gelmesine dair karşıt bir görüş öne sürmemişlerdir.

Eleştirilenler, Nuri Bilge Ceylan'ın filmi hep Batı'daki örnekleri ile karşılaştırmışken Türkiye'den farklı Anadolu filmleri ile bir karşılaştırmaya gitmedikleri de görülmektedir. Farklı yönetmenlerin farklı bakış açılarıyla işledikleri farklı Anadolu tanımlarının bu eleştirilere dâhil edilmemesi, eleştirilenlerin Türk sinemasını genelde belli yönetmenler üzerinden takip ettiklerini ve bu anlamda daha konforlu yorumlar yaptıklarını göstermektedir.

Sonuçtan ziyade sürece odaklandıkları görülen eleştirilenlerin süreç kavramını filmin içindeki cinayete giden yol olarak karakterlerin psikolojileri olarak algılamaları yerine modernleşme sancısı çeken

Anadolu olarak algılamaları sosyolojik bakış açısına daha uygun bir eleştirel tutumu gösterebilirdi. Bu bakımdan eleştirmenlerin konunun sosyolojisine bir süreç olarak bakmadıkları görülmüştür.

Farklı ulus ve kültürlerden olan her bir eleştirmendeki ortak tavır modern yaşam düzeni içerisinde hareket etmelerinde belirginleşmektedir. Modern yaşam düzeninin en temel meselesi toplumu ve kültürü standart hale getirmektir. Türkiye'deki modernleşme sorunları eleştirmenlerin dikkatini çekmişken neden yeteri kadar modernleşemediği sorunu üzerine düşünülmeye başlanmıştır. Kadın-erkek eşitsizliği, yoğun bürokrasi, eğitim, kültür ve sanata dair kayıtsızlık gibi modern sistemin meseleleri üzerine analizlerde bulunan eleştirmenler konuyu anlamak yerine yalnızca durum tespitinde bulunmayı tercih etmişlerdir. Tüm eleştirmenlerde hemen hemen standart benzer eleştirilerin bulunması herkesin aynı yöne bakıp aynı sonuçları elde etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durumda bir Japon'un bir Afrikalıdan, Bir Ermeni'nin bir Fransız'dan, Bir İsrailinin bir Hintli 'den farkı kalmamaktadır. Hepsinde aynı eleştiri standart hale gelmektedir. Modern kültürün değerleri üzerinde duran Ritzer'in ürünün standartlaşmasından kastı da modern eleştiri ürününün her kültürde standart halini almasıdır. Farklı bakış açıları ile düşünmek, farklı zengin bir kavram terminolojisi ile filmleri yorumlamak, özgün edebi eserlere atıfta bulunarak konuya odaklanmak noktasında herkes konforlu alanından dışarı çıkmadan; bir bakıma süreçten çok sonuca odaklanmaktadır. Bu da farklı uluslardan olsa da eleştirmenlerin aynı şeyi düşündüklerini göstermektedir.

Türkiye'de çıkan haber ve eleştiri yazılarına bakıldığında da manzaranın Batı'daki tartışmalardan çok farklı olmadığı, Anadolu olgusuna sosyolojik ve tarihsel perspektiften bir süreç olarak bakmaktan ziyade filmdeki Anadolu ile sınırlı kalınarak modern Anadolu'nun kültürel yansımalarının yalnız filmde anlatıldığı kadarıyla değerlendirme konusu yapıldığı görülmektedir. Anadolu üzerine Türkiye'de yapılmış diğer filmlerle benzerliği veya farklılığı, Anadolu modernizminin bir süreç olarak değerlendirilmesi ve modern öncesi dönemle karşıtlığı, Anadolu kültürünü oluşturan deyiş, anlayış, inanç ve düşüncelere atıfların olmaması Türk eleştiri geleneğinin Batı modernizminin terminolojisi içerisinde hareket ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abakan, A. (2008) *Nuri Bilge Ceylan'la 2008 yılında Londra'da yapılmış bir söyleşi.* <https://www.youtube.com/watch?v=AZ8PIJtqTH4> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Andrew, G. (2011) *Once Upon A Time in Anatolia - Sight&Sound Interview with Nuri Bilge Ceylan(English).* <https://www.youtube.com/watch?v=ltZ2GJ8u4ZY&list=PLBQIYUdtKNdfsX-PvD1SA5ne0EbNC-Ws> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Andrew, G. (2011) *Sight & Sound interview with Nuri Bilge Ceylan.* <http://www.bfi.org.uk/films-tv-people/4fc75e71635bc> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Baripoğlu, S. ve Burkovik, Y. (2018) *Agorafobi nedir?.* <https://www.e-psikiyatri.com/agorafobi-nedir-1897> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Bilgin, Nuri. (2006) *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Bauman, Zygmunt. (2006) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları.* (Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı)
- Ceran, S. (2011) *Türkiye Üzerine Bir Biyopsi Çalışması Bir Zamanlar Anadolu'da Kaynak: Türkiye Üzerine Bir Biyopsi Çalışması Bir Zamanlar Anadolu'da.* <http://www.haksozhaber.net/turkiye-uzerine-bir-biyopsi-calismasi-bir-zamanlar-anadoluda-23527yy.htm> Erişim Tarihi: 25.07.2018
- Ceylan, B.N. (2018) *Biyografi.* <http://www.nuribilgeceylan.com/bio-turkish.php> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Chang, J. (2011) *Once Upon a Time in Anatolia.* <https://variety.com/2011/film/markets-festivals/once-upon-a-time-in-anatolia-1117945281/> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Cnn (2016) *Nuri Bilge Ceylan'ın yeni filmi "Ahlal Ağacı"nın çekimleri başladı.* <https://www.cnn.com/video/kultur-sanat/sinema/nuri-bilge-ceylanin-yeni-filmi-ahlat-agacinin-cekimleri-basladi> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Dargis, M. (2011) *Inquiry Into a Haunting Land Could Grab Palme d'Or.* <https://artsbeat.blogs.nytimes.com/2011/05/21/inquiry-into-a-haunting-land-could-grab-palme-dor/?scp=1&sq=bilge%20ceylan&st=cse> Erişim Tarihi: 05.07.2018

- Domenach, É. (2011) *Il était une fois en Anatolie, Cherchez la femme*. <http://www.nbcfilm.com/anatolia/press-positifelise.pdf> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Domenach, É. (2011) *Il était une fois en Anatolie, Cherchez la femme*. <http://www.revue-positif.net/n609.html> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Douin, J.L. (2011) *Nuri Bilge Ceylan sonde les âmes dans la nuit*. <http://www.nbcfilm.com/anatolia/press-lemonde.php> Erişim Tarihi: 10.07.2018
- Eralp, F.S. (2015) *Fehmi Serdar Eralp'in Nuri Bilge Ceylan TRT söyleşisi*. <https://www.youtube.com/watch?v=hq-OG7vIQbk&list=PLBQIYUdtKNdc3BOZIIWz27cl6q4oEU0wG> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Fainaru, D. (2011). *Once Upon A Time in Anatolia Screen Daily*. <https://www.screendaily.com/reviews/latest-reviews/once-upon-a-time-in-anatolia/5027955.article> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Fujishima, K. (2011) *New York Film Festival 2011: Sleeping Sickness and Once Upon a Time in Anatolia*. <https://www.slantmagazine.com/house/article/new-york-film-festival-2011-sleeping-sickness-and-once-upon-a-time-in-anatolia> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Hammond, W. (2012) *Once Upon a Time in Anatolia*. <http://www.nbcfilm.com/anatolia/press-sightandsoundreview.pdf> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Hazar, Nedim (2010). *Türk Sinemasında Yerel Arayışların Kısa Tarihçesi* (Editör: Abdurrahman Şen). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, 171-238.
- Holden, S. (2011) *Will World End Before or After Festival Does?* https://www.nytimes.com/2011/10/05/movies/new-york-film-festival-with-bela-tarr-and-nuri-bilge-ceylan.html?_r=1 Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Hollingworth, A. (2012) *The Comedy Critic – Once Upon a Time in Anatolia*. (Or, How I Learned to Stop Worrying and Hate Humanity). <https://www.flickeringmyth.com/2012/03/comedy-critic-once-upon-time-in/#.T4ORhjs2-ws.twitter> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Karaoghlanian, A. (2012) *Anatolia plays with foreboding tones*. <http://dailytrojan.com/2012/01/10/anatolia-plays-with-foreboding-tones/> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Khan, M. A (2012). *Once Upon a Time in Anatolia (2011): Turkish Film-Maker Nuri Bilge Ceylan's Police Procedural Highlighting Complexities of the Human Psyche*. <http://www.apotpourriofvestiges.com/2012/01/once-upon-time-in-anatolia-2011-turkish.html> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Kozak, O. E. (2012). *Fuck Nuri Bilge Ceylan*. <https://oktayegekozak.wordpress.com/2012/09/13/fuck-nuri-bilge-ceylan> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Köksal, Ö. (2011) *Where the Truth Lies*. <http://www.jadaliyya.com/Details/24578/Where-the-Truth-Lies> Erişim Tarihi: 06.07.2018
- Moore, O. P.L. (2012). *The Doctor Will See You Now*. <http://www.popcornreel.com/htm/anatoliarev.html> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- NTV (1999) *Mayıs Sıkıntısı - Kritik Programı (NTV, 1999)*. https://www.youtube.com/watch?v=OryA_k76nIM Erişim Tarihi: 05.07.2018
- NTV (2011) *Cannes Film Festivali - Nuri Bilge Ceylan - NTV 2011*. <https://www.youtube.com/watch?v=c7oNE8nN9tI> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Ritzer, George (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* (2. b.). (Çev. İ. Ç. Kaya) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sight and Sound (2012) *Poll 2012: Nuri Bilge Ceylan*. <http://www.bfi.org.uk/films-tv-people/sightandsoundpoll2012/voter/1095> Erişim Tarihi: 05.07.2018
- Taubin, A. (2012) *Unkown Unknowns. Art Forum*. <http://www.nbcfilm.com/anatolia/press-artforum.pdf> Erişim Tarihi: 19.07.2018
- Tezcan, Gülcan (2010). *Yeşilçam'da Milli Bakışın Mimarı: Yücel Çakmaklı*. (Editör: Abdurrahman Şen). *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, 325-334.
- Wikipedia (2018) *Johannes Vermeer*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Johannes_Vermeer#cite_note-1 Erişim Tarihi: 10.07.2018



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.430887 / Number: 5, p. 87-101, Autumn 2018

İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMASI: KENTLEŞME

SPATIAL REFLECTION OF ECONOMIC TRANSFORMATION: URBANIZATION

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.06.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Fatma Kethudaoglu
Maliye Bakanlığı
f.turgut41@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4464-4943>

Öz

Kentleşme, "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaőmaya neden olan bir nüfus birikim süreci" olarak tanımlanabilir. Bu süreç, ekonomik, sosyal ve teknolojik deđiőmeleri içermektedir. 1800'lerde dünya nüfusunun yalnızca % 2'si kentlerde yaőamaktayken 2000'li yıllarda bu oran % 50'nin üzerine çıkmıştır. Kentel alanlarda nüfus yoğunluğunda meydana gelen artış yapısal değişime yol açmıştır. Kentleşme ve iktisadi kalkınma arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Dengeli kalkınma sürecinde kentleşme, sanayileşme ile koşut gerçekteőirken kalkınmayı hızlandırıcı bir işlev üstlenmektedir. Dengesiz kentleşmede ise, siyasi, iktisadi ve çevresel alanda negatif dıősalıklar ortaya çıkabilmektedir. Gelişmekte olan ölkelerle özdeően bu süreçte kentleşme deneyimi, çarpık kentleşme, adaptasyon sorunu, yapısal ve sosyal açıdan uyumsuz yerleşimler vb. sorunlar ile karakterize olmakta; sanayileşmenin etkisiyle çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlara çözümler bulunabilmesi, kentleşme sürecini düzenleyici politikaların uygulanması ile olanaklı olabilmektedir.

Zamanla niteliği değişen kent olgusu ve kentleşme sürecini, yapısal değişim, göç ve sanayileşmeye vurgu yaparak yorumlamak uygun olacaktır. Bu tespitten hareketle çalışmada dünyada yapısal değişim ile kentleşme ve sanayileşme süreci, kalkınma ve kent olgusu açısından değerlendirilmiştir. Kentel nüfustaki büyüme göç ve doğurgenlik oranındaki artışlardan ileri gelmiş; göçler, kırsal nüfusun kentlerde sunulan eğitim, sağlık ve eğlence hizmetleri gibi avantajları elde etme arzusu ile gerçekteőmiőtir. Sanayileşme, iktisadi büyüme ve yeni iőlere yol açarak insanları şehirlere sürüklemektedir. Belirgin şekilde yüksek olan sosyal, çevresel ve iktisadi refah beraberinde eğitim, yönetim müdahaleleri ve sosyal reformlara yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dengeli Kentleşme, Dengesiz Kentleşme, Yapısal Değişim

Abstract

The urbanization is defined as procreator that means increasing the number of cities results enlargement of cities in parallel with industrialization and economic development, it increasingly creates an organization, the division of labor and specialization, and it is a population accumulation. This process includes the economic, social and technological change. In 1800 only about 2 percent of the world's population lived in urban areas. In only 200 years, the world's urban population has grown from 2 percent to nearly 50 percent of all people. There are close relations between urbanization and economic development. In a balanced development process, urbanization is parallel to industrialization and it has a function to accelerate development. On the other hand, negative externalities in political, economic and environmental areas can be seen in unstable urbanization. In this process that is identified with developing countries, urbanization experience, distorted urbanization, adaptation problem, structural and social incompatible settlements etc. characterized by problems; environmental problems arise due to industrialization. The solution of these problems can be possible with the implementation of regulatory policies.

The increased density of populations in urban areas led to structural change. It will be appropriate to interpret the changing composition of the city concept along time and the process of urbanization with the emphasis on structural change, immigration and industrialization. Starting off from this perspective, this study explores structural change in world a coupled with the process of industrialisation and in relation to the economic development and the fact of the city. The growth in urban areas comes from both the increase in migration to the cities and the fertility of urban populations. Much of urban migration is driven by rural populations desire for the advantages that urban areas offer. Urban advantages include greater opportunities to receive education, health care, and services such as entertainment. Industrialization leads to urbanization by creating economic growth and job opportunities that draw people to cities. Cities have a progressively higher level of social, environmental and economic prosperity achieved through increased education, government intervention and social reform.

Key Words: Balanced Urbanization, Unbalanced Urbanization, Structural Change

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kethudaoglu, F. (2018). İktisadi Dönüşümün Mekansal Yansıması: Kentleşme. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 87-101.

GİRİŞ

Sosyo-ekonomik gelişmeler tarihi, teknik gelişmelerin katkısıyla, üretimin nitelik ve niceliğine yansıyan sektörel dönüşümü ortaya koymaktadır. Ekonomik yapı içinde tarım sektörünün yerini, sanayi ve hizmet sektörleri almıştır. Özellikle, Sanayi Devrimi sonrası üretimde makine kullanımı yaygınlaşmış ve kitle üretimine geçilmiş; tarım toplulukları, sanayi toplumlarına dönüşmüştür. Sanayileşme beraberinde tarım kesiminde makineleşme yaygınlaşmış; aynı miktar toprak daha fazla insanı besleyebilir hale gelmiş; bu şekilde tarım kesiminde açığa çıkan işgücü, kentlerde nüfus yığılmalarına neden olmuştur.

Tarım sektörünün üretim, istihdam ve dış ticaretteki payında azalma ve sanayi ile hizmet sektörlerinin payında artışla özdeşleşen yapısal değişim kavramı, ekonomik kalkınma olgusunu anlatmaktadır. Kalkınma sürecinde gözlenen yapısal değişim, nüfusun mekandaki hareketini etkileyerek, ekonomi ve mekan ilişkisini inceleyen “kent ekonomisi” kavramını gündeme getirmiştir. Ekonomik faaliyetlerin, kentlerde yoğunlaşması Sanayi Devrimi ile birlikte hızlanmıştır. Kent, bir yerleşim yeri olması nedeniyle insanların üretim ve tüketimde buldukları mekandır. Ekonomik faaliyetlerin, mekanla olan ilişkisini incelemek, bu ilişkinin gelişimini, etkilerini ve sorunlarını ortaya koymak, kalkınma sürecini anlayabilmek ve doğru yorumlayabilmek açısından önem taşımaktadır.

Kent, iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesi için gerekli olan mekanı, yerleşim yerini, işgücünü, kaynakları, pazarı sağlayarak, ekonominin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Kentleşme sürecinde oluşan dışsallıklar, yapısal dönüşümün hızını da etkilemekte ve dolayısıyla kalkınma için kentleşme süreci ve kentlerin kendilerine özgü yerel unsurları yol gösterici olmaktadır. Sanayi kesiminin, çeşitli dışsallıklardan faydalanmak üzere üretim yeri olarak kentleri seçmesi, nüfusun sanayi üretim alanlarına yakın bölgelerde yoğunlaşmasına yol açmakta; bu yönüyle kentleşme ve sanayileşme süreçleri birbirine paralel işleyen bir sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır.

Yapısal dönüşüm ve kentleşme ilişkisine dayanan bu çalışma, ekonomik kalkınmanın yerel ve bölgesel faktörlere olan bağımlılığından hareket etmektedir. Kentlerin yerel niteliklerinin ve sağladıkları dışsallıkların belirleyici olduğu ve sanayinin de ekonomik faaliyetler içinde önemli bir yer tuttuğu kabul edilerek iktisadi yapıda dönüşüm ve kentleşme ilişkisinin teorik çerçevesi çizilmiştir. Kentleşme süreci, ülkelerin yapısal özellikleri ve kalkınma düzeylerine bağlı olarak farklı şekillerde görülmekte; genellikle gelişmekte olan ülkelerle (GOÜ) özdeş dengelessen kentleşme, ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunlar doğurabilmektedir. Üretim, istihdam ve dış ticaret alanında meydana gelen yapısal dönüşüm ile kentleşmenin dünya deneyimi bu değerlendirmeler ışığında yorumlanmış; gelir grupları bazında çıkarsamalara gidilmiştir.

1. Yapısal Dönüşüm

Ekonomik kalkınma bakımından yapı, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin üretim, istihdam ve dış ticaretteki payını ifade etmektedir. Yapısal değişim ise, bu paylarda zaman içinde gözlenen değişmeyi anlatan bir kavramdır. Söz konusu değişimin kalkınma olarak değerlendirilebilmesi için üretim, istihdam ve dış ticarete tarım sektörünün nispi payı azalırken, sanayi ve hizmet sektörlerinin payında artışı yansıtan bir ekonomik performans gerekmektedir (Bayraktutan, 2005: 7).

Nüfusun sektörel dağılımı, tarımsal faaliyetlerde köklü değişimlere yol açarak sanayi ve hizmetlerde gelişmeye olanak vermekte; böylelikle iktisadi kalkınmanın bir sonucu ve sürükleyicisi olmaktadır (Maillet, 1983: 95). Ekonomide istihdam edilen işgücü, artan oranda tarım sektörünü terk ederek imalat sanayi ve hizmet sektörüne geçmektedir. Sanayileşmeden kaynaklanan sektörler arasındaki bu hareket yapısal değişimi doğurmaktadır.

Talebin gelir esnekliğine bağlı olarak, kalkınma sürecinin ilk safhalarında tarım ve tüketim malları sanayi ağırlıklı bir iktisadi yapı hakimdir. Tarımın ve tüketim mallarının payı azalırken, ara ve yatırım mallarının payı artmakta; dış ticaretin ürün kompozisyonunda değişimler gözlenmektedir. Dış ticarete tarımsal ürünler ve işlenmemiş doğal kaynaklardan ibaret olan ihracat ürünlerinden, sınai ve mamul mallar lehine bir dönüşüm gerçekleşmektedir (Erkan, 1998: 11).

GOÜ’de tarımın ortaya koyduğu avantajlar sebebiyle tarımsal üretim öne çıkmaktadır (Duran, 1997: 32). Verimli topraklar, hammaddeler, ucuz enerji ve etkin bir işgücü ile donatılmış bir ülkede tarım hızla gelişmektedir. Birincil sektör olan tarımdaki gelişme, sanayileşme için uygun altyapıyı oluşturmaktadır. Sanayileşme sürecinde sanayi yatırımlarının finansmanı bakımından tarımsal yapı önemli bir kaynaktır. Tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi, sermaye malları ve endüstri kesimi için gerekli

olan hammaddelerin ithalatının finansmanını sağlayan bir fon niteliğindedir ve kalkınma sürecinin önemli bir unsuru olan altyapının oluşmasına bu yönüyle katkı sağlamaktadır.

Altyapının belli bölgelerde oluşması neticesinde bölgelerarası farklılaşma ortaya çıkmaktadır (Erkan, 1998: 28). İkili bir yapının ortaya çıktığı bu süreçte, ekonomik faaliyetler artarken, ekonomik bütünleşme derecesi ortalama olarak aynı kalmaktadır. Sektörler arasındaki tamamlayıcı ilişkilerin artması, kalkınma sürecine dinamik bir yapıya dönüştürmektedir. Yapısal değişim ve dönüşüm sürecinin önemli bir unsuru olan altyapı, her bölge ve ekonominin kalkınma seviyesine göre planlandığı takdirde kalkınma süreci darboğaza girmeden, kesintisiz devamlılık göstermektedir.

1.1. Kent Kavramı

Genel bir tanımlamayla kent, çeşitli sosyal sınıflardan oluşan bir toplumun, yapay çevreyi doğal çevreye egemen kıldığı bir ortamda yaşamlarını sürdürdükleri bir yerleşme yeridir. Geniş anlamda kent, "...tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha da önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleridir (Kıray, 1972: 1)." Kent kavramı, tarih dönemleri farklılaştıkça çeşitli sosyo ekonomik roller üstlenmiş; işlevsel değişime uygun olarak dinamik bir yapıya bürünmüştür (Altuğ, 1989: 4). Bu dinamizm kent tanımında kavram bir bütünlüğe erişilmesinde bazı güçlükler ortaya çıkarmaktadır.

Kentin tanımlanmasında dikkati çeken ölçütlerin başında nüfus büyüklüğü yer almaktadır (Ertürk, 1995: 45-50). Buna göre kent, nüfusu belli bir büyüklüğü aşan yerleşim birimleridir. Yönetel sınır ve yapı ölçütüne göre, yönetel sınırları belirli olan ve bu çerçevede özel bir yönetim yapısına sahip olan mekanlar kent olarak adlandırılmaktadır.

Ekonomik etkinliğin niteliğine göre kent, "...az sayıda kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu... yerleşme birimi" olarak tanımlanabilir (Keleş, 1980: 67). Kırdan öne çıkan ekonomik etkinlik tarımsal üretimden kentte hakim olan unsurun sanayi üretimi olduğu dikkat çekmektedir. Sanayinin gelişmesi ve istemlerine paralel şekilde toplama, dağıtım, maliye ve yönetel işlevler de ortaya çıkmaktadır. Böylece, kentlerde sanayi üretiminin yanı sıra, tarımsal nitelikli olmayan ticaret ve hizmetlere ilişkin faaliyetler de yürütülmektedir.

1.2. Sanayileşme ve Kentleşme

Sanayi devrimi ve beraberinde yaşanan yapısal dönüşüm, insanlık tarihinin geçirdiği önemli süreçlerden biridir. Teknolojik gelişme, yeni bir üretim ortamı ve yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır (Erkan, 1998: 20). Fabrikalara dayalı kitlevi üretimle karakterize olmuş sanayi toplumlarında, kentleşme süreci ve kent yapısı değişime uğramıştır. Geleneksel tarım toplumunun köylüleri, sanayi kesiminde istihdam edilmektedir. Toplumsal kurum ve yapılar değişirken, bunlara paralel olarak, değer, norm ve davranış kalıpları da değişmiştir.

Kentlerin ortaya çıkışı üretim biçimleri ile doğrudan ilintilidir. Ortaçağın ilk dönemlerinde üretim yapısı toprağa bağlı olup toplumsal yapı, kırsal alanda örgütlenmiştir. X. yüzyılla birlikte zanaat ve ticaretin yükselmesi ile kentler büyümeye başlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında imalat sanayi üretimindeki artış ile birlikte günümüz modern kenti ortaya çıkmıştır.

Sanayi üretimindeki artış sonrasında küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretimlerinin yerine yeni teknik, buluş ve makineler; insan, rüzgâr, su, hayvan enerjisinin yerini buhar gücü almıştır (Talas, 1981: 29). Bu süreçte kitleli üretimin oluşturduğu işbölümü ve uzmanlaşma daha fazla işçiye ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Neticede kentlerin nüfusu hızlı bir şekilde artmış; çalışmak için kente gelen nüfusun barınma ihtiyacını karşılayacak alanlar yetersiz kalınca kent dışında yeni yerleşme alanları oluşmuştur (Uğurlu, 2010: 60-61).

Sanayi Devrimi öncesi dönemde kesin kalıpları olan bir sınıf yapısı, sosyal bir mobilite ve örtük bir işbölümüne rastlanılmaktadır. Bu dönemde eğitim, ancak seçkin bir sınıfa ait olup bireyler istediği eğitimi alamamaktadır. Buna karşılık sanayi yoğun üretimle bütünleşen kentlerde sınıf ve refah farkı gözlemlenmeden eğitim imkanları herkese açıktır. Bu bakımdan sanayi kentleri, sanayi öncesi kentlere kıyasla farklı bir dünyayı yansıtmaktadır (Erkan, 2010: 54-55). Görüldüğü üzere, Sanayi Devrimi ve kent yaşamındaki değişimler ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel değişimleri de içermektedir.

Sanayileşme, ulusal gelirin büyük kısmının sanayi ürünlerinden oluşması demektir. GÜ’de tarımsal gelirin ulusal gelir içindeki payı görece düşük kalmaktadır. Dış ticaret dengesi açısından ise, GÜ’in ihracat kompozisyonu büyük oranda sanayi mallarından oluşurken ithalat bileşenleri tarımsal ürün ve hammaddeleri içermektedir (Erkan, 2010: 56). Dolayısı ile az gelişmiş ülkeler (AGÜ) veya GOÜ’nün gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşması için sanayileşmeye ağırlık vermesi gerekmektedir.

1.3. Kentleşmenin Sosyo-Ekonomik Yansımaları

GÜ ve GOÜ’deki kentleşme süreçleri, farklı özellikler içermektedir. GÜ, sanayileşme ile özdeşik “dengeli”; GOÜ ise, sanayileşmeden önde giden “dengesiz” bir kentleşme süreci yaşanmaktadır (Dinler, 1994: 150-151; Ertürk, 1998: 24; Ekin, 1986: 77). Denge kavramı, kırsal kesimde çözülme neticesinde “fazla” duruma gelen nüfus kitlesinin, kentlerdeki istihdam biçimini tanımlamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde kentleşme süreci, fazlanın tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne, daha sonra da sanayiden hizmet sektörüne aktarımı dolayısıyla gerçekleştiğinden bir denge niteliği taşımaktadır.

Dengesiz kentleşme sürecinde, kent ve kamu hizmetleri altyapısının yeterince gelişmemesi, bu hizmetlere duyulan gereksinimlerin karşılanmasında aksaklığa yol açmaktadır. Özellikle, konut talebinin karşılanmaması durumu, gecekondulaşma ile özdeşleştirmektedir. Benzer biçimde, ulaşım altyapısındaki yetersizlikler, kent içi ulaşımında toplu taşımanın yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Sanayide istihdam edilemeyen işgücü, marjinal sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Temel özellikleri sıralanan dengesiz kentleşme, birçok alanda tıkanma ve darboğaza yol açabilmektedir. Bu sorunlar, ekonomik ve toplumsal olarak iki ana grupta toplanabilir. Ekonomik sorunlar, işsizlik ve marjinal sektörlerde yığılan istihdam, sektörler ve bölgelerarası dengesizlik, altyapı hizmetlerinde tıkanma, gecekondulaşma şeklinde sayılabilmektedir. Toplumsal sorunlar ise, çevrenin tahribatı, fiziksel plansızlık ve yerleşim düzensizliği, gelir dağılımının adaletsizliği, toplumsal sınıflaşmanın artması ve kültürel değişim şeklinde sıralanmaktadır (Ertürk, 1998: 27).

Sanayileşme sürecinde mekansal yapının değişmesine yol açan göçler, kentlerde dağınık büyüme sorununu doğurmaktadır (Yeniğül, 2005: 275). Nüfusun hızla artması, konut talebini arttırarak göçmenleri kentlerin dış bölgelerine yerleşmeye zorlamaktadır. AGÜ’de bu durumun sonucu olarak göçmenler tarafından izinsiz ve düşük standartlı konutlar inşa edilmekte; böylece bir yandan kent kontrolsüz biçimde yayılırken diğer yandan mekansal ayrışmalar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bozulan kent estetiği sebebiyle, kentler turistik önemini yitirmektedir.

Kentsel hizmetlerin önemli bir girdisi olan toprağın kıt oluşu rant gelirlerine yol açmaktadır. Toprağın tarımsal amaçlı kullanımdan kentsel alanlara dönüşmesi sonucunda alt yapı yatırımlarında artış meydana gelirken yol, yeşil alan gibi kamusal hizmetler sunulmakta; arsa değerleri yükselmektedir (Peker, Engin ve Balkız, 1997: 5). Kentlerdeki yoğun nüfusun sebep olduğu konut talebi, kira fiyatlarını arttırmakta; arsa spekülasyonlarını tetiklemektedir. Haksız kazanç vergilendirilmediğinde, gelir dağılımı olumsuz yönde etkilenmektedir.

İşsizlik ve konut açığının yoğunlaştığı büyük kentler, plansız sanayileşme ve kentleşmenin kaçınılmaz sonuçlarıdır (Gürsel, 1990: 16). GOÜ’de kent, kentsel işlevlerden soyutlanmış, aşırı nüfus yığılmalarının ortaya çıktığı bir mekan haline gelmiştir. Bu durumda kaynak yetersizliği sebebiyle yol, kanalizasyon, su, gaz, elektrik, haberleşme gibi alt yapı hizmetleri yerine getirilememektedir. Bu durum, göçle birlikte kentlerde, yoğun, sürekli ve hızlı şekilde bir sosyo-kültürel değişim süreci yaşanmasına yol açmaktadır.

Dengesiz kentleşme ve sanayileşme, kentsel çevre üzerinde önemli tahribatlara yol açmaktadır. Bu tahribatlar şunlardır (Ulusoy ve Vural, 2001: 6). Plansız yürüyen bir kentleşme süreci sonunda verimli tarım arazileri, arsa alanlarına dönüşmekte; tarım arazileri israf edilmektedir. Büyüyen şehirler sürekli şekilde görece fazla kaynağa ihtiyaç duymakta; böylelikle şehir nüfusu, kendilerinden çok uzakta bulunan doğal kaynakları da tüketmektedir. Kentleşme, iklim, atmosfer, su kaynakları, topraklar ve kırsal arazileri üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır.

2. Yapısal Dönüşüm Bağlamında Dünya Deneyimi

Dünya mal ve hizmet üretimi, 1980’de 11,7 trilyon dolar iken, 2017’de 79,2 trilyon dolara yükselmiştir. Böylece 1990 yılında % 2,9 oranında büyüme kaydeden dünya GSMH’si, 2017 yılında % 3,61 oranında artmıştır. 1990-2000 döneminde dünya ekonomisinin ortalama büyüme hızı % 3,3 iken, 2000-2017 dönemi büyüme oranı yıllık ortalama % 4,6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Gelir Gruplarına Göre GSMH ve Değişimi (1980-2017)

Ülke Grupları	1980		1990		2000		2010		2017	
	GSMH (Milyar Dolar)	Artış %	GSMH (Milyar Dolar)	Artış %	GSMH (Milyar Dolar)	Artış %	GSMH (Milyar Dolar)	Artış %	GSMH (Milyar Dolar)	Artış %
Dünya	11775	2,1	22797	2,9	31759	4,8	65906	5,39	79281	3,61
Gelişmiş Ekonomiler	8153	0,9	17629	3,1	25407	4	43182	3,05	47977	2,16
Gelişmekte Olan Ülkeler	3621	4	5167	2,8	6351	6	22724	7,41	31304	4,63
Yeni Sanayileşen Asya Ülkeleri	146	3,7	542	7,4	1094	7,9	9751,3	9,64	17200	6,47

Kaynak: IMF, <https://www.imf.org/en/Data#imffinancial>, 04.05.2018.

Tablo 1'e göre, gelişmiş ülkeler (GÜ), 1990'da yıllık ortalama % 3,07 büyümeye kaydederken, 2010'da % 5,39; gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ise, söz konusu dönemlerde sırasıyla % 2,8 ve % 7,41 oranında büyümüşlerdir. 1980 yılından itibaren dünya ekonomisinin hızlı büyümesinde, gelişmekte olan ülkelerin payı büyüktür (IMF, 2018).

Tablo 2: GSYİH'nın Dünya ve Gelir Gruplarına Göre Sektörel Dağılımı

Ülke	GSYİH (Milyon Dolar)		Tarımın GSYİH'daki Payı (%)		İmalat Sanayinin GSYİH'daki Payı (%)		Hizmetlerin GSYİH'daki Payı (%)	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015
Dünya	33,547.9	74,188.7	5	4	31	28	65	68
Düşük Gelirli Ülkeler	113,3	394,3	34	31	20	21	45	48
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	1,329.1	5,861.0	22	17	32	30	46	53
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	4,508.5	20,523.7	10	7	39	34	51	59
Yüksek Gelirli Ülkeler	27,591.0	47,417.0	2	1	28	25	71	74

Kaynak: World Bank, <http://wdi.worldbank.org/tables>, 09.06.2017.

Tablo 2'ye göre tarımın dünya GSMH'sindeki payı, 2000 yılında % 5 civarında iken, 2015 yılında % 3,78'e düşmüştür; sanayinin payı % 30,92'den % 27,4'e gerilerken, hizmetlerin payı % 64,30'dan % 68,90'a yükselmiştir. Yüksek gelirli ülkelerde tarımın payı 2000 yılı sonrasında % 5'in altında seyrederken, sanayinin % 20-30 bandında; hizmetlerin payı ise, % 70'ler düzeyindedir. Buna karşılık düşük gelirli ülkelerde tarımın payı % 30'un üzerinde; hizmetlerin payı % 65'ler düzeyindedir.

Tablo 3: Bazı Ülke Gruplarının Dünya GSMH'deki Payları (%)

Ülke Grupları	1980	1990	2000	2010	2017
Gelişmiş Ekonomiler	65,55	63,67	56,98	46,32	41,28
G-7 Ülkeleri	51,11	50,87	43,89	34,44	30,55
Gelişmekte Olan Ülkeler	36,44	36,24	43,01	53,67	58,71
Yeni Sanayileşen Asya Ülkeleri	9	12,47	16,71	25,81	32,46
Yeni Sanayileşen Avrupa Ülkeleri	4,15	3,7	3,35	3,36	3,55

Kaynak: World Bank, <http://wdi.worldbank.org/tables>, 09.06.2017.

Tablo 3'de görüldüğü üzere, GOÜ'nün kaydettiği büyüme, dünya GSMH'si içindeki paylarının artmasına yol açmıştır. 1990 yılında gelişmiş ülkelerin global GSMH içindeki payı % 63,67 iken, 2017 yılında bu pay % 41,28'e gerilemiştir. Buna karşılık aynı dönemde, gelişmekte olan ülkelerin global GSMH içindeki payı, gelişmiş ülkelere yönelik ticaretin olumlu etkisiyle % 36,24'den % 58,71'e yükselmiştir.

2.1. Sektörel Yapı

Tablo 4'e göre, üretim yapısı içinde hizmetler sektörünün en büyük pay aldığı ülke 2000-2015 döneminde ABD'dir. Bu ülkeyi OECD ve Avrupa Birliği izlemiştir. Hizmetler sektörünün üretim yapısında ağırlıklı pay alıyor olması, iktisadi yapının dönüştüğünün bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Nitekim, gerek OECD, gerekse Avrupa Birliği ülkeleri, gelir düzeyi bakımından en yüksek sıralamalarda yer alan ülkelerin birlikte değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Tablo 4: Dünya GSMH'nin Ülke Grupları Bazında Sektörel Dağılımı (%)

Ülkeler	SEKTÖRLER								
	Tarım			Sanayi			Hizmetler		
	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015
ABD	1,19	1,17	1,05	23,16	20,39	20,03	75,65	78,44	78,92
Merkezi Avrupa ve Baltık	5,48	3,39	3,30	32,95	33,62	33,35	61,56	62,99	63,35
Doğu Asya ve Pasifik	7,62	5,70	5,25	37,43	36,43	34,51	54,95	57,87	60,25
Avrupa ve Merkezi Asya	3,28	2,24	2,22	29,12	26,33	25,75	67,61	71,43	72,03
Avrupa Birliği	2,37	1,62	1,62	27,96	24,94	24,56	69,67	73,44	73,83
OECD	2,06	1,61	1,52	27,38	24,72	24,30	70,56	73,66	74,17
Dünya	5,07	3,91	3,78	30,92	28,98	27,31	64,30	67,15	68,90

Kaynak: World Bank, <http://wdi.worldbank.org/tables>, 09.05.2018.

İktisadi yapıda meydana gelen dönüşümün gelir grupları bazında izlenebildiği Tablo 5'ten, gelişmişlik ölçütüne göre sınıflandırma yapılan Tablo 3 ve seçilmiş gruplara göre değerlendirmeye yer verilen Tablo 4'tekine paralel şekilde, dünya gayrisafi yurtiçi hasılasında tarımsal üretimden sanayi ve hizmetlere doğru bir değişim gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde hizmetler sektörü ön plana çıkarken düşük gelirli ülkelerde tarım ile karakterize olmuştur.

Tablo 5: Gelir Gruplarına Göre Dünya GSMH'nin Sektörel Dağılımı (%)

Ülkeler	SEKTÖRLER											
	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	1990	2000	2010	2015	1990	2000	2010	2015	1990	2000	2010	2015
Yüksek Gelir	..	1,89	1,42	1,36	..	28,12	25,40	24,65	..	70,40	73,23	73,98
Düşük ve Orta Gelir	20,07	12,71	9,89	9,49	38,39	37,61	37,57	33,56	41,48	49,68	52,54	56,95
Düşük Gelir	40,50	34,50	32,74	30,57	18,13	19,74	19,80	22,38	41,49	45,22	47,46	47,03
Alt Orta Gelir	27,59	22,55	17,51	16,64	31,89	32,67	32,82	30,52	40,16	44,78	49,66	52,85
Orta Gelir	19,82	12,45	9,60	9,21	38,64	37,82	37,80	33,71	41,48	49,73	52,60	57,08
Üst Orta Gelir	17,95	10,03	7,36	7,06	40,26	39,05	39,21	34,64	41,79	50,92	53,43	58,31

Kaynak: World Bank, <http://wdi.worldbank.org/tables>, 09.05.2018.

Dünya GSMH'si içinde sektör paylarının gelişimi izlendiğinde, dünyada hizmet sektörünün artan payı dikkat çekmektedir. Özellikle iktisadi yapı içinde sanayiden hizmetlere yönünde bir değişim gözlenen GÜ'de bu eğilim daha belirgindir. Bu durum gelişmişlik düzeyi arttıkça, hizmetler sektörünün payının yükselmesi; buna karşılık tarım ve sanayinin payının azalması ile açıklanmaktadır. İmalat sanayinden hizmet sektörüne geçiş eğilimi, özellikle sanayileşmesini tamamlamış, yüksek gelirli ülkelerde daha belirgindir.

Sanayileşme ve kentleşme sürecinin birbirine paralel işlemesi, aynı zamanda ticaret, ulaştırma, inşaat, bankacılık, kamu hizmetleri vb. birçok tarım dışı faaliyetin ortaya çıkmasını ve gelişmesini zorunlu kılmakta ve bu şekilde hizmet sektörünün ekonomideki payı gittikçe büyümektedir. Tarımdaki teknik ilerleme ve ona bağlı verim artışı, toplam nüfus artışı ile birleşince, bu kesim gittikçe artan bir şekilde nüfus ihraç etmektedir. Aksi takdirde, tarım kesimi çok geçmeden bir işgücü fazlası sorunuyla karşı karşıya kalacak ve her dolayısıyla iktisadi kalkınma sürecinde bir tıkanma baş gösterecektir. Buradan hareketle, teknik ilerlemenin, nüfusun kesimler arası dağılımında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

2.2. İstihdam

Çalışan nüfusun zaman içindeki gelişimini açıklamada, nüfusun sektörlere göre dağılımı önemli bir belirleyicidir (Maillet, 1983: 93). İşgücünün gelişimi, ülkeden ülkeye ve bir dönemden diğerine değişimle birlikte, tarım kesiminin toplam istihdamdaki payı zaman içinde gerilemekte ve buna bağlı olarak çalışan nüfus bir sektörden diğerine geçmektedir.

1990'lerden sonra dünya GSMH'sinin sektörel yapısında gözlenen değişimler, dünya ölçeğindeki istihdam kompozisyonunu da etkilemiştir. Geleneksel imalat sanayi ürünlerinin bir kısmında ihracat bakımından rekabet gücünün azalması, iktisadi kalkınma stratejilerinin hizmet üretimi alanına yönelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda toplam istihdam içinde tarım ve imalat sanayinin payı gerilerken, hizmet sektörünün payı artmıştır.

Tablo 6: İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Gelir Grupları	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	2000	2017	2000	2017	2000	2017
Dünya	39,1	26,5	22,1	22,5	38,9	51,1
Düşük Gelir	76	68,9	8,1	9,9	15,9	21,2
Alt-Orta Gelir	54,6	38,8	16,0	21,8	29,4	39,4
Üst-Orta Gelir	36,7	16,3	26,6	25,7	36,7	58
Yüksek Gelir	4,7	3,1	27,3	22,7	68,0	74,2

Kaynak: ILO, <https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang-en/index.htm>, 10.05.2018.

Tablo 6'ya göre, 2000-2017 döneminde küresel istihdam içerisinde hizmet sektörünün payı % 38,9'dan % 51,1'e yükselmiş ve % 39,1'den % 26,5'e gerileyen tarımın küresel istihdamdan aldığı payı geçmiştir. Sanayi sektörü istihdamı ise % 22,5 olarak gerçekleşmiş ve bu pay, 2000 yılına göre anlamlı bir değişim göstermemiştir.

Söz konusu tabloya göre, yüksek gelirli ülkelerde hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payı, 2017'de % 74,2 düzeyindedir. Üst-orta gelir grubu ülkelerde bu oran, 2000'de % 36,7 iken 2017'de % 58'e yükselmiştir. 2017 yılı itibarıyla tarım sektörü, dünyada toplam istihdamın % 26,5'ini oluşturmaktadır.

2.3. Dış Ticaret

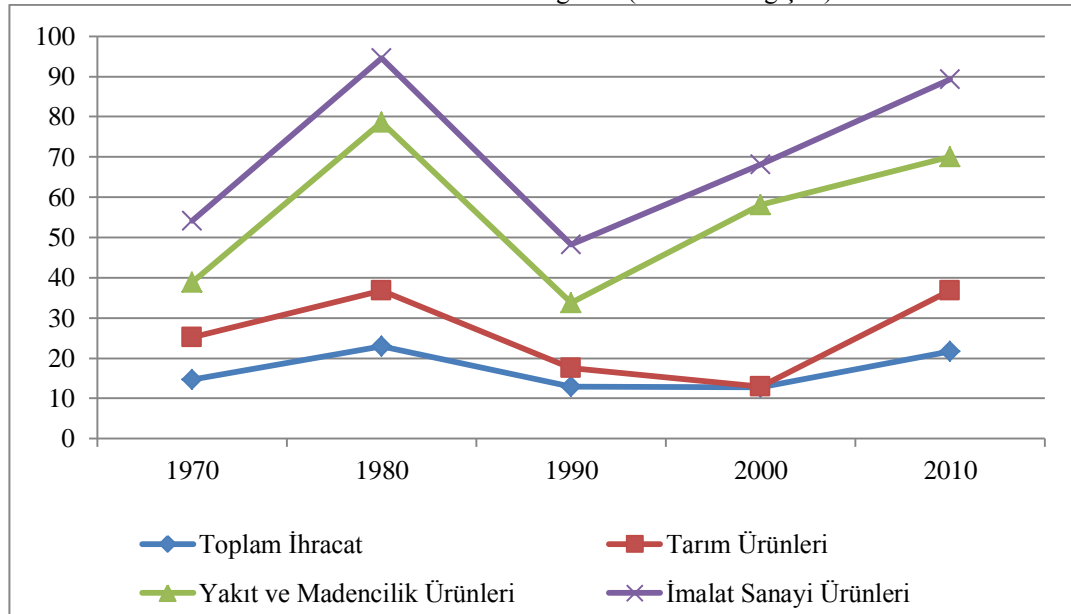
Tablo 7: Dünya İhracatının Sektörel Dağılımı (1970-2010, Yıllık % Değişim)

Yıllar	Toplam İhracat	Tarım Ürünleri	Yakıt ve Madencilik Ürünleri	İmalat Sanayi Ürünleri
1970	14,6	10,6	13,6	15,4
1980	23	13,8	41,8	15,9
1990	12,9	4,7	16,2	14,4
2000	12,8	0,1	45,2	10
2010	21,7	15,1	33,2	19,3

Kaynak: WTO Statistical Database, Erişim: 09.05.2018.

Dünya ticaret hacmi, artan dışa açıklığın bir sonucu olarak, hızla artmıştır. Dünya ihracatının sektörel dağılımında 1970-2016 döneminde meydana gelen değişimin izlenebildiği Tablo 7'ye göre, ihracattaki en büyük artış, yakıt ve madencilik ürünleri alanında olurken bu sektörü tarım ürünleri ve imalat sanayi izlemektedir. 1970'lerde sırasıyla imalat sanayi, yakıt, madencilik ve tarım ürünleri ihracat içinde en büyük payı alırken, 2010'da bunun yakıt ve madencilik, imalat sanayi ve tarım ürünleri olarak değiştiği gözlenmektedir. Dünya sanayi üretimi ve enerji talebindeki artışın bu değişime yol açtığı düşünülmektedir.

Grafik 1: İhracatın Sektörel Dağılımı (Yıllık % Değişim)



Kaynak: WTO, https://www.wto.org/english/tratop_e/tratop_e.htm, 09.05.2018.

GOÜ'nün GSYİH'sinde dış ticaretin payı 1980'lerde % 30 civarındayken 2000'li yıllarda % 60 - 70 aralığına yükselmiştir. Uluslararası ticaretin GSYİH'deki payı, en çok gelişmekte olan Asya ülkelerinde yükselmiştir. 2000 yılında Çin'de bu pay % 44,4 iken 2005 yılında % 70,9'a yükselmiştir. Bir başka doğu Asya ülkesi olan G. Kore'de bu pay, 2000 yılında % 65; 2005 yılında ise, % 81,6'dır. Güneydoğu Asya ülkelerinde dış ticaret artışı, daha da dikkat çekicidir (WTO Statistical Database, Erişim: 22.05.2017). 2000 yılından sonra gelişmiş ülkelerin dünya ihracatındaki payının azaldığı buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin payının arttığı görülmektedir (WTO, Statistical Database, Erişim: 09.05.2018).

1980 ve 1990'larda GÜ'in ihracat ve ithalat büyüme oranları paralel bir görünüm sergilemiş, ancak 2000'den itibaren ABD ve Japonya'da dış ticaret açıkları oluşmaya başlamıştır. GOÜ'de 1980'lerden sonraki dönemde ihracatın ithalattan hızlı büyüdüğü gözlemlenirken, Asya ülkelerinde meydana gelen ihracat artışları dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır (WTO Statistical Database, Erişim: 22.05.2017).

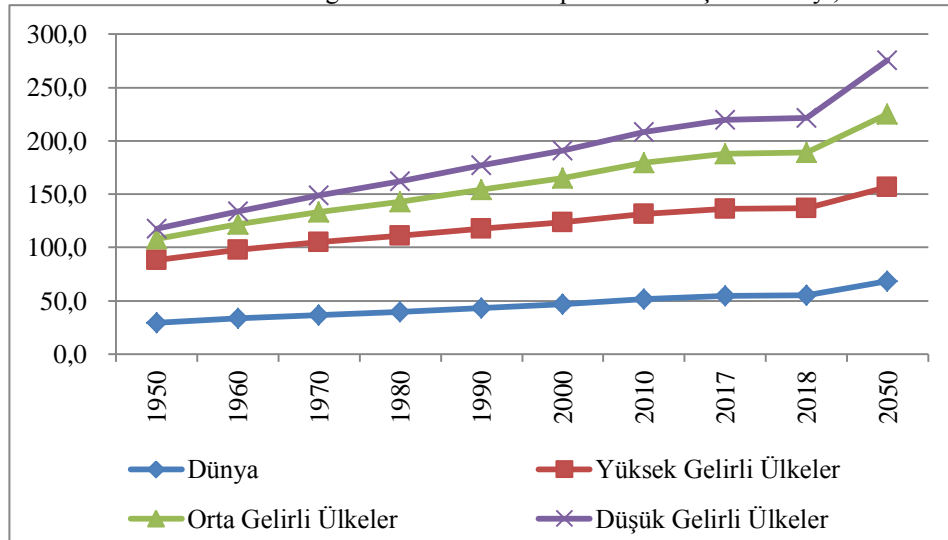
GOÜ'deki dış açılma süreçleri, ticaret ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonuna dayanmıştır. Bu durum, söz konusu ülkeleri artan bir oranda "dışa bağımlı" hale getirmiştir. İhracata dayalı büyüme stratejileri, belli sektörlerde uzmanlaşma meydana getirirken, yatırımlarını arttırmayan ve düşük teknolojik düzeyde bulunan ülkeler, ilksel mallar üretiminde yoğunlaşmışlardır. Zaman içinde ilksel mal ihracatına bağlı yapıdan kurtulup teknolojik ürün ihraç etme çabaları belirmiş; dış ticaretin mal bileşimi değişmiş; büyüme bu süreçten olumlu şekilde etkilenmiştir. 1980'lerden itibaren teknoloji yoğun sanayi ürünlerinin ihracatını üstlenen GOÜ, günümüz dünya ticaretinin yaklaşık üçte birini gerçekleştirmektedir.

3. Kentleşme Bağlamında Dünya Deneyimi

Nüfus artışı, iktisadi gelişme ve sanayileşme üzerinde iki yönden etkilidir. Nüfustaki artış, ucuz ve gerekli işgücünü sağlaması açısından sanayileşmeye olumlu yönde etki eder. Buna karşın nüfus artış hızı, milli gelir artış hızından büyükse sanayileşmeyi olumsuz şekilde etkilemektedir. Endüstrileşme sürecinde, nüfus artış hızı oldukça yüksek seyretmiştir. Bu bağlamda, sanayileşme ile nüfus artışı arasında pozitif korelasyon olduğu söylenebilir (Türkdoğan, 1981: 145).

Grafik 2 incelendiğinde, kentsel bölgelerdeki nüfusun dünya geneli, yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde 1950 yılından bu yana sürekli olarak artış trendinde olduğu görülmektedir. 2050 projeksiyonuna göre, kentsel nüfus oranında artış öngörülmüştür. Söz konusu grafik ile ilintili olan Tablo 9'a göre ise, Avrupa, Kuzey Amerika ve Latin Amerika'da kentsel nüfusun toplamdaki payı ortalama % 50'nin üzerinde seyrederken, Asya ve Afrika'da sınırlı bir oranda kalmıştır. Diğer taraftan Tablo 9'a göre de, yüksek gelirli ülkelerde kırsal nüfusun yıllık değişim oranı negatif olarak en büyük iken kentsel nüfusun artış oranı en yüksek şekilde seyretmiştir. Bu durum, kentsel bölgelerin göç aldığına işaret etmektedir. Dünya sanayi üretimi ve enerji tüketimi ile kentleşme hızı eş zamanlı olarak artmaktadır.

Grafik 2: Kentsel Bölgelerdeki Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı, 1950-2050



Kaynak: United Nations, <http://data.un.org/>, 23.05.2018.

Tablo 9. Gelir Gruplarına Göre Kentsel Bölgelerdeki Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı, 1950-2050

Bölge, Altbölge, Ülke	Kentsel Bölgelerdeki Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı, 1950-2050									
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2017	2018	2050
DÜNYA	9,6	3,8	6,6	9,3	3,0	6,7	1,7	4,8	5,3	8,4
Yüksek Gelirli Ülkeler	8,5	3,8	8,7	1,8	4,4	6,8	0,0	1,3	1,5	8,4
Orta Gelirli Ülkeler	9,9	4,5	7,8	1,7	6,7	1,6	7,9	2,0	2,6	8,3
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	2,1	8,4	2,2	6,3	2,9	0,3	9,8	5,8	6,6	2,6
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	7,2	9,9	2,6	6,3	0,0	3,1	7,1	0,2	0,6	9,0
Düşük Gelirli Ülkeler	,3	1,9	5,7	9,1	2,8	5,7	8,9	1,8	2,2	0,2
Sahra Altı Afrika	1,1	4,9	8,3	2,6	7,5	1,4	6,1	9,8	0,4	8,1
AFRİKA	4,3	8,6	2,6	6,8	1,5	5,0	8,9	2,1	2,5	8,9
ASYA	7,5	1,2	3,7	7,1	2,3	7,5	4,8	9,2	9,9	6,2
AVRUPA	1,7	7,4	3,1	7,6	9,9	1,1	2,9	4,2	4,5	3,7
LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER	1,3	9,4	7,3	4,6	0,7	5,5	8,6	0,4	0,7	7,8
KUZEY AMERİKA	3,9	9,9	3,8	3,9	5,4	9,1	0,8	2,0	2,2	9,0

Kaynak: United Nations, <http://data.un.org/>, 23.05.2018.

Tablo 10. Gelir Gruplarına Göre Kentsel Nüfus Payında Yıllık Ortalama Değişim Oranı, 1950-2050 (%)

Bölge, Altbölge, Ülke	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020
DÜNYA	1,33	1,30	1,06	0,56	0,61	0,84	0,92	0,84	0,83	0,83	1,04	0,99	0,86	0,82
Yüksek Gelirli Ülkeler	0,88	0,84	0,77	0,72	0,51	0,39	0,35	0,36	0,33	0,30	0,46	0,37	0,22	0,22
Orta Gelirli Ülkeler	2,16	2,04	1,66	0,85	1,07	1,50	1,59	1,38	1,28	1,24	1,43	1,36	1,20	1,11
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	2,55	2,49	1,92	0,58	0,85	1,54	1,85	1,51	1,58	1,58	1,81	1,65	1,41	1,23
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	1,51	1,35	1,29	1,30	1,49	1,59	1,33	1,28	1,02	0,96	1,10	1,16	1,12	1,16
Düşük Gelirli Ülkeler	2,18	2,72	2,47	3,02	2,19	1,79	1,78	1,72	1,35	1,06	1,12	1,25	1,35	1,40
Sahra Altı Afrika	2,92	2,95	2,07	2,05	2,19	2,03	1,94	1,97	1,47	1,21	1,40	1,40	1,40	1,33
AVRUPA	1,05	1,03	1,01	0,91	0,74	0,62	0,38	0,31	0,16	0,16	0,25	0,27	0,25	0,28

Kaynak: United Nations, <http://data.un.org/>, 23.05.2018.

Tablo 10'dan izlenebileceği üzere, 1950-2050 döneminde üst-orta gelirli ülkelerde kentsel nüfusun payı görece yüksek seyredirken yüksek gelirli ülkelerde kentsel nüfus payının yıllık bazda nispeten düşük bir oranda arttığı dikkat çekmektedir. Bu durum yüksek gelirli ülkelerde meydana gelen kentleşme süreçlerinin dengeli seyrettiği yönünde yorumlanmaktadır.

Tablo 11. Gelir Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Payında Yıllık Ortalama Değişim Oranı, 1950-2050 (%)

Bölge, Altbölge, Ülke	Kırsal Nüfus Payında Yıllık Ortalama Değişim Oranı, 1950-2050 (%)													
	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020
DÜNYA	0,6	0,6	0,6	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	1,0	1,0	1,0
Yüksek Gelirli Ülkeler	1,3	1,4	1,4	1,5	1,2	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,6	1,4	0,9	1,0
Orta Gelirli Ülkeler	0,6	0,6	0,6	0,3	0,4	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	1,1	1,2	1,2	1,2
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	0,8	0,9	0,8	0,3	0,4	0,8	1,1	1,1	1,3	1,5	2,0	2,2	2,3	2,4
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,8
Düşük Gelirli Ülkeler	0,2	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7
Sahra Altı Afrika	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9
AVRUPA	1,2	1,3	1,4	1,5	1,3	1,2	0,8	0,7	0,4	0,4	0,6	0,7	0,7	0,8

Kaynak: United Nations, <http://data.un.org/>, 23.05.2018.

Sanayileşmenin hız kazanması ile bireyler ve iktisadi faaliyetlerin yer seçimi ve mekandaki dağılım şekli kentsel gelişme üzerinde etkili olmuştur. Kentler, iktisadi faaliyetler ile firmaların yer seçimi kararlarına bağlı olarak şekillenmekte; kente özgü sektörel dinamikler mekansal gelişme üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Kentleşme ve nüfus baskısı sonucu iş ve yerleşim alanlarının çeşitlenmesi, kentlerin çoklu ve parçalı bir yapıya sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Heterojenlik, hareketlilik, nüfus yoğunluğu kenti diğer yerleşim birimlerinden ayıran niteliklerdendir. Merkezi alandaki yüksek yoğunluk ile çevre alanlardaki mekansal dağınıklık ve düşük nüfus yoğunluğu kent mekanının temel özelliğidir. İktisadi faaliyetlerin merkezde yer alması nedeniyle kent merkezi, nüfus, araç, yaya ve yapı yoğunluğunun en fazla olduğu yerdir (Bayraktutan vd., 2016: 1670).

Küreselleşme, ülkeler arasındaki fiziksel ve ekonomik sınırları kaldırmış; kentler arası ilişkilerin belirleyicileri değiştirmiş; kentler sanayi, tarım ve turizm üretimi ile karakterize olmuştur. Mal, hizmet ve sermayenin dünya çapında dolaşımına yön veren kentler ortaya çıkmıştır. Sanayi üretim potansiyelinin yanı sıra hizmet sunumu, iletişim, haberleşme, vb. olanaklar kentleri tanımlayan faktörler arasında yer edinmiştir. Diğer yandan, kentler arası rekabeti hızlanmış ve yeni ekonomik, politik ve kültürel rolleri üstlenen kentler belirlemiştir. Dünya kenti kavramının gündeme gelmesiyle, 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde iki kent formu belirginleşmiştir. Bunlardan ilki, “mega-kent”; ikincisi ise, “küresel kent” kavramıdır (Işık, 1999: 145-146).

3.1. Küresel Kent

Küresel kent, yapısal olarak farklılaşmış kent olgusunu tanımlamaktadır. Küresel kent kavramının belirginleşmesinde teknolojik devrim ve enformasyon alanındaki gelişmeler etkili olmuştur. Kırsal üretimin toplandığı ve yeniden dağıtıldığı mekanlar olan “ortaçağ kentleri”, Sanayi Devrimi ile önemli bir değişim yaşayarak, “sanayi kenti” olarak adlandırılan yeni bir kent dinamiğini ortaya çıkarmıştır. Bütün kentlerin sanayileşme sürecinden aynı düzeyde etkilenmemesi, sanayi kentinde farklı kentsel süreçlerin işlenmesine zemin oluşturmuştur. Bu farklılaşma, temelde sanayileşmiş ülke kentleri ile sanayisi henüz gelişmemiş olan ülke kentleri arasında belirgin bir hal almıştır. Ortaya çıkan kentsel yapı, GÜ’de daha çok “metropolitan kent” şeklindeki, GOÜ’de ise “tek hakim kent” şeklindedir. Örneğin, Güney Doğu Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika’nın bazı bölgeleri tek hakim kente örnek verilebilir. Sanayileşmiş ülkelere bağımlı şekilde buharlı gemi ve demiryolu ulaşımı ile gıda maddesi ve sanayi hammaddesi ihracatının yapıldığı ülkelerde, 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısına kadar mekanlar arası etkileşimde “tek hakim kent” türü belirleyici olmuştur (Kıray, 2003: 161).

Küresel kentin temel özelliği, içe dönük bir büyümenin olduğu yerleşme alanlarında gelişmesi ve çevresine doğru bir büyüme yaratmasıdır. Tek hakim kent hızla büyürken, diğer kentlerin küçülmesine

yol açmakta; metropoliten kent ise, büyürken kendisiyle birlikte diğer kentlerde de bir büyüme yaratmaktadır. Kıray'a (2003:157) göre, az gelişmiş ülkelerde, 1900'ler ortalarından itibaren öncelikle sanayi üretimi, sonrasında üretim, kontrol ve idare organizasyonlarının farklılaşması sonucu küresel kent alanları belirmeye başlamıştır. İmalat sanayinin yerleşme biçimi, kentleşmenin bu türünde etkili olmuştur. Küçük ölçekli imalat sanayi birimleri, teknoloji ve ulaşımdaki gelişmelerin katkısıyla büyümekte ve üretim yerleri kentlerin uydu alanlarına taşınmakta; metropoliten alanlar ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve beraberinde otomasyonun fiziksel mekana yansımaları sonucu megakentler ve küresel kentler ortaya çıkmıştır. Gelişen kentlerde otomasyonla sanayi sektöründeki istihdamın yerini, ağırlıklı olarak hizmet sektörü almıştır.

3.2. Mega Kent

Mega-kentler, küresel kentlerle benzer özelliklere sahip oldukları gibi, önemli farklılıkları da barındırmaktadırlar. Nüfusu 10 milyon ve daha fazla olan kentler mega-kent olarak adlandırılmaktadır (Wikipedia, Erisim: 25.01.2018). Bir mega-kent, bir, iki veya daha fazla metropoliten alandan oluşabilmektedir. 20. Yüzyılın ilk yarısında dünya nüfusunun yalnızca % 8'lik bir bölümü kentlerde yaşamıştır. 1950'lerde, kentte yaşayan nüfusun dünya nüfusuna oranı % 30 düzeyine çıkmıştır (Curtis, 2017). 2018 itibarıyla kentli nüfus, dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 55'ine tekabül etmektedir. 2030 yılı için BM'nin yaptığı dünya kentli nüfus payı tahmini % 61 düzeyindedir (United Nations, 2005: 22). Dünyanın büyük kentleri, yoğun olarak Asya ve Afrika'da bulunmuştur. Ancak 19. ve 20. yüzyıllarda kent toplumunun yükselmesiyle birlikte, Avrupa ve Kuzey Amerika'da büyük kentler hakim duruma gelmiştir. 20. yüzyılın başlangıcında dünya üzerinde yalnızca 11 kentin nüfusu 1 milyonu aşarken 2000 yılında bu rakam 400'e ulaşmıştır (Lo, and Yeung, 1998: 7). Dolayısıyla, hem nüfus hem de, özellikle 1945'ten sonra GOÜ'de, kentler hızlı büyürken 1975'ten sonra mega-kentler yükselişe geçmiştir.

1950'de, mega-kent olarak yalnızca New York ve Tokyo bulunmaktadır. Aynı tarihte nüfusu 5 milyonu aşan kentlerin sayısı ise 10'dur. 1975'te Tokyo 26.6, New York 15.9, Sanghay 11.4 ve Mexico City 10.4 milyonluk nüfusa ulaşmışlardır (Curtis, 2017). Hızla artan nüfus sonucunda, 2008'de dünya mega-kentlerinin sayısı 25'e yükselmiştir. Mega-kentlerin en fazla yoğunlaştığı bölge, Pasifik ve Güney Asya bölgeleridir. Asya kıtasındaki 13 mega-kentin nüfus artış oranı % 3,35 düzeyindedir.

SONUÇ

Bir yerleşim yeri olarak kent, M.Ö. II. ve III. bin yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. İlk olarak dini ve idari merkezler olarak işlev gören kentler, tarımsal ürünün fazlalaşması ile zamanla ticaret ve üretim merkezleri haline gelmiş; Sanayi Devrimi ile yeni bir içerik ve boyut kazanarak kültürel ve yönetsel merkezler işlevini üstlenmişlerdir. Sanayi tesislerinin kuruluş yeri olarak, kentler ve yakın etki alanları tercih edilmiştir.

Kentleşme oranı, kalkınmışlık düzeyinin önemli bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Dar anlamda kentleşme, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artışı içerir. Sadece demografik bir olay şeklinde görülmesi durumunda kentleşme, nüfus artışı veya kırsal kesimden kentsel alanlara göç yoluyla gerçekleşmektedir. Geniş anlamda ele alındığında ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan bir nüfus birikim süreci şeklinde yorumlanabilmektedir (Keleş, 2002: 21).

Karşılaştırmalı üstünlükler kuramı, kentsel düzeyde de işlemekte; böylelikle çeşitli dışsallıklar barındıran kentler, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluk derecesi bakımından ön plana çıkmaktadır. Farklı sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerin birbirlerine yakın olmaları sonucu, kentleşme ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Diğer üretim merkezleri ile ticaret partnerliği yapabilen ve üretim organizasyonlarını geliştirerek girişimciliği arttırabilen, tarihi ve kültürel dokusunu muhafaza edebilen kentler, küresel rekabet gücü ve ekonomik etkinliklerini arttırabilmektedir.

Ekonomide bir taraftan kırsal alanlarda meydana gelen verim artışına paralel şekilde tarımsal yapı dönüşüme uğrarken, diğer yandan kentlere göç gerçekleşmektedir. Sanayi etkinliklerinin fazlalaşması neticesinde kentlerin hızla gelişmesi, tarımsal üretimde verimlilik ile mümkündür. Bu durumda sanayi ve hizmetler kesiminin topla istihdamdaki payı artarken, tarımsal azalmaktadır. Bu sürecin paralelinde tarım toplumundan, sanayi toplumuna doğru bir yapısal dönüşüm geçirmektedir.

Tarımsal ağırlıklı üretim, istihdam ve dış ticaret yapısından sanayi ve hizmetler yönünde meydana gelen dönüşüm, kentler ve yerleşim biçimlerinde önemli değişimlere yol açmış; nüfusun belli bölgelerde yoğunlaşması neticesinde kentsel alanlarda mal ve hizmet talep/arz çeşitliliği artmış; kaynak ve gelir dağılımında adaletsizlikler baş göstermiştir. Sanayileşme sürecinde, üretici birimler, ulaşım,

haberleşme, altyapı, tamamlayıcı ilişkiler, önsel gerisel bağlantılar, hammaddeye erişim vs. üstünlükleri barındıran bölgeleri tercih etmektedir. Bu oluşum, belli üstünlüklere sahip coğrafi bölgelerde sanayi kuruluşları bakımından ve bölgeye yoğunlaşan göçler dolayısıyla nüfus açısından bir toplanma alanı oluşturmaktadır. Nüfusun kent bölgelerinde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan eğitim, sağlık, konut ihtiyaçları, alt ve üst yapı yatırımlarının hızlanmasına yol açmaktadır.

Her bölge kendine özgü özellikler sergilediğinden kentleşme ve sanayileşme düzeyleri de farklılık arz etmektedir. Az gelişmiş ülkelerin yaşadığı kentleşme sorunlarının temelinde, sanayileşmeden önde giden “kentleşme” yatmaktadır. Bu ülkelerde kentleşme, nüfus ve kent sayısı hızla artarken, sanayi üretiminde ve istihdamında bunu karşılayacak bir artış ve gelişme olmamaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde kent kavramı ve kentleşme süreçleri, farklı özellikler göstermektedir.

GÜ’lerdeki kentleşme; üretim, ticaret ve hizmetler alanındaki büyümeyi sürekli kılacak teknolojik gelişmeler paralelinde ortaya çıkmış ve sanayi devrimi beraberinde tarımsal üretimle başlayan verim artışı halkı kentlerde toplanmaya itmiştir. Az gelişmiş ya da GOÜ’de kentleşme hızı, sanayileşmeden daha yüksek olup sanayiden çok hizmet sektörüne dayalı bir iktisadi yapı hakimdir. GÜ’de hizmet sektörü tarım ve sanayi ekonomisinden sonra gelişmeye başlamıştır (Erkan, 2010: 68). GOÜ’in kentleşme deneyimi, çarpık kentleşme, adaptasyon sorunu, yapısal ve sosyal açıdan uyumsuz yerleşimler vb. sorunlar ile özdeşleşmektedir. Öte yandan özellikle sanayileşmenin etkisiyle çevre sorunları ortaya çıkmaktadır.

Kentlerin büyümesi ve kentleşme hızının artması, istihdam ve barınma gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Kentsel sorunların saptanmasında, kent olgusunun mekansal, ekonomik ve sosyal boyutları bir arada düşünülmelidir. Kaynak dağılımında adaletin sağlanması amacıyla kent çevrelerinde gelişme merkezleri oluşturulmalı ve kentsel yayılma kontrol altına alınmalıdır. Bu şekilde hızlı nüfus artışı ve düzensiz kentleşmenin önüne geçilmelidir.

Ulaşım olanakları bölgeleri erişilebilir kılmaktadır. Özellikle ulaşım ağlarından uzakta kalan yerleşimlerin ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ya da buralarda yeni bağlantıların geliştirilmesi merkezi bölgelerdeki rantları azaltmakta ve merkezi alanlara uzak yerlerde ikamet eden alt gelir grubunun mekansal olarak dışlanması engellenmektedir.

Kentsel altyapı hizmetlerinin yetersizliği, kentlerde yaşam kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu açıdan, kamu kuruluşu ve yerel yönetimler, planlama ve toprak denetimi araçlarıyla, kentsel toprak üzerindeki bireysel mülkiyet ile kamu yararı arasındaki dengeyi korumaya yönelik önlemler alınarak, yapısal dönüşüm sürecinin mekanda yarattığı rant sorunu bir ölçüde azaltılmalıdır (Bayraktutan vd., 2016: 1681).

Kalkınma süreci ve dolayısıyla sanayi üretim ve ihracatının nicelik ve nitelik bakımından gelişimi, genel ekonomik koşullar yanında yerel ve kentsel niteliklerden etkilenmektedir. Diğer taraftan kentsel nüfus çevresiyle etkileşim halindedir. Kent insanı, yemek, enerji, su ve toprak tüketimi yoluyla çevreyi değiştirmektedir. Kirli bir kentsel çevre, kent nüfusunun yaşam kalitesi ile sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kentlerde yaşayan insanların tüketim kalıpları, kırsal bölgelerdekinden farklıdır (Parikh et. al., 1991: 27). Kentsel alanlarda elektrik, ulaşım ve sağlık hizmetleri için görece fazla enerji tüketim talebi bulunmaktadır. Örneğin, kentlerde kırsal kesimlerdeki göre kişi başına daha fazla sayıda otomobil düşmektedir. 2050 itibarıyla dünyada 5,3 milyon otomobil olması beklenmektedir (U.S. Census Bureau, 2003: 35). Tüketim kalıplarında ve enerji talebindeki artış, hava kirliliğine yol açarak negatif dışsallıklar doğurmaktadır. (Goudie, 2013: 265). Kentler, nüfusun tüketim ve yaşam kalıplarına dayalı olarak çevreyi etkilemektedir.

Yapısal dönüşüm paralelinde öne çıkan küresel ve mega kentlerde sanayi üretimi ve ihracat potansiyeli ile bu sürecin yol açtığı sosyo iktisadi etkilerin değerlendirilmesi, sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi dünya genelinde gündemde tutulması gerekli bir hal almıştır. Kentleşme dengeli bir süreçte gerçekleştiği takdirde, olumlu sonuçları artacaktır. Kentleşmede sürdürülebilirliği sağlamak için çevreye minimum zarar verici gelişmeler teşvik edilmeli; kentlerde artan nüfusun yol açtığı konut ihtiyacı dikey yapılanma gibi alan tasarrufu sağlayacak yöntemlere başvurulmalı; doğal habitat korunmalı; doğanın dengesini bozmayan kentleşme planlaması yapılmalı; geniş yeşil alanlar ayrılarak üretim, tüketim ve çevre dengesi gözetilmelidir. Su kaynakları korunmalı; kentsel yapılanmalarda motorlu araçlara olan bağımlılığı azaltıcı tedbirler alınmalıdır. Bu sayede enerjide tasarruf, hava kirliliğinde azalma ve yaşam alanlarında artış sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Fevzi (1989). *Kent Ekonomisinin İlkeleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Bayraktutan, Yusuf (2005). *İktisadi Kalkınma Ders Notu*, Kocaeli.
- Bayraktutan, Yusuf, Fatih Akbulut ve Mehmet Özbilgin (2016). “Mekansal Ayrışma: İktisadi Dinamikleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43): 1669-1682.
- Braudel, Fernand (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm* (Çev. Mustafa Özel), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Curtis, Jennifer. “Mega cities”, <http://hsc.csu.edu.au/>, 18.12.2017.
- Dinler, Zeynel (1994). *Bölgesel İktisat*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Duran, Mustafa Sungur (1997). “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi”, *Hazine Dergisi*, 5: 5-35.
- Ekin, Nusret (1986). “Hızlı Kentleşmenin Sosyoekonomik Etkileri”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Semineri, İstanbul: SİSAV (10-11 Ocak 1986).
- Ergin, Feridun (1973). “Endüstri Devrimi”, *Ak İktisat Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul: Ak Yayınları.
- Erkan, Hüsnü (1998). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erkan, Rüstem (2010). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Ertürk, Hasan (1995). *Kent Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Goudie, Andrew (2013). *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present, and Future*, 7th Edition, Wiley – Blackwell.
- Güran, Teyfik (1990). *İktisat Tarihi*, İstanbul: Damla Ofset.
- Gürsel, Yücel (1990). *Demokratikleşme Sürecinde Kent ve İnsan*, İstanbul: E Yayınları.
- Heaton, Herbert (Tarihsiz). *Avrupa İktisat Tarihi*, Cilt II (Çev. M. Ali KILIÇBAY ve Osman AYDOĞUŞ), Ankara: Verso Yayıncılık.
- ILO (2018). www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/get07en.pdf, 10.05.2018.
- IMF, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/index.aspx>, 04.05.2018.
- Işık, Oğuz (1999). “‘Kenti Düşünmek, Kent Üzerine Düşünmek’”, *Toplum ve Bilim*, Mayıs- Haziran, 14/3: 66-79.
- Keleş, Ruşen (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, Ruşen (2002). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kıray, Mübeccel (2003). “Azgelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreci”, *Kentleşme Yazıları*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lo, Fu-chen. and Yue-man Yeung (1998). *Globalization and the World of Large Cities*, Tokyo: United Nations University Press.
- Maillet, Jean (1983). *18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi* (Çev. Ertuğrul Tokdemir), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Parikh, Jyoti K. et al. (1991). *Indira Gandhi Institute of Development Research*, “Consumption Patterns: The Driving Force of Environmental Stress” (Presented at the United Nations Conference on Environment and Development, August 1991.)
- Peker, Mümtaz, O. Engin ve B. Balkız (1997). *Göç, Kentleşme Sorunları ve Yerel Siyaset*, İzmir: Saray Yayınları.
- Pustu, Yusuf (2006). “‘Küreselleşme Sürecinde Kent, Antik Site’den Dünya Kentine’”, *Sayıştay Dergisi*, 60: 129-151.
- Rosenberg, Nathan, and Birdzell, L. E. (1992). *Batı Nasıl Zengin Oldu* (Çev. Erdal Güven), İstanbul: Form Yayınları.
- Talas, Cahit (1981). *Toplumsal Politikaya Giriş*, Ankara: S Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1981). *Endüstri Sosyolojisi, Türkiye'nin Endüstrileşmesi: Dün - Bugün - Yarın*, Ankara: Töre Devlet Yayınevi.
- Türkiye Vakıflar Bankası (2007). *Türk Anonim Ortaklığı Sektör Araştırmaları: Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir inceleme*, Ankara.
- Uğurlu, Örgen (2010). *Kentlerin Tarihsel Gelişimi*, (Ed. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ulusoy, Ahmet ve Tarık Vural (2001). “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, *Belediye Dergisi*, 7(12): 1-13.
- U.S. Census Bureau (2003). *Statistical Abstract of the United States*, Washington, DC: Government

Printing Office.

United Nations (2005). *Population Challenges and Development Goals*, New York.

United Nations (2018). *Population Division Department of Economic and Social Affairs*, World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/igo/>, 23.05.2018.

Ülgener, Sabri F. (1973). "Kapitalizmin Tarihi Gelişimi", Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt: 2, İstanbul.

Weber, Max (1961). *General Economic History*, Hellman M. Palyi (Eds. Frank H. Knight), Translated London: Collier Macmillan.

World Bank, *World Development Indicators (2018)*. <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>, 09.05.2018.

WTO (World Trade Organization) (2018). *Statistical Database*, Washington, D.C: World Bank.

WTO, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/trade_profiles07_e.pdf, 22.05.2017.

Yenigül, Sevinç Bahar (2005). "Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 18(2): 273-288

Zeytinoglu, Erol (1993). *İktisat Tarihi*, İstanbul: Süryay Yayıncılık.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.458887 / Number: 5, p. 103-110, Autumn 2018

TÜRK KİMLİĞİNİN TEMEL KAVRAMLARI Uygurllklararası Diyalogun Temeli Olarak Proto-İnanç Söylemi

BASIC CONCEPTS OF TURKISH IDENTITY

Discourse of Proto-Faith as Foundation of Intercultural Dialogue

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.09.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Öz

Bu makalede, Türk milletinin ortak etnik kültürel alanının ve birliğinin temel esaslarını ve önemli özelliklerini tanımlayan eski Türk tarihi ve etnik-kültürel söyleminin eserleri ve sözlü efsaneleri analiz edilmektedir. Bu çalışmada yazar Türklerin eski tarihi, kültürü ve inançları ile ilgili yazılan araştırma eserleri inceleyerek, Türklerin tarih boyunca önemli jeostratejik topraklara sahip olması ile birlikte ilk monoteist din olarak kabul edilen Gök Tanrıçılığa sahip olduklarına vurgu yapmaktadır. Yazar, eski Türklerin inancı olan Gök Tanrıçılığın, Avrasya'nın uçsuz bucaksız coğrafyasında bazen dağınık şekilde de yaşayan ama yaşamını devamlı sürdüren eski Türklerin birleştirici unsuru ve kolektif bilincin önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılaştırılmalı analize dayanarak, Türk etnik ve kültürel coğrafyada yaşayan halkların geleneksel özelliklerinin sağlam temellere (genetik hafızanın bütünlüğü ve devamlılığı, Türk birliğine aitliğinin bilinci, homojen yapının korunması, siyasi varlığının sürdürülmesi vs.) dayandığı sonucuna varılmaktadır. Bu temelde ise, genel Türk kültürünün modern gelişmiş bir model olarak canlandırılabilceği neticesi ortaya konulmaktadır. Bugünlerde hızla gelişen küreselleşme süreçleri her şeyi aynı standarda getirmeye zorlamakla birlikte farkındalıkları ortadan kaldırmaktadır. Küreselleşmenin genişlemesine paralel olarak gelişen halk ve toplulukların etnik özellikleri ile müteakip etnik-kültürel kimliklerinin kaybolması tehdidine karşı halk ve milletlerin etnik, sosyal ve kültürel özellikleri ve bu özelliklerin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi doğrultusundaki araştırmaların derinleşmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Etnik-Kültürel Söylem, İnanç, Tanrı/Tengri, Kimlik

Abstract

In this article, old Turkish history and works of ethno-cultural discourse and oral legends that defines the common ethnic cultural area and the basic principles of the unity and important characteristics of the Turkish nation are analyzed. On the basis of comparative analysis, it is concluded that the traditional characteristics of the people living in the Turkish ethnic and cultural geography are based on solid foundations. On this basis, it is revealed that the general Turkish culture can be revived as a modern developed model. Towards the expansion of the processes of globalization and threatening of the disappearance of ethnic characteristics, the research in this subject needs to deepen.

Key Words: Turkic, Ethnic-Cultural Discourse, Faith, God / Tengri, Identity

Prof. Dr. Rüstem Canhoca
Ukrayna Bilimler Akademisi
Dünya Tarihi Enstitüsü, Kiev /
Ukrayna
tranzit02@ukr.net

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-000>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Canhoca, R. (2018). Türk Kimliğinin Temel Kavramları-Uygurllklararası Diyalogun Temeli Olarak Proto-İnanç Söylemi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 103-110.

R. Guenon'un "Hz. İsa'nın Kalbi ve Kutsal Graal Efsanesi" (Guenon, 1997: 41) başlıklı metnini okuyunca, Altay dağlarından Balaton gölüne Büyük Bozkır'ın her yanına yayılan atlı konargöçer uygarlığın kalıntılarında olan balbalların semiyolojik anlamını çözdüm sanıyorum.

Bilindiği üzere bu taş heykellerin elinde hep (ama HEP) bir kâse vardır. Önemli bir nokta: kâse herhangi bir yana devrilmiş değil, taş üzerinde öylesine yontulmuş ki, dolu olduğu kesinlikle söylenebilir. Birçok folklor ve etnografi kaynaklarından anlaşıldığına göre, dolu bir kâse kalbin, yani hep devam eden yaşamın simgesidir. Dolayısıyla bu, ölmüş ataların kendi torun ve soydaşlarının yaşamında var olmayı (elbette farklı bir boyutta) sürdürmesidir.

Bu durum İskandinavlıların söz konusu simge-eseri göçebelere almış olduğu anlamına gelmez mi? Zira Pasifik'ten Atlantik'e kadar uzanan Avrasya coğrafyasının neredeyse tamamı farklı kültürlerin "temas alanı" durumundaydı.

Daha sonra Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılma alanının genişlemesine bağlı olarak bu dayanıklı simge-göstergenin anlamsal kodlamasında bir değişiklik gerçekleşmişti ve "dolu kâse" Kurtarıcı İsa'nın kalbinin kutsal simgesine dönüşmüştü. R. Guenon'un kâse imgesini Eski Mısır uygarlığına bağlı bir hatıra olarak görmesi ve Mısırlı bilimcilere atıf yapması kâsenin simgesel özünü etkilememektedir. Ayrıca kaynaklarda İskandinavlıların Mısırlılarla doğrudan temaslarına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Elbette ki, bu makalenin amacı erken Hıristiyan simgeciliğinin anlam bilimsel ve gösterge bilimsel açılarından derinlemesine incelemek değildir. Amacımız gayet mütevazı olup, günümüzde uygarlıklar arası diyalogun niteliklerine yönelik yanıtlar verebilen kültürel kökene bir etken olarak dikkat çekmekten ibarettir.

Gerçekten de insan uygarlığının gelişim mantığı; uygarlıklar arası diyalogun verimliliğinin münazara ustalığına değil uygarlığın evrensel köklerinin tarihsel ve evrimsel gelişim sürecinde anlaşılmasına bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu düşünce, ileriye doğru iki adım atabilmemiz için geriye bir adım atarak, Avrasya anakarasının en eski dini inancı olan Gök Tanrıçılığın ana hatlarına göz gezdirmemizi gerekli ve mümkün kılmaktadır.

Resmi akademik tarzın, keza bayağı sosyolojizm ile dar sınırlı ampirizmin insanın gerçek yüzünü ve onun oluşturduğu toplumsal yapıyı görmemize engel oluşturduğunu, insan duygularının canlı dünyasını durağan dogmatik kalıplar ile sözde bilimsel algılar arasına hapsedtiğini birçok bilim adamı dile getirmektedir. Ama sorun sadece araştırma zemininin yetersizliği ya da yöntemsel yanlışlıkla ilgili olsaydı, araştırma enstrümanlarının değiştirilmesi yeterli olacaktı. Oysa Türkoloji alanında verilerin belli bir doğrultuda (Türlere ve onların Dünya Tarihi içindeki rollerine ilişkin kötü imaj oluşturulması yönünde) bilerek çarpıtılması olgusuyla karşı karşıyayız.

Değişik kaynaklar kullanarak ve Türklerle ilgili zaman zaman doğrudan, zaman zaman da dolaylı yollardan aktarılan bilgileri profesyonel sahtekârların uydurduğu kıyamet çağrışımlarından arındırarak, tarihsel olayların içeriğini evrensel kültürün geliştiği ortam olan geniş tarihsel-kültürel bağlam ile karşılaştırdığımızda bunun böyle olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Eski Romalılar: "Yenilenlere yazıklar olsun, onların tarihlerini galipler yazacaktır" ibaresiyle tam da bu durumu kastetmekteydiler.

Ama buna rağmen Türklerin örneğinde görüyoruz ki, onların tarihini mağluplar yazmıştır.

Bu noktada kesinlikle retorik olmayan bir soru belirmektedir: Türkler gerçekten de, Orta Asya'nın en eski etnik oluşumlarından birisi olarak daha M.Ö. 3. yüzyılda devlet kuran Hunların genetik ve manevi mirasçıları mı? Ve bu durum Türklerin Orta ve Ön Asya, keza Avrupa ve Kuzey Afrika zemininde yerli olmayıp dışarıdan (Doğu'dan) geldiğine ilişkin bilgilerle çelişmiyor mu?

Bu sorulara cevap verebilmek için ulaşabildiğimiz bazı kaynakları tekrar gözden geçirmemiz gerekir.

10. asırdan itibaren, Türk kavimleri Orta Asya bozkırlarından, Anadolu'ya, Avrupa'ya ve Güney Asya ile Orta Doğu ve kuzey Avrupa'ya yayılmıştır. Bu kavimlerin yaşadıkları kültürel ve dini hayatlarındaki farklılaşmalar ile eski kültürlerinden alıp sürdürdükleri benzerliklerin tespit edilmesi, Türk kimliğinin ve kültürünün ortak kodlarının belirlenmesi, değişim ve gelişim aşamalarının ortaya konulması bakımından çok önemlidir. Türk kimliğinin belirlenmesinde ise Türk adının ve kültürünün bilinmesinin önemi büyüktür (Özkul, 2015: 169-170).

Türk adı Çinlilerin bir bakıma aşırı dramatik ilişkiler içinde buldukları belli bir göçebe boylar grubunun adı olarak eski Çin kaynaklarında yoğun biçimde geçmektedir. Büyük Rus bilim adamı L. Gumilev'e göre Cengiz Han'ın tarih sahnesine çıkışından önce Orta Asya bozkırlarında Hun ve Göktürk devletlerinin yanı sıra onlar kadar ünlü olmayan birçok başka halklar da yaşamıştır (Gumilev, 1993:355). "Fakat Türk adı kaybolmadı, dahası Asya'nın yarısına yayılmıştı (Gumilev, 1993:355).

Etnik demografi uzmanı S. Bruk'a göre, Türk boyları Maverünnehir ve Deşt-i Kıpçak bölgelerine milattan önceki son ve milattan hemen sonraki yüzyıllarda yayılmaya başlamışlardır. Örneğin Hunlar, Yedisu ve Aral bölgesine M.Ö. 1. yüzyılda gelmeye başladı, fakat bu süreç 6. yüzyıl ortaları itibarıyla yoğunlaştı ve bu dönemde Orta Asya topraklarının tamamı Göktürk Kağanlığına katılmıştı (Bruk, 1986:171).

İnsanları ortak bir kozmoloji ve dünya görüşü zemininde bir arada tutan etnik-kültürel birlikteliğin en uygun ifadesi yine kozmoloji ve dindir; başka bir deyişle korporatif oluşumlar halinde örgütlenen insanların yer aldıkları, kendilerini gerçekleştirebildikleri makro ve mikro kozmostur. Ortak kozmolojik görüşler, mit ve inanışlar, gelenek ve görenekler, evrensel çevrenin makro kozmosun benzer biçimde algılanmasını ve bu algıyı paylaşan kişilerin kendi toplumlarına ait kişileri söz konusu inanış, gelenek ve göreneklere paylaşımayanlardan ayırt etmelerini sağlamaktadır. Başka bir deyişle din, temel özellik ve niteliklerini belirleyen diğer özelliklerin yanı sıra, dağınık halde yaşayan insanların bir araya gelerek "halk" olmasını sağlayan kolektif "ben" duygusunu da içermektedir.

Yukarıda da açıkladığımız üzere eski Türkler Gök Tanrı (veya Tengri) dinine bağlıydı. Bu erken din düzeni Büyük İpek Yolu'nun ana arterlerinin geçtiği ve Avrasya coğrafyasının en önemli jeostratejik parçasını oluşturan Büyük Bozkır'ın tamamında hâkim konumdaydı.

Kaynakların verdiği bilgilere göre: "Tanrıçılık, Deşt-i Kıpçak topraklarında yaşayan ve Avrupa'da "Hun", "Barbar", "Got" olarak da tanınan Kıpçak Türklerinin dinidir. Tanrıçılık dini yaklaşık M.Ö. 5-7. yüzyıllarda oluşan Tengri-Han kültüne dayanmaktadır. Türk-Kıpçaklar Tengri Han'a bağlılıklarını Güneşin simgesi olan eşit uçlu haç (*aci*) işaretini dövme olarak alınlarına dövdürerek ifade etmekteydiler" (http://mirslovarei.com/content_rel/Tengriantstvo-754.html/).

Türk ulusunun mensupları bakımından Tanrıçılık kolektif bilincin önemli bir bileşenidir. Bu ulusun etno-psikolojik kalıplarının (L. Gumilev) değer ölçütlerini ve psikolojik-davranışsal niteliklerini belirleyen tarihsel-kültürel arketip (K. G. Yung) konumundadır. Bu düşünce, bu makalemizin konusuyla ilgili bir anahtar ve de anlam üretici etken konumundadır.

Rus bilim dünyasının üstatlarından Prof. Dr. N. K. Konrad: "Türk boylarının tarihi Asya'da, Altay bölgesinde başlar. Bu boylar 6. yüzyılda, Batılı tarihçilerce "Türk Kağanlığı" olarak adlandırılan kudretli bir boylar birliği kurdular" diyorlar. Söz konusu dönemde Türk devletinin toprakları doğuda Hingan dağlarından batıda Soğd ülkesine kadar uzanmaktaydı. Devletin başkenti Kuzeybatı Moğolistan'da Orkhon nehri kıyısındaydı. Ama çok sayıda boyun oluşturduğu bu devlet kısa bir süre sonra, Doğu ve Batı parçaları olarak fiilen ikiye ayrıldı. Aralarında zayıf bir bağ bulunan bu parçaların başında birer kağan vardı ve bu tarihten sonra Göktürk tarihi iki yönde gelişmeye başladı. Doğu Türklerinin tarihi Çin ile yakın bir komşuluk ve Çin tarihiyle sıkı temas ortamında gelişti. Henüz 6. yüzyılda, Türk kağanlığı ikiye ayrılmadan önce, Batı Türkleri Maverünnehir'i, Deşt-i Kıpçak'ı ve İran'ı ele geçirdi, Bizans'la ilişkileri kurdu. Söz konusu dönemde Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan Büyük İpek Yolunda bu ülkeler üzerinden yoğun ticaret yapmaya başladılar.

Daha sonraki dönemde Türk devletlerini Maverünnehir'de, Deşt-i Kıpçak'ta, keza Ön Asya'da, Hindistan'da ve Avrupa'da görüyoruz. "Eski Dünyanın hangi bölgeleri Türklere aittir? İmparatorluk sadece Asya'yla mı sınırlıydı? Ve genel olarak Türk halklarının tarihi Batı ve Doğu klişeleri içine hapsedilmeden anlatılabilir mi? diye bir soru soruyor N. İ. Konrad (Konrad, 1972:95-96).

Arkeoloji bilimi Proto-Türk ve Türk etnik-kültürel oluşumlarının yayılma alanını, yani Türk Eli'ni, Altay-Sayan dağlarından Balaton Gölü'ne kadar uzanan ve "Büyük Bozkır Kuşağı" diye bilinen mega-mekan olarak belirlemektedir. L. Gumilev'e göre "Türkler Pasifik'ten Akdeniz'e, Pekin'den Viyana'ya, Tunus ve Cezayir'e kadar uzanan topraklarda gerçekleşen üç bin yıllık tarihe sahip bir halktır" (Gumilev, 1991).

Özbek tarihçi R. Rahmanaliyev ise bu konuda: "Özellikle vurgulamak gerekir ki, fethedilen topraklarda çoğunlukla eşsiz bir yükseliş görünmekteydi; örneğin Tabgaçlar döneminde Çin'de, Selçuklular döneminde İran'da, Memlukler döneminde Mısır'da, Büyük Moğollar döneminde Hindistan'da olduğu gibi. Osmanlı İmparatorluğuna gelince, başlangıçta İslam'ın kılıcı sonrasında ise kalkını olan bu devlet Türklerin en büyük devletlerinden birisidir" (Rahmanaliyev, 2002:3) biçiminde bir

yorum yapmaktadır. “Yayıma sürecinde Türkler dünyayı yeni bir uygarlık düzeyine (demir çağı) taşıdılar; at (ki bir savaş birimi olacak düzeyde eğitilmişti), yakın dövüş için düz kılıçlara göre daha etkili bir silah olan eğri kılıç, kalabalık ama hafif süvari birlikleri, atlı ve yaya dövüşüne uygun giysiler ve daha neler, neler” (Rahmanaliyev, 2002:7).

Uzakdoğu istikametinde ise Kurul adalarının adları arasından kesinlikle Türk kökenli olan bazıları (örneğin, Kunaşir veya İturup) burada anımsamak gerekir. Bunlar Türk Eli'nin doğu sınırlarını belirleyen mıntikalardır.

Çağımızın önemli isimlerinden birine göre, Türk tarihi, Türk ruhunun bir ürünüdür; bilim, kültür, politika alanlarında bölgesel ve evrensel çapta gelişim sürecini belirleyen birçok büyük buluşa hayat vermiştir (Rahmanaliyev, 2002:11-12). Çevre halkların algısında olumsuz yönde algılanan “vahşi” ve acımasız savaşçılar, zaman içinde farklı biçimlerde algılanmaya başladılar. 6. Yüzyıl Sui hanedanı zamanında Türkler “fırtına ve yıldırım gibi gürleyen” at binme ve ok atma sanatlarında ustalıkları ile tanımlanıyorlarsa; sonraki, yaklaşık 8. Yy. sonuna kadar süren Türk kağanlıkları döneminde, Türk kültürü komşu halkları ve özellikle de Çinlilerin kültürünü önemli ölçüde etkilemeye başlayan bir kültür olarak bilinmektedir. Bilindiği üzere, bu dönemde Türk giysi ve davranış alışkanlıkları Çin üst sınıflarının ilgisini çekmeye başladı ve böylece Türk olan her şey moda olmuştur. Tür giysileri, özellikle pantolon, sol tarafa iliklenen ve kayış kemerle kuşatılan yakalı renkli kaftanlar Tang döneminde üst sınıfların olağan giysileri haline geldi. Türk yemekleri yaygınlaştı. Türk müziği Çin imparator sarayında icra edilir oldu (Rahmanaliyev, 2002:4). 9. yüzyıla gelindiğinde İslam dünyasında Türklerin felsefe, tarih, doğa ve matematik bilimleri, tıp, mimarlık alanlarında başarıları, Türk egemenliği altındaki hakların kültürel gelişimine etkileri artık açıkça görülmekteydi.

Elbette bunlar Türklerle ilgili söylenebileceklerin sadece asgari bir bölümüdür, zira Türk tarihi, gelenekleri ve kültürüne dair bilgiler değişik kaynaklarda dağınık durumda olup, tamamının derlenmesi ve analiz edilmesi gerekir. Türklerin yayılma alanını sadece coğrafi ve jeopolitik değil, bunun yanı sıra kozmoloji boyutu ve kavramları çerçevesinde gözden geçirecek olursak, Avrasya coğrafyasının bu bölümünde büyük dünya dinlerinin (Musevilik, Hıristiyanlık, İslam ve Budizm'in) kabulünden önce Türklerin kendi eski dini olan Tanrıculığı yaşadıklarını görürüz. Mancu, Çin, Arap, İran kaynakları, keza günümüze kadar korunmuş olan 6-8. Yüzyıllara ait eski Türk yazılı anıtları da bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Birçok araştırmacıya göre, evrensel Yaratıcı inancına dayanan ve yaklaşık M.Ö. 2. bin yıl ile 1. bin yıl başlarında biçimlenen Tanrıculuk insanlık tarihinin ilk monoteist dinidir.

Tanrı/Tengri kültü, sürekli bulunduğu yer olan gökyüzüyle özdeşleştirilen göksel yaratıcıya yönelik bir kültürdür. Kıpçaklar onu Tengri, Altaylılar Tengri/Tengeri, Anadolu Türkleri Tanrı, Saha/Yakutlar Tangara, Kumıklar Tengiri, Karaçay-Balkarlar Teyri, Moğollar Tenger, Çuvaşlar Tura olarak adlandırmaktadırlar. Bu etnik kültürel geleneklerin hepsinde (ekonomik ve sosyokültürel koşulların farklı olmasına rağmen) hep müşahhas olmayan erkek Tanrı-Baba söz konusudur. Tanrı Han evrensel çapta olup, tektir, hayır kaynağıdır, her şeyi bilendir ve adildir. İnsanların, halkların ve ülkelerin kaderine hükmeder. Dünyanın yaratıcısıdır ve bizzat kendisi dünyadır. Evrendeki her şey, bu arada gökyüzü sakinleri, ruhlar ve elbette insanlar ona tabidir.

Günümüzde Tanrıculığın özüne ilişkin sağlıklı bilgiler külliyatı ve nesnel bilimsel metodolojiye dayalı incelemeler henüz yeterince yapılmamış olsa da, bazı araştırmacılar bu öğretinin kendi ontolojisi, kozmolojisi ve mitolojisi olan bütüncül bir sistem olduğunu ifade etmektedirler. Bazı araştırmacılar Tanrıculığı, “aydın” İslam'dan Tibet'e uzanan bir köprü ya da başka bir deyişle halk Budizm'inin yeni bir çeşidi olarak tanımlamaktadır. Gerçi, bize göre bu tezin bilimsel altyapısı çok zayıftır (Rahmanaliyev, 2002:4).

Tanrıculığın maddi temeli evrenin üç katmana ayrılmasına dayandırılmıştır; Yukarı (Gök), Orta (Yeryüzü) ve Aşağı (Yeraltı). Bu katmanları Evrenin görünen ve görünmeyen yönleri olarak algılanmaktaydı. Tanrıculuktan bahsederken şair Oljas Süleymenov'un “Az i Ya” başlıklı tarihsel dilbilimsel çalışmasından uzun bir alıntı yapmak istiyorum: “Her şey dönüyor, her şey aslına dönüyor. Okyanusta daireler çizen balık dönüp dolaşıp nehrin sularına giriyor... Daracık derelerin taşları arasında can vermek için. Nehirlerin suları kaynayıp köpürür, sessiz çığ ve de gürleyen sağanak yağmur olarak geri döner. Güneş ısıtır ve kara topraklarını yeşillikler kaplar. Yazın şafak söker, sonbaharda kızıla sarıya bürünür her taraf ve kışın kar altında uyur.

1. Doğadaki bu döngüyü sadece sen mi fark ettin? Senin deden daha iyi gözlemciydi, o doğanın içinde yaşıyordu, ona bağımlıydı ve onun işaretlerini anlayarak memnun etmeye çalışıyordu. Kendisini de bu döngüye katmıştı. Yaşadığı sürece yeşile bürünüyor, giderken kızıl sarı giyiniyordu.

2. “Ölüm bir uykudur” demişler. Biz demedik, doğanın ölümünü gözlemleyerek defin gelenekleri oluşturan ilk materyalistler demiş. İnsan doğanın evladıdır ve doğanın diğer evlatlarına benzemeye çalışıyordu. Ölümsüzlük arayışları onu kurtarıcı bir düşünceye ulaştırdı; ölüm bir uykudur. Yaşlılık sonbahardır. Bozkır faresi yuvasını erzakla doldurarak kış uykusuna dalar. Eskiçağda insanoğlu kışın bu yuvayı kazıyarak açtığı zaman, erzak dolu yeraltındaki yatağında kıvrılıp yatan fareyi görürdü. Zamanı gelince de güneş ısıtınca zayıflamış, uykulu ama capcanlı fare dışarı çıkıyordu.

3. Ama dünya düalisttir. Çiftelik kuralı çok erken fark edilmişti. İnsanlık ana ve babalar olarak sınıflandırılmıştı. Dorukların aşağılarda çukurları vardı. Işık karanlığın karşıtıydı. Toprağı ilahlaştıran insan Gök (Yerin karşıtı) kavramını geliştirdi. Düşüncedeki bu devrim defin ritüellerine yansdı (Suleymenov, 1975:271-273).

Tanrıculığın bazı doktrinleri şöyledir: “İnsan topluluklarında uşak-efendi, üst sınıf-alt sınıf ayrışımı çok erken başladı. Birileri Yerin, birileri de Göğün oğlu olarak adlandırıldı. ...Siyah kafalı insan yaşlanınca saçları beyazlaşır ve böylece kendisi gök evlatlarına yaklaşmış oluyordu. İşte Yaşlılar kültü.” Bu tez Sümer-Akat tarihi araştırmacılarınca da doğrulanmaktadır. Onlara göre eski Mezopotamya’da toplum Gök ve Yer oğulları olarak ikiye ayrılmış durumdaydı; halkın bütünü ise “siyah kafalılar” olarak adlandırılmaktaydı. Değişik kökenden gelen insanlar değişik ayınlar uygulanarak defnedilmekteydi. Yer oğulları fareler gibi bir delikteki yuvaya gömülüyordu (kıvrılma durumu, okra, tahıl; onların matem rengi koyu kızıl-sarı renkti). Gök oğulları ise batan Güneşe benziyordu. Onların matem rengi siyahtı” (Suleymenov, 1975:277).

Ortaya bir soru çıkmaktadır: Tanrıculığın temel fikrini daha sonraki dinlerden farklı kılan neydi? Yanıt: gerçekten bireysel olarak dirilme, aynı insan görünümünde yeryüzündeki yaşamın yeniden devam edebilmesi inancı. “Uyku içinden geçerek gider ve günün birinde uyanırsın: 1) fare ve ot gibi (eğer Yer oğluyun); 2) güneş gibi (eğer Gök oğluyun).

Suleymenov Türklerin eski dinini anlatırken Tanrıculığı/Göktanrıculığın özünü bir inanç sistemi olarak tanımlamaktadır. Hıristiyanlık, İslam, Musevilik gibi dinlerde ölümsüzlük kavramı, ruhun ölümsüzlüğü düşüncesine dönüşmüş, fakat en eski din olan Tanrıculukta insanın ölümsüzlüğü doğadaki döngüsellik olarak yorumlanmıştır; mevsimlerin değişimi üzerinden yenilenme gerçekleşmektedir.

Tanrıculukta ölüm uzun süren uyku/koma durumu olarak değerlendirilmekte ve uyuyan/ölen kişinin bir gün uyanacağına/dirileceğine inanılmaktadır. Bu nedenle, kişinin ilerideki yaşamında gerek olabilecek nesnelere (şarap veya diğer içkilerle dolu kâse veya sürahi, silah, kişisel eşyalar) mezara konurdu. Bazen daha acımasız yöntemlere başvurulmuş ölen reisle bir arada onun köleleri, eşleri, at ve köpekleri de öldürülerek gömülüyordu.

Ortaçağ’da bile bu gelenek bazı bölgelerde sürdürülmekteydi. Ünlü gezgin Marco Polo da gezi notlarında bu konuya değinmiştir. Bu gelenek Tanrıculuğa dayanmaktadır ve Doğu Kazakistan’da arkeolog Samaşev’in elde ettiği bulgular bunu kanıtlamaktadır.

Tek Tanrılı bir inanç sistemi olarak kökleri M.Ö. 5.-4. bin yıllara dayanan Tanrıculuk Türklerin ve Moğolların tamamı tarafından benimsenmişti. Tanrıculuk/Göktanrıculuk insanın evren, doğal ortam ve güçlere ilişkin erken kozmolojik, dinsel ve mitolojik görüşlerini yansıtan halk inanışları temelinde doğal biçimde ortaya çıkmış bir inanç sistemidir. İnsan doğanın bilinçli bir varlığıdır, doğal ortamda yaşar, ona uyum sağlar, gerektiğinde bu ortama direnir ve her şeye rağmen bir parça olarak bütüne bağımlıdır. Organik ve inorganik yaşamın bir arada yaşama zemini olarak çevreyle ve doğayla insanın sıkı ama hiyerarşik olmayan ilişki yapısı bu dinin özgün ve karakteristik çizgisidir. Tanrıculuk doğanın canlandırılması ve ata ruhlarına (*aruah*) saygı temelinde biçimlenmiştir.

Türkler ve Moğollar çevre olay ve nesnelere, anlaşılabilir karşısında korku duyduklarından değil, zaman zaman doğaya karşı sergiledikleri sınırsız kızgınlığa rağmen genelde müşfik ve cömert olduğu için doğaya saygıları yüzünden taparlardı. Onlar doğayı canlı varlık olarak görüyorlardı. Tanrıculuk Türklerle doğayı hissetmek, onunla uyum içinde yaşamak, doğada görülen değişimleri yaşamın doğal akışı olarak değerlendirmek ve kendilerini de doğanın bir parçası kabul edebilmek bilgi ve becerisini kazandırdı.

Evrende her şey birbiriyle bağlantılıdır... Türkler tüm canlı varlıklara ve doğaya kutsal anlamlar taşıyan bir çeşit üst olgu olarak bakmaktaydılar.

Tanrıcılık araştırmacılarına göre bu öğreti 12.-13. yüzyıllarda kendine özgü kozmoloji (karşılıklı iletişim imkânını haiz üç katmanlı dünya), mitoloji ve demonoloji (atalar ruhları ile doğa ruhlarının ayrıştırılması) yapısına sahip gelişmiş bir tek tanrı inancına dönüştü (Suleymenov, 1975:277). Örgütsel yapısı itibarıyla (her türlü aracılığı üstlenen kurumsal yapılar Tanrıcılıkta yoktur) bu inanç sistemi Budizm, İslam ve Hıristiyanlıktan önemli ölçüde farklıdır.

Bu durum söz konusu dinlerin temsilcileri arasında iletişimi zorlaştırmaktadır, zira herkes kendi dinini gerçeğin ta kendisi olarak görmekte olup, dünyanın ve doğanın bir bütün olduğunu kabul etmez ve sürekli çatışma halinde olmayı tercih eder. Kurumsallaşmış dünya dinleriyle karşılaştıracak olursak, Tanrıcılığın onlara göre konumu bütünüün parçaya göre konumu gibidir. Tanrıcılıkta tek tanrı inancı, ata ruhlarına tapma, panteizm (doğa ruhlarına tapma), büyü, şamanlık ve hatta totemizm öğeleri organik bir bütün oluşturmuş durumdadır. İlahiyatçı araştırmacıların da ifade ettiği üzere Tanrıcılığın yakın olduğu tek dinsel yapı Japon ulusal dini Şintoizm'dir.

Tanrıcılığın maddi temeli evrenin üç katmana ayrılmasına dayandırılmıştır: Üst (Gök), Orta (Yeryüzü) ve Alt (Yeraltı).Gök katmanı ya da Gök Dünyası üç, dokuz veya daha fazla yatay katmandan oluşup, hepsi de bu veya başka bir tanrının bulunduğu mekândır. En üst katmanda Büyük Gök Ruhu – Tengri bulunuyordu. İnsanlara karşı iyi niyetli olan aydınlık tanrılar ve ruhlar da Gök katmanında bulunurlar. Onlar hepsi atlıdır ve bu yüzden kendilerine at kurban ediliyordu. Gözle görülebilir gökyüzünde Güneş, Ay, Yıldızlar ve Gökkuşuğı yer almaktadır.

Orta Dünya (Yeryüzü) doğa tanrıları ile doğa ruhlarının mekânıdır; dağların, ormanların, suların, dağ geçitlerinin, pınarların, öteki doğa nesnelere, keza ölmüş şamanların ruhları da burada bulunmaktadır. Onlar görülebilen dünyayı yönetmekte olup, insanlara daha yakındırlar. Koruyucu ruhların sürekli buldukları yerler insan ve doğa dünyalarının sınırındır; insanın ekonomik faaliyetler gereğı müdahalede bulunduğu bölgedir. Yeryüzünün ova kısmı ya da bozkırlar ile vadiler insanlara ait mekânlardır, yukarıda ve aşağıda bulunan bölgeler ise ruhlarla meskündür. Buralarda sadece misafir olarak bulunabilen insanlar belli bir "ikramda bulunduktan" veya basit bir kurban sunduktan sonra bölgeye girebilirlerdi. İnsanlarla bölgesel koruyucu ruhlar arasındaki ilişkiler bir çeşit ortaklık ilişkisiydi; fakat insanların bu ruhlara çoğu zaman saygılı davranmaları, onları büyük akrabaları veya kutsal bildikleri ataları olarak görmelerinden kaynaklanırdı. Dağların, ormanların ve suların en önemli koruyucu ruhlarına yönelik olarak Türkler toplu kurban törenleri düzenlerlerdi. Toplumsal ekonomik refah ve düzenin onlara bağı olduğu düşünülürdü. Gözle görülen Orta Dünya'yı eski Türkler hem canlı hem de cansız boyutlarıyla algılamaktaydılar. Burası insanlar için (özellikle kendi doğdukları ve yaşadıkları bölgelerde) algılama ve işleme bakımından en uygun mekândı.

Aşağıdaki, görünmeyen Yeraltı Dünyası, başta kudretli Erlik Han'ın olmak üzere kötü güçlerin egemen olduğu bölgedir. O da bir zamanlar çok katmanlıydı ama sınırı vardı; Orta Dünyadaki (yeryüzündeki) ömrü sona eren kişilerin yaşadığı yerdı. Yeraltı Dünyasının özelliğı, Orta Dünyanın tam tersi olması ve yeryüzündekilerden farklı kokularıdır. Yeraltı dünyasının görülebilen bir yapısı ve sınırları vardı; her türlü çukur ve delik Yeraltı dünyasının birer girişi olabilirdi. İnsan vücudunun alt kısımlarının tüm işlevsel özellikleri olduğu gibi "aşağı"ya da atfedilmekteydi.

Eski Türklerin bir bütün olarak dünya görüşünde evren, katmanlar olarak sayısal tanımlamalarla sınırlı kalmadan ve sadece simgeler toplamı olarak değil, sürekli bir hareket, değişim, devinim olarak duygusal temelde yaşanmaktadır. Dünyanın temel işlevi yaşamın sürekliliğı, onun sürekli yenilenmesi olarak tanımlanmaktadır ve dünyanın bir parçası olan insanın da çıkarları aynı yöndedir. Doğa ritimleri (mevsim değişimleri, gök cisimlerinin hareketi vb.) ile uyum içinde bulunan ve insanların hayvancılık faaliyetleri, ibadetleri, atalar kültü ile bağlantılı tüm ayini tören, bayram gibi etkinlikler doğrudan ya da dolaylı olarak yaşam süresinin uzatılmasıyla ilişkilidir (Bezertinov, 2000:8).

Tanrıcılığın gnoseoloji ve ontolojisine, özellikle de sosyal-hukuki hiyerarşi ve siyasal yapı, etik, kişiler arası ilişkiler, keza toplumsal değer yargılarını belirleyen estetik ve aksiyoloji bağlamında derinlemesine girmeden şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Göktanrıci evren tasarımı ve uzantısı olan etik ve estetik kavramları, derinliğı ve kapsamı bakımından Museviliğın, Hıristiyanlığın, İslam'ın ve Budizm'in temel kabullerini kendi genel yapısının birer fragmanı olarak algılamıştır.

Bu yüzden ki Türk Eli bu dinlerin vaazlarını, Tanrıcılığın özüne ve yapı oluşturucu doktrinlerine ters düşmeyen görüşlerdir diye olumlu karşılamış, hatta onları Tanrıcılığın birer parçası olarak kabul etmiştir. Sadece kabul etmekle de değil, Museviliğın, Hıristiyanlığın, İslam ve Budizm'in temel yaklaşımlarını kendi kabullerinin kurumsallaşmış fragmanları olarak bünyesinde eritmiştir.

Eski Türk toplulukların başlıca dinleri baskı görmeden kendilerinin kabul etmeleri bunun en önemli kanıtıdır. Tuvalılar resmi olarak Budizm'in Lamaist mezhebini, Saha-Yakut, Altay, Çuvaş ve Gagavuz Türkleri Hıristiyanlığı, Karaylar Museviliği, geriye kalan Türk topluluklar da İslam'ı (Sunni ve Şii mezhepleri olarak) kabul etmişler. Bununla beraber Türk birliği duygusu yeterince etkin bir yönlendirici mekanizmadır; bunun sayesinde Türk Eli'nin temsilcileri farklı dinsel mezheplere ait olsalar da kendilerinin koşulsuz etnik kimliklerini net biçimde hissetmektedirler.

Tanrıcılığın yankılarını Avrasya halklarının Hıristiyanlık ve İslam öncesi mitolojilerinde ve coğrafi nesnelere adlarında bulabiliyoruz. Bulgar inançlarındaki Tangra veya Kazakistan-Çin sınırı yakınlarındaki Han Tengri (Tanrıdağı) ilk akla gelen örneklerdir.

Bununla beraber Büyük Bozkır'da insanın canlı olan dünya ile bir arada yaşama gerçeğiyle bağlantılı dünya algısının ve de etnik dünya görüşünün özellikleri sayesinde Tanrıcılık mirası temelinde İslam'ın Türk modeli oluşmuştu. Bir örnek verecek olursak, her dinin teolojisinde önemli yere sahip "ruh" kavramı Tanrıcılıkta farklı ve özgün bir niteliğe haizdi ve nitelik İslam'da "can" kavramına atfedilenlerden çok farklıydı (Religii Mira, 1996:214). Objektif olarak başlangıçta Türkçeye aktarımlarda büyük zorluklara neden olsa da sonuçta İslam kültürü için yeni olan bu okuma yaşam ve ölümle ilgili geleneksel Türk inançlarını yansıtmaktaydı.

Tanrıcılığın etik ilkeleri (Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri, 1988):

1. Unutma, sen eski ve asil bir ulusun çocuğusun ve bu yüzden aşağılık davranışlarda bulunma hakkın yok.
2. Parçası olduğun soyun ve ülkenin tarihini öğren; bu bilgi senin moralini iyileştirecek, ruhunu yüceltecek, zor anlarda sana güç verecek.
3. Mensup olduğun ulusun dilini, geleneklerini ve sanatını bilmediğin sürece kendini insandan sayma.
4. Büyük atalarına layık olabilmek için manevi ve fiziksel yönlerden kendini sürekli geliştir, sağlığını pekiştir.
5. Soyağacını ilk atadan başlayarak öğren ve aklında tut. Büyüklere, özellikle de sana hayat vermiş olan kendi ebeveynine saygı göster.
6. Bir gerçeği unutma; insanın büyüklüğü hiçbir zaman servetiyle ölçülmez, yiğitçe duruşu ve vatan için harcadığı emekle ölçülür.
7. Unutma, yaptığı iyi veya kötü her şey yüze katlanarak geri dönecek.
8. Sohbet ortamında az konuş çok dinle, kendini övme. İnsanlar arasında senden daha güçlü ve akıllı çok kişi var.
9. Kavga ve skandala uzak dur. Aptalla tartışarak daha da aptal olursun, akıllı kişileri ise sadece dinlemek bile yararlıdır.
10. "Onun nesi benden daha iyi?" gibi düşüncelerden uzak dur, onlar VATANI çok kez yıktı; eğer gerçek yurtsever isen bunu işleriyle kanıtla.
11. Yeme içmede ölçülü ol. Ziyafetler ve ölü aşları oburluk için vesile değil.
12. Eşini seçerken sadece bedensel güzelliğe bakma, akıl ve namusuna bak, ailesinin ve soyunun geleneklerine bak.
13. Sonraki kuşakları düşünmek ve çocuklarda güçlü bir ruh terbiye etmek herkesin kutsal görevidir.
14. Kimsenin ulusuna ve dinsel duygularına hakaret etme. Her ulus Tanrı'nın armağanıdır.
15. Her zaman onurun için yaşa. Açlık, soğuk, korku... Senin ruhunu sarsmasın.

SONUÇ

İnsanın Zaman ve Mekân boyutlarında varoluş sürecinde genetik hafızanın bütünlüğü ve devamlılığı, Tanrıcılığın kozmogonik ve ontolojik ilkelerinin etkisiyle biçimlenen Evren tasarımının bir gerçekliği olup, kendini doğuş itibarıyla tarihsel ve kültürel olarak Türk birliğine aitliğini hisseden kişiler için "kimlik kodu" işlevini yerine getirmiştir. Bu temel gerçeğin Türk birliği mensuplarına kazandırdığı özgün çizgiler ve nitelikler onları bir mega-birlik olan Türk Eli çatısı altında bir araya getirebiliyor. Burada temas ettiğimiz tezler bir tarihsel-kültürel bütünlük olan Türk Eli'ni yeterince dayanıklı bir homojen yapı olarak değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Bu yapının bütünlüğü kapsamında bilinçaltı genetik katmanlar canlanmakta, kaderin cilvesi sonucu bu dünyaya Türk olarak gelenleri olması

gereken kişilere dönüştürmekte, keza onların kendi tarihsel soyağaçlarını daha büyük “evrensel tarihsel zaman” ile uyumlu hale getirebilmelerini sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bezertinov, Rafael Nurudinoviç (2000). *Tengriyanstvo – Religiya Türkov i Mongolov*, Naberejnie Çelnı: Ayaz
- Bruk, Solomin İlyiç (1986). *Naselenie Mira. Etnodemografiçeskiy Spravoçnik*, Moskva
- Guenon, Rene (1997). *Simvolı Svyaşennoy Nauki*, Moskva
- Gumilev, Lev (1991). *Tısyaçeletie Vokrug Kaspiya*, Baku
- Gumilev, Lev (1993). *Etnogenez i Biyosfera Zemli*, Moskva
- Konrad, Nikolay İyosifoviç (1972). *Zapad i Vostok*, Moskva
- Neru, Djavaharlal (1989). *Otkritie İndii*, 1.Kniga, Moskva
- Özkul, Osman (2015). *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:8, s.166-185.
- Rahmanaliyev, Rustan (2002). *İmperiya Türkov: Türkskie Narodu v Mirovoy İstorii s X v. do n.e. po XX v. n.e.*, Moskva
- Religii Mira* (1996). Ansiklopedi, Tom (cilt):6, Bölüm:1, Moskva
- Suleymenov, Oljas (1975). *Az i Ya*, Almatı.
- “Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri” (1988), *SSSR Bilimler Akademisi Sibiry Şubesi*, Novosibirsk.



Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.463827 / Number: 5, p. 111-113, Autumn 2018

KİTAP TANITIMI: Halil Ersoylu, Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları Üzerine İncelemeler, Ötüken, İstanbul, 2009, 248 s. ISBN: 978-975-437-725-5

Kitap Değerlendirme /
Book Review

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
25.09.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.09.2018

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2018

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Öğr. Gör. Ebubekir Eraslan
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Türk Dili Bölümü
ebubekireraslan@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3713-1242>



Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Eraslan, E. (2018). Halil Ersoylu, Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları Üzerine İncelemeler, Ötüken, İstanbul, 2009, 248 s. ISBN: 978-975-437-725-5. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn, p. 111-113.

Son zamanlarda Türkologların pek çoğu daha evvelden neşrettikleri makaleleri konularına göre bir araya getirerek okuyucularına sunmaktadır. Ömrünü Türkçeye ilgili yaptığı araştırmalarla geçiren ve buna emeklilik döneminde de devam eden Prof. Dr. Halil Ersoylu da önceden farklı yerlerde yayımladığı makaleleri “Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları Üzerine İncelemeler” adıyla bir araya getirmiştir.

Eserde ithaf bölümünden sonra bir ön söz ve on bir bölüm bulunmaktadır. Yazar eserin takdiminde makalelerinin kitaba nasıl seçildiğini şu şekilde izah etmektedir:

“Bu eser, Türk dilinin çağdaş sorunları ile ilgili konulardan birkaçı üzerine yazılmış ve Türk Dili dergisinin değişik sayılarında yayımlanmış bulunan “Türk Dilinin Çağdaş Sorunları” adlı dizi yazıların, birbiriyle olan ilgilerine göre sıralanmasından oluşmaktadır. Toplam sekiz makalenin belirtilen özellikte bulunmasına karşılık, geriye kalan üç yazı uluslararası kurultay, sempozyum ve bilimsel toplantıda sunulmuş bildirilerdir.” (s. 18)

Yazar ön sözde Türkçenin asırlardır Doğu dilleriyle verişi az, alış çok bir alışverişte bulunduğunu; bugüne bu durumun Batı dilleriyle “alışverişsiz değil” “verişsiz alış”lara yöneldiğini belirterek dil hassasiyetini bizlere şu telkini yaparak göstermektedir:

“Ana dili” “yazı dili”, “millî dil”, “devlet dili”, “resmî dil” gibi adlandırmalardan en az birinin dikkate alınması durumunda bile Türkçeye gerekli saygının, sevginin, özenin gösterilmesi kaçınılmaz bir kişilik borcu, kimlik borcu, ortak değerlerin paylaşılma kuralları açısından ise uyulması başta gelen bir mutlak şart, bir yurttaşlık görevidir.” (s. 17)

Kitabın içindeki ilk makale olma özelliğindeki “Batı Kaynaklı Kelimeler(1)”den (s. 25) sonra sırasıyla “Batı Kaynaklı Kelimeler(2)” (s. 26) ve “Batı Kaynaklı Kelimeler(3)” (s. 27) başlıklı yazılarda Ersoylu; Batı kökenli kelimelerin bugünkü yanlış, özensiz, bilinçsiz vs. kullanımlarını çeşitli örnekler verip farklı ve pek çok sayıdaki sözlüklerden de istifade ederek gerekli açıklamalarda bulunmaktadır. Dördüncü bölümde “Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan Batı kaynaklı Kelimelerin İmla ve Ses Yapısı ve Bunların Çok Şekilliliği”(s.92) makalesindeyse Eski Türkçedeki Ermenice, Yunanca vb. dillerin varlıklarıyla ilgili zengin örnekler yer verilmiştir.

“Batı Kaynaklı Kelimelerin Kullanımında Alan Genişlemesi” (s. 98) başlığıyla beşinci bölümde verilen bu yazıda yazar, çeşitli örneklerden hareket ederek Türkçedeki Batı kökenli kelimelerin zaman içinde kendi anlam dünyalarındaki değişmelerini bol örnekle izah etmiştir.

“Eş Anlamlılık Mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluş mu?” (s. 143) adıyla anılan altıncı bölümde “yabancı kökenli” kelimeleri “sinonim” kavramının içini dolduracak tarzda ilgili bilgileri vermiştir.

Yedinci bölümdeyse (s. 171) yazar; Türkçenin asırlardır bir dilden kolay kolay fiil almadığını bugüne bu durumun değişmeye başladığını ve bu kelimelerin de bir listesini vererek “Türkiye Türkçesindeki Batı Kaynaklı Filler” makalesini sonlandırmıştır.

Sekizinci bölüm “Batı Kökenli Bazı “Ön Ek”lerin Türk Dilinde “Kelime” Olarak Kullanılması” (s. 193) makalesinde eskiden dilimizde Arapça, özellikle de Farsça ön eklerin ağırlıklı olarak kullanıldığını bugün ise onların yerlerini İngilizce, Fransızca gibi dillerin ön eklerinin aldığı dile getirmiştir.

Dokuzuncu bölümde yer alan “X(İks):Türk Alfabesinin Otuzuncu Harfi(!)” (s. 209) başlıklı yazıda Ersoylu, dilimizde karşılığı olmayan “x” harfinin pek çok yerde karşımıza çıktığından bahsetmiştir.

&(And Sign) bölümündeyseniz yazar dilimizde karşılığı bulunmayan bir simgenin Türkçede kullanılması eleştirilmiştir.

On birinci bölümde de yazılı ve sözlü dilde +(Artı) artı kelimesi kullanılarak yeni anlam kalıplarının ortaya çıkarılmasını, semboller üzerinden konuşmaların gittikçe arttığını bunun dile etkisinin olumlu bir şekilde olmayacağını ifade etmiştir.

Yukarıda içeriklerinden genel olarak bahsedilen makalelerin künyeleri şu şekildedir:

1. Batı Kaynaklı Kelimeler(1), *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 5, Türk Dili*, Mayıs 1994, Ankara, nr. 509, s.375-384

2. Batı Kaynaklı Kelimeler(2), *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 6, Türk Dili*, Eylül 1994, Ankara nr. 513, s. 200-212

3. Batı Kaynaklı Kelimeler(3), *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 7, Türk Dili*, Haziran 1999, Ankara nr. 570, s. 472-486

4. Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan Batı kaynaklı Kelimelerin İmla ve Ses Yapısı ve Bunların Çok Şekilliliği, *Uluslar Arası “Osmanlı Türkçesi Öncesi :Eski Türkiye Türkçesi” Toplantısı*, 3-4 Aralık 1999, Türk Dil Kurumu-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

5. Batı Kaynaklı Kelimelerin Kullanımında Alan Genişlemesi, *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 8, Türk Dili*, Ekim 2000, Ankara, nr. 586, s.331-345

6. Eş Anlamlılık Mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluş mu?, Doğu Akdeniz Üniversitesi, *Uluslar Arası Sözlük Bilimi Sempozyumu*, 20-21 Mayıs 1999, Gazi Mogosa, Kıbrıs; *Türk Dili*, Mart 2001, Ankara, nr. 591, s. 250-266

7. Türkiye Türkçesindeki Batı Kaynaklı Filler, V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı, Türk Dil Kurumu, 20-26 Eylül 2004, Ankara; *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, 2004, c.1, s. 1099-110

8. Batı Kökenli Bazı “Ön Ek”lerin Türk Dilinde “Kelime” Olarak Kullanılması, *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 2, Türk Dili*, Mayıs 1993, Ankara, nr. 497, s. 326-333

9. (İks):Türk Alfabesinin Otuzuncu Harfi(!),*Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 4, Türk Dili*, Ekim 1993, Ankara, nr. 502, s. 434-441

10. &(And Sign) *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 3. Türk Dili*, Ağustos 1993, Ankara, nr. 500, s.181-186)

11. +(Artı), *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları: 1. Türk Dili*, Ocak 1993, Ankara, nr. 493, s.7-10

Akademisyenlerin yıllarca emek verip neşrettikleri yazılarını, özellikle konuları itibarıyla da yakın olan makalelerini, bir araya getirmeleri araştırmacılar için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Bu kitapta yer alan her bir makalenin “yabancı kelimeler” sorununa kafa yoran kimseler için metodolojik bir dünyanın kapılarını açacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Esoylu, Halil (2009). *Türkiye Türkçesinin Çağdaş Sorunları Üzerine İncelemeler*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
